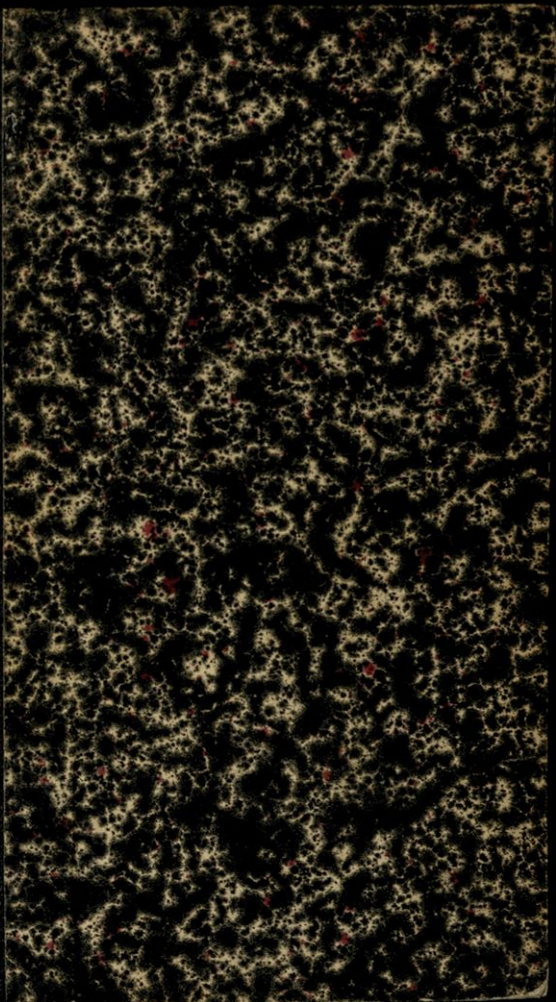
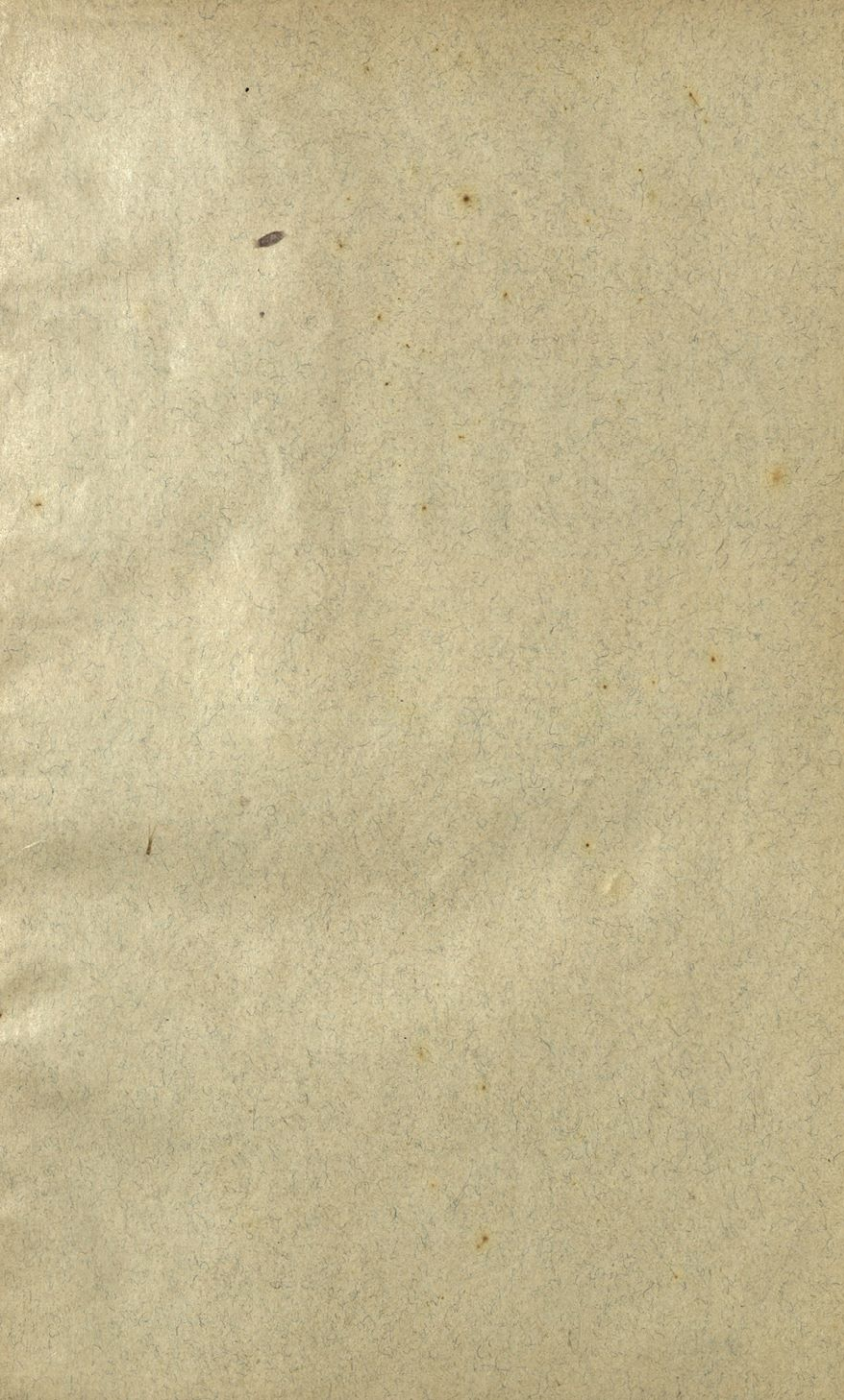

VI
699

ney
b
solo
de

37699, VII, L. c.

IVAN NEP. JEMERŠIĆ

BEZ SLOBODE

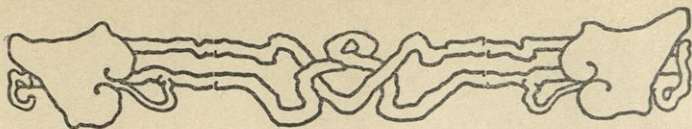
IVAN NEP. JEMERŠIĆ

BEZ SLOBODE.

MOJI UZNIČKI DOŽIVLJAJI I
USPOMENE IZ CRNIH DANA
GODINE 1903.

LJUBLJANA 1906.
VLASTITA NAKLADA A
TISAK DRAG. HRIBARA.

Ja vjerujem, da će rod moj
Iz teška se sanku prenut
I slobodnim, zlatnim plaštem
Još da će se zaodjenut;
A Hrvatska njegva majka
Da će postat opet jaka,
Ko što patri veljoj majci
Silnih diva i junaka.

Rikard Katalinić Jeretov.

Bez dopuštenja spisateljeva ne smije se iz ove knjige, niti što
pretiskavati, a niti prevoditi.

030032728

Predgovor.

Više mojih prijatelja zamolilo me i ustmeno i pismeno: ne bi li htio štampom izdati možda koju uspomenu iz svojih uzničkih doživljaja, jer da bi se te stvari izpod moga pera vrlo rado i zanimivo čitale. — Dugo sam okliievao: bili se dao na taj posao, a napokon odlučio sam ipak udovoljiti obćenitoj želji, i predajem evo ovaj moj trud javnosti uz vruću poruku, da knjižica ova nadje medj hrvatskim svijetom barem toliko simpatije, koliku ja gojim spram svega, što je naše, što je hrvatsko.

Svrha je ovom mom djelu eminentno patriotična, dok želim da ostane u hrvatskom narodu nezaboravnom godina 1903., kad su po tamnicama vukli bolji dio hrvatskoga seljačtva i njegove gospode. U drugu ruku moje nastojanje ide osobito i onamo: ne bi li uzbudio medj Hrvatima i što više narodnog ponosa, pa da se naš seljak i njegov službenik ne boji nikakve sile, ni patnje, ni stradanja, kad se radi o najvećem dobrom vremenite sreće: — o spasu mile nam otačbine. — Liepo veli naš pjesnik Badalić:

Ta neka znadu i dušmani naši!
Nas nikad sila ne može da plaši,
Da ne dignemo glas i mač prot sili;
Junaci su nam pradjedovi bili —
Prolievajući krv za tuđu slavu
Junaci mi smo, slični ljutom lavu,
O domovinskom kad se radi pravu!

Ako je i godina 1903. u Hrvatskoj bila strašna, dok je mnogima pootimala i vlastiti život, a drugima opet slobodu, to je ipak za sva vremena ostala i važnom s toga, što se je u njoj rodio narodni pokret, koji je cijelom prosvjetljenom svijetu pokazao, što su Hrvati i koliko i oni trpe od ljudi, koji svojom osvajalačkom politikom rade na zator sviju Slavena, a napose i Hrvata — od onog časa, odkako se pojaviše u Evropi. Trpljenju ovome bit će konac tek onda, kad ćemo biti pripravnici svoj razum, pošteno srce, pa ma i život svoj žrtvovati za slobodu, neovisnost i jedinstvo Hrvatske naše. — Tà zar bismo sbilja trebali i dalje trpjeti, kad bi složnim silami uzradili za slobodu svoje otačbine? — Moja kućica — moja slobodica, kolikim to ponosom izgovara čovjek široka pogleda, plemenitih misli i žarkih osjećaja, čovjek svoj...? Kako nasuprot bolno prigiba šiju zarobljenik, što se i sam sklanja pod jaram i prima udarce od onih, kojim bi on morao vraćati krvavu odmazdu. — Hrvatska misao, hrvatsko pravo, hrvatsko čuvstvo, valja da nam u teškim dnevima strančarenja i smutnja daju snage za medjusobnu ljubav, koja neka rodi među nama živu vjeru i nadu, da će nam biti bolje i da se otvaraju hrvatskoj budućnosti sjajniji vidici. Neka nam vazda lebdi pred očima onaj sveti ponos, koji kazuje kako Hrvati ne mogu biti ničiji robovi, a i oni ne žele, da i njima tko robuje. Hoćemo da ljubimo Hrvatsku slobodnu, osnovanu na načelu hrvatskog državnog i prirodnog prava, te kršćanske i ljudske pravednosti, i time Hrvatsku jaku, koja ne stoji na vulkanu obćenitog nezadovoljstva, Hrvat valja:

Da nauči biti svoj u svome,
Hrvat, na ognjištu hrvatskome!

Hoće li k ovoj mojoj devizi doprinieti štogod i ova moja knjiga, — pred mojim je očima sakriveno.

— Naći će poštovani čitatelj u njoj — svega pomalo, u svakoj crtici možda po koji cvietak, kojim će si dušu okтити, — a ne velim, da se ne bi mogao namjeriti i na koprivu, koja bi ga mogla i ožeći.. Biva to tako i u prirodi. Kad pogledamo onako ljeti po divnim cvjetnim sagovima naših livada, što se razprostiru u nepreglednu dalj pred našim očima, vidimo tu raznobojno cvieće, a svakome pojedincu od nas — više manje — mili se sad ovaj, sad onaj cvietak; a kad bismo pobliže promotrili taj cvieća čar, lako bismo opazili, da je često i kraj najljepšeg cvietka — poraslo i koprive i korova. Medj mojim poštovanim čitateljima imade ljudi i više i niže naobrazbe, priprostih seljaka, a i učenjaka, pjesnika i književnika, svakog spola, položaja i staleža u zemlji. Nastojao sam, da svak nadje barem nešto za sebe: e da mu trošak za duševnu hranu ne bude uzaludan i da me ne prekori s kakovog prezira ili nepažnje. Često i vrlo neznatna stvarčica nekoga zanima, dok se drugi na to ni ne obazire. Ele baš i s toga: neka se ovom mom djelu ne sudi prestrogo i jednostrano.

U cijeloj gotovo knjizi skoro najviše govorim o sebi, a drugačije nije ni moguće, ako se uzme u obzir, da pišem vlastite svoje uzničke doživljaje i svoja opažanja, koja se u cijelosti temelje na sбилji i istini, a ne možda na kakovim izmišljotinama ili maštanju. Kad pišem o sebi, ne činim to s kakove taštine, već imadem mnogo plemenitijih namjera. Ja sam trpio za svoje uvjerenje i sinja je kukavica, koji se toga plaši; vršio sam tek svoju dužnost spram otačbine, kako bi to bio umio i svaki drugi, a da je bio na mom mjestu. Opisujuć muke i trpljenja, što ih preživih tečajem šest mjesečnog moga tamnovanja, dolazim i nehotice kroz trnje do lovor vienca narodne utjehe i slave. Zakon

i svjetski sudovi mogu čovjeka osuditi i na najgoru kaznu, ali ovu za dobru stvar otačbine ili čovječanstva valja svakome strpljivo podneti, samo kad nije ogriješio duše svoje nemirnom savješću, a život svoj prezirom i prokletstvom naroda . . . Ja primjerom svojim hoću da svakome pokažem, kako je sladko trpjeti pa i umrieti za domovinu, osobito kad narod to shvaća i razumije. Hoće li moj primjer u srcima budućih narodnih patnika uzbuditi samopregor, požrtvovnost i neustrašivost?! Ja bi to živo želio: Bože daj! . . .

Dok ovo pišem čitam u novinama: kako su draga nam braća Dalmatinci podigli u Spljetu spomenik mužu, čiji patnički i samopregorni život pun je takodjer nemilih doživljaja i težkih borba, radi kojih već u cvietu mladosti, u 33. godini života preminu u Djakovu godine 1863. Hrvatski pjesnik Luka Botić, kad je osjetio, da oko njega savijaju verige, da mu sapnu srce i duh u slobodnom poletu, pregorio je rado slasti života i podao se sa svojom obitelji stradanju — uvjeren:

„Da ljeposti bez slobode nema,
Da kreposti bez slobode nema,
Da života, nema bez slobode . . .“

Koliki su Hrvati i njihove obitelji danas spremni makar i na dobrovoljno stradanje?

Neka se nikoja od poštovanih ličnosti, što ih spominjem u ovoj knjizi, ne nadje ma čime uvriedjenom. Nakana mom pisanju nije nipošto, da sijem na koga mà bilo kakovu osobnu mržnju ili prezir, dok mrzim i prezirem jedino: podlo pretvaranje, himbu, malodušje, nevjeru i svako nečudoredje. Živo sam takodjer nastojao, da izbjegnem mà i svaku sitnicu, gdje bi mogao doći u sukob sa zakonom, dok sam se i sa gospodinom kr. državnim odvjetnikom podpuno izmirio, pa ne bi

htio, da mu mà u čemu ikada više pravim kakve neprilike ili suvišnog posla. Ne bi bilo i pametno, a da dajem mà čime povoda, da mi se djelo zaplieni, dok bi time samo meni bila prouzročena golemá i težka šteta. Mislim, da me s nikoje strane nitko krivo shvatiti ne će, a kamo li da bih i pomisliti mogao, da bi mi se tko još i sada htio osvećivati, što dajem oduška živoj svojoj ljubavi spram patničkog moga naroda i mile mi otačbine Hrvatske.

Kod opisivanja samoga uzničkoga života, lebdila mi je pred očima Horacijeva rečenica, koja glasi: Griěši se i izvana i iznutra. Oni, koji „izvana“ griěše, bivaju dovedeni u one debele i tamne zidine, medju kojima se i opet jednako i silno griěši. Ne mislim time reći, da se u tamnicama kaki stanoviti zakon povredjuje, već iztičem otvoreno, da uznički život u svom današnjem obliku krije u sebi mnoge nedostatke i zablude. Hoću li kojom stavkom u ovoj mojoj knjizi i u tome pogledu štogodj razjasniti ili možda interesovane faktore na koju grješku upozoriti, bit će i s te strane — djelce moje nagradjeno milim mi priznanjem.

Ako i stoji, da smo pred zakonom svi jednaki, to ipak velika je razlika, ako je tko kažnjen (recimo zbog kradje, ubijstva, prevare ili pak: zbog kakovih političkih razloga. Jednako i znatna je razlika izmedj pojedinih vrsti zločinstva, prestupaka ili prekršaja, pa ako zakon ne pravi u tome nikakove razlike, već samo naprosto sve baca u jednaki zatvor, pače i u iste ćelije zajedno, to je velika i silna pogrješka. Svrha je svakoj kazni, da dotičnoga kažnjenika popravi, a što, ako upravo ta kazna biva razlogom, da je dotičnik kroz sva vremena izgubljen i da se u zatvoru nauči onome, što nikada ni znao nije?! Još mi je živo u pameti, kako su nekog liepog mladog šegrta iz Vel. Gorice —

mladića od 15 godina, bili dovukli u zagrebačke uze, te ga sirotana turnuli u ćeliju, gdje je bilo uapšeno još i sedam drugih odraslih ljudi. Mladić bio je okrivljen, što je u školi pred svojim sudrugovima bio bacio sa stiene sliku zloglasnog bivšeg bana Khuena, a ono drugih sedam čamilo je u zatvoru zbog kradje, prevare i ne znam sve kako grdnih zločina. Kakove sve savjete mogli su ti zločinci nedužnom mladiću davati i što je od njih mogao naučiti, jedva je i nužno da spominjem. Dva tjedna je bio među njima. Kad su jednog jutra otvorili zajedničku ćeliju, mladić sunuo je napolje sav zaplakan, i zaputio se ravno spram moje ćelije i htio je da vrata razbije . . . Kad ga uznički stražari pustiše k meni, bio sam užasno osupnut, gdje mi je „mali“ pripoviedao, kako se je u noći jedan „tat“ legao kraj njega na slamnjaču i kako se je na njem ogriješio nećudoredjem. — Dakako, dao sam se odmah predvesti pred tamničara, gdje sam stvar prijavio, dok su tek onda — na moju molbu — poštenog mladića izbavili od sto muka i metnuli ga medj čestitije društvo. — Imade sličnih primjera i više, a naći će se po koja aluzija na oto i u nazočnoj knjizi.

Držim, da je najveća pogriješka, što se počinja u kaznenom postupku ta, što se ovaj ništa ne obazire na individualnost pojedinaca, i što se u zatvorima slabo pazi na klasifikaciju stanovitih zločinstva.

Još mi je napomenuti, da sam ovo moje djelo dao ilustrirati sa nekoliko originalnih slika, koje u svemu odgovaraju potpunju sbilji. Slike ove govorit će dovoljno i onima, koji čitati ne znadu, a i onima, koji možda ne bi dospjeli ili ne bi htjeli zabavljati se štivom ovoga moga djela. Ujedno neka budu slike ove i kao vječna spomen na godinu 1903., a da se vidi, kako su i s nama katoličkim svećenicima kao najpro-

stijim zločincima postupali ljudi, koji pod Khuenovim režimom vladahu Hrvatskom. Slike ove neka pokazuju i to, kako se kod nas u Hrvatskoj godine 1903. respektirao konkordat (ugovor izmedju rimske stolice i izmedju našega kralja, po kome ni jedan svećenik — navlastito sbog politike — ne bi smio biti traktiran po svjetskoj vlasti, kao najprostiji zločinac, a niti kao svećenik osudjen na tamnovanje medj zločincima najgore vrsti).

Konkordat ovaj spominjem ovdje s toga, jer još uvijek postoji u Hrvatskoj kao zakon, pa mislim: kad se ne vrši, ne bi ga ni trebalo. Razumjeva se, da sam u obće silno protivan tomu, što se i svetovnjaci sbog političkih krivnja bacaju u „tatske zatvore“. Godina 1903. nije se u nas na ništa i na nikoga obazirala, a sve za volju jednog Khuena i njegove 20 godišnje tiranije u Hrvatskoj.

Hoće li u buduće biti bolje?

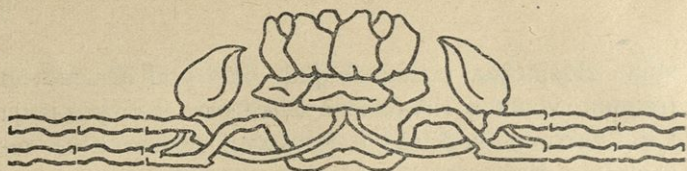
* * *

Na koncu zahvalno spominjem i uglednu i domoljubnu štamparu gospodina Dragutina Hribara u bratinskoj našoj i bijeloj Ljubljani, koji mi je djelo ovo štampao uz mnogo povoljnije uvjete, nego li sam to bio kadar postići med tiskarama i u samoj Hrvatskoj.

A tebi draga knjigo, sladka ljubo moja, želim, da mi putuješ sretno i zdravo širom mile mi i daleke Hrvatske! Šiljam te bez i najmanje ljubomornosti u zagrljaj odličnih mojih prijatelja Hrvata i Hrvatica, neka se s tobom zabavljaju do mile i drage volje, a da nam Hrvatskoj ta zabava rodi što više pravih značaja, koji će biti kadri za nju prezrenu i izdanu žrtvovati sve, sve svoje: život, slobodu i sve svakom najmilije svoje.

To želi

Ivan Nep. Jemeršić.

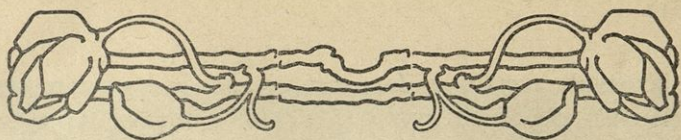
V a m a, koji niste dali,
Da se tudji barjak vije
I da pod njim — milom rodu
Bahati se tudjin smije;

V a m a, koji s tim barjakom
Zanosno ste u grob pali,
Ne mareći, što vas mlade
Pusti dom u biedi žali;

V a m a, koji s boljeg svieta
Nadzirete naša djela:
Nek u ovoj knjizi bude —
Uspomena neuvela!

I. N. J.

Moje uapšenje ili izdaja i prevara crna.

Dne 7. svibnja godine 1903. doniela mi pošta u 4 sata poslie podne otrovnu guju, štono je računala na gorke domoljubne osjećaje moga srca i provela nada mnom svoj zmijski ubod, položiv me na odar težkog stradanja i izloživ me osveti davnih mojih ljutih neprijatelja, kojim od vajkada, nije bilo milo moje čisto hrvatsko stanovište i moj oporbeni otačbenički značaj. Kao što čovjek ne zna ure ni časa, kada će umrieti, tako ni odlučnom Hrvatu u tužnoj domovini, ne može biti nikada poznato: s čega će stradati i kojim putem postati žrtvom s jedine najuzvišenije krivnje, što iskreno, otvoreno i djelotvorno ljubi otačbinu svoju. Kad se i prijatelji, a možda i naši suborioci i jednomišljenici posluže nepromišljeno tom „krivnjom“..., onda se žrtva ljubavi upaliti može i izgorieti opet „tudjincu tek na spas“...

Izmučen od dnevnih briga i posala, sjedoh sa svojim mladim prijateljima i duhovnim pomoćnicima k večeri, gdje zametnusmo razgovor o dogodjajima, što dnevice izbijahu na javu i što pokazivahu: da se hrvatski narod budi i da neda gaziti narodni svoj ponos, svoje narodno, jezično i domovinsko blago i obilježje!... Bune očito izazivahu Madjari sa svojim „Levelezö-lapom“ i „Magyar kiraly Allámvasutakom“... protuzakonitim jezičnim nadpisima na hrvatskim tiskanicama i na prometnom ravnateljstvu državne željeznice u Zagrebu. Ako se k tomu pridruži i izazovno

izvješenje zastave u Zaprešiću, — što je i urodilo žalostnim ubijstvom poštenog hrvatskog seljaka Pasarića i nekih drugih, pa napokon i stotine nepravda, što ih stanoviti ljudi provadjahu sveudilj u Hrvatskoj; — ne će onda biti nešto neobičnoga, — što je svakomu neovisnomu sinu domovine uzkipjelo srce i tražilo, ma i ne gledeć na posljedice — oduška — bilo na koji način.

Kod večere pogledasmo ubrzo i poštu što nam stigla, ... dok se zaustavismo i na ovelikom pismu iz Ljubljane, što ga netko već i na pošti bio otvorio, a u sebi je sadržavalo kojih četrdeset proglasa na narod, navodno štampanih u Bazelu u Švicarskoj. U njima se crtalo žalostno stanje u Hrvatskoj, navlastito silovito postupanje predstavnika vlade bivšega bana, grofa Khuena ... Kako se narod u mojoj župi, a i u njezinom okolišu stao živo zanimati s narodnim pitanjima, a zbog sveudiljnih zapliena u novinama, nije mogao nikako pravo saznati: što u zemlji biva; dogovorimo se s kapelanima među se, kako bi bilo sgodno, da župljane upoznamo sa položajem u zemlji, pa da im podielimo tiskаницe, što nam stigoše evo od nepoznate ruke. Nismo ni najmanje mislili, da se digne kakova buna, jer u mojoj župi zato ni nema terena, dok su tuj skoro sami tudjinci ... Mladi prijatelj kapelan Oskar, ponudio se sam, — kako će preko svoga brata u Osieku, nekim naslovnicima, svakom priposlati po jednu tiskanicu u zatvorenom pismu, a to s toga, da taj postupak u ljudima pobudi veću zanimivost ... Ubrzo se nakon toga razstadosmo svak u svoju sobu na počinak, dok je i kapelan uzeo tiskаницe sa sobom, a ja o njima dalje ni mislio, ni sanjao nisam ... Drugi dan pala je subota, dok o tiskanicama nitko od nas ni slovice razgovarao nije; jedno što saznah bilo je: da ih je kapelan sbilja predao pošti i odposlao svom

U ŽUPNOJ BAŠČI PRIJE UAPŠENJA.

bratu . . . Minula je i nedjelja posve mirno, a da nitko od nas o ni čemu slutio nije, prem je već liepi broj gospode činovnika, a i naših „dobrih prijatelja“ dobro znao, što se već u petak prije odlazka pošte, na pošti sbilo i kako je upravitelj kot. oblasti otvorio pismo, što ga kapelan onamo odpremio.

Baš u samu nedjelju prije kobnoga dana, posjetio me pače oko 11 sati upravitelj sa još jednim činovnikom. Šetasm o baščom i razgovarasm o koječemu, dok me i predstojnik odnosno upravitelj molio: da ga zovnem, kada ću okulirati ruže, kada ću pčelama vaditi i vrcati med . . . , njega da to silno zanima, pa bi rado, da tomu osobno prisustvuje. Pokazah mu i svoju na novo uređjenu medarnu, razne vrsti novih nasada američke loze i koješta . . . Tko da bi i slutio, da bi on taj dan došao k meni uhodarstvom, pa da bi se još k tomu poslužio pratinjom, barem na oko jednoga od mojih iskrenijih prijatelja, koji je jamačno dobro znao: šta se prije dan na pošti sbilo, a možda i za oto, tko je pismo na pošti otvorio i prije, nego li mi je — i uručeno bilo. . . Značajno je i to: što je u večer u nedjelju pozvao upravitelj moga kapelana na večeru, gdje se ugodno zabavljahu do 12 sati u noći, kao da nitko ni o čemu ništa ne zna, dok svi bjehu u istinu spremni na crno izdajstvo, što će ga drugi dan izvesti nad onima, koje smatrahu svojim duhovnim učiteljima i kojima se izkazivahu kao jedni od najboljih prijatelja i najiskrenijih štovatelja. Zaista pravo je rekao pjesnik:

„Ima l' crnje na svijetu rieči,
Od izdaje i prevare crne?“

Svanuo je i ponedjeljak 11. svibnja. Već oko četiri sata ranom zorom, nadjoh se kod svojih pčelica, gdje obavljah čišćenje košnica i izzimljivanje pčela, ni ne

sluteći, da ću se isti dan s njima na dugo i dugo u najgorem položaju razstati.

Oko sedam sati udjoh u svoju spavaću sobu, da se malko opremim i idem u crkvu služiti sv. misu, kad najednoč, ko grom iz vedra neba, provali mi u sobu kot. upravitelj B. sa svojim kancelistom M., dok straža za svaki slučaj osta na polju u pripravi. Ušav moj „prijatelj“ B. u moju sobu, kaza mi usopljenim i drhtavim glasom: „vršim dužnost, da u ime zakona obavim kod vas premetačinu“... Moram reći, da me je ovaj neobični posjet, vrlo neugodno iznenadio, tim više, jer nisam ni slutio o čemu se radi... Kot. upravitelj sa svojim kancelistom stao premetati mojom sobom bezobzirno razne spise, ormare i koješta, bio na tavanu, podrumu i kojekuda, dok se nipošto nije obazirao na ustavu §. 131. kaznenoga postupka, koji doslovno glasi: „Preiskivanje biva pravilno samo, pošto se je prije preslušao onaj, kod koga ili na kom bi se isto preduzeti imalo, i to samo u toliko, u koliko nije moguće preslušanjem doći do toga, da se drage volje izruči, što se traži“... Imade i drugih jasnih ustanova, glede obavljanja premetačine, ali na sve to — nije se ovaj put ni najmanje obaziralo.

Kad je svakolika premetačina ostala kod mene i u župnom domu podpuno bezuspješnom, ostavio me kot. upravitelj, kao zlovoljan — uz rieči: „nemojte se nadati kapelana Šustera kući, on je već kod kotara uapšen“... I još sada, kan da mi nije bilo jasno, kakovom se hajkom ti ljudi zabavljaju.

Stadoh medjutim šetati baščom, te se i sjedoh u moj najmiliji zakutak, što je okružen borikom, pa dok mi je i ciela bašča označena raznim nadpisima i ovaj moj zakutak nosi ploču sa riečima: „Mirna savjest naj-

veće blago na svijetu.“ Kraj mene ležao je časopis „Prosvjeta“, a dok se tako zavezoh u misli, približio mi se moj kapelan „Rade“... uz opazku, da se Šuster nalazi već od pol sedam kod kotara, pa da valjda stoji štogod u savezu sa poznatim tiskanicama... Ja na to nisam još sveudilj polagao osobite važnosti... Oko devet sati osvanuo ujedared opetovno kod mene kot. kancelista uz poziv, da se i ja imadem odmah staviti pred oblast... Prijatelj natuknuo mi uz put onako nešto površno — o čemu se radi, dok mi je time najednoč čitava situacija postala jasnom.

Kod kotara razabrah, da je kapelan u svojoj prostodušnosti i iskrenosti, bez svakog političkog takta, nasjeo izpitivanju kotar. upravitelja, pa da je i ovdje izpripovjedao sve, što mi u petak u večer, privatno u mom župnom domu razgovarasm... Nad tim bio sam neobično iznenadjen, a jednako smelo me i to: što spetih poznate tiskanice u paketu na stolu pred kotarskim upraviteljem... Moj položaj ovaj put bio je vrlo i vrlo neugodan, pa tek providnosti božjoj imadem zahvaliti, što sam se kod izpitivanja, ponio dosta odlučno i hladnokrvno. Mislio sam jadnik, da ću sa svojim ugledom i prijateljstvom izbaviti kapelana i sve to da je šala, a kad tamo — tek kašnje razabrah, da je kapelan bio tek izlikom i pogoničem, a lovcima, da je bilo stalo do mene...

Dok je preslušanje bilo gotovo, proglasio je kot. upravitelj i mene u ime zakona uapšenim, te me i s kapelanom dao odpremiti kr. kotar. sudu u mjestu... Ovdje nastalo je opetovano izpitivanje, dok nas „vriedni prijatelj“, sudbeni upravitelj, htio s mjesta dati odpraviti u smradnu buharu kot. suda, nu ipak, kan da se je premislio, dok se zaputio kot. upravitelju, — pa se „junaci“ nekako sporazumješe, da će nas privremeno, dok

da tobož ne stigne brzojavno rješenje iz Bjelovara — pridržati zatvorene u jednoj sudbenoj iztražnoj sobi... Tuj boravismo cieli dan, dok nas stražila neka posebna kavalirska straža. Bilo je to sve onako „prijateljski“... Tobožnji brzojavni odgovor iz Bjelovara, kan da nikako nije kroz podpunih deset sati sveudilj stigao... Kad se onako već podosta smračilo, oko osam s večera, javio nam iznenada upravitelj kot. suda — veselu viest: „stiglo je upravo sada rješenje kr. sudb. stola u Bjelovaru, da vas moramo odmah onamo odpremiti... Izvolite čas kući i spremite se na put, jer će kola po vas skoro stići“... —

„Marko, idite s gospodom i pazite na njih“, — doviknuo još sudac svojim kreštavim glasom nadzorniku sudbenih uza. — Zamolih, da bi nas mogla moja kola i konji u Bjelovar odvesti, nu toga naš velikodušni sudac — u taj par — nije htio nikako da dozvoli... Mene svekoliko ovo postupanje nije baš mnogo smjelo, jer sam i po celom ponašanju gospode slutio, što će se s nama sbiti; pa sam po više puta rekao kapelanu: „mi ćemo svakako još danas ili bolje noćas u Bjelovar“... Mladog svog prijatelja osokolih i napose riečima: „Stradat ćemo, ali stradanje naše valja da nam bude tako sladko, kan da idemo k žrtveniku božjem, da služimo sv. misu.“

* * *

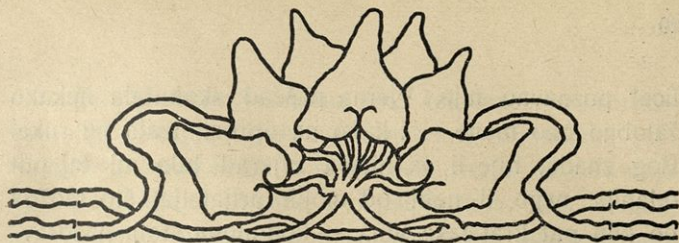
Smišljah još u sebi: kako je sbilja sav koliki sviet prevrtljiv, i kako su i dobri prijatelji — zapregnuti pod madjaronsku kiriju — slični zimskom, svaki čas prevrtljivom suncu.

Spljetke, crna prevara i izdajstvo, što no 13. travnja god. 1670. namamiše lukavstvom u carski Beč, pred kralja Leopolda, najveće Hrvate bana Petra Zrinjskoga

i šurjaka mu Krstu Frankopana, kao da još i danas u zaslužnenoj Hrvatskoj u sjemenu ne izginuše . . . Liepo veli naša Enjuškina :

„Da Hrvat, mučenik davni,
Svuda čemer sreta i vaj,
A ne zna, kad li će patnjam
Sloboda učiniti kraj!“

Razstanak i put u zatvor.

„Bajna noći zviezdám obasuta
Milostiva meni noćas budi,
Daj u svome sladkom naručaju
Tiha mira izlomljenoj grudi!“

Deset sati minulo je na tornju moje župne crkve sv. Josipa u Grubišnom polju. U župnom dvoru bilo je sve uzburanjeno. Družina gledala je kano nevjerojatno, da ću morati ostaviti župu i okoliš svoj. Tiho spremih u kovčeg nešto rubenine, dok je kraj mene stajala straža kr. kotarskog suda.

Najednoč pokazao se na vratima i obćinski pandur S. u svečanoj uniformi sa puškom na ramenu.

— „Gospodin načelnik veli, da izvole ići, jer kola čekaju“ — izlanu vjerni sluga još vjernijeg gospodara.

Svi moji prijatelji činovnici i „gospoda“ nisu pro-našli danas za vriedno, da se sa mnom oproste, prem neki od njih inače rado dolažahu k meni „na crnu kafu“, a najpače baš i „gospon načelnik“. U dobru naći ćeš oko sebe tisuć prijatelja, a u zlu — jedva i koga. Tà tko bi i večeras sa mnom računao? ... Može li im se zamjeriti, da se svi preplašiše i posakriše?! ... I učenici Spasiteljevi razbjegoše se, kad im Učitelja židovska rulja uhvatila, pače i jedan od njih dosele najvjerniji Petar, taj put ga zatajio i rekao: ne poznam ga! ... Ni mene te kobne večeri nitko osim moje družine i vjernog crnog moga „garova“ i male „mu-

face“ poznavao nije. Vjerna paščad skakutala nekako žalobno oko mene — i kano na oprost lizala mi ruke. Bog znade: nije li ta niema zvjerad bila mi taj put odanija, nego li neki od mojih prijatelja, što možda po koji put kraj čaše vina — kod moga stola, nazdravljahu mome zdravlju i mojoj sreći?

Preporučih medjutim svom prvom duhovnom pomoćniku „Radi“ neke poslove u župi i oprostiv se sa svima, sjedoh sa drugim duhovnim pomoćnikom Oskarom u kola. Sprieda smjestio se kraj kočijaša Pište naš tjelesni husar S. — občinski serežan, — koji je držao pušku ponosito u vis, kao da vodi dva najveća zločinca na stratište. E, tako ga valjda naučiše moji prijatelji kod občine, koji možda u svojoj prostodušnosti mišljahu, da je zviezda moja — zapala za uvičke.

Kola krenuše, a meni se pričinilo, kan da čujem bolno stenjanje boljeg diela mojih župljana i žalobni drhtaj zvonova sa zvonika moje župne crkve. — Kušima dopro mi još kano za posljednji pozdrav, mukli večernji zuj sa mog pčelinjaka, gdje ostavljah najbolje, najiskrenije i najvjernije prijateljice: zlatne pčelice svoje, u naponu razvitka svoga, kano djecu bez otca i majke, potrebne baš sada puno njege i revnog oko njih nastojanja... S Bogom, rekoh još svima, i uz poklik: „Živila Hrvatska!.. podah se posve mirno daljnjoj svojoj sudbini.

Kad se provezismo kraj mog župnog groblja, pozdravila me divna borikova aleja, a svaki borić od više njih tisuća — mojom rukom zasadjem, kan da je iglicama uzdrhtao i molio sjajne zviedzice i bliedi mjesec, da mi na putu i u tamnici izprose kod Boga veliku strpljivost i posredovanjem blažene Djevice Marije — u svakoj tuzi i nevolji — pomoć i utjehu.

Bila je bajna, čarobna noć, tek lavež pasa narušavao je ozbiljnu tišinu veličanstvene svibanjske prirode. Sva narav kriečila se noćnim snom, da se s rana opet pomladjena pokaže u ljepšem ruhu. Dá, svibanj je, najdivniji mjesec u godini, gdje neka tajnovita moć giblje svu prirodu, da slavi sveti god uzkrskuća... Sa kapelanom razpreh razgovor o doživljajima dana. Nikako nije mogao pojmiti, kako njegovi prijatelji — s kojima je svaki dan drugovao, pohadjao ih i s njima se zabavljao — ne htjedoše, da ga barem izdaleka upozore na izdaju, što se spremala na nas, premda su mnogi od njih dobro znali, što se snuje i što će se dogoditi.

Sve polako ostavljasmu međjutim liepe šumice, livade, polja i sela, od kojih me svako kano spominjalo mojih prijatelja ili kakove sgodice iz prošlosti. U Vel. Grdjevcu n. pr. sjetih se na bivšeg tuj župnika Š., jednoga od mojih najplemenitijih prijatelja, suboroca i istomišljenika. Da me vidio, sigurno bi mu ćutljivo, bratsko srce — bilo u prvi mah proplakalo nad mojim nenadanim i zagonetnim udesom. Tko bi bio mogao samo i dan prije slutiti, da ću nastajuću noć morati ostaviti mirni svoj dom, slobodu i udobni ležaj, te sve to zamieniti sužanjstvom i tamnicom!?

Kako je počeo malko piriti studeni vjetrić, umotah se nešto bolje i kan da sam htio zadriemati. Bila je to sama obmana. Prenuo sam se, jer je kočijaš Pišta počeo živo razpravljati sa našim stražarom — o dnevnim političkim pitanjima. Pišta bio rodod Madjar, a pandur — Hrvat.

— Znađem ja, — reći će Pišta, — što zastupa u Hrvatskoj naš gospodin župnik. On zastupa otvoreno i iskreno ono, što u Madjarskoj Košut. Zato ga i proganjaju. Moramo se š njim „štirati“, što hrvatske

pravice tako neustrašivo brani. Evo, to je i uzrok, da ga danas vodimo u aps.

— E, malo imade ljudi — nametnu moj Hrvat stražar; koji bi se htjeli za domovinu dati reštirati. Da mogu bacio bi i pušku i sve, pa bih mjesto njega, makar pet godina, išao na šance. Bog ga živi! Ako Bog dá, doći će on i opet među nas.

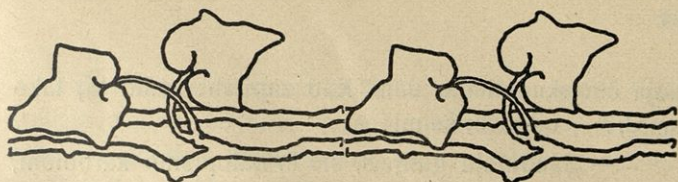
Još dugo razpravljahu o koječemu. Ja sam ih tek kano u snatrenju slušao. Najednoč 'zaustaviše kola, a Pišta upita: — bili tjerao lagano ili brzo? — Rekoh: po volji! Nije nam baš sila. Ta ne idemo na svadbu, a u rešt ne ćemo zakasniti.

* * *

Bilo je upravo dva sata poslie pol noći, kad stigosmo u Bjelovar . . .

„U tvrdom sanku cio grad zadriemô
U brige svoje zakopo se svako;
Ja u noć zurim ukočeno, niemo,
I slušam sata udaranje lako . . .“

Doček i prva noć u uzama kr. sudbenoga stola u Bjelovaru.

Kad stadoše kola pred sudbenom palačom — zamjetih, — kako se vukla vojnička obhodnja gradom, što da je čuvala dvor velikog župana Kukuljevića, jer se pogovaralo, da je ban Khuen kod njega sakriven, za kojim da narod vodi hajku, te ga valja čuvati. Dok je naš tjelesni gardista lupao po vratima sudbenog stola, skidao je Pišta našu robu s voza, a mi čekasmo koju dobru dušu, da nam otvori vrata našeg zavičaja.

— Tko si — zagrmio ujedared glas iznutra.

— Stražar iz Grubišnjog-polja, vodim velečastnu gospodu u rešt. Imadem i pisma za predati.

Za čas otvoriše se velika sudbena vrata, a pred nama pokazao se uznički nadstražar H. sa dva uznička stražara.

— Dobar večer, velečastna gospodo, — pozdravio nas nadstražar, — već ih čekamo cielu noć. Nek izvoliju samo ići spat: svak u svoju sobu, sve ih u redu čeka. Broj 2. je za gospona župnika, a broj 3. za „mladog gospona“.

Dok putem razmišljah, kako će nas možda strpati kamo medj najprostije zločince, bio sam u prvi mah i dosta ugodno iznenadjen svojim najnovijim stanom. Jedino, što me vrlo smelo: bila je neka čudna zapara,

koja čovjeku otimlje dah. Kad zapitah: zašto tuj tako smrdi? — odgovoriše mi;

— Zaudaraju gunjevi, što ih natopismo karbolom, da ih ne grizu moljci. —

Mene, kraj takve neugodne duhe, spopade odmah silni kašalj, nu doskora se ipak nešto primirih. Pomislih, valja se i time sprijateljiti, bit će i žrtva Bogu ugodnija, a po domovinu častnija.

Valjalo ipak prije spanja još otvoriti kofere, dok je uznička straža svaki komad pregledala i otela sve, osim rubenine.

U mene bilo je 4 kr. 80 filira, i to mi odnesoše; isto tako i sat, olovku, papir, časoslov, šibice, nož. Sve je to nadstražar pobilježio uz rieči:

— Naj oprostiju, ali pri nas je takvi zakon, da reštanti ne smiju imati nikaj pri sebi. — Oni budu mogli sve to nazaj dobiti, ali dok sve pregleda gospodin iztražni sudac i kad on dozvoli. —

Momu kapelanu bilo nekako najgore, kad mu uz breviar, zaplieniše i duhan. Nikako nije si mogao pravo protumačiti rieči nadstražarove: „u reštu nije dozvoljeno pušiti“... Bilo mu to nekako kano odveć „bezobrazno“.

Kad je pregledavanje robe bilo dovršeno, uvukoh se u svoju ćeliju, gdje me još nadstražar upozorio, kako valja da lampa cielu noć gori i da se ne smije utrnuti, jer da uznici moraju biti uviieke pod kontrolom. Posluhnuh strpljivo i ove liepe opomene i doskora nadjoh se na osami. Oko mene:

„Sve je pušto, sve je niemo, težki zadah, teže misli!
Gole stiene mrko zure, pritisla ih magla siva;
Kroz noć tajnu kao sjena, kô utvara sank a laka
Smalaksalój, bolnoj duši sladki san se ulagiva“

Da, spremih se na počinak, ali kad uočih kraj kreveta velike željezne verige, pričvršćene o debelu hrastovu gredu, preniela me moja mašta u daleku prošlost i najbližu sadašnjost . . . Sjetih se Sv. Petra, gdje je u mamertinskoj tamnici okovan čamio jedino s toga, što je bio odan učitelju — Spasitelju svome. — Sjetih se junačkog hrvatskog bana Petra Zrinjskoga i šurjaka mu kneza Krste Frankopana, što takodjer kano urotnici godine 1670. dugo boravljahu okovani u teškoj tamnici, dok i najgroznijom smrću potvrdiše svoju nedostiživu ljubav spram milog hrvatskog naroda. Pred očima živo uzlebdio mi i krvavi lanac težkih patnja, što ih Hrvat za spas čitave Evrope prepatio, a za uzdarje htjeli bi ga razni neprijatelji uništiti i sputana u verige, lišiti sviju pravica i svake slobode, dok ga tjeraju i sa otčinskog praga u daleki, tuđi svijet.

„Pet sto ljeta težke borbe,
Pet vjekova crne tmine
Nisu mogli s lica zemlje
Zbrisat naše otačbine.“

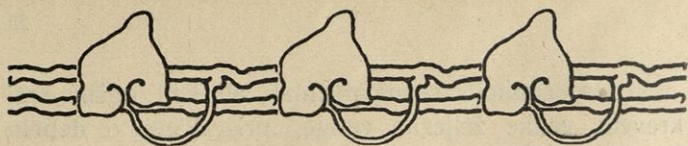
Oj, ne! ne će je lje izbrisati sada ni madjarsko, ni talijansko ni germansko nasilje:

Još nas ima — još Hrvata! . . .

* * *

Dok su mi se razne, turobne misli — ročile iz prostora sjetnoga srca, nije ni čudo, što me i jutarnja zora našla budnoga u tamnici.

Prva dva dana u zatvoru i moje preslušanje.

Kad se oko sedam sati rano otvoriše vrata moje ćelije, pokazao se na njima uznički nadzornik Luka Š Pozdravio me vrlo uljudno i izrazio svoje sa-
žaljenje, što sam stavljen pod njegov ključ, pa pridometnuo: „Kad ovakove ljude zatvaraju, onda je zaista već žalostno u Hrvatskoj. Čitao sam ja sve vaše liepe knjige“. — — Ja mu se nekako veselo nasmieših, pa pridometnuh: „Ne bojte se prijatelju, sviće zora bit će dana.“ — — Nešto kasnije došao u ćeliju i nadstražar uz zapovied:

— Izvolite, velečastni gospodine, k tamničaru na raport. — Vodili me širokim hodnikom u desno krilo sgrade i doskora nadjoh se pred svojim neposrednim poglavarom.

Tamničar je bio malen, krupan čovjek; sjedio je ozbiljno kraj svoga stola, malko na mene izbuljio oči, naravnao svoj očalin, pa i on počeo sa preslušanjem:

— Koliko vam je godina? — Gdje ste se rodili? — Koja nadležna občina? — Kaki vam je zanat? — Imadete li što imetka? — Koliko jezika govorite? — Bilo je i ostalih pitanja na pretek.

Kad sam bio gotov, zamolih uljudno gospodina tamničara, da me što prije predvede pred sudca iz-
tražitelja.

— Dà, — reći će prijatelj, — samo čekajte, doći će i to na red. — Teško je sada dobiti sudca, svi su po vani na buntovničkim iztragama . . Još me zapitao:

— Hoćete li si plaćati koštu izvana ili se zadovoljavate uzničkom?

— Molim — uzvratih, — ja ću se u svem ponášati kao pravi reštant, a vi me hranite kako i čime hoćete . . . Mome prijatelju bile su te rieči nekako neobične. Jamačno nije si mogao protumačiti, kako bih ja — kao župnik — mogao jesti onaj grah i onu pricmuljenu čorbu, a i to još samo jedan put u 24 sata.

Kad sam se opet našao u svom zatvoru, začeh se zamišljen unaokolo iznova razgledavati. — Po vlažnim stienama vukli su se ovdje ondje debeli pauci, a kad pogledah pod krevet, opazih tamo: debelu žabu krastaču, kojoj kan da nije bilo pravo, što dodjoh, da joj smetam u njezinom posjedu. — — Nastavih medjutim promatrati kojekake nadpise po stienama i klinčanici. Bilo tuj i poezije, a mnogi od mojih poštovanih predšastnika „na vječnu spomen“ ubilježiše i svoja častna imena i svoja neumrla djela. Tako n. pr.:

Dobro došli — mili gosti

Graha — kaše ima dosti!

Neki Vorfik zabilježio sliedeće:

„Ovdje stanovao Stevo Vortik rodnom iz Varaždina godine 1878. rmk. neoženjen — sudjen 20 godina radi umorstva 1901. — Opet: Vilček Keneller, razbojnik i tat iz Zemuna. — Dalje: Blank Josip — Sriemac — rodjen 1868. maja 20. rimk. — oženjen, otac dvoje djece. Stanuje u Zagrebu — ulica Vlačka. Zanimanje: fini žepni tat. Bio zatvoren u Bjelovaru godine 1900, radi kradje 70 for., što je ukrao iz žepa novčarku Joce Živanovića. Sudjen na tri mjeseca teške tamnice . . .

Bilo tuj i drugih, raznih vjekopisa. — Kakova me težka čuvstva u taj par spopadahu, može si predstaviti lako svatko, tko bi htio ozbiljno sravnjivati crna djela mojih predstanara i tobožnji „moj zločin“, što je imao svoj izvor u cijeloj prošlosti mojoj, koja se osniva na temelju žarke i svete domovinske ljubavi. — Al k čemu sravnjivanje? — — U tužnoj Hrvatskoj domoljublje i političko nesuglasje, nagradjuje se tamnicama, gdje stanovahu najveći zločinci, tati i razbojnici . . . I ovo valja da si Hrvat, što ga nazivahu predzidjem kršćanstva, dobro upamti; to mu je plaća za sjajna i junačka njegova djela.

Poslie 11 sati pustiše me malko u dvorište na šetnju, dok me u 12 sati pozvaše u ćeliju na objed. — Jelo, što mi ga donesoše ipak nije bilo običajno uzničko, jer sam tuj opazio i govedsku čorbu, komadićak pečenke, a i vina. Zapitah: „Odakle meni taj objed? — Tako se valjda ovdje ne hrane?“ — — Rekoše: „Jedna gospa iz Bjelovara, dočula da ste ovdje i moli, da vam smije svaki dan donieti koštu.“ Nadovezah: „To je posve suvišno, ali u ime božje, neka joj s moje strane prošnja i uslišana bude, a Bog joj plemenito nastojanje stostruko naplatio.“ — Kašnje doznah, da mi podpunu obskrbu šiljala neka vrlo Hrvatica, supruga jednog višeg činovnika, čije je ime još i danas preda mnom, koprenom sakriveno.

Kad nešto objedovah, stadoh se okretati svojom ćelijom — ko piškor u loncu. Osjetih, kako mi sve — sve — manjka, što sam uživao na slobodi. Ostah bez bujne prirode, bez svoga liepoga zanimanja, bez pera i olovke, bez knjige i papira, tek jedva, da mi je tajnoviti razgovor s Bogom dozvoljen bio.

Nešto pred noć zabludila kroz otvoreno okance u moju ćeliju oveća muha, i bila mi je prvi put u ži-

votu nekako draga, jer me svojim zujanjem kano raztresla, te mi se pričinilo: kan da i njoj nije pravo, što me dopratiše ovamo. Valja znati, da je muha u tamnici riedki gost, pa da je i ova ovdje kadra čovjeka pozabaviti.

Ni spominjati ne ću, kako sam sproveo sljedeću noć, a ni sâm ne znam: jesam li bio budan ili sam štogod sanjao? Iznenadih se, kad me drugi dan oko 10 sati ipak predvedoše pred sudca iztražitelja, sudbenog viećnika M. — Ovaj dočeka me vrlo prijazno i zapitao: imadem li što dodati prediztragi u Grubišnom-polju? — Odgovorih, da u cieloti ostajem kod onoga, što sam u Grubišnom-polju rekao i da ništa dodavati ne ću, već molim, da me puste na slobodu, jer nisam ništa kriv, dok mi bolestnom u zatvoru prieti i pogibao po moj život. — Slutio sam, da iz tog brašna ne će biti kruha, ali ipak pokušah sreću . . . Za časak ostavio sudac iztražnu dvoranu i otišao k predsjedniku sudbenog stola pitati savjet. — Kad se vratio, stao diktovati zapisnik:

„U smislu §. 168. i 166. točka 1. 3. i 4. pridržajete se do stignuća daljne odredbe kod ovog suda u zatvoru, jer ste zatečeni u činu, jer je bojazan djelovanja na svjedoke i uplivisanje na tečaj iztrage, kao i opetovanje čina.“

Na ove rieči odgovorih: „Odredbu iztražnog zatvora primam na znanje, nu pridržajem si pravo kod nadležnog suda, ako ovaj jednaku odredbu kroz iztražnog sudca izda, — proti takovoj tražiti zaključak suda, a proti takovome i pritužbu na viši sud, jer se ne osjećam kriv.“

Ipak, da me ne odpusti onako bezutješna, uputio me poštovani sudac, kako bi bilo dobro, da se možda i molbom obratim na nadbiskupa, pa da se ovaj za-

uzme za mene i kapelana. — U njega da prosim, kakovo posredovanje i milost? Bilo mi je nekako čudnovato, da sada dosadjujem preuzvišenom gospodinu, pa da gubim svoje ideale i svoj ponos. — Rekoh:

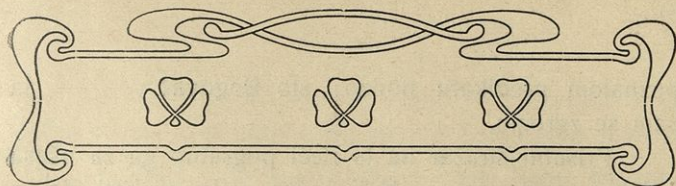
„Nek milost mole slabe duše;
Ja s pregorima radim vruće,
Djedovâ krvca pravdu ište,
A pravda traži uskrnuće!“

* * *

Razstadoh se medjutim uljudno sa svojim sudcem iztražiteljem, a nekako mi se pričinilo, kan da se i njemu niz lice spustila suza žalostnica. Valjda si je mislio: ne znaš jadniče, što te još čeka i koliko ćeš još morati trpjeti za teški grieh, što radiš za spas svoga naroda i što ljubiš Hrvatsku. — Skoro da i nisam osjetio, kako se opet nadjoh u svojoj samici, gdje se spomenuh rieči — pjesnika Tugomira:

Tko nije kušo mjerom podjednakom
Zemaljskog dara: meda i gorčine . . .
Ni pravo nije, da na drugom svietu
Nebeske gleda vječite svjetline!

Mali uznik, njegov prvi križ i molitva u tamnici.

Kad sam nakon preslušanja, sljedeću noć kano u polusnu prodriemao i nešto bolje spram jutra usnuo, probudi me iznenada silno drečanje iz pokrajne sobe. — Dječaćić od 12 godina doklatario se odnekale iz Ugarske, pa je u crkvi R. kraj Bjelovara ukrao dvie svieće i križić sa oltara. Uhvatiše ga i dopremiše u zatvor k sudbenom stolu. Stražar kazivao mi, kako se derao, dok je bio u sobi zatvoren sâm, ali čim ga pustiše medj ostale zločince ubrzo se razveselio. — U zatvoru kamo ga premjestiše, prem nije znao hrvatski, ipak ga hitro njegovi stariji drugovi povukoše u školu.

Kad sam drugi dan obavljao uzničku šetnju, nadjoh u dvorištu maloga uznika, gdje sâm sjedi i gdje se zabavlja s tamničarevom macom. Dječak izgledao je kano uplašena zvierka Dok pristupih k njemu — nekako se naježio i ogledavao lukavo i plaho, ko lisica na lancu ili tvorac u stupici.

— Ne boj se — rekoh mu madjarskim jezikom. — Ja te imam rado. Vidiš, dat ću ti šećera. — Kad izvadih komadićak, što sam ga slučajno imao u žepu i kad ga njime ponudih, nije htio da uzme. — Na-jednoč okosnuo se na mene mrzkom madjarskom kletvom, a doskora odbrusio mi slično i hrvatski, te

poznatom predikatu dodao: sto Bogova! — — Ja sam se zgrozio.

Prisutni stražar na te rieči pograbio ga za ušesa i dobro prodrmao. — Mali počeo sada vriskati, da se moglo čuti, — kakono kažu, — u deveto selo. Odoh medjutim u svoju ćeliju i donesoh dvie žemljčke, što mi preostaše od objeda.

— No — mali — rekoh, — nemoj plakati . . . Jesi li gladan? — Kad je opazio žemlje u mojoj ruci, malko se mu lice razvedrilo i čuo se milozvučni: „igen!“ — Promatrah ga, kako se strastno prihvatio posla, dok je za par minuta obe žemljčke lakomo progutao . . . Pomislih: madjarska lakomost — svuda je jednaka.

Opazio sam, da mi je mali uznik postao sada nešto povjerljivijim, jer mi je na neka pitanja potpunije odgovarao, pa mi je i saobćio, da mu je ime Laci. — Saznah, da je rodjen u Ugarskoj iz željezne županije, da nema ni otca ni majke, da je prava pravcata sirota, zapušten bez svake vjerske i čudoredne odgoje.

Kad ga upitah: — zašto si ukrao svieće u crkvi? uzvрати mi:

— Bio sam gladan, pa sam mislio, da ću gdje za njih dobiti kruha. — Na upit: a zašto si ukrao križ? — uzvратио opet: da ga prodam, pa da si kupim odjela — i dometnuo sažalno: tà vidite, da sam sav poderan

— Zašto gdje ne služiš, — rekoh mu — mogao bi pasti krmke ili guske

— Nitko ne će da me uzme, — kad nemam otca ni majke. — Ovaj me odgovor do suza ganuo.

— Tko te naučio ovako gadno govoriti i kleti? — reći ću ja opet.

— Cigani, a i ljudi u reštu — uzvratilo mali. Jučer su me cijeli dan učili, kako i što moram govoriti.

— Vidiš mali — rekoh, — nije liepo, što tako ružno govoriš i psuješ. — Hrvatski psovati znadeš, a govoriti ne znaš. — Kako to? — E — ta rekoh, naučili me. — — —

— A da li znadeš, što — o dragom Bogu, jesi li učio praviti križ; znaš li što moliti? — zapitah dalje.

— O, ne, — ne znam ništa. Na što radoznalo pridetmetnu: — a tko je Bog? —

— Bog je naš predobri otac — rekoh, što stane ondje gore na nebesima, i koj nam sve dobro daje. — Gle, ti nemaš otca ni majke, kad bi bio dobar, — kad bi bio poslušan, — kad ne bi krao, — kad bi se liepo znao križati i Bogu moliti, — skrbio bi se za tebe onaj otac nebeski, pa ne bi bio nikada ni žedan, ni gladan, niti bi došao ovamo u zatvor. — Hoćeš li odsele biti bolji?

— Hoću — potvrdi mali — i zapita: kažite mi samo, kako mi se valja moliti Bogu, da ne budem gladan?

— Prije molitve valja načiniti križ — rekoh. — Jesi li već vidio praviti križ? — — O — ne! — — Ja sam samo križ ukrao, žandari mi ga uzeše, a kamo su ga metnuli — ne znam.

U to zazvonilo na župnoj crkvi u Bjelovaru podne. — Ja skidoh šešir, a i mali za mnom, to isto učinio.

— Čuješ Laci — napomenuh, — sada nas zove Bog, da se prekrižimo i da molimo za „kruh naš svakdašnji“ — i da ne budemo gladni.

— Dajte gospodine — reče mali, — i ja ću se prekrižiti i moliti Bogu.

Sklopilih mu ruke i postavih desnu na čelo, prsa i oba ramena, pri čem je mali glasno izgovarao rieči: „U ime Otca i Sina i Duha svetoga. Amen.“ — — Izmolismo zajedno i „Očenaš“ i „Zdravo Mariju“. —

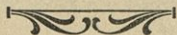
U to počela se uznicima dieliti i njihova menaža, — pa i malome mom uzniku donesoše jednaku porciju, kao i doraslima. — Pazi mali — rekoh, — kako je dragi Bog dobar, — tko se njemu moli dobiva i hrane, pa ne će nikada biti gladan. — — — Prije nego ćeš jesti, prekriži se opet, pa će te dragi Bog još radje imati.

Moj me Laci veselo posluhnuo i uzdahnuo: sad znadem: tko je Bog i što je križ! — Rekoh mu: budi uvijek vjeran Bogu i čini isto, što si danas činio, pa će Bog nikada ostaviti ne će.

Sjeo se mališ medjutim na tle, prekrstio noge i stao drvenom kašikom srkati čorbu, i u drugoj zdjeli prebirati po grahu. — Kraj njega se sveudilj sigrala i mazila tamničareva mačica, pa kad je kruhom nadrobio čorbu, metnuo je jednu žlicu u svoja, a drugu u macina usta . . . Ovaj prizor je bio vanredno dražestan, čime je moj Laci pokazao, da imade ipak još nešto plemenita u sebi, a navlastito dobro i čutljivo srce . . . Jedino što mu je manjkalo: bila je vjersko čudoredna odgoja, a što mu je škodilo: bilo je društvo zlih ljudi, što ga je kvarilo.

* * *

Ostavih svog mališa, jer sam morao u ćeliju na objed. Drugi dan saznah, da ga odpraviše potrkom u njegovu domaju . . . Tko bi znao, hoće li se ovaj mali uznik uvek živo sjećati Boga i prvoga križa i prve molitve u tamnici? —

Tri žene u uzama: bez vjere, ufanja i ljubavi.

Kadgod šetah uzničkim dvorištem, skoro uvijek opazih, kako se njime promiseću tri već dosta dobom poodmakle žene. — Bjehu zabavljene sad pranjem rubenine, sad čišćenjem dvora, čas ovim, čas onim, dok je i jedna od njih dvorila nas „velečastnu gospodu“. Svaki dan nam nosila hranu, čistila odijela, cipele, a i uzničku sobicu. — Uz inače hvale vriednu njihovu marljivost, nisu nikako mogle zatajiti svoje prirodjene čudi, dok su se vrlo skrbile, da jim orudje jezika ne zardja. — Kavge medju njima bijahu na dnevnom redu. — Jedna je od druge htjela da bude mladjom, ljepšom i pametnijom, a kad se koja iztakla kakovom dosjetkom, nastao je medju njima grohotni smieh i pljesak. — Uznički stražari, što ih imade kod sudbenog stola u Bjelovaru na broju 18, slagahu se svi u tome, da im te tri žene zadavaju više brige i posla, nego li su ikada zadavali svi ukupno mužki reštanti. — Kušat ću, da svoje čitatelje š njima u kratko upoznam.

* * *

Jalža Gazdić, rodnom odnekale iz Rovišća, poznata je gostinja u uzama kr. sudbenog stola. — Zagazila je već daleko u godinu petdesetu. Lice bilo joj silno na-

rovano, a vrat tanak, da bi ga bio mogao uhvatiti u okrug palcem i kažiprstom. — Rukave nosila zasukane, dok joj odielo bilo obično seljačko od domaćega platna. Bila je inače tanka ko šiba. — Kad bi se onako u noći, gdje na samu ukazala, mislio bi čovjek — Bog da prosti, — da je to kakova podzemna utvara, — da ne rečem, možda i vještica sa Kleka. — Ovo me čeljade pozdravljalo svaki dan, tri do šest puta — i to, kadgod bi ključar otvorio vrata od tamnice, — bilo da što spremi, bilo da mi donese zajuttrak, objed ili večeru. — Njezin pozdrav je bio redovito: „Hvaljen Isus“, — ali izrečen vrlo nježno i sažalno.

— Joj — joj, — uzdahnula bi kadkad: nisam tako stara, al što sam bolna dočekala, da u reštima moram dvoriti gospodu duhovnike, koje danas zapi-
raju i mučiju prokleti magjaroni za istinu i pravicu baš tak, kak su negda Kristuša mučili — — —“ Na te bi rieči nekako svojim kosturom i zubima zaškripala, a očima prosjekla unakrst, da bi i najjači živci od neke uzbudjenosti zadrhtali. — — — Vele, da je već tri put bila u Beču na audienciji kod Njegovog Veličanstva. Utvara si, da je u Americi umro neki njezin rodjak, koji joj je ostavio silni novac, više stotina hiljada kruna, nu novci da su u Hrvatskoj pokradjeni, a da njoj nisu ni izručeni. — — U svom biesu i svojoj prostodušnosti Jalža ne bira izraza, već krsti lopovima i tatovima sve uzduž i poprieko; da po tom često i sbog uvriede Veličanstva opetovno i opetovno leži u buhari, nije ništa neobična. Vele, da i sudcima znade odbrusiti kadkada mnogu i mnogu trpkku, ali oni da joj uvrede velikodušno opraštaju.

— Joj — joj, gospon prečastni, da ne vidim njih, rekla bi, — da ne vjerujem nikomu na svietu, ni Bogu, ni caru — ni kralju, pa baš nikomu; pravice i onako

nigdje nema. — — — Ovako pridometnula je jednoč svom običnom pozdravu.

— Zašto tako nepromišljeno govorite Jalža, — uzvratih joj. To nije lepo! Kako možete reći, da ni Bogu ne vjerujete, a kako ćete onda moći mirno umrieti?

— Ne znam — uzvрати, — možda će mi Bog na smrti razsvietliti pamet, al sada — čini mi se, kan da me i On ostavio i da živim izgubljena — bez vjere.

* * *

Mara Čupak iz sela K. u Podravini, zvala se je druga od trolista o kom govorimo. Moglo joj biti kojih 40 godina. Lice joj bilo zaobljeno, pogled živ ko žeravica, dok joj i stas bio prilično ugojen. Svako bi jutro, kad je iz uza izlazila u praonicu silno proklinjala svoj udes; psovala stražare najgnusnijim riečima, a sudcima poručivala: da si sami jedu grah i čorbu, ona da može i bez toga živjeti.

U tamnicu došla je sbog umorstva svoga muža, što ga zaklala nožem u noći. Suprug bio joj u selu obćenito poznat kao opak čovjek, dok se svatko rado pred njim ugibao. Bio je veliki pijanac, razpikuća, dok je uvieke ženu i djecu zlostavljao. — Ove okolnosti i mnogo su dopriniele k tomu, da je Mara bila osudjena samo na jednu godinu tamnice.

Kad ju jednom upitah: zašto toliko proklinje, psuje i grdi? — uzvratila mi:

— Naučila sam se tomu od svog prokletog muža, koji i nije drugo znao, — već psovati i kleti.

— U vašoj kući sigurno nije bilo straha božjega, kad ste tako nespačno živjeli — upitah ozbiljno.

— Ni božjega, ni nikakvoga — uzvрати mi Mara, — gdje gjavo gospodari, tamo Boga nema.

— A kako ste mogli ipak svog supruga zaklati, — mà da je tako opak bio? — Ne znate li, da ste ga time upropastili za uvièke i strovalili u pakao?

— Mislila sam si, da ću se vraga riešiti, pa sam ga i odpremila onamo — kamo patri. — Neka živi u paklu bez svake nade, jer sam i ja š njime na zemlji živjela, — bez svakog ufanja — žalostna i tužna. —

* * *

Još mi je predstaviti sliku treće žene, Kate Zmajićeve iz Brzaje. — Mislim, da ne ću mnogo prevršiti, ako velim, da je već morala proslaviti i šestdeseti svoj rodjendan. Uz ovisoko i namršteno čelo, napustila je nakovršenu kosu, dok je ostale zagasite vlasi na temenici pomno zagladila. Nos joj bio dugoljast, a crne su joj oči pratile, neki vragoljasti smiešak. Inaèe bila je ravna ko svieća, mršava ko sedam gladnih godina, a šepirila se ko paunica. Hodala je bosa u bijeloj dugačkoj haljini od domaćega platna. — Kazivala mi, da je već preko polovice svojega vieka, probavila po raznim kaznionama, gdje da se i naučila liepom ženskom ruènom radu — kano: vezenju, pletenju, šivanju, a i kojeèemu. Bila je s toga i dobro vidjena kod tamničareve žene, dok joj u stolnjake, ubruse i ruènike vezla kojekaka slova, a i vezla drugi ženski posao. Vidjevala se s toga i češće, gdje sjedi na stubama sa iglom ili pletivom u ruci . . . Djeca tamničareva skakutala bi oko nje, ko oko svoje stare bake, dok bi ih ona rado gledala i mazila. Ljepotom svojom još se i sada mnogo ponosila, pa se i često ogledavala u zrcalo, što ga u njedrima nosila. — Kad bi se koji stražar našalio i rekao, da je Jalža i Mara od nje ljepša, izcerila bi na nj oštre zube i živo mu zaprietila crnom, koštunjavom rukom.

Sve dane svoga života sprovela je u ženskim opaćinama svake vrsti. Sad je bila u službi kod ove, sad kod one gospodarice, ali svaku bi nasamarila, svakoj nešto ukrála, a dok je mladja bila — vele, da je kvarila i domaće obiteljske račune. Dok bi ju iz službe odpravili, skitala se je po raznim zloglasnim mjestima, a mogla se vidjeti i na svim vašarima po svoj kolikoj širokoj okolini. Svuda bila je poznata pod imenom: „liepe Kate“, a time se vanredno i u poodmakloj svojoj dobi ponosila.

Kad me je jednoč opazila na dvorištu, dotrčala je iznenada k meni i poljubiv mi ruku reče :

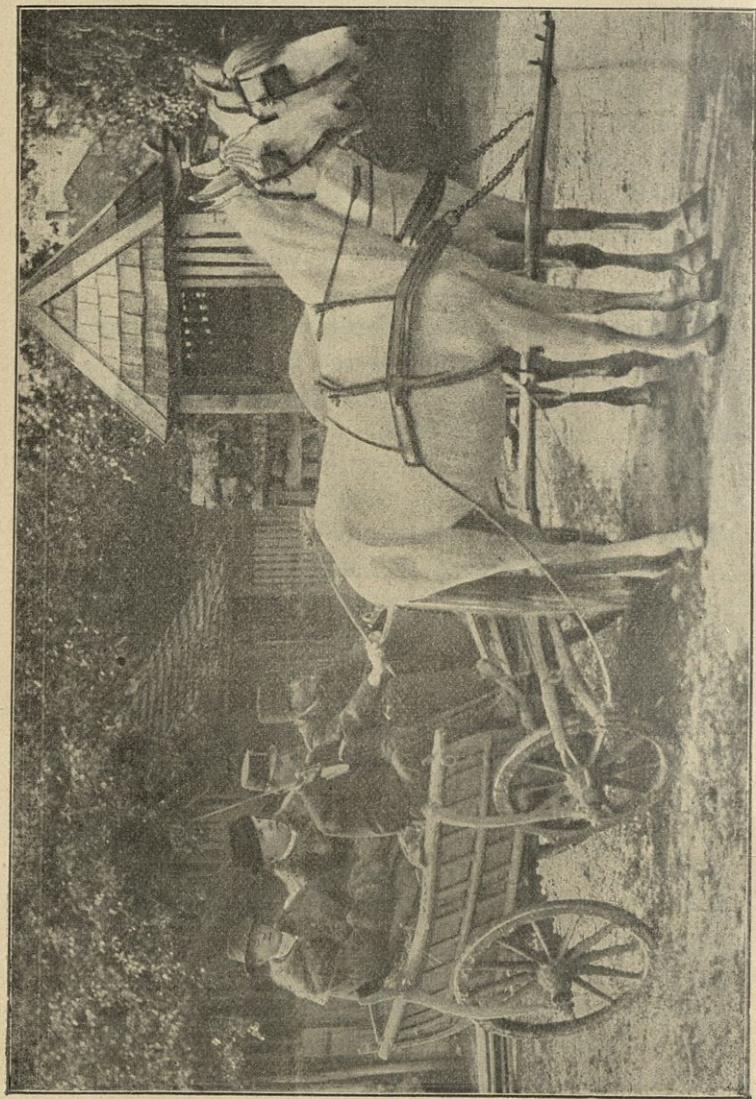
— Velečastni gospodine, kad vas gledam, mislim, da vidim angjela s nebesa. — Što da već boljega čekam na svijetu? — Čujem, da je Jalža i Mara izbila vjeru i ufanje, — a mene je ostavila ljubav. — Molite Boga, da mi oprostí griehé.

— Rekoh: hoću, — ali treba da se i vi skrušeno pokajete, jer velika je ljubav božja, a milosrdje božje neizmjereno. —

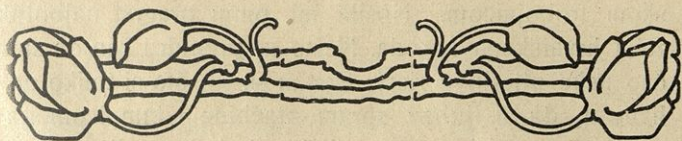
Kad sam odilazio iz bjelovarskih uza, rekoše mi, da je Kata tražila izpovjednika, a Jalža i Mara, da se čudom pitahu: što to znači?

Bog bi dao, da je ljubav uzbudila vjeru i ufanje u svakoj od ovih triju žena, pa da je svaka od njih u sebi našla sve ove tri divne božanske kreposti!

NA POLAZKU U ZATVOR

Moj imendan u uzama.

I.

Kad su mi narod ljubili živo,
Srce mi bilo tek ljubavi hram;
Kad su mi narodu činili krivo —
Mržnje me žario pakleni plam.

Gjuro Arnold.

Svitao je dan 16. svibnja, koji me spomenuo 40. tog mog imendana. Taj dan obično dobivao sam na stotine čestitaka od vrljih mojih znanaca, rodbine i prijatelja, — a danas zar da tek duhom pratim njihove liepe želje? — Da — nedohitni su putovi božji!

Na polju biesnila je silna bura, što me trgla iz sna, — dok je škuljama uzničkog prozora tihi vjetrić poigravao kosom moje glave. — Osjetih tielom neku trzavicu, a i malko ozbiljnije pozdravio me i moj stari gost: nemili kašalj. Namjestih nešto sgodnije ćebe oko sebe, ali koja korist, kad me ovladala studen Tko da me i čime ogrije, — kad ležim usred žalobnih stiena, odieljen od cieloga svieta Prisluškujem, al osim vihra izvana u kući sve je tiho, tek samo pred vratima moje ćelije, slušam šapat noćne straže i zveket oružja.

Zaboravih na sve! — — Najednoč — kano u snu, prikazala mi se vila Hrvatica, ovjenčana divnom hrvat-

skom trobojnicom. Nosila mi punu pregršt najboljih želja hrvatskoga naroda. Nešto se prenuh i kan da sam čuo neke utješljive rieči: Sretan si, — što si toliko odlikovan, da ti ljubav spram otačbine i tamnicom nagradjena može biti. Bog udielio ti riedku milost, što ti je dosudio, da za hrvatske ideale toliko trpiš. Moli se Bogu, da te ne ostavi duh strpljivosti. Još ćeš mnogo i mnogo morati trpjeti; nemoj malaksati. — Može li biti dičnije za tebe, nego da kroz križ trpljenja, boreć se za pravdu i pravicu, za narod i domovinu — unidješ u kraljevstvo nebesko. — Tvoj veličanstveni uzor — Krist Gospodin, trpio je nedužan za svetu stvar, dok i Njemu napisaše na križ porugljivi, prevratnički žig: — „Rex Judaeorum — kralj židovski.“ — — — Žrtva tvoja Bogu je mila, Hrvatima draga. Uztraj i znaj:

„Kojom vatrom tvoje griju grudi
Domovinska grijati će gruda,
Kakva miso tvoje srce budi
I narod će krilit se onuda! — —“

Na te rieči, — kan da mi se krv u žilama ogrijala. — — — Jutarnje svjetlo dobrahno oblijalo je suzne stiene moje ćelije. — Nad okancem dugo i dugo prhutala je vjestnica proljeća: hitrokrila lasta i cvrkutajući donosila mi nebrojene pozdrave milog hrvatskoga roda. — — — Podigoh sa slamnjače glavu i zagledah, gdje se sa zakutka stiene spušta sitni pauk, koji oskliznuv se preko glave — pao mi na dlan desne ruke. — Dà — donosio mi je i on, brzojavke i čestitke mogega roda. Hvala vam mili čestitari na svemu i znajte:

„Da zadaća to je nama sveta,
Da svom rodu ključe izručimo
I da sreće otvorimo vrata,
Tebi — liepa naša domovino!“

II.

Zaškrinuše teška vrata tamnice i pozdravi me glas straže uz umiljat upit: silno kašljate — hoćete li prašak? — Kad zahvalno usrdnu uslugu odbih, skočih veselo na noge lagane, pomolih se Bogu i ometah odjelom, da dočekujem daljne čestitke. Na hodniku bijaše burno: — moje kolege iz Rovišća, Sv. Petra Orehovca, Križevca i okolice vukoše na preslušanje. — Pomislih u sebi: — biedni moji seljaci. — Bog vas blagoslovio — Svevišnji štitio! — Srce mi kano prosjekla neka ledena trapnja, a iz daleka kan da sam čuo glas s harfe hrvatskog pjesnika: Noli timere! Neboj se! Angjeo moga života, kan da je stupio pred mene i uzdahnuo:

„Osveta je moja — ja ću ju vratiti!“

Preda mnom stvorio se i genij hrvatskoga naroda, — dok mi se iz ustiju uzvinuo uzdah pjesnika:

„Liepa moja otačbino,
Snašli su te crni dani
Malo ih je djece tvoje,
Što pomažu krst ti nosit,
Što uz tebe vjerno stoje.
Malo ih je, al je s njima
Narodne nam genij sreće
I prijatelj sviju malih,
Što Hrvata prezriet neće.“

I nastala je grobna tišina u mojoj ćeliji, a iza zastora moga snatrenja — pružila mi nevidjena ruka sliedeće pismo:

„Predragi supatniče!

Prva misao današnjega dana, bila je posvećena Tvojoj dragoj osobi: četir puste stiene bez slike, bez znaka Spasiteljeva križa, to su danas našim hrvatskim svećenikom u tamnici bjelovarskoj oltari, gdje da pri-

kazujemo žrtvu za spas duša naših, za boljak nam i našoj brizi povjerenoga stada i naroda, za spas i liepu budućnost predrage nam i danas toli gorko ucviljene Hrvatske! — Danas stojimo u godini 1903., a tako nas sinove Hrvatske majke domovine, traktiraju ljudi, koji su kost od kosti naše, koji su niknuli na hrvatskoj grudi, koje danas grije naše zlatno hrvatsko sunce, koje uzdržaje svojimi krvavimi žuljevi: onaj siromašni patnički narod, kojemu smo mi uznici bjelovarski posvetili sve svoje umne i tjelesne sile, kojega smo ugodnom žrtvom. Klečeć na tvrdom podu danas sam molio krunicu za Tebe dragi zemljače, dragi godovnjače, da Ti Bog uzdrži narušeno zdravlje, da Ti dade jakosti i moći, da uzdržiš gorku kušnju, da ne smalakšeš u svetoj uzvišenoj borbi, za svetu nam hrvatsku domovinu. Mi smo osamljeni, mi smo zapušteni, a ipak Hrvatska je uprla svoj materinski pogled na nas, pitajući nas: hoćemo li uztrajati u svetoj borbi za njezinu slobodu i sreću, za boljak našega siromašnoga hrvatskoga naroda! — Brate Ivane! Može nas nestati i prije s ovoga svieta, uslied progonstva neprijatelja Hrvatske, ali nas čeka za to prekrasna nagrada od Otca nebeskog. — Pozdravljam te iz dna duše svoje predragi brate! — Salutat Te ex intimo corde frater mi amantissime — tuus frater in Christo in vinculis

Fran Novak.“

* * *

Hvala ti Frane, na divnoj čestitci! Rekoh u sebi: Znaj, — da sam pripravan mirne duše i na stratište za milu Hrvatsku. Ništa mi oteti ne mogu, već pospješiti teret narušenoga zdravlja. — Ali zar da i život svoj ne žrtvujem spasu otačbine?! Hvalim providnosti božjoj, da mi je dosudila, da svoj imendan sprovadjam

ovdje. — Kad bi mi rimska stolica i ugarsko-austrijska milost, dali sva svoja odlikovanja — to sve ne bi mi bilo tako sladko i ugodno — kao ovo uživanje, što ga pijem iz kaleža Gospodnjega! — Istina je:

„Na tom svijetu bolje prodje
Tko se bolje propazari“ — —
Al što tko nama brate — može,
Zar tamnice — zar žandari?
Ne bojmo se, ne dajmo se
Srca naša su oltari
Tuj palimo Bogu žrtve,
Za Hrvate — žive — — mrtve!

Još jednom hvala Ti na preliepoj čestitci i na žarkim izražajima patriotskih osjećaja. Budi strpljiv! — S nama su Bog i Hrvati! — Žalim, što već pet dana boravimo u istoj kući, — pa se još ni vidjeli nismo. — Moje uzničke samice je broj 2. — Zdravstvuj!

III.

Laki vjetrić zaigrao opet trošnim prozorima moga stana. — Po kutovima uznjihala se paučina; kad najednoč oko devet sati na raztvorenim vratima pokazao se tamničar — prijatelj Jandre. Lice mu se uozbiljilo, — postrugnuo dva tri puta gustim brkovima, te začeo, da mi ozbiljno čestita:

— Gospodine, želim svako dobro, da danas godinu dana u boljem zdravlju i ljepšem staležu dočekate. — — — Bog vas živi!

Svidjala mi se dostojanstvena pozicija mog dobroćudnog „poglavara“. — — — Htio sam, da ga ponudim za uzdarje čašom šljivovice, al kad se ogledah: uznički stolić, još nije bio prostrt, a da na svečani dan gosta dvoriš vodom, to u nas Hrvata nije običajem. Za čas pokazao se i ključar Luka, pa će ozbiljno:

Sad izvolite na zrak: — možete danas cieli dan sa svim reštantima obavljati šetnje, — bude vam veselije. — — Vaš je imendan.

Pomislih, — zaista — veliko milosrdje. — — — Kad se nadjoh na uzničkom dvorištu, bilo je tuj sve veselo i živo. — — Pozdraviše me usrdno, vriedni župljani iz Svetog Petra Orehovca.

Svi šeću uzporedno u brzim koracima, kao da idu u maršu, — tek starac Jure Crnčić sgrbio se i naslonio o zid. — Imade mu 74 godine. — — Kako ga je vojničтво nemilosrdno ganjalo, — skoro na pol gola i bosa — izranio si desnu nogu, dok ju prnjama umotanu držao u vis. Kad zapitah starca, — što je kriv — uzvratio mi:

— „Nikaj, kaj im ja znam, zaprli su me za pravicu — kaj sem rekel soldatom, — da sem i ja bil v Taliji soldat, pa da ne smeju na nas streljati . . . Još nigdar nisem bil v reštu, — da sem znal, da bum v rešt došel, bil bi rajši v Taliji vmrl.“ —

Promatrajuć milog starca, — srce kan da mi proplakalo — i kroz suzu zapitah: „Hoćete li da vam kupim cipele?“ — Starčeve oči na moju se ponudu zakresiše, dok veselo izlanu: „Če bi njihova milost tak dobra bila, — naj včiniju — kaj veliju.“

Zamolih tamničara, — da na moj račun donese starcu cipele. Prijatelj Jandre učinio je to vrlo rado. Sam umotah čistim krpama starcu bolestnu nogu i kad navukoh na nju cipele — reče: „Bog im plati gospodin, — taki mi je bolše.“ — Kod ove moje operacije gledalo me zapanjeno ljudstvo. Čuo sam tek šapat, a i gdjevoja suza izbijala je na oči. — — —

Oćutio sam u srcu svom, kano neku posebnu utjehu i pričinilo mi se, kan da sam počastio jednoga od najvriednijih mojih čestitara.

Još mi je oko zapelo i o nekoliko žena i malo čedo, — štono jedna njihala na prsima. — Žene, kano uzplahirene uzdisahu, — dok je čedance nemilo vrištalo. Na moje pitanje: zašto su u zatvoru? — uzvратиše mi:

— Znaju, poslali su nas v kancelariju — v obćini, — da naj vun znesemo nekakvi kip. — Mi smo ga prijele, pak smo ga vun znesle. Smo mislile, da je to bil kakvi svetec, a to im je bil madjaron ban Fehervari. Poteri ga sveti križ! Naši muži su ga svega zdrobili . . .

Od srca nasmijah se, originalnoj pripoviedci vriednih hrvatskih seljakinja, koje sa zanosom očitovahu svoj „veliki zločin“, — što dadoše da „zdrobe madjaronu“. —

Kako je miło čedance u majke sve jače drečalo i kad mi kazaše tomu uzrok: jer da je majka gladna, a diete da nije naučeno piti kravje mlieko. — — Dadoh joj donieti za 80 filira kruha i nešto mesa, — nad kojim darom biedna se majka neobično razveselila. Kako već spomenuh, — kažnjenici u bjelovarskim uzama — dobivaju samo jednom na dan — u 24 sata — nešto prežgane čorbe, graha i hljeba.

* * *

Malo čedo skoro se umirilo, a meni se pričinilo, kan da sam nahranio nebeskog angjela, koji mi svaki dan od Boga nosi premnogo utjehe. — Odpratiše vriedne hrvatske seljake u njihove ćelije, — a ja pomislih u sebi:

„Da l' će rodu bolje svanut doba
Il ga biednog na smrt odsudiše?“ —

IV.

Velečastni gospodine, — izvolite k gospodinu sudcu: „na Verhör“ — zamrndjao mrki stražar Tomo Kranjčević.

Pomislih: — možda me opet tko čime omaljao, pa uz zlo još i gore. — Zaputih se mirno u prvi sprat sa svojim vriednim doglavnikom, dok me u sobi g. sudbenog viećnika M. čekala svita čestitara, ali sami nježni spol, a i većinom lično mi nepoznate svibanjske ruže. — Vriedne Hrvatice dodjoše, da me okite osjećajima svojih dobroćudnih srdaca. — Neka se nitko ne čudi, što se nije našlo nikakovo muško čeljade, da mi dodje osobno čestitati. Neovisni prijatelji bojali se: da ne bi što „nespretna“ izlanuli, — a „činovnici i ovisni“, da im tko ne bi oteo koricu hljeba. — — Tà valja se danas ogledavati na sve strane, dok je teško trpjeti u dobru, a u zlu još i gore . . . Med čestitarkama bila je i moja mila sestra Zorka sa svoja dva sinčića: Ivicom i Šteficom. — — Opazio sam nešto malo oblaka i suza, al sve se to razvedrilo i prestalo, kad im ja pokazah, svoje neobično veselje i zadovoljstvo.

Zamolih gosp. sudca, da mi dopusti moje mile gostinje i male gostove odvesti u moj skromni stan, da razgledaju uredjenje i namještaj.

I sam sudac popratio nas do vratiju moje ćelije. — Začudih se, kad opazih na stoliću malu staklenku rakije, par kolačića i svu silu naranača; bila je ondje i kita cvieća, u njoj: crvena ruža, bieli gjurdjic i plavi zimzelen; sve to omotano hrvatskom trobojnicom. Zahvalih se predragim čestitarima na miljenim željama i zaredah čašicom rakije od sudca — do zadnjega uzničkoga stražara, što se svi sakupiše u mom sjajno uredjenom domu . . . Posjedasmo kako koji — oko

slamnjače na krevetu, a najviše naslonjeni o zid. — Kad se oduševljeno zahvalih na milim čestitkama, — — razliegao se uz suze unaokolo tronuti: Živio godovnjak! — — Ostaviše me svi, — dok je samo sestra s malima pod stražom drugog ključara Melkiora zaostala kraj mene.

Mali Ivica nekako plaho zapitao majku: Hoće li ujak tu dugo ostati? — Mi onda ne ćemo moći ljetos u jesen k njemu? — Štefica nasuprot gledao naranče i lukavo se smiešio. — Djeca su djeca! — Sestrici bilo je vrlo neugodno, kad sam naranče dječici razdielio, — meni nasuprot bilo je vanredno ugodno, što sam na svoj imendan i malene razveselio.

Kad zapitah starijeg Ivicu — je li znadeš, gdje si? — Odgovorio mi: u reštu. — Na pitanje, zašto si u rešt došao? — odvratio:

— Da čestitam ujaku, što trpi za Hrvatsku!

Ove značajne riječi mog malog nećaka Ivice, — skoro da mi malko orosiše oči. Utisnuh mu na čelo žarki poljubac, dok mi mali hitro poljubio ruku. — Pomislih: Bog te blagoslovio, zlatno diete, — ako po-odrasteš, imat ćeš i ti sgode, da: „trpiš za Hrvatsku“. — — Primaklo se već i blizu 12 sati, — dok je po svoju ženku i dječicu došao moj predobri svak Stevo, koji donesao i bocu slastnog vina, što ga pridjelaše mlade ruke vevriednog gospodara.

Još koji časak sprovedosmo u razgovoru i moji me ostaviše, a moj vriedni čuvar priškrinuo ključem vrata, a i debeli lokot na njima.

* * *

Na uzničkom hodniku nastala žurba, — začese dieliti reštancima njihovu menažu, dok se uz to čuli i razni neslani povici i psovke uzničke straže. — I meni

taj dan doniela „nevidjena ruka“ izabraniji objed, — ali kan da mi baš nije išao u slast. — — Kad je čovjek boležljiv u zatvoru, — žedan čistog svibanjskog zraka u zlatnoj proljetnoj prirodi, — ne može ni da uživa onaj dar božji, — što mu inače sloboda i priroda pruža. — Baci se za čas na sjajni svoj krevet, da odpočinem od dnevnih sladogorkih utisaka. U snatrenju kan da razabrah akorde milozvučne himne:

Bodi zdrava domovina,
Mili moj slovenski kraj!

V.

Kad se nešto nakon kratkog odmora prenuh — opazih, kako se neki bledi i slabušni tračak sunca ušuljao u moju sobicu, kroz škulju moga prozora. Ustah i sjetih se rieči pjesnika — oj sjaji:

„Sjaji, sunašce sreće
Svakom narodu redom:
Al ne daj, ni da rod moj,
Hladnim smrzne se ledom.“

Oko tri sata dobih opet milost, da smijem obavljati i obćenitu uzničku šetnju, dok sam inače imao samo sat prije i sat poslie podne. Promatrah svoje drugove seljake, kako se veselo smiju i kako si dobacuju razne značajne doskočice n. pr.

„Još mi ni nikdar tak v želodcu krolilo, kak denes.“ Na što će mu drugi:

„Ali zato nisi još nikdar madjarona tokel.“ I opet: „Bom ga tokel bom nazaj, — samo kad vun zidem; — vrog mu videl njegovu moter. Već nikdar ne bu pri nas madjaron išel v sabor.“

Medjutim zaokupila me čitava uznička inteligencija, počam od tamničara do posljednjeg stražara, pripoviedahu mi razne priče iz tamničkog života, a ja im opet tumačih neke političke odnošaje u zemlji. U ovo nekoliko dana sve me u tamnici zavaljelo i susretalo s najvećim poštovanjem.

Približila se napokon i večer. Nebo osulo se s milijuni zlaćanih zvjezdica; skoro do devet sati šetah dvorištem i razmišljah o vilinskom čaru premile otačbine. — Mienjala se straža, a i meni valjalo izmieniti svježi večernji zrak sa zagušljivim zadahom moje tamničke izbe.

* * *

Ponamjestih nešto svoj ležaj. Pomolih se Bogu i htjedoh da usnem. Kraj mene u lampi tinjalo slabo svjetlo, dok mi je k ušima izvana dopirao silni kreket žaba. — San nije mi htio nikako na oči. Došlo mi u pamet, sad ovo predrago živo, sad ono premilo mrtvo biće. — Redahu se preda mnom mnogi moji znanci i prijatelji, te dragi moji seljaci župljani, s kojima u duhu zametah razne gospodarstvene i domovinske razgovore. Sa pjesnikom Tugomirom zavapih:

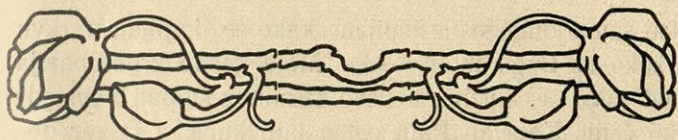
Man'te me se brižne sjene,
Ne plaš'te mi tihog sna!
Našim ranam krvavima
Tko da lieka naći zna?
Boljeg dana porodjaju
Nadati se je li moć!
Sve se gušće mraci kupe,
Rodna zemljo: laku noć!

Pričinilo mi se naposljed, kan da je i opet pristupila k meni ožalošćena crna vila, opasana širokom vrpcom i rekla mi sljedeće:

„I tebi baš, što goriš plamenom
Od ideala silnih, vječitih,
Ta žarka vatra — bit će hladna smrt
I ti ćeš mrijet“ — — — —

Tako sprovedoh svoj imendan, — dan sv. Ivana
Nepomučkoga 16. svibnja 1903. u uzama kr. sudbenog
stola u Bjelovaru.

Sutra ćemo se razstati.

Težka kletva roda moga
I na moje srce pala;
Koliko mi puta duša
S crne mržnje zadrhtala.

T. Alaupović.

Snivao sam neobične sanje. — Obilazio sam morem divne hrvatske krajeve, promatrao sam s vrletnih gora milotu otačbine i udubih se u častnu i krvavu prošlost hrvatskoga naroda. Ko junak u krvavoj borbi, kad pada za mili dom — mišljah, da dielim njegovu sreću. Al da — moje trpljenje, tek je borba duha sa ubojitim oružjem silovitih neprijatelja, i ova me dovela, da tuj stradam.

Svanulo je blago jutro . . 17. svibnja, dan poslie imendana. Bila je sveta nedjelja. Požurih se, da se što prije operem, pa da krenem u crkvu, da odslužim sv. misu, te da prikazem Bogu žrtvu za svoj narod, za svoje župljane. — Dà — al koja varka. Zvone zvona k službi svetoj, al za mene danas službe nema, nit je služiti ikom mogu.

Okolo sedam sati nadjoh se na uzničkom dvorištu i samotani šetah zamišljen gore — dolje. — — U ruci bio mi časoslov, pa kad svrših propisane molitve, gle-

dao sam u duhu svoje župljane, kako se skupljaju u crkvu i kako se Bogu mole. — — Moje desno krilo obavlja kod kuće sv. službu, a lievo sa mnom se pati u susjednoj ćeliji. Kapelan Rade ostao kod kuće, a Oskar dopremio me ovamo. Dok tako šetajuć razmišljah, pristupio uljudno k meni nadstražar Stevo Hajduk, pa mi uz pozdrav — reče:

„Sutra ćemo se razstati!“

U prvi mah, kan da nisam mogao dokučiti znamenovanja tih rieči — pa mišljah, {da će me valjda pustiti na slobodu. — Medjutim začu prijatelj tumačiti, kako mu je vrlo žao, što ću morati otići u Zagreb, jer da je došao brzojav, da me oružnici imadu odmah danas s kapelanom dopremiti u uze sudbenog stola zagrebačkoga, te da je presvietli gospodin predsjednik izposlovao, da još danas ostanem, jer da je nedjelja, pa da bi moglo gdje doći do gungule, dok je narod bezposlen. — Primih prijateljeve rieči do malko neugodnoga znanja, al umirih se doskora, jer valja se pokoriti, a kako Turci vele: Sudjeno je! — — Odpremiše me medjutim natrag u moju ćeliju, gdje se posve sprijateljih sa daljnom svojom sudbinom.

„Pred radom jošte ne klonu mi ruka,
Sunčana žega ne pali mi lica.

Ta rodjeni smo, da nas tare muka
I hladnog znoja teška bezsvjestica.“

Doprlo je i do ušiju mog supatnika Frana — „da ćemo se sutra razstati.“ — Nije plemeniti moj i idealni zemljak mogo, a da se sa mnom ne oprostí sljedećim značajnim — tajnim pisamcem:

„Danas sam po drugi put proplakao, kad sam razmišljao, da odilaziš u Zagreb. Prvi put sam proplakao rad majke svoje, starice od 76 godina, kojoj je tužna sudbina. Ona uz mene trpi neizmjerne boli . . .

— Radi Tebe plakah po drugi put! — Rad sebe i sudbine svoje nikad. A zašto rad Tebe? — Jer vidim žalostne odnošaje naše domovine! Vidim kako ljudi požrtvovni, idealni, vanredno radini i nesebični za to, što su domoljubi trpe progonstva. Al Ivane! Posebna je to milost božja! Pozdravi patriote u Zagrebu. Izruči im pozdrav. — Reci im, da molim svaki dan i neprestano, da mi Bog udieli milost, da ću biti mučenik naroda i domovine svoje. Ivane! — Svaki dan molit ću krunicu za Tebe i sudbinu Tvoju. — Neka dragi Bog ravna sudbinom našom, — al neka ne dopusti, da ćemo svijetu za volju, za volju vlastodržaca zatajiti narod i domovinu svoju. Budi mi pozdravljen sa kapelanom po tisuć puta. Pratio Vas dobri Bog! — Spominjajte se i mene — braćo ljubljena i srcu mome predraga. — Ivane, — s Bogom! Tvoj

Fran Novak.“

Pročitavši ovo pismce, zaželjeh u duhu svom prijatelju Franu: Sretan ostanak. — Poručih međjutim i svom kapelanu u njegovu samicu, — da se sprema na put. Ne znam, kako ga se ova moja poruka dojmila, — al bit će, da je bio spram nje posve ravnodušan. — Ne tare ga briga za gospodarstvom, za upravom župe, ne stara se ni za što, zdrav je, a sada ima priliku, da se mirno pripravlja za župnički izpit, — pa kud ćeš ljepše?! — Samoća je i onako učenju i razmišljanju najveća prijateljica. — — Meni je taj dan prošao brzo. Poslie podne pospremih sva svoja odijela u kovčeg, pa tako mirno čekah, dok me prijan Luka u večer, proveo na šetnju uzničkim dvorištem. — — Bila je to posljednja večer, što bijah sa prijateljima u tamnici bjelovarskoj: „Na razstanku.“ — —

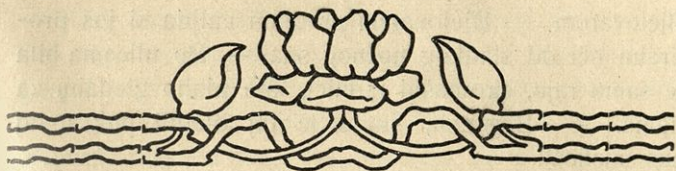
Sve je žalilo za mnom, a meni bilo je milo, što sam si stekao i ovdje sveobće simpatije. — Gotovo i

posljednji od m^a i najgorih utamničenika, a i raznih
uzničkih službenika, znao je: zašto trpim, pa gledahu
u meni nekog robijaša posebne vrsti. — Bilo im je
sve, sve nekako čudnovato. — — Kad svima rekoh:
laku noć, zahvaljivahu mi na osam dnevnom mom
domovinskom naučanju i bodrenju u hrvatskoj sviesti.
Još mi je tamničar doviknuo:

„U četiri sata ćemo vas probuditi, u pet putujete.“
— — Dadoh se napokon u svoju ćeliju i klečeć pre-
poručih se blaženoj Djevici Mariji, da mi bude moćnom
pomoćnicom i tješiteljicom u svakoj tuzi, trpljenju i
žalosti.

„Teška staza na Golgotu vodi,
Izpod križa svijaju se ledja,
Smrtnim znojem kupaju se lica
S bezsanice zatvara se vjedja.“ —

Put u Zagreb. — Gradski kapetan T. i naša oružana pratnja.

Kad je u jutro straža došla da me probudi, bio sam već podpuno opremljen. Još preko pol drug sat šetah se uzničkim dvorištem, dok je stigla moja svečana pratnja. Probudiše i mog kapelana, s kojim prozborih nekoliko rieči o svečanom trenutku, što će za koji čas nastati.

Skupilo se medju tim skoro sve uzničko osoblje, da gleda dosele možda još nevidjeni prizor. — Pustiše napolje i tri reštanta, što odnieše pred nama na kolo-dvor kovčege i nešto moje i kapelanove robe.

Oko četvrt na šest zasjaše bajunete i pokazaše se dva, nekako neobično uzbudjena oružnika.

— Gospodo, izvolite napried, propentao nesigurnim glasom postajevojda.

Sa pokrajne ćelije, — kan da sam na ove rieči čuo plač i uzdisaje vrlog domoljuba, mog supatnika župnika Novaka iz Glogovnice.

„S Bogom Frane“ — uzkliknuh, a iz ćelije odjeknuo jecavi uzvrat: „Sretan put!“ — — —

Ostavismo bjelovarske uze i stupasmo u svečanom svećeničkom odielu, — u haljama — ponosito gradom

Bjelovarom. — Bjelovarski gradjani valjda si još protirahu oči od slatkog noćnog sna. — Po ulicama bila je samo raja, siromašni radnici, što plaho gledahu za nama. — Bog zna, što si je taj biedni puk u taj čas mislio?!

Kad se približismo kolodvoru, došao nam ususret ovisoki elegantno odjeven gospodin. — Na crnomanjastom licu titrao mu neki smiešak, dok su mu se oči blieštile ko jazavcu u noći, a crni brkovi, kan da su mu bili nekako svetački zasukani.

— Imadem se čast predstaviti gospodi: — Ja sam gradski kapetan križevački T., pala mi je u dio osobita čast, da gospodu i ja pratim u Zagreb.

— Zaista — veliko odlikovanje — uzvratih, kad smo počašćeni pratnjom tako glasovitog muža i požrtvovnog rodoljuba. — Gospodin kapetan T. poznat je naime bio kao glasoviti magjaron i tajni doušnik velikog župana Kukuljevića; pravo čedo odnjihano na krilu ljubavi u prekodravskoj kulturi. — Kako mi je susretaj s takovim čovjekom bio drag, lako je odgonetnuti.

Jest, — jest — gospodo, — samo izvolite, povede nas napried, već je posebni vagon za nas pripravljen. — Mislim, da oružnike ne trebamo s nama, oni će ostati u drugom predjelu; mi ćemo se moći slobodnije razgovarati, nisu oni: „naš par.“

— O molim, — neka samo budu gospoda oružnici s nama, — meni to ni najmanje ne smeta.

— Gospodin me kapetan ipak nije uslišao. Ja i kapelan smjestismo se u prvi dio željezničkog voza, dok je straža sigurnosti zaostala u stražnjem.

Lokomotiva zazviždila i vlak krenuo mirno put Križevaca.

Kano osobitog ljubitelja prirode, mnogo me zanimala bujna zelen livada i polja kraj kojih prolazismo.

— Kroz osam dana što ne vidjeh slobode, bilo se već sve liepo razzelenilo i procvalo. — Sjetih se svog liepog gospodarstva kod kuće, što je ostalo kano bez duše svoje; sjetih se svojih osnova, što sam ih htio ljetos provesti, a sada sve, sve polažem kano žrtvu — na sveti oltar domovinskog stradanja.

U promatranju prirode zametnuh i razgovor sa plemenitim gospodinom kapetanom, dok se je moj mladi prijatelj kapelan sgrurio u kutu i molio časoslov.

— E — gospodine kapetane, — reći ću, — ja sam mislio, da ćemo se voziti u trećem razredu, a vi evo uzeste drugi. — Baš sjajno!

— Molim, molim — velečastni gospodine. — Tà ja znadem koga vozim. Niste vi baš tako „veliki lopov“, — vi ste samo ponositi svećenik i Hrvat, koji znade i trpiti za svoje ideale. — — Svak to ne može. Lako za vaš grieh. Vaše je ime poznato diljem Hrvatske, pa moramo s vama kao s inteligentnim čovjekom i ljepše postupati. — — Žalim sàmo, što vas prate žandari. — Ja uvidjam da to nije nužno, ali zakon ne poznaje iznimke.

Htjedoh medjutim s kapetanom zapresti razgovor o nekim dnevnim životnim, domovinskim pitanjima, al sam uvidio, da je to za njega tvrda ljuska i kisela jabuka. — U drugu ruku u svojoj naivnosti nisam ni slutio, kako je gospodin kapetan svaku moju rieč gutao, i kako je kašnje štošta pridomislio, te cieli moj razgovor izkrivio i za par tjedana pismeno podastro sudbenom stolu u Zagrebu, što je iztražni moj zatvor produljilo za čitava dva tjedna. — Tko bi si bio mislio, da ovo sladko čeljade — nosi na sebi lisičju kožu i gujin ujed?! — — —

Kraj željezničke postaje Rovišće i Sveti Ivan Žabno, opazih kako vojničтво u barakama straži ma-

gjarsko željezničko osoblje u Hrvatskoj i kojekake magjarske nadpise.

Kapetan nekako se sladogorko smiešio, kad sam mu rekao, da je ova vojska suvišna, a svu bunu u Hrvatskoj da prave ljudi, koji kad bune ne nadju, tad ju izazivlju; koji svojim hirima samo još više razdražuju siromašni narod, i koji će ga podpuno upropastiti.

— E, — mi ne marimo, uzvratu kapetan, — zakon je zakon.

Uvidjeh, da je kapetanu najmilija rieč: zakon, pod čijom zaštitom u Hrvatskoj počinja se često i koješta. — Dat će Bog pomislih: svanut će i našoj miloj Hrvatskoj već i bolja vremena, kad će biti manje zakona, a više pravice.

Kad se već približavasmo Križevcima, — opazio se iz daljine toranj župne crkve u Gj.

— Poznate li velečastni pospodine, novog župnika u Gj. — upita kapetan. — Ne znate li: da je odlikovan od pape nekakvim redom: „pro Ecclesia et Pontifice?“ — Čujem, da se takav red daje najzaslužnijim, najučenijim i najuzornijim svećenicima katoličke crkve, — pa ne znam, kako je taj red zapao tom mladom župniku, koji čini mi se, nema nikakvo od pred navedenih svojstava. — — — Odlikovan je valjda samo za to, što je od gorljivog pravaškog stekliša postao — kako vi velite „zasukani magjaron?“ — Poznajem ga i inače vrlo dobro.

— Vidite gospodine, rekoh, — magjaronstvo je u Hrvatskoj svemožno. I bez znanja nadbiskupova izposlovao je veliki župan Kukuljević, putem bečkog nuncija kod rimske stolice — tom mom kolegi red i odlikovanje, koje tek patri riedkim muževima katoličke crkve.

— Imate pravo gospodine izlanu kapetan dvolično,
— zaista sramota i žalostno, kad se što takova u
Hrvatskoj dogoditi može. — Drzko je, kad se i ne
pita duhovnog vrhovnog poglavara, da li je koji njegov
svećenik vriedan crkvenog odlikovanja ili ne? — Što
to znači? — Zašto mu nisu dali — radje kaki svjetski
orden? — Sigurno vas nitko odlikovati ne će?

— E, — molim — primetnuh, — ja većeg odli-
kovanja ne trebam, nego li je ovo što me danas stiglo.
Pošten Hrvat u razpetoj Hrvatskoj, ni ne smije za čim
drugim težiti, već samo za križem, u kome naći će do-
movina svoj spas. — Mi treba da se držimo rieči
pjesnika:

„Nek sve nam krate, što se kratit može.
Al srce naše u našoj je vlasti,
Za domovinu, za hrvatsko ime
Sve prezirimo pustog svieta časti.“ —

— Bog vas živi, — izmucao himbeno kapetan.
— Vidim, vas ni najmanje ne smeta sadanji vaš po-
ložaj. Vi ćete moći lako pretrpjeti svaku kaznu.

Zar kaznu? — velite gospodine kapetane, —
nastavih. — Ne smatram to kaznom. Trpjeti za stvar
pravednu to je milost, koju Bog ne dieli svakom. —
Nas proganjaju, jer da smo državni buntovnici, a kad
tamo za to: jer osjećamo s našim mukotrpnim se-
ljačtvom, jer se ne klanjamo ni moći; ni sili; ni novcu;
ni milosti mogućnika, — već jedino suštoj i goloj
istini i pravici.

Tik pred Križevcima opazismo čitavu kompaniju
konjanika, što no hrlje u neko obližnje selo, da uguše
vapaj biednoga seljačkoga svieta.

Kad se vlak zaustavio na križevačkom kolodvoru,
bili smo tako sretni, da nismo morali silaziti i prelaziti
na vlak, što je imao doći iz Budimpešte. — Naš brižni

kapetan, bojao se, da nam svježi zrak ne bi nahudio — s toga i reče:

— Neka izvole samo gospoda pričekati, ne će biti nužno, da čekamo izmjene vlakova; mi ćemo moći istim kolima tja do Zagreba. — Skočio međutim napolje, nešto prišapnuo žandarima i našao se brže pred glavarom postaje. Za čas bio naš vagon odkopčan. — — — Za kojih deset minuta dojurio i peštanski vlak, a k njemu odmah priključaše naša kola.

— Tako gospodo, — nametnu kapetan, — bit će nam ugodnije, nego da smo silazili . . . Sada je naš vagon posljednji, a u ovom se najudobnije voziti, jer se ništa ne trese. I ruski car, kadgod kamo putuje uvijek se vozi u zadnjim željezničkim kolima.

Pomislih: dobar je strah, komu ga je Bog dao, a djetinjasta opazka gospodina kapetana, odavala je neku neobičnu uzrujanost. — Bojao se braco, — kad bi tko opazio u ovo burno doba onako dva popa i žandare pod njegovom komandom, mogao bi ga bio i zapitati za junačko zdravlje.

Odmिकासmo međjutim umjerenom željezničkom brzinom. Redahu se pred nama umilne biele crkvice, krasna polja, zelene šumice i livade — čarne otačbine naše. Razgovor pao bi sad na ovaj, sad na onaj predmet, već kako ga utisci vožnje pružahu vidiku našem. — Najednoč zapitao nas naš vitežki kapetan:

— Izvolite li gospodo, — možda što jesti? — Ja još nisam danas baš ništa okusio.

— Žalimo gospodine, — uzvratih. Mi gladni nismo, ali kad ste već tako dobri: evo jedne krune, što nam tamničar jučer vratio, pa nešto kupite, bude li gdje na postaji sgođe.

— Molim, molim — nije nužno, da dajete novac, danas i onako putujete na državni trošak, a meni je

dužnost podnieti samo račun i sve će biti plaćeno. — Skoro stići ćemo u Dugoselo, tamo ćemo sigurno moći štogod dobiti.

— Ali — molim — rekoh, — ja ne jedem nikada na državni trošak. Moj poštteni hrvatski narod, ako je i siromašan, ipak me za moj rad još uzdržavati i plaćati može.

Kapetan umuknuo, a doskora nadjosmo se na postaji u Dugomselu.

Čim se vlak zaustavio, skočio naš dobrotvor na polje, te za čas donesao bočicu ruma i tri žemljike.

— Evo gospodo, fruštika — reče, ja ga nisam platio, pa možete mirne duše malko založiti. — Pokušajte gospodine župniče, grcnite: Vi najprije, onda će „mladi gospon“, a napokon ja.

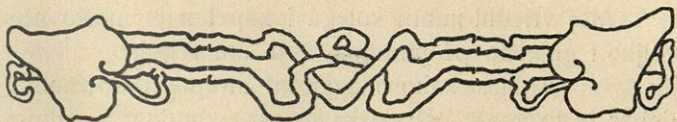
Pomislih; sto put i sto put podvorio si raznobojne magjarone, koji te u ime zahvalnosti staviše pod obtužbu i zatvor; sada neka bude uzvrat s njihove strane zapečaćen gostoljubnom čašicom čemernog ruma u uzničkom željezničkom vagonu. — Primivši bočicu u ruku, rekoh u sebi:

„Kruta silo srca željeznoga,
Što no svijaš crvića u prahu;
Što obaraš iz visina zračnih
Mlada orla u prvom zamahu:
Nazdravljam ti!“ — — —

Grcnuh i dadoh zahvalno gospodinu kapetanu, da se i on sirotan, mučenik okriepi. Moj „mladi gospon“ nagnuo takodjer i pomogao bočicu veselo izprazniti. — Na polju počela rominjati sitna kišica, i sve polako pomaljala se pred nama — ponosita zagrebačka gora. Pozdravili nas i vitki tornjevi stolne crkve sv. Stjepana, dok se oko polak deset nadjosmo u Zagrebu.

Uzdahnuh u sebi : Oj, zlatno srce Hrvatske moje !
 Dvanaest godina njihalo si me u svom naručaju ; na
 učevnim svojim zavodima, a šestnaest godina razlievao
 sam i zdrav i bolan sladku nauku tvoju po žilam ku-
 cavicama — čitavog, milog naroda tvoga. Danas za
 sav koliki rad moj i naprezanje moje, evo me : kao
 slobodnog sužnja u borbi za tvoj boljak, da se i u
 tamnici molim za tebe ! — — Molim se Bogu : da
 tebe i čitavu otačbinu, minu teški dani kušnje. —
 Nek zavlada medju nama mir i pravica, i bit će nebo
 božje već na zemlji. — Dà, želim obćeniti mir i pra-
 vicu, ali želja ova moja skoro da je i podpuno bez-
 smislena, pače i nečudoredna, a da se ostvari, moraju
 se prije toga srušiti tamnice, u kojima je dosele za-
 sužnjeno premnogo naroda, — a medju njima i ti Hr-
 vatsko moja ! — — — Čuvao te Bog !

Na kolodvoru i s kolodvora k sudbenom stolu.

Kan da je proplakalo tiho nebo, nad gorkom sudbinom hrvatskog naroda. Sitna, al gusta kiša, protkana mrkom maglom, spustila se nad bielim Zagrebom. Kolodvor bio je zaokružen kojekakim tajnim policistima i žandarima. Vladala je svuda neka neobična ozbiljnost, tek razcviljenim uzdahom, ozvanjale su umilne rieči „braće“ Magjara:

— Zagràb — Kimenet — Zagreb — Izlaz! —
Kano ljuta guja otrovnica, dirnule mi te rieči uzbudjeno srce, i nakon osamdnevnoga mrcvarenja po zatvorima, kan da mi je tek danas pala prva suza žalostnica na oči, — suza posvećena nesnosnim patnjama zarobljene rodne zemlje.

Nekoliko tajnih redara uzvrpoljilo se oko zadnjih kola našega vlaka . . . Nekako plaho pozdraviše kapetana, što je skočio napolje u njihov bratski zagrljaj. Ja s kapelanom nisam smio izaći. Zapovied glasila:

„Gospoda — neka izvole pričekati kojih deset časaka, dok se malko sviet razidje. Zatvorena kočija već je pripravljena, pa ne će biti nužno, da se gospoda pješke trude. — Za svaku udobnost poskrbljeno je.“

Moj vriedni mladi kolega i kapelan — nešto nevoljko i gnjevno promrmljao, a ja mu rekoh:

— Vidite, kako magjaroni strepte pred nama, dobar je to znak. Hrvatska sviest je budna, a jadnici boje se njezine provale ko žive žeravice. Dušo moja — zapitah, zar nije pravo imao pjesnik, kad je zavapio:

Slobodo zlatna, koliko se roblja
Na krilu tvome danomice rodi!

Sviet se medjutim dobrahno razišao, dok je i oružana sila sve raztjerala, što je pred kolodvorom možda bilo zaostalo.

Otvoriše nam vrata od kupea. — — Na stupajku vagona stupio sada neki bliedi, suhonjavi čovuljak, upala lica i zagasita oka.

Predstavljam se gospodi: Stjepan B. — tajni redarstvenik.

— Molim, što izvolite? — upitah. Prijatelj okrenuo se na te rieči smeteno i nestalo ga ko munje.

Reći mi je ovdje mimogredce, da je služba tajnih redarstvenika u kulturnim državama vrlo zaslužna, dok im je glavna zadaća odkrivati zločinstva, što ugrožavaju imetku i životu stanovnika zemlje. Kod nas u Hrvatskoj nasuprot, rasli su za Khuena takovi tajni redarstvenici ko glive preko noći, ali sa posve drugim zanimanjem. Svako propalo čeljade primalo se medju takovo osoblje, a glavna im svrha bila: njuškati po javnim lokalima, pače i na ulici, gdje i samo dvie osobe razgovarahu. Ako nisu ništa dočuli, to su često i nedužna čovjeka ocrnili i oklevetali, da se buni, da govori proti ovom ili onom magjaronu, a to je bilo dosta, da se je čovjek makar i samo preko noći našao u buhari. — Takove ljude u Hrvatskoj zovu i danas „špiclima“. Po mom sudu, ako se — i kad se — ljudi

tako nízko spuste, onda je to najnepoštenija čeljad u svakom selu, mjestu, občini, gradu i zemlji.

Stvorila se međjutim i naša bjelovarska oružana pratnja s poštovanim kapetanom pred nama.

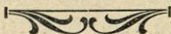
— Sve je spremno, izvolite samo gospodo brzo.
— Pada kiša, valja se požuriti da ne prokisnete — propentao kapetan.

Ponosno i vedra lica izadjosmo iz kupeja, dok uz pratnju svojih oružnika, prodjosmo i špalir zagrebačke oružane sile.

Pred kolodvorom nastala je mala smutnja, jer nas naručeni kirijaš nije htio prije da pusti u kočiju, dok mu se ne plati.

Žandari u to saletiše kapetana da plati kola, pa kad je to ovaj učinio, unidjosmo ja i kapelan sa žandarima u kočiju, a kapetan strugao je sa zagrebačkim „špiclima“ za nama pješke. — Žandari klimahu u kočiji čudno od neke uzrujanosti, pa se je vidjelo očito, kako jedva čekaju, da se rieše današnje neugodne asistencije. Zagrebačkim ulicama tek gdjegdje vidjevala se po koja duša, dok se mi uz hitri kas konja, nadjosmo brzo pred zaledjem palače kr. sudbenog stola zagrebačkog u Petrinjskoj ulici. Oružnici nasmijaše se ponosno, kad im rekoh: Čujte prijatelji, što naš hrvatski pjesnik pjeva:

„Ako li se vrazi maše,
Da se slavni rod nam smrvi,
Branit ćemo što je naše,
Sve do zadnje kapi krvi!
Već nas neće zastrašiti
Niti patnjom, niti zlatom,
Viek će naše geslo biti:
Hrvatska Hrvatom!“

Doček u tamnici.

Kad nas žandari dopratiše iz kočije u predvorje sudbenih uza, sa pokrajnih hodnika nahrupila je sva sila sudbenih poslužitelja, a navlastito uzničkih stražara, da gleda neobičnu panoramu: dva hrvatska svećenika, gdje su nagradjeni počašću najgorih zločinaca, — a zašto? — Zato, što ljube svoju otačbinu i što joj žele svako dobro i sve najljepše. — Predvedoše nas najprije pred gospodina tamničara u njegovu kancelariju.

U prvi mah zamjetih riedku ljubežljivost i vanrednu susretljivost tamničarevu, koji pogledao nas nekako sažalnim okom i uzdahnuo:

— Ej, — gospodo, što će iz toga biti, kad već i vas katoličke svećenike ovamo vuku . . . Kad narodni osjećaji kroz vaše žrtve traže oduška, moguće je, da će nam svima biti bolje. —

Ove rieči plemenitog toga čovjeka djelovahu na mene, ko melem na ljutu ranu srca moga. Pomislih: Bog bi dao, da slaba naša žrtva makar samo i nešto doprinese k sreći miljene otačbine, pa da usliša Svevišnji molbu biednog Hrvata kad uzdiše:

Oj dobri Bože — gledaj na Hrvate,
Hrvatskom zemljom blagim okom prodji
„Da čuješ kako svaka travka dršće,
I svaka duša vapi: Spasitelju dodji!“

Medjutim je žandarski postajevodja predao dopratnu listinu u tamničareve ruke, a meni i kapelanu izplatio svakom po 40 filira, što da nas patri: kano državna podpora za troškove uzdržavanja iz Bjelovara do Zagreba. — Dokotrljao se skoro i naš pratioc kapetan T., koji mal da nije svisnuo od sirenske sućuti, što nas ostavlja — po njegovom mišljenju — u tako očajnom položaju. — Zahvalih se uljudno na njegovoj prijaznosti i oprostih se sa odličnom svojom pratljom. — Ostadosmo ja i kapelan u tamničarevoj sobi sami, dok je pristupila k nama domaća uznička tjelesna straža.

Tamničar izvukao iz pretimca ormara neke tiskalice i pobilježio naše rodoslovlje, opisao ujedno čitavu našu fizionomiju, pogled i tjelesni ustroj. Točni opis svakog utamničenika nuždan je za svaki slučaj, kad bi nastradao smrću, ili kad bi htio da kojom srećom uhvati maglu.

Kad nas i tuj točno fotografiraše, upozorio nas dobri gospodin tamničar na strogo obdržavanje „kućnog reda“, što da se nalazi u svakoj uzničkoj sobi naštampan na stieni. — Pripasao medjutim sablju i uz pratlju dvaju stražara, vodio nas preko sudbenog dvorišta u protivno krilo, — gdje se nalaze uze sudbene palače.

U prvom katu na hodniku, sretoh se sa nekim starim znancima, kano odličnim i pravim hrvatskim mučenikom Dr. P., zatim odvjetnikom Dr. Š, i drugima, koji me burno pozdraviše kao novog „Kriegskolegu“ — u trapljenju za častne domovinske ideale. — Medjutim skoro se oprostismo Bilo je određeno, da kapelana smjestite u prvom spratu, a mene da odpreme u drugi. — Valja znati, da sukrivce — u istom predmetu — za vrieme iztrage posve osamljuju. —

Kad prodjosmo dvostruki red stuba, nadjoh se i ja u čitavom labirintu raznih uzničkih stanica, što su

već skoro sve bile prepunjene zločincima svake vrsti, a navlastito i demonstrantima iz Zaprešića, Karlovca, Zagreba i od kojekuda. — Zamolih tamničara, da mi dade sobicu, gdje bi mogao sâm biti i ako je moguće na najzračnijem mjestu. — Kako je bilo sve prepunjeno: ustupio mi je svoju ćeliju vrlo domoljub i pravnik El., koji se međjutim preselio u zajedničku sobu k svome kolegi bogoslovu 4. tečaja g. Š., koga takodjer dan prije uapsiše sbog „buntovnih spisa“.

Moja sobica bila predzadnja u zadnjem krilu drugog sprata — u uzištu kr. sudbenog stola. — Kraj mene na desno u broju 44. boravio je prokušani uznik i vrlo Hrvat g. Stjepan R., dok na lievo u broju 42. — bila je ćelija sa dva kreveta, gdje već mjesec dana okajavahu svoj „buntovni grieh“ — takodjer dva odlična člana državne revolte. — U istoj fronti dalje bili su smješteni u svojim sobicama i drugi odlični hrvatski književnici, novinari i domoljubi, kano Dr. H.; urednik „Obzora“ gosp. P.; župnik iz Slankamena T.; gradski zastupnik sisački Č.; knjižar D.; socijalista B.; urednik „Slobodne rieči“ K. i mnogi drugi.

Moja uznička samica učinila na mene neobični utisak. — Na drvenom tronožcu bio smješten oveći škaf s vodom za pranje, a kraj njega na podu omanji s limenkom za pilo. Na željeznom krevetu nadjoh slamnjaču, a donesoše mi i nekaki „novi“ — zamrljani gunj, koji je već možda u davnini pokrivao najveće zločince i razbojнике. — — — Kraj kreveta nalazio se i mali stolić i jedan trošni stolac, pokraj bila i pljuvačka, dok se u kutu nalazila posuda, kojoj u običnom životu, — osim u slučaju teške bolesti, — u ni jednoj kući mjesta nema. Zvali smo ju „princesa“. — Na zidu bila ukovana lampa, kraj nje obješen: „kućni red“ i to je bilo sve pokućstvo moga novoga stana. Sobica

inače imala je iza debelih željeznih rešetaka, dosta široko i zračno okno, dok su teška vrata naproti također nosila običajno uzničko okance, što zluži za nadgledanje uzničkom poglavarstvu. Sobica ova bila je četiri koraka dugačka, a jednako i široka. — Tuj nisam imao o gredu prikovane verige kao u Bjelovaru, ali jednako je: da li je tko sputan lancem ili samo sa četiri pusta zida. — U svakom slučaju rob je i bez slobode.

Smjestih se odmah kako sam znao i mogao najljepše. Bio sam dosta umoran, pa bacih svoju bundu na slamnjaču i svalih se ko polumrtav na krevet. Osjetio sam neku drhtavicu, ali me skoro i svlado, neki grozničavi san. Oko pol 12 sati pokazao se na pragu moje sobice novi „moj gospodar“, vrli i nezaboravni ključar Grga Frančić. Probudio me, dok je i cijelim ponašanjem odavao neko plemenito osjećanje i istinsku sućut. Nagovorio me, da izadjem šetat na hodnik, gdje da su i ostala gospoda. — Ako i nekako nevoljko, odazvah se ipak prijateljevu pozivu. — Na hodniku pozdraviše me i dočekaše odlični, jur napried pomenuti domoljubi, koji mi i redomice veselo i oduševljeno stiskahu ruku. — Iznenada stvorio se preda mnom i seljak Šimunić iz Zaprešića, što je od svojih drugova, pušten na hodnik posluživao „gospodu“. Htio je, da me u nekom neobičnom tronuću zagrli, pri čemu je utješno izlanuo:

— Sada bumo mi seljaki radje i veseliije trpeli, kad vidimo, da se i gospoda duhovniki, daju zapirati i hoće da i oni z nami trpiju. — Sad se moremo nadati, da naše trpljenje ne bude za Hrvatsku bez hasne.

I ove bistre rieči ponositog hrvatskog seljaka — ugodno me dirnuše:

„Trpljenje ne bu za Hrvatsku bez hasne.“ — —
Dok razmišljah o tim riečima, prohujila mi dušom

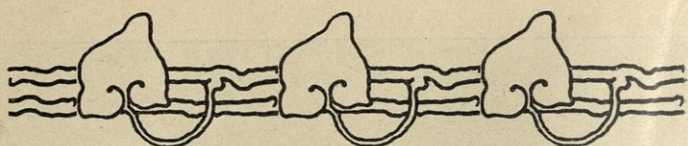
sladka nada u bolju budućnost Hrvatske, pri čemu sjetih se i bosanskog Hrvata Osman bega Štafića, koji pjeva:

„Pravda svlada nasilnike jake
I laž bjegne kud istina segne.
Neka, neka, doć će ljepše doba
Već nam mnogi dušman kopo groba
Ali živih jošte nas imade,
U starog nam Boga još je nade.“

POD PUŠKOM IZ BJELOVARA U ZAGREB.

Podvorba u tamnici i obraćenje razbojnika.

Već prvi dan bjehu mi dodijeljena za podvorbu dva uznika: Antun Škarić iz Stenjevca i Gjuro Šimunić iz Zaprešića. Prvi imao je zadaću čistiti sobu, dok je drugomu bilo namijenjeno nositi hranu sa porte. Valja mi spomenuti, da se je osim po meni naručene košte, našlo u Zagrebu i više plemenitih Hrvatica i Hrvata, što mi dnevice uvijek šiljahu po izbor raznih jela, ukuhanog i frižkog voća, a i pića svake vrsti. — Jedan se dan pače slučajilo, da mi donesoše potpunih pet objeda. Ja dakako uživao sam od svega vrlo malo, te sam veselo sve — što sam dobivao — dielio medj moje supatnike, navlastito seljake iz Zaprešića, Svete Nedelje i Karlovca, medj kojima je bilo i nekoliko ranjenih, a i bolesnih.

Jednoga dana opazio sam iznenada medj svojim dvorjanicima, nešto namršteno lice. Naročito mjerio me Škarić nekako poprieko, a u jutro, kad je stupio u moju ćeliju, nije htio ni da me pogleda. Saznao, da sam Gjuri uz obični objed dao i čašu vina, a na nj da sam s vinom zaboravio. — Gjuro nasupro, kan da je bio malko zlovoljan, što mu Škarić čašicu vina ne

ušti i što mu prigovara. Valja znati, da je Škarić bio osuđen na doživotnu robiju u Lepoglavi sbog kradje i razbojstva, a poštenjak Šimunić, da je čamio u uzama poradi poznatih demonstracija protiv magjarske zastave u Zaprešiću. — Svakako gledom na cienu: kvalifikacija njihovih „zločinstva“, bila je vrlo različita. Dok je na jednoj strani crno djelo najgnusnije vrsti, to je na drugoj čin domoljubnog ogorčenja, koji se može smatrati vriednim svake hvale i udivljenja. — Pomislih, kad bi me sada i na križ za moje hrvatske ideale razapeli, — medj ova dva čovjeka, lako bi bilo odlučiti, tko bi me od njih: „sliedio u raj . . .“

Kad me je kašnje ključar Frančić upozorio: zašto je medj njima nastalo neko nezadovoljstvo, umolih ga, da bi mi mjesto Škarića dodieli drugog poslužnika . . . Tà nisam zaslužio, da me baš razbojnik dvori!

— E, nametnu prijatelj: — Izvolite se, velečastni, uztrpjeti; valjda će ga ovih dana odpremiti u Lepoglavu, pa ne ćete imati š njime neprilike i posla. Sada prilagodite se k njemu i š njime postupajte, kako znadete najbolje. — Kad vidjeh, da nije druge, stadoh smišljati, kako ću razbojnikovo namršteno čelo razvedriti. — Da mi to postići nije bilo teško, bit će svakomu jasno. Sve vino, što sam u podne primio, razdielih medj svoje poslužnike, a kraj toga dielio sam i posebne porcije hrane svakomu od njih Kad se jednog jutra otvoriše vrata moje ćelije i kad se je na njima pokazao u surovom uzničkom odielu moj poslužnik Škarić, rekoh mu: „Čujem, da se nešto ljutite na mene!? — Možda još ni sada niste sa mnom zadovoljni?“

— Tko vam je to rekao — namrštio se zlovoljno prijatelj i nadovezao: odmah bi mu razlupao glavu, kad tako laže. — —

— E, — nemojte se jediti — nastavit ću. Ja to sudim onako iz vašega ponašanja, dok me ne ćete ni pozdraviti, kad dodjete u moju sobu. —

— Ne zamjeriti gospodine, opet će brajko. — — Kako bih ja vas pozdravljao, tã nisam zaslužio, da vas i dvorim, a da vas pozdravljam: ni sãm ne znam — kako bi? —

— Po mene bit će najčastnije — rekoh, — ako me pozdravite riečima: „Hvaljen Isus!“ — —

— Još nikada takovih rieči nisam izuščivao, a kako ću ih sada, — kad sam već osiedio i našao se u petdesetoj godini života

Taj me odgovor nekako smutio i silno iznenadio, pa sam kano prodrhtaó od neke neobične trzavice. — Zapitah ga: „Jeste li vi kršćanin?“ — Uzvratio mi: „Jesam pravi kršćanin katolik, ali osim krsta, nije na meni ostalo ništa kršćanskoga.“ Začeo mi još kazivati, kako je imao zle roditelje, koji ga nisu ni čemu učili; škole i crkve da polazio nije, dok je najviše boravio medj opakim društvom, gdje se jedino klelo i gdje se snovala najveća zločinstva. — „Ja sam, ovdje — reče, još posljednji član hajdučke čete, što je godine 1895. u okolici stenjevačkoj, haračila i počinjala mnogo zla i bezbrojna umorstva.“

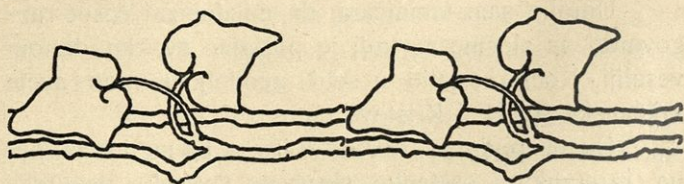
— Vrieme je prijatelju, — rekoh, — da se pokajete za teške svoje grieh, pa da se obratite k Isusu Spasitelju svome. Onaj, koji je viseć na križu, pomilovao razbojnika, što se pouzdanjem obratio k Njemu, smilovat će se na vas, ako se k Njemu obratite i ako ga potražite.

— „Kušat ću gospodine, reče, — ali vas molim, da se za moje obraćenje molite Bogu, i da me naučite obdržavati njegove zapoviedi“. —

Umolio sam tamničara, da mi dopusti češće razgovarati sa zločincem, koji je postajao svakim danom veseliji, i očito osjetio u sebi neodoljivu moć svete kršćanske nauke i Kristove vjere . . .

On se podpuno obratio k Bogu, pa me i svaki put na razstanku i sastanku skrušeno i veselo pozdravljao liepim kršćanskim pozdravom: „Hvaljen Isus i Marija!“

Muslimanska prisega.

Kad je vriedni prijatelj E. bio po zagrebačkoj policiji uapšen i proglašen, kao jedan od glavnih pokretača zagrebačkih demonstracija, nametaše na nj i preko desetak kojekakih paragrafa, dok zloglasni „špicli“, imenovaše protiv njega i svu silu raznih istinskih, a i lažnih svjedoka. — Med ovima nalazio se i vriedni musliman Hrvat iz Bosne Muhamed beg Š. — Prigodom sudbene razprave protiv uapšena pravnika kod kr. sudbenog stola u Zagrebu, zahtjevao je sudac i od muslimana da položi prisegu, da će govoriti sve istinito i pravo.

— Vi ste muhamedanac — reći će sudac svjedoku.

— O, ne, — gospodine, nisam — uzvratio svjedok. — Ja sam musliman.

Valja znati, da se vriedni naši prijatelji, Hrvati islamske vjere iz Bosne, vole nazivati muslimanima, nego muhamedancima.

— Tà — meni je pravo. Zovite se vi muhamedancem ili muslimanom. — Meni sve jednako. — Briga mene, — dometnuo sudac. Morate ali imati na umu,

da ste sada ovdje pred sudom i da ćete morati položiti prisegu. —

— Molim, molim, — uzvratio ponositi musliman. Ja ću položiti prisegu, ali morate i vi znati, da prisega moja vrijedi samo onda, ako ju položim na koran. — To je pisani zakonik moje vjere i preda mnom najveća svetinja. — Ako tražite, da položim prisegu, pustite me kući, da donesem koran, pa ću i vašoj želji udovoljiti. —

— Ne će to biti nužno, — odgovorio sudac. — Vi ćete izreći običnu sudbenu prisegu i završiti svojim: „bis millah“, pa će vrijediti, ko da ste prisizali na koran.

— E, — ako je vama pravo — reče musliman, bit će i meni. — Dakle vi gospodine sudče, govorite preda mnom, a ja ću za vama.

— U kratko recite: „Tako mi Bog pomogao, da ću istinu govoriti,“ a ostalo kako rekoh . . .

Kad je musliman ove riječi za sudcem jasno i glasno izgovorio, pozvao ga ovaj, da k tome još primetne zakletvu: „bis millah,“ što bi hrvatski značilo: Bože pomози!

— Ele, — budi volja vaša i u tome, — primetnuo musliman. Ipak znati morate, da se rieč: „bis millah“ u nas muslimana nikada ne rabi za zakletvu. Običnu zakletvu završujemo mi muslimani riečima: „Vallahi, billahi, tallahi,“ čime evo i ja ovdje svoju zakletvu završujem, da znadete kako se musliman istine ne boji i da mu je istina nada sve sveta. —

Kad je nakon ove prisege nastalo izpitivanje svjedoka, počeo odlični musliman pripoviedati, što se s njegovim drugom E. sbilo: kako ga beszvjestni policaji krivo obtužiše, i kako mu se ni najmanje, baš ništa u grieh upisati ne može.

— Hrvatska sviest, — zaključio je živo plemeniti svjedok, prodrila je i u srca nas Hrvata iz Hercegovine i Bosne — bilo pripadnika katoličke, bilo islamske vjere. — Ovaj moj obtuženi kolega je Hrvat katolik, a ja sam Hrvat musliman; nas oboje borimo se^žza istinu i pravicu i hoćemo da stvorimo svoju hrvatsku zemlju opet onakovu, kao što je nekoč bila. — Bosna je hrvatska i ničija druga. Pa i to neka bude moja prisega. Možda ćete vi, gospodine sudče, i tu moju prisegu smatrati bunom, ali nas to ne smeta, pa mirna Bosna. Dà, mirna velim, ali samo i jedino — hrvatska!

— Nemojte gospodine, miešati politiku ovamo, — vi ste samo zaprisegnuti svjedok u parnici protiv gospodina E., koji je obtužen radi zločinstva ustanka i bune u Zagrebu; o Bosni se ne radi, upozorit će ozbiljno sudac svjedoka.

— Dobro, — uzvratio musliman, primam i to na znanje, ali slavni sud upozorujem opetovno, kad ne bi bio i inače istine govorio, da me sama formula vaše prisege, nikako na to ponukati ne bi mogla . . . Čini mi se, kan da ste vi gospodine sudče, mislili, da ćete me svojom kršćanskom prisegom obvezati na pravoriek. Mi muslimani visoko štujemo kršćansku vjeru, ali zahtjevamo odlučno, da se poštuje i naša islamska. U nas i u naš koran ne smije se dirati, kao što i mi ne diramo u vaše sveto pismo. —

— Ne znam, što se toliko žestite sbog te prisege. — Tà tko dira u vašu vjeru, pridometnuo sudac. Baš da i niste prizicali, mi bismo vam vjerovali . . .

— Čudno! — Ako tako velite, žalim, što opet toga vama vjerovati ne mogu, jer kad mi vjerujete, k čemu ste me onda silili na prisegu? — dokonča musliman.

Kad je i mene taj odlični bosanski Hrvat — posjetiv svog druga — jednom u tamnici počastio svojim posjetom kazivao mi ovu sgodicu, a ja sam evo i to vjerno zabilježio. Prisega ova znamenita je osobito s toga, što se u njoj nalaze značajne rieči: „Hoćemo da stvorimo svoju hrvatsku zemlju opet onakovu, ko što je nekoč bila. — Bosna je hrvatska i ničija druga!“

Dok sam evo ovu crticu predavao u štampu, sjetio sam se živo i jedne sgode, što sam ju nedavno doživio, kad sam iz Zlatnog Praga preko Ugarske putovao na domaju. Za uzgred mećem ovaj doživljaj ovamo u knjigu, jer bih žalio da ide sa mnom u grob.

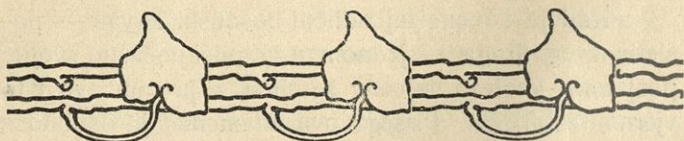
Bilo to na kolodvoru u Velikoj Kaniži, kamo su nadošla i tri bosanska vojnika iz Beča, što se kao doknadni pričuvnici vraćahu kući u Sarajevo. Čekali su tuj na vlak, dok će krenuti dalje, pa se i međusobno razgovarali.

Stajao je nedaleko od njih neki Medjimurac, pa kad je čuo gdje govore: „Hvala Bogu, što smo se riešili proklete švabske komande i magjarskog duvana“ — pristupio k njima i zapitao ih:

— „Brez zamjere, vidim, da nosite turske kape (nosili fesove), pak se čudim, kaj govorite horvacki, a ne turski.“

— Må — kako po Bogu brate, — uzvratio mu na pitanje jedan. — Tå vjera ništa ne odlučuje. — Vidiš, ja sam Srbin, ovaj je katolik, onaj musliman ili kako ti veliš „Turčin“, a li mi smo svi tri Hrvati govorimo i znademo jedino hrvatski. — Da mi smo iz Bosne, ali Bosna — ako je i danas bez slobode — ipak zemlja je hrvatska.

Crna slika iz godine 1903.

Na 22. svibnja u noći, počeo mojim uzničkim oknom drmati neobični vjetar. Skočih sa svoga ležaja, da gledam: što se sbiva? — Ujedared osjetih neku drhtavicu, a kad pogledah gore — spetih, da mi bura raztvorila okance. Kad nekako težkom mukom pritvorih prozor, začuh laku grmljavinu, pa pomislih: i sam Bog, kan da kara nepravde, što se sa svih strana Hrvatima nanašaju i kan da osvetom kipi nad izdajicama domovine. — — Ali pokunjit će se neprijatelji naši i razpršiti poput munje, što se eno križa pod obzorjem nebeskim. Svaka sila za vremena, a pravda božja za uvijek! — Morati će prestati sva nasilja, sve nepravde i sve bure biesne:

„Minuti će, ko što sto ih minu,
A mom rodu, ako ima pravde,
Sinuti će sunce i sloboda:
Zemlja naša, bit će opet ono,
Što je ide po Bogu i pravu.“

Dok mi se razne misli motale glavom, zablieštilo se najednoč življe okraj mene, a za čas uz silni tutanj udario grom.

O Bože, — uzdahnuh, — sigurno opet prolila se negdje u domaji nevina hrvatska krv i izgorio koji plemeniti život, kano žrtva za slobodu zlatnu. Pričinilo mi se, kan da u crnoj noći gledam otvoren grob, a iz daleka gdje nekaki ljudi nose svoju žrtvu na ukop. Nitko ih ne prati, već tek u duhu suze ucviljene supruge i biedne njezine sirotčadi. Pred grobom stvorih se i ja, te izmolih za dušu pokojnika: tri Očenaša i tri Zdrave Marije. —

Na licu osjetio sam ledeni znoj, a kad raztvorih oči, razabrah, da je crnu noć već dobrahno razagnalo sunčano svjetlo. Dskora otvoriše se vrata i na njima pokazao se „moj razbojnik“ — metlom u ruci. Valjalo mi izaći na uznički hodnik, gdje mi iznenada dopro k ušima bolni plač i neko teško uzdisanje. Stadoh, da slušam . . .

— Joj, joj, meni siromaku, da mi barem brata ubili nisu, — jučer ga pokopaše, — čuo se mukli jauk.

Na ove rieči, kan da me je nešto užasno stislo kraj srca. — Moja se slutnja obistinila. — Kad malko bolje pogledah spram sredine hodnika — opazih, kako stražari dopeljaše hrpu ljudi i postaviše kraj uzničkog stola, gdje im naš nadziratelj bilježio imena u svoju „zabilježnicu“. — Valja znati, da kraj svake uzničke ćelije stoji pred vratima na hodniku crna ploča s brojem uze, a na njoj napisano ime i prezime iztraženika ili osudjenika, dan njegovoga dolazka i oznaka kažnjivog čina. — — Pomislih sa Veljkom Obradovom:

Oj zar ljudi srdca ne imate,
Kad svom bratu život otimate,
Tjerajuć ih sa ognjišta mila
Otimljuć ih iz majčina krila,
Bacajuć ih u tamnice zdene,
Da im mladost u očaju vene!

Nisam mogao, a da da se ne približim k novim svojim drugovima. I plač mamio me k njima. — Milo ću, da ih zapitam: odkale ste, prijatelji dragi, koje zlo vas snašlo?

— Zlo, — baš zlo, — uzvratio mi najstariji od njih. Ni sebe, ni svoje dobro braniti ne smijemo. — Sve nam otimlju! — — Bilo bi skoro najbolje, da nas sve odmah poubijaju, nego da nas ovamo vode. Bilo bi bolje odmah umrijeti, nego u siromaštvu živjeti i umirati. — — I opet čuo se ostraga uzdah:

— Joj, joj, da su ubili radje mene, nego brata moga! —

Razabrah, da su to seljaci iz Kalinovice od Svete Nedelje kraj Samobora. Stadoh ih tješiti, kako sam znao i mogao najbolje. Najviše me dirao plačni glas onog raztuženog ostraga, pa kad sam razabrao iz čijih ustiju dolazi, skočio sam k njemu, dok ga i živo poljubih u njegovo namršteno i patničko čelo.

Svako ima svoje rane
Nikom nije lako;
Meni bilo taj put teško
Prvi put sam plako.

Jest, -- prvi put u tamnici sam proplakao, kad sam gledao suze siromašnog i potlačenog, biednog seljaka moga! — — — — —

Kad ih sve razstaviše i porazdieliše medj različite zajedničke ćelije ostalih utamničenika, zamolih tamničara, da i meni dozvoli ostaviti moju samotnu sobicu, pa da me barem pol dana zatvori zajedno s onima, gdje metnuše čovjeka, komu „ubiše rodjenog brata“. —

Opazih, kako se i tamničareve oči nekako nakvasiše, pa mi reče: „Idite — kud vas volja, — za-

tvorit ću vas gdje hoćete, — tà vaš duh nigdje zatvoren nije. Sam vas Bog, poslao ovamo. Još nikada toga čuo ni vidio nisam“. — —

Za čas zaškrinuše vrata, a ja se nadjoh medj obilnim brojem kojekakovih ljudi, različitih gledom na dobu i na vrst zločina svojih. — Svi me promatrahu nekako plaho, — ali ubrzo ipak skupiše se povjerljivo oko mene, kao djeca oko otca svoga. Glavna mi je briga bila, da svu pazku svratim na novog uznika, čiji me je plač i ovamo doveo.

Bilo mu je kojih trideset godina. Na glavi sjedio mu onizki šešir, dok je bio zaogrnut u trošni ljetni kaputić i stajao — bosonog — u prostim seljačkim gaćama. Lice bilo mu crnomanjasto, opaljeno od težkih muka, dok mu se kestenjasti brci spustiše niz blieda usta. — Bila jo to živa slika težkih patnja, što ih hrvatski seljak dnevice podnaša na rodjenoj grudi.

Začeh svog milog "supatnika" ćutljivo tješiti, te opazih, — da mu se lice skoro nešto razvedrilo, pa da je ciplom odanošću duše i srca svoga gledao u meni pravog prijatelja svoga.

— Zovem se Blaž Krajačić — reče, — a moj prekjucher ubijeni brat zvao se Gabriel. —

— Pripoviedaj, dušo — reko, — kako se sbilo, da ubiše brata tvoga, a tebe da dopratiše ovamo? — Na ovo pitanje nastala je odugačka stanka, dok težke suze izazvaše obće ganuće.

— Jest, — predobri moj brat Gabro, umro je od oružničkog taneta. — Sinoć sahraniše ga, a da mu groba ni vidio nisam, a da mu ni žena, ni djeca nad grobom zaplakala nisu. Dogodilo se to ovako — začu Blaž da pripovieda uz suze:

— Petnaestgodišnji dječak Lovro od našeg susjeda bio u Samoboru, gdje ga uhvatiše medj buntov-

nicima, da trga magjarske nadpise na željezničkoj stanici. — Dok dečka zatvoriše, pobjegao im preko zida i došao kući. Kad žandari dodjoše u Kalinovicu po njega, nismo mi dali, da ga vode, jer smo svi odobrali njegov čin, dok znamo, da tudjinskim nadpisom u Hrvatskoj nema mjesta . . . Žandari međutim odoše, a za čas stvorile se u selu dvie satnije soldata, — što ih je naručio naš bilježnik S. — Kad smo opazili soldačiju, — skupilo se čitavo selo pred občinski ured.

Skupili smo se, de pitamo bilježnika: zašto je soldate naručio i tko će to plaćati? — Na naše pitanje odgovorio nam bilježnik iz gornjeg sprata naše občine sa šest hitaca iz revolvera. Soldačija međutim pržala se mirno, dok su žandari počeli nabijati puške i bodovima tjerati narod. Svjetina nije htjela mirno da se razidje. Sa občinske kuće odjeknulo iznova šest hitaca iz revolvera, a i žandari odapeše puške. — —

— Cesta — gdje smo stajali — najednoč zarumenila se od krvi. Ljudi prestrašeni, počеше sada uzmicati. Ja doviknuh bratu svome Gabri: „Žuri se brzo, jer će ti inače ime u crnu osvanuti!“

— Joj, — brate s Bogom — pozdravi mi ženu i djecu, — doviknuo mi brat Gabro i držeć se ukočeno, potrčao nekoliko koraka napried i srušio se mrtav u obližnju grabu. — Da li ga je ubio bilježnik ili žandari — tko bi znao? Tri kugle prosviraše njegovo srce, pozelenio je, i u grabi izdahnuo dušu.

— Kad je u grabi mrtav ležao, okružila ga žandarska straža i nitko ciele noći nije smio da pristupi k njemu. Kad je u jutro došla komisija, da ga pregleda, našli su u grabi kraj njega veliku hrpu kamenja i kolaca kratkih i dugih svake vrsti Pometaše to sve kraj ukočenog moga brata, zaogrnuše ga, kako bi time opravdali svoje crno djelo, pa da pokažu svietu,

kako se je moj brat njima opirao, kako je bio naoružan, te kako su i oni morati zbog svoje obrane upotriebiti oružje i njega usmrtiti.

— Moj brat umro je nedužno — pridometnu plačljivo seljak, — ubiše ga nemilosrdni ljudi. Ako će se oni pred zemaljskim sudom moći izvući, to pred božjim sigurno teško će proći. — — Neka im Bog sudi i pravica Njegova!

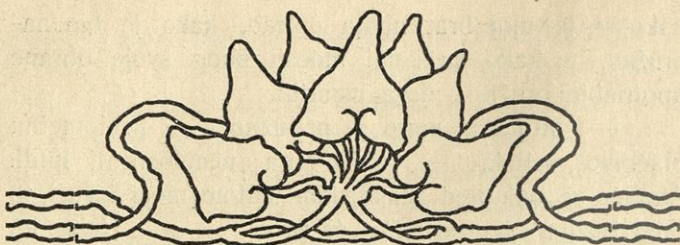
— Da — sinoć — kako rekoh, — pokopāše moga dobroga brata Gabru, progovori iznovice kroz suze. Na sprovodu nisam mu bio, jer sam sapet u lancima čamio u občinskom reštu. Što sam skrivio, sam ne znam. — Moja će krivnja biti jedino valjda ta: što sam plakao za premilim svojim rođenim pokojnim bratom?!

— Dok su nosili mog brata na groblje, žena mu Magda ležala kod kuće u čitavom potoku suza i težkom mukom rodila sina, čiji prvi plač bio je namijenjen nasilničkoj smrti preljubljenog, nikad nevidjenog otca.

Na ove rieči opet kan da mi se oči neobično zamagliše, te se i nehotice sjetih pjesnika „Biedne Mare“, — koji pjeva:

Blago onom, kom je sreća dala,
Najprije cvieće, a za cviećem plod —
Da za ljubav i za nadu živi,
Pa da umre, pogine za rod!

Uznička košta i darovani gulaš.

Poznato je, da po reštima siromačak čovjek — bez znanca i prijatelja — više je gladan nego li sit. Uznička košta svuda vrlo je mršava, često neslana, a za slabi želudac mnogo puta i odurna. Izkusio sam to i u uzama sudbenog stola zagrebačkoga, dok sam jedan dan, hotomice zamienio svoju „finu koštu izvana“ sa jednim prijateljem seljakom, što je takodjer stradao u iztražnom zatvoru sbog „ustanka i pobune“, te pre-revne ljubavi spram magjarskog barjaka. — Ova zamjena bila je seljaku skoro nepojatna, a neobično bilo je to i uzničkim stražarima, a pogotovo i ostalim uznicima. — Kad sam okusio čorbu, već mi je bilo dosta njezinog mirisa, dok sam od grahkaše i jedva nekoliko žlica progutao. — Nije mi međjutim bilo mnogo do jela. U zatvoru bez svježeg zraka i dostatnog gibanja ne ide čovjeku u slast ni najbiranija hrana. S toga se i često dogodilo, — kako jur spomenuh, — da su od mojih objeda i večerâ, — najveći i najbolji dio užili moji poštteni i plemeniti supatnici — seljaci. — Ja

sam se mnogo veselio, što sam dobrotom svojih prijatelja bio tako sretan, da sam stradalnicima u uzama bio-kadar i hranom poslužiti.

Jednog dana, čini mi se baš u oči Spasova, zamjetio sam na licima nekih uznika iznenada i posebno veselje, dok je gdje koji od njih i malko ciliknuo i kano ponosito pogladio si bradu.

Vrata od moje ćelije bjehu otvorena, pa kad pogledah na hodnik, opazio sam, kako se sve sobice redom otvaraju i kako se čuje oštri poziv tamničara: „Karlovcani, Karlovcani!“ Budući, da su medj ovima bili i drugi kažnjenici, valjalo je posebnim pozivom svima dati na razumjevanje, tko imade pravo, kakono kažu: na veliku žlicu. — — Svagdje pred vratima stajahu četiri momka sa dvim „kastrolama“ (velike bakrene posude), — dok je u svakoj bila i ovelika „šefla“ . . . Iz svake od pojedinih ćelija doskakao bi po koji Karlovčan, držeći u šakama svoju običnu zemljenu zdjelu, u koju bi se grabilo kašikom iz velike posude.

— Gulaš, — gulaš, — ljudi — gulaš —! uzvikao se vragoljasto jedan od utamničenika. — Živila Hrvatska! — Dobro je! Ipak se vidi, da nismo badava vikali „abzug“ — — — i:

„Udri, udri in der Stadt“ — — — —

— Karlovcani su bili dečki, ponosio se drugi, šteta samo, što mjesto razbijanja na kolodvoru nismo radje upotriebili brezovu mast, ova bi bila najzdravija za one, koji ne znadu, kako se jede hrvatski krušac, kako se štuje hrvatska zemlja i kako se hrvatski govori.

— Šuti, pridometnuo treći, — doći će i za to vrijeme. Ako Bog da: još ćemo se naći na junačkom mejdanu — još makar i u krvavom okršaju. — Odu-

ševljeni i neustrašivi vojnik ustraje u boju i u najvećoj vatri i ne odriče se nade u pobjedu, a ni onda kad umire.

„Pradjedovi boriti se znali,
Branit znali prava i pravice,
Zašto i mi borili se ne bi,
Zašto i mi ne bi branit znali
Naša prava i pravice stare?“

Kako je bilo četiri sata poslie podne, začudih se toj nenadanoj užini, kojom danas počastiše moje supatnike. — Dobit će i rumenike, reče mi jedan od stražara. Poslaše im Karlovčani evo gulaš, a i skoro akov vina. —

Na mene je to vrlo ugodno djelovalo. — Bez toga gulaša i vina mogli su Karlovčani ostati i živi i zdravi, ali za siromašne patnike imalo je to mnogo uzvišenije značenje. Opažamo nešto slična već i u svakdašnjem saobraćaju i društvenom životu.

Kad n. pr. komu izraziš u kakovoj nevolji i samo mali izraz sućuti, već si mu, — ako je plemenit čovjek — više učinio, nego li da mu dadeš ne znam kakovo odlikovanje. U drugu ruku, može li biti čovjeku, koji sbog najuzvišenijih ideala, sbog sreće i blagostanja otačbine — u tamnici čami: ljepše priznanje i ljepša plaća, nego li kad oni, što se na slobodi nalaze, misle na nj i kad mu mà na koji način izkazuju svoje simpatije i solidarnost s njegovim patnjama?! — To čovjeka bodri, to ga uzdiže, to mu nedà, da očajava i da u težkom stradanju smalakše. — Dogadja se obično, da:

„Lasno sviet zaboravlja,
Kad ga sreća prati;
Tko se brine što nevoljnik
U tamnici pati?!“

Dok se moji vriedni prijatelji okriepiše gulašem, nalijaše i svakome u zdjelicu i pol litre vína, pa tako je zadovoljstvo bilo podpuno.

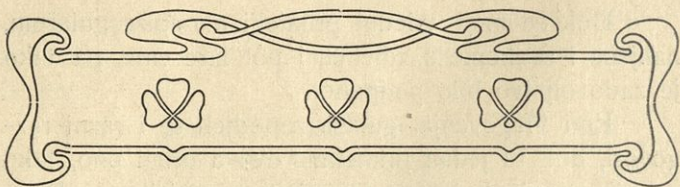
Kod blagovanja gulaša zapodjeli se i razni razgovori, dok bi jedan primetnuo ovo a drugi ono, tako da nije manjkalo i dosta zanimivih primjetaba. — Dvojica upustiše se u i obširniju razpravu o gulašu, koji — kako je znano, — prigodom saborskih izbora igra na nekim mjestima najveću ulogu. Složiše se napokon u tome: da je onaj izborni magjaronski gulaš izdajnički, jer da svak, tko ga proguta, izdajstvom predaje tudjincu u ruke svoju domovinu; današnji nasuprot gulaš, da je patnički, dok je od Hrvata darovan hrvatskim žrtvama, koje gladom i stradanjem pate za premilu i stradajuću hrvatsku otačbinu. — — —

* * *

Pomislih u sebi: Bog bi dao, da što skorije nestane iz Hrvatske magjaronskog, a i patničkog gulaša, pa da Hrvat već jednom u svojoj sretnoj i slobodnoj otačbini — sretan i slobodan živi! Valja nama:

„Za rod mili i slobodu svetu
Kraj učinit robovanju kletu.
Jer bolje je pasti i umrieti,
Neg' sramotno u robstvu živjeti!“

U predvečerje Duhova.

Bilo je mirno predvečerje u oči Duhova. Nebo obasulo se s miriadama zvijezda, od kojih me mnoge povdravljahu kroz okance moje uzničke sobice. Upiljih svoj pogled gore spram titrajućih nebeskih luči, pa zametnuh s njima tajinstveni razgovor.

— Kažite mi zlatne zvijezdice, što mi radi, o čem snuje duša naroda moga? — Kažite mi: da l' se već iz svoga groba digla ožalošćena Hrvatska moja? — Je l' se svuda već probudila hrvatska sviest? — Zar da smo zbilja slabi, zar niesmo kadri, da na svome svoji ostanemo? Hoćemo li, da već jednom složno otresemo sa sebe, teški jaram tudjinačkog gospodstva?

„Liepa moja otačbino draga,
Kol'ko svietu dade velikana,
Tvoja poviest, evangjelje patnje,
Junačkom je krvi izpisana.“ — — —

Hoćeš li sada već jedared uskrsnuti ipak i ti na nov život? — Hoćeš li dobiti već jednom zasluženu nagradu za neumrla i veličanstvena svoja djela? —

Na ove moje upite, kan da je čitavo nebesko zvjezdje uzdrhtalo, — a na lakim krilima, kan da je odposlalo u moj samotni, patnički stan — angjela miro-nosca, koj mi nosio čudesnu knjigu, omotanu zlatnom trobojnicom i izpisanu krvlju i suzama hrvatskoga naroda. — Stadoh knjigu prekretati list za listom i čitati slova znamenite vriednosti, kano:

— Ne gledajte Hrvati na broj neprijatelja svojih. Bog će vam pomoći!

— Božjem prijestolu — Hrvatska je najljepšim uresom, dok je polumjesec Muhamedov potamnio jedino, razbivši se o tvrda prsa vjernih Hrvata . . .

— Kršćanski mač Hrvata jedini je zator osmanlijski.

— Hrvati lomili su koplja svoja, da sav svijet očuvaju u vjernosti Kristovom križu.

— Bog je djela junačkih Hrvata pisao evo u ovu knjigu vječnoga života i Oñ jamči da Hrvatska nikada propasti ne će! —

— Bog i Hrvati — dignut će Hrvatsku opet na nov, samosvojni život. — —

Na zadnjem listu znamenite ove knjige vječnoga života, nadjoh još sljedeće utješljive rieči:

— Mnogo i mnogo izgubila si, predraga Hrvatsko moja, od svoje stare veličine i od svojih svetih pravica, ali ti propasti nikada ne ćeš, jer duh i zasluge praotaca tvojih bdiju nad tobom. —

— Zvuk sa javorovih gusala tvojih umnika i pjesnika, — odjeknuv prosvietljenom Evropom — počinio je u srcu božjem i diže k nebeskim visinama stieg pobjede i uzkrskuća narodnoga! — I žrtve današnje za to jamče — — — — —

Zatvorih ovu predivnu knjigu i zamislih se u sveta obećanja dana od Boga Hrvatima i u njoj sadržana.

— U mom snatrenju uzbunili me najjednoč zvuci veličanstvenog glasa velikog zvona sa zvonika stolne crkve sv. Kralja, što navještahu bielom Zagreb - gradu nastajući dan velikog kršćanskog blagdana, kad je Duh sveti sašao nad apostole i prosvietlio ih svojom svetom milosti.

* * *

Dugo slušah romon milozvučnih titraja zvona u ozbiljnom večernjem času. Činilo mi se, kan da se š njime u jedan akord spajaju sve tužbe, svi vapaji i uzdisaji hrvatskog naroda k milom Bogu svome. — Pokleknuh i nehotice, te sklopljenih ruku zavapih:

— Svemogućí — vječni Bože, evo u težkim danima svakog stradanja, vjerni Hrvati Tvoji Tebe mole, da staneš vladati svojom svemogućom desnicom, pa da nam pomogneš svladati neprijatelje naše! — Učini, Bože, kraj svakom stradanju u hrvatskoj zemlji; — daj nam ono, što je za vječno i vremenito naše spašenje najpotrebitije!

Bože, blagi pogled na nas svrati,
Zvonimira prošlost nam povrati!

Kruh naš svagdašnji daj nam danas i odpusti nam duge naše, — kako i mi odpuštamo dužnikom svojim. Amen. —

Duhovi i tamnička služba božja.

Svanuo je prekrasan božji dan — veliki katolički blagdan Duhova. U svim zagrebačkim crkvama zvonovi nekim posebnim svečanim glasom pozivahu vjernike k službi božjoj, dok se je naročito veliki zvon sv. Kralja svojim sonornim tonom najviše izticao. — U stolnoj crkvi obavlja se danas riedka svečanost, dok sam preuzvišeni gospodin nadbiskup služi sjajnu svetu misu i dieli više tisućam vjernika sakramenat sv. potvrde. O, — koliko tuj veselje vlada medj malim potvrdjenicima! Tko to može opisati? — To se ne dà; to se samo ćutjeti može — — —

Gromorna zvonjava zvonova duboko je dirnula dušu moju. — Sjetih se i ja sretnih časova, kad sam pred 28. godina primio sakramenat sv. potvrde; kad me kao siromašnog djaka za svetčani čin priprazio tadanji sjemeništni duhovnik, a sadanji čazmanski kanonik i protonotar apostolski M. S. — Zlatni ovaj i prebobri uzor svećenik bio mi i kumom kod firme. Obdario me na taj dan triešnjama, finim objedom, liepim sličicama, a kupio mi i pristalo odjelce. — Koliko je od tog presretnog časa prohujilo nad glavom mojom

veselih i tužnih časova, toga izbrojiti nisam kadar. — Znadem jedino to, da je tuge, bolesti, svakovrstnih patnja i stradanja bilo mnogo i mnogo više od sretnog uživanja, veselja i onoga, što u običnom životu zovu „komoditet“. Vrhunac svemu tomu, kan da je i današnje moje stradanje u tamnici. Naš pjesnik rekao je:

„Sebe živa nosit viek za žrtvu,
Možda j' teže, neg' dat glavu mrtvu.“

Koliko je na tome istine, neka razmišlja svatko tko hoće, a tko tomu ne vjeruje, neka kuša, pa će se sam uvjeriti. —

U uzama kr. sudbenog stola zagrebačkoga, nalazi se i jedna oveća soba u drugom spratu, što je opredieljena za kućnu kapelicu. Onaj dan, kad mene dopratiše u uze, dogotavljao je — neki uznik — slikar: dosta ukusnu slikariju stiena i samog žrtvenika, kome s desne strane metnuše sliku sv. Antuna Paduanskoga, a s lieve moga patrona Sv. Ivana Nepomučkoga. Zašto baš slikama ovih ugodnika božjih uresiše žrtvenik, nisam izpitivao. — Baš u tren, kad me stražari vodiše u moju ćeliju, dovršivao je slikar vrata, a tamničar, slieđeć moju pratnju, izrazio mu želju, kako bi bilo liepo, da metne i kakav nadpis na vrata, al' tko bi znao, što bi se pristojalo? — Shvatih, kan da moram odgovoriti, te rekoh: „Blagoslovljen, tko ulazi u ime Gospodnje.“ — Drugi dan vidjeh te rieči gore, a tamničar rekao mi: Evo već prvi vaš korak u ove crne dvore, nosi trajnu uspomenu na vas. — —

Kako je bilo prošlo već mnogo vremena, što mi nije bilo moguće, da Bogu prikažem nekrvnu žrtvu, zamolio sam pred par dana tamničara, da mi izposluje dozvolu, kako bi barem na Duhove služio sv. misu. Tamničar izgovarao se, da će to teško ići, jer da izvana

dolazi kapelan sv. Marka — služiti na veće svetke misu, pa da će i ovaj put valjda tako biti. Ja ipak nisam odustao od svog zahtjeva, pa sam se i posebnom molbom obratio na predsjedništvo sudbenog stola. Gospodin mi predsjednik poručio po tamničaru velikodušno, da sv. misu služiti mogu, ali da evanđelja čitati ne smijem, a još manje štogod govoriti. — Valjda se je bojao, da ja kao „proglašeni buntovnik“ ne bi i medj reštantima podigao bune, ili možda kaki uznički štrajk!? Valjda su i dočuli, kako je poštovani prijatelj i uznik Dr. P. predložio, da ćemo se odreći jela i pila, pa da tako dugo ne ćemo ničesa okusiti, dok nam ne predadu obtužbe Ja taj štrajk dakako nisam odobravao, jer zašto da bi na čast magjarona još i u tamnici postio?!

Kad su moji dobri prijatelji saznali, da ću ja glavom na Duhove obdržavati službu božju, nastalo je medju njima neko poseбно veselje. — Čuli se pače glasovi:

„Ljudi, ljudi, — veselite se — bude prava reštanska meša!?“

Ni sam ne znam, kako si drugovi moji izmoliše dozvolu, da će kod mise pjevati, nu nekako me iznenadilo, kad sam rano u jutro na Duhove čuo u svoju ćeliju, kako se netko nedaleko vježba u pjevanju . . . Razabirao sam poznate arije: „Marijo, svibnja kraljice“, — „Spasitelju dobri Isukrste“ i „Marijo zviezdo mora“. — Valja znati da „kućni red“ — pjevanje u tamnici najstrože zabranjuje. Kako medjutim ni jedno pravilo nije bez iznimke, tako se i od ove 10. točke kućnog reda, na taj svečani dan popustilo. Moji „suborioci“ vježbahu se u pisarničkoj uzničkoj sobi u pjevanju.

U pol devet sati točno dopremiše uznički stražari moje najnovije župljane u kapelicu. Svima i onako pri-

stup k službi božjoj nije bio dozvoljen. Bilo ih nešto preko stotine. Skoro svi prisutni bjehu slojevi srednje društvene klase — „zločinci od inteligencije“ — ili kako nas inače nazivahu tehničkim izrazom „demonstranti“. — Službu božju počeh sa sazivom Duha svetoga, dok mi asistirahu moji mladi prijatelji Š. i S. klerici zagrebačkog i djakovačkog sjemeništa. Prevriedni kolega i župnik iz Slankamena K. T. sa mojim kapelanom Š. obavljahu službu ceremonijarâ.

Kod svete mise uz uzničku stražu prisustvovahu naš prvi poglavar gosp. tamničar; od strane kr. sudbenog stola: velemožni gospodin Dr. B. sudbeni viećnik i sudac iztražitelj; od strane kr. državnog odvjetništva: zamjenik državnog odvjetnika Dr. M.

Tamnička služba božja, tekla je u najljepšem redu, dok je skladno pjevanje na osobiti način, uzve-ličavalo sam sveti čin. — Poslie sv. mise, izmolih, klečeć pred oltarom običajne propisane molitve, kojim još dodah: „tri Očenaša i tri Zdrave Marije“ za sreću i spas premile otačbine, te za ubijene i utamničene žrtve vjernih Bogu Hrvata!

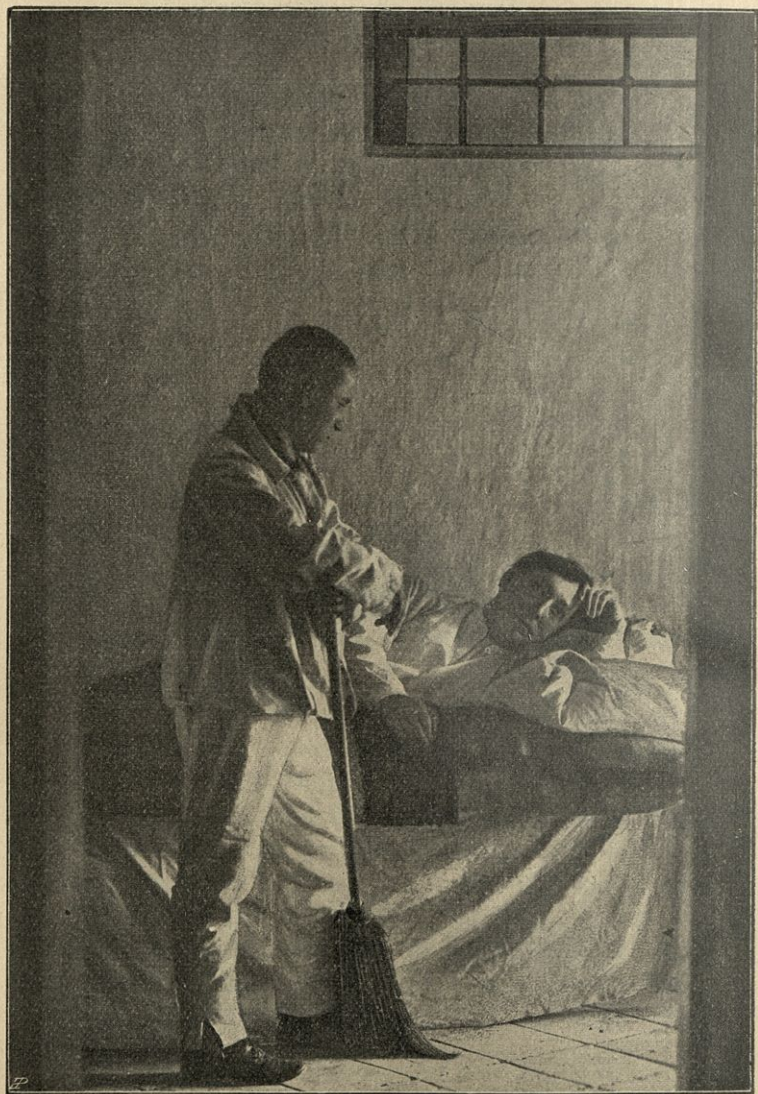
Svi prisutni pratili su tronutim glasom, na koljenima i sklopljenih ruku molitvu moju, dok se je na gdjekojem oku i zablieštala po koja biser suza, natopljena nezatomljivim čuvstvom svetog domoljublja. — Jedna je samo osoba bila prisutna, kojoj moje ponašanje ni u crkvi nije bilo po čudi, s toga se i udaljila iz crkvice, jer nije mogla da podnaša teške zračne atmosfere, u kojoj se nalazila. — — — Vriedni pjevači dodadoše molitvi mojoj, još i sliedeću ganutljivu Marijinu pjesmu:

„Marijo, Hrvati Tebe zovu,
Usliši im pjesmicu ovu;

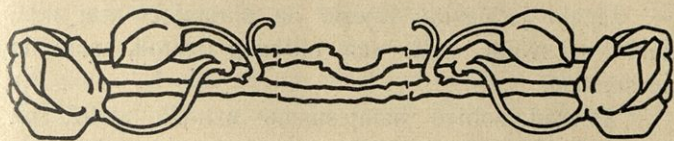
Dom mili, ah — spasi posveti,
Hrvatska sva k Tebi da leti!“

Nakon svršene službe božje, razidjosmo se mirno svaki k domu svom sa sladkim spomenom. Svak bio je toga uvjerenja, da u uzama kr. sudbenog stola zagrebačkoga još nikad tako svečane, baš u potpunom smislu čisto uzničke svete mise bilo nije. — Ele, Bogu budi hvala!

JUTRO U TAMNICI.

Banket u uzama.

Čudno! — Zar ne? — Ipak istinito. Tko ne vjeruje, neka čita.

Naš vriedni nadziratelj uza F. bio je na duhovski ponedjeljak osobito dobre volje. Prijatelji nekako ga „natentaše“, da nas poslje objeda — protiv svakog reda i zakona — pustio koje desetak u zajedničku uzničku sobu broj 42.

— Danas, valjda nitko više ne će doći gore, da inspicira. Neka bude! — Dat ću vas sve skupa, pa se malko provešelite. Molim samo tiho i mirno! — To rekavši — zaškrinu vratima i ode.

Nadjosmo se zajedno urednik „Obzora“ P.; odvjetnik Dr. Š. i Dr. P.; književnik i novinar S. R.; svršeni pravnik i bosanski Hrvat E. sa pravnikom L.; trgovac K. i slušatelj trgovačke škole M.; veleposjednik iz Velike Gorice B.; posjednik i obrtnik iz Kustošije kraj Zagreba F.; župnik iz Slankamena K. T.; klerik nadb. sjemeništa Š.; tri seljaka iz Zaprešića i moja malenkost. — Tako birano društvo iz svih slojeva naroda — moram iskreno reći — riedko se gdje i na slobodi sastane. — Kako nismo imali stolaca ni pokućstva, namjestismo se svaki, gdje je tko zahvatio. Mene

— zapalo je častno mjesto na slamnjači kraj zida, kamo se svalih, kako sam bio dug i širok, samo da ne smetam.

Posred sobice namjestismo uznički stolić, na komu uz dvie čaše kriesilo se i više oka vina, što nam za svečane duhovske blagdane poslaše razni rodjaci, prijatelji i domoljubi izvana.

Kako je u broju uze 42. bio stan prisilno iznajmljen pravniku Zdravku L. i trgovcu K., pozdravio nas najprije kuće domaćina pravnik L. punom čašom dobrodošlice i imenovao ravnatelja stola, odnosno predsjedateljem banketa, odličnog domoljuba Stjepana R. — Ovo je imenovanje bilo primito jednoglasno i popraćeno oduševljenim živio: Živio! . . . Dakako „tiho i mirno“, kako je to gazda želio? — —

Gospodin R. zahvaliv se na imenovanju, začu u svom govoru izticati, kako ga veseli, što je kao patentirani uznik doživio tako riedku sreću, da ga danas u uzama okružuju toli odlični članovi „buduće hrvatske narodne većine“. — Političke tamnice u Hrvatskoj — dokrajči, — danas su temelj, na kome se diže sjajna kuća sretnije budućnosti našega naroda i hrvatske otačbine. — Umne njegove rieči popratit će svi prisutni liepom i starom ilirskom pjesmom:

„Prosto — zrakom ptica leti,
 Prostom gorom zvijer prolazi;
 A ja da se lanci speti
 Dam tudjincu, da me gazi!?
 Tko ne voli umriet prije,
 U tom naša krv ne vrije!“ — —

Kad je vriedni predsjedatelj iza toga nazdravio mojoj osobi, podigoše me oduševljeni prijatelji s moga ležaja u vis, te me izazvaše, da im i ja prosborim nekoliko srdačnih rieči . . . U koliko se sjećam, moj se

govor osnivao na izreci božanskog Spasitelja, što no-
 ju reče, odilazeći od učenika svojih, da ih obodri, a
 što glasi: „Neka se ne plaši srce vaše i neka se ne
 boji.“ (Sveti Ivan glava 13. redak 27.) — Krist Go-
 spodin znao je, što čeka vjerne mu učenike: progon-
 stvo, prezir, kazne, tamnice i smrt, a sve to zato, jer
 propoviedahu ljubav, istinu i pravicu. Tako i mi Hrvati,
 vjerni nauci Spasiteljevoj, otvoreno i iskreno izpovje-
 dasmo vazda svetu svoju kršćansku vjeru i krv lievasmo
 najvećma za druge, spremni svagda na smrt, na priegor,
 na požrtvovnost. — Hrvati bjehu od vijkada u boju
 lavovi, a u miru janjci. — Nebeski Učitelj, kad je
 svojim učenicima na Duhove poslao svetog Duha,
 utješitelja i jačitelja, učinio je od njih junake, kojih ni
 osude, ni zatvori, ni ista smrt nije smela u borbi za
 istinu i pravicu Budimo i ostanimo i mi Hrvati
 vjerni učenici Kristovi; neka medju nama vlada: duh
 samozataje, požrtvovnosti, pravice i istine, jer mi smo
 u pravu, pa se srce naše neka ne plaši; neka se ne
 boji. — Nikakove žrtve nisu preskupe, kad se tiču
 slobode, budućnosti i časti Hrvatske naše. — Valja da
 nam pred očima za uvijek lebde rieči pjesnika Miro-
 ljuba, što glase:

„Zalud se zavist toliko trudi,
 Hrabrost da čupa iz naše grudi;
 Mi stalni samo u borbi stojmo.
 Osvete, prietnje, mi se nebojmo.
 Cilj neka nam bude: zlatna sloboda
 Našega roda.“

Na ove rieči nastalo je živo oduševljenje, koje
 našlo jednoglasni „piano“ odjek — u poznatoj, veli-
 čajnoj pjesmi: „Oj Ti vilo Velebita“ — — —

Da se malko odmorimo, počеше prijatelji razprav-
 ljati i neke dnevne političke dogodjaje, od kojih došlo

do osobito oštre debate zlo - sretno srbsko i hrvatsko pitanje. Prijatelj S. R. začeo živo zastupati slogu sa braćom, što se zovu Srbima u Hrvatskoj, dok je vriedni pravnik E. značajno i uporno tvrdio, da sa takovim ljudima ne može nikada biti iskrene sloge, jer da se je već sto put ta sloga pokušala, a braća ju svagda pod raznim izlikama razbiše. — Poštovani veleposjednik B, ozbiljno je uzdisao za onim vremenima, kad se u Hrvatskoj nije izticalo srbstvo, već kad je svima složno lebdio pred očima spas otačbine, kako n. pr. godine 1848. — Najnesretniji je onaj momenat u Hrvatskoj reče: kad nas neprijatelji patentom zakona razdvojiše u dva naroda, dok fanatizovani popovi taj kobni udarac preko crkve unesoše medj narod. I danas imade mnogo seljaka, koji još nepokvareni iztiču s ponosom: „Mi smo Hrvati pravoslavne vjere.“ — — Neki opet reći će: „Ja sam Hrvat — srbske vjere.“ — — Mješa se vjerski pojam sa imenom tudjinske narodnosti, a sve na štetu jedne nam majke Hrvatske, čija je kolievka i svima nama zajednički grob. Zar već, kad se vjera imenuje po narodnosti, ne bi bilo najprirodnije, da se braća zovu: Hrvatima — hrvatsko-pravoslavne vjere! — Al dà — stara je to pjesma i želja tek idealnih duša. — —

Na sve opazke poštovanih prijatelja, složismo se napokon svi u tome, kako bi braća, što se vole zvati Srbima — ipak već jednom morala progledati i barem prigriliti hrvatsku državnu ideju, te s Hrvatima katoličke vjere, raditi triezno i požrtvovno, oko uzkrišenja starih hrvatskih pravica, oko sreće i boljitka svoje domovine — protiv nasilja tudjinačkoga. — Do danas toga na žalost mnogo opazili nismo. Možda na papiru i u sladkim riečima, ali ne u djelu. — Bože daj, da se i u tome što skorije pokrene na bolje, jer jedino u za-

jedničkom i požrtvovnom radu, leži uskrsnuće Hrvatske. Ne će Srbin Hrvat smetati, a niti Hrvat Srbinu, samo kad će obojica raditi za Hrvatsku. Lako onda za ime. Poklonit ćemo se i jednomu i drugomu. Inače nema smisla ni hrvatstvo, a kamo li srbstvo. Mislim, ništa nas toliko ne dieli, koliko pomanjkanje iskrene sloge i djelotvorne domovinske ljubavi. — Ako će Hrvati graditi Hrvatsku, a Srbi Magyarórszag, — onda se za takove Srbe nitko trizezan razložno zagrijavati ne može. Majka domovina sve nas na istim grudima odhranila i sve nas istom materinskom pjesmom tetošila. — Kad već ne ćemo svi biti njezina zakonita djeca i Hrvati, to budimo barem svi bez razlike — branitelji njezinog života i zajedničke sreće. Priključujem se s toga i ovdje podpuno riečima pjesnika Despota:

Daj, o Bože, da nas sveta
Digne sloga bratska,
Da uskrsnu pjesmu pjevne
Majka nam Hrvatska!

Da se jednolični razgovor i razprave prekinu, uzeo je rieč vriedni naš „suborioc“ odvjetnik Dr. Š. — Zahvalnim riečima ocrtao je u ovim burnim dnevima zamjerne simpatije gotovo svekolike Evrope spram nas Hrvata, navlastito iskrenu sućut jednokrvne naše braće iz Dalmacije i Slovenije. — Liepo je iztaknuo, kako je hrvatsko pitanje, uslied burnih dogodjaja u Hrvatskoj, postalo evropejskim. U ovim dnevima, kako još nikada prije, pokazala se manifestacija braće Dalmatinaca za sjedinjenje, i sućustvovanje s materom zemljom u najsjaajnijem svjetlu. — Gotovo nije bilo ni najmanjeg seoca u Dalmaciji, a ni najprostijeg čovjeka, koji ne bi bio pokazao, kako je upravo nuždno, da se svi sje-dinimo u jedno kolo, pa da se zajednički otresemo ljutih svojih neprijatelja.

Što se tiče braće Slovenaca, oni su ovom sgodom zadužili Hrvate trajnom i neuvelom zahvalnošću. To-liko iskrene ljubavi i sućuti teško se nadje i medj ro-djenom braćom. — — Planinski Hrvati očito osjećaju, da je hrvatsko državno pravo jedino zdravi temelj, na kome valja i njima graditi velebno zdanje budućnosti svoje, ako hoće, da se u grdnom teutonskom zagrljaju ne udave. — — Slava i živjeli Slovenci! — Ovaj naš jednoglasni poklik odbio se o debele i tmurne uz-ničke stiene.

Još je vrijedni govornik iztaknuo braću našu sa slavenskog sjevera — ponosite Čehe, što na pre-mnogim mjestima sazivahu metinge i sastanke, samo da odsude krvoločtva počinjana u Hrvatskoj i da izkažu braći na jugu svoju neograničenu ljubav. — S time spojio je govornik vješto i sjajne izkaze ljubavi braće Rusa i vrijedne supatničke braće naše Poljaka, što dnevno u svim svojim novinama — bez razlike — posvećuju čitave vjerne uvodne članke o nemilim odnošajima i patnjama u Hrvatskoj. — —

Dolični izkazi harnosti i nas utamničenih Hrvata spram odlične i premile sveukupne naše braće Sla-vena, razplinuše se napokon u milozvučnim glasovima liepe slovenske pjesme: „Slovenec in Hrvat“. — — Pjesma ova bila je popraćena svesrdnim aplauzom i poklici: Živili Slovenci, Česi, Rusi i Poljaci! — Živili Hrvati!!!

Još se napose sjetismo ponositih naših Hrvatica, koje se u ovim sudbonosnim dnevima tako visoko di-goše, da su ne samo davale očitog izražaja svoje žarke domovinske ljubavi na sve moguće načine, već se dapače i uznieše tako daleko, da se i one dadoše „za Hrvatsku“ bacat u tamnice i mučiti žedjom i gla-dom. — Zaista takova zemlja, gdje su i kćeri njezine

zadvojene žarkim otačbeničtvom i priprave za domovinu stradati, nikada i nikada propasti ne će i ne može. —

Teško mi je ovdje potanje razlagati još i birane rieči, što ih je vriedni moj kolega i župnik T. namienio prvim staležima u domovini, a to su srednja klasa ljudi, vriedni naši obrtnici i najniža klasa ljudi, prevriedni naši i mukotrpnji seljaci Liepo reče: junactvo i neustrašivost naših poštenih seljaka, postalo je ovih dana vriedno svakog udivljenja. — — Dok hrvatski seljak ne uzmiće, već pred jakim oružanom silom goloruk stoji i razgaljuje prsa svoja uz rieči: „Evo pucaj, — ja se taneta i smrti ne bojim, moje hrvatsko srce nije plaho,“ — — — dok seljak ovako govori, te kao junak — kupajući se u svojoj vlastitoj krvi, pada na tle, znak je podpune narodne snage i narodnjeg života. — — Sreća domovine počiva na sreći i blagostanju njezinih sinova. Svi slojevi u Hrvatskoj treba da požrtvovno prionu uz žilavi rad oko uzkrišenja stare narodne slave i starih pravica svojih! —

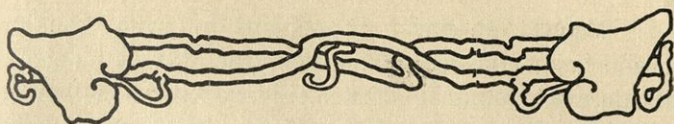
„Složno i hrabro boriti se nama,
Za naša sveta narodna prava,
Sinuti mora i naša slava
Vrieme je, sunce da grane veće
Hrvatske, narodne naše sreće!“

Na ove zanosne rieči digosmo se svi na noge lagane i zapjevasmo oduševljeno našu ponositu hrvatsku himnu: „Liepa naša domovina!“ — —

Poslie toga još neko vrieme razgovarasm, dok nas je i vriedni bosanski Hrvat E. počastio finom crnom kavom, što ju je svario u svom ukusnom samovaru.

Bilo se već primaknulo tri sata, kad se je naš dobri nadziratelj uza F. — odključav vrata, — pokazao na pragu i završio naš banket pozivom, da se razidjemo: „svak svojoj kući“. — Ipak još prije, nego se razstadosmo, saobćio nam, kako su danas i jučer bile u gradu silne demonstracije, dok razbijeni prozori na magjaronskim kućama i na „Allamvašutaku“, — digoše uz redarstvo i oružništvo i čitavu zagrebačku posadu, zajedno s domobrancima i topnicima. Uz poklik: Živio Zagreb! — razidjosmo se prema komandi našega gazde: „svaki k svojoj kući“ sa doživotnom uspomenom na velezanimivi i vrlo originalni banket u uzama kr. sudbenog stola zagrebačkoga.

Naše uzničko poglavarstvo.

Kućni red — izvješten na stieni — svake uzničke ćelije, točka 2. glasio je:

„Kažnjenici i iztraženici imadu susretati sa što-
vanjem tamničara, uzah nadziratelja i stražare, te bez-
uvjetno poslušnuti zapoviedi ovih svojih poglavara.“

Mojim se nekim prijateljima nisu svidjale rieči „ovih svojih poglavara“. Jedva da im je išlo u glavu, kako može jedan prostak, koji nije nikake škole učio, — a sa plaćom od 30 kruna mjesečno, — biti poglavarom doktorima filozofije i prava, svećenicima i književnicima, koji sav svoj viek posvećuju nauci i prosvjeti zemlje i naroda, dok u tamnici tek stradaju sbog najuzvišenijih domovinskih ideala. — — Meni se taj naslov nasuprot — makar od nužde, — dosta svi-
djao, pa sam i sbilja uvieke sretao „svoje poglavare“ s najvećim poštovanjem, dok bi im klobuk skinuo već iz daleka, čim bi kojega „od gospode“ — bilo u hodniku, bilo na dvorištu ili ma gdje opazio. Valja mi primjetiti, da je baš s toga i mene vriedno poglavarstvo svuda s počitanjem i najobzirnije susretalo. — Uvieke ostaje istinita ona: „Ako hoćeš, da drugi tebe štuje, poštuj i ti njega.“

Najveći poglavar za reštanta u svim kolikim uzama je bez svake sumnje tamničar, dok se na njega imadu uviieke obraćati kažnjenici i iztraženici s molbama, upiti i pritužbama. „Oni, koji to žele učiniti, imadu svoje namjere prijaviti nadziratelju uza, koji vrši dnevnu službu.“ Tako je glasio § 3. — Kod tamničara se nalaze i pohranjeni novci svakog pojedinog uznika, ako ih imade, dok njemu valja da očituje i svaki svoje potrebe, a on prema uvidjavnosti molbi ili udovolji, ili ju jednostavno bez svake apelacije odbije. — Pred tamničarem obavljaju se često i audiencije ili tako zvani razgovori sa prijateljima i rođacima, kad ove kojemu od istraženika ili kažnjenika sudac dozvoli. On mora svaku rječ čuti, što tko s kime razgovara, pa ako bi se razgovor navrtao mà u čemu na iztražni čin ili kazan, tamničar ga s mjesta prekine. Ako, koji od utamničenika pokaže bilo u čemu kakovu neposlušnost ili prkos, može ga tamničar i kazniti postom; posve tamnim zatvorom u samici, pače gledao sam, gdje kovači na zapovied tamničarevu, četvoricu okivaše u okove samo zato, što nisu htjeli da posluhnu zapovied nadziratelja uza, pa da izmiene slamu u svojim slamnjacima. — Ako je i kazna odredjena tamničarem za neposlušnike bila malo oštra, to ipak kao prokušani zločinci bjelju već na verige naučeni, s toga i posve ravnodušno pružahu svoje noge kovaču na nakovalo — da ih zakuje.

Naš tamničar bio je inače čovjek vrlo uljudan i dosta susretljiv. — Uzrasta bio prilično krupna i ovisoka, lice mu bilo bliedoliko, okruglo i otmeno, oči bistre, dok bi mu već progrušali brčići odavali neku posebnu umiljatost. — Redovito se oblačio u široke biele hlače, nosio bluzu na vojničku, dok se na njoj pod vratom blieštile sa svake strane po jedna zlatna

rozeta. Kad bi još pripasao dugačku sablju i glavu pokrio oficirskom kapom, jedva da si mu mogao i medj samim častnicima u Zagrebu naći premca. Jedino hod, kan da mu bio malo nespretan, dok se hodajuć nagibao, kao da poplesuje. Meni je bilo dozvoljeno šetati svaki dan uzničkim dvorištem od 10 do 11 sati prije podne, no obično sam našao uviče i poslie podne kakovu izliku, da posjetim tamničara. Sad sam trebao papir, sad marke, sad prašak za zube, sad sapun, sad bi se našlo ovo, sad opet ono pitanje. Tom sgodom bi svagda i zaostao u dvorištu po koji sat na šetnji, gdje sam se imao i prilike sa nekim svojim sudrugovima i malko porazgovoriti. — Tamničar opažao je očito moju politiku, ali mi nije nikada ni rieči ništa progovorio. Kad sam mu pače jednom rekao, da mi neka oprosti, što možda i preodviše kršim zakone kućnoga reda, nasmiešio mi se i rekao: „Tà nismo valjda u Tatarskoj, znam ja s kime imadem posla. — Meni je osobita čast, kad vam mogu učiniti i najmanju uslugu.“ — — — Kadmada pače, kad me je gledao uslied bezsanice bolna i blieđa, vrlo me sažaljivao i vidio sam očito, da je sa mnom u svakoj sgodi i nesgodi dosta sučustvovao.

Prvi tamničarevi doglavnici bijahu nadziratelji uza, a njihovi posrednici: uznički stražari. — Kako se razabire iz jasnog slova zakona, spadali su i ovi u naše poglavarstvo. Prizemno i u svakom spratu bijaše nadziratelj uza po jedan. — U svemu trojica. — Njihov je glavni posao paziti, da uznici vrše kućni red, da paze na čistoću, da se pristojno vladaju, da se ne prepiru i da ne prave nigdje, ni u čemu kakovu štetu ili galamu. Oružje su im ključevi, što ih cieli dan premeću iz ruke u ruku, iz brave u bravu. — Prema njihovoj naobrazbi, — koja

baš nije osobita, — ovisilo je i njihovo ponašanje spram svakoga pojedinog uznika. Obćenito se je smatralo, da je nadziratelj uza u drugom spratu bio najbolji, najobzirniji i nešto inteligentniji, dok je držao i svoje: „Narodne novine“. O njem baš s toga pripoviedat ću napose u sljedećoj crtici.

Najgori bio je „onaj dolje“ — prizemno. — Bilo mu već kakovih šestdeset godina. Prava nakaza od čovjeka. Bio gurav, šepav, škiljav, šmudav, ali uz to sve „pravi gjavo“, kako ga najviše nazivahu. Pričaju, da mu je oko ozliedio neki kažnjenik iglom u zatvoru, kad se je kroz škulje onamo nagledavao. Koga bi ovaj dobio pod svoj ključ, tomu jao i naopako. Prizemlje bilo mu je na službu dodieljeno s toga, jer uslied stanovite bolesti nije mogao, da se penje stubama. Kako je uvijek bio dolje, palo mu i mnogo toga u oči i uši, što inače oni gore ni vidjeli, ni čuli nisu. — Od naravi bio zagrižljiv, s toga bi i tužio i klevetao pred tamničarem svaki dan svoje kolege, stražare, pače i iste uznike. — Baš nitko živ nije mogao, da ga trpi i podnosi, s toga su ga — uz napomenuti jur naziv — zvali obično još: „onaj crni,“ — „ona stara krepana vlašina,“ a bilo je i inih počastnih imena na pretek. — Kako su uze sudbenog stola, graničile sa zatvori zagrebačke policije, gdje je u onim burnim dnevima bilo takodjer sve prenapunjeno, odpremahu istraženičke i kažnjeničke i k sudbenom stolu na čuvanje „onomu dolje“. — Došlo mu pod ključeve i šest naših odličnih Hrvatica — gradjanskih zagrebačkih kćeri, — što sbog demonstracija bijahu policijom osudjene na osam dana zatvora i uz post još na najgoru uzničku hranu. Htjeli smo mi gore, da plemenitim supatnicama dnevice stradanje olakotimo, pa da im dadne svaki nešto od svoga biranijeg jela. — Dozvolio nam i tamničar, da im po

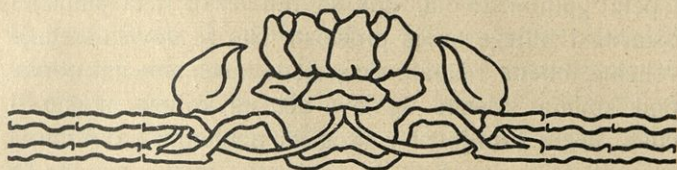
volji svaki dan što sakupimo i predamo, ali pored svega toga tek samo jedanput uspjelo nam ovo djelo milosrdja provesti, dok smo morali kašnje od svega odustati, jer se „onaj crni“ odlučno uzprotivio, pa zaprietio i istomu tamničaru.

Mnogo je bolji bio nadziratelj uza u prvom spratu. Zvali smo ga obično „naš Führer“. Nosio je i posebnu stražarsku uniformu, a pod vratom imao i sa svake strane i po tri biele zvijezde. Brojio je, kojih trideset i pet godina, imao svoju familiju, a stanovao je u sudbenoj zgradi. — Ovaj donašao bi u drugi sprat koje-kake novosti od svojih podanika, naših vriednih prijatelja, što stajahu pod njegovom komandom, a providjao nas skoro i sa svim zagrebačkim dnevnicima. Zažmirio je dosti puta sad na ovo, sad na ono, dok nije htio, da baš posvuda zadire svoj nos, gdje bi možda po svojim propisima bio i dužan . . . Shvaćao je dobro svoju poziciju. Obavljajući službu u srednjim odajama sudbene zgrade, očito je opazio, da je srednji put zlatan, pa da je najbolje — držec se zlatne sredine — ne biti svakom loncu zaklopcom.

Najnižja vrst naših poglavara, bjehu uznički stražari. Ove napose i potanje opisivati, što sbog njihovog obilja, što sbog njihovih raznih manira i čudi gotovo nije mi moguće. Njihova služba bila je u glavnom: stražiti nas u danu i u noći. Pod puškom u danu na dvorištu, a uz pušku pod samokresom i sabljom u noći na hodniku. Inače donašahu nam prema tamničarevom nalogu, izvana ono, što bi koji od nas potrebovao, dok su nas vodili i na uzničke šetnje u dvorište, k službi božjoj u kućnu kapelicu, na razgovore pred tamničara, na preslušanje pred iztražne sudce, napokon i na sudbene razprave.

Mislim, da sam u dosta jasnim crtama označio svestrano obilježje „našeg uzničkog poglavarstva“, dok se po gdje koji prilog može k tomu primetnuti i iz ostale gradje, što se nalazi pokupljena u nazočnoj knjizi. — Uzrok zašto sam progovorio i o „uzničkom poglavarstvu“ leži u tome, što želim, da sviet sazna, kako duševno slobodan čovjek u robstvu trpi i komu sve mora da se klanja.

Duhan u čorbi.

Svaki dan već oko pet sati rano našao se na uzničkom hodniku u drugom spratu, dok bi u šest u večer redovito odilazio. Svaku treću večer u osam sati točno vraćao bi se opet natrag, da obavlja i uzničku noćnu inspekciju, što bi svaku treću noć padala u njegovu službu. Svak je govorio: „Naš Frančić ipak duša je od čovjeka, vidi se, da nosi u sebi pošteno hrvatsko srce i da znade ćutjeti sa narodom svojim“. Ovaj kompliment vrlo bi mu laskao, dok bi se na ove riječi s ponosom nasmiešio, te pogladiv si riedke sive brčice dodao:

— Nadziratelja uza Frančića, dugo će se i dugo i po mojoj smrti ovaj sud spominjati, da nisam bio Hrvat, bio bi više od siromašnog „Beschliesera“ sa 60 kruna mjesečne plaće. — Prepatio sam već dosta. Bogu budi hvala, sad mi valja i ovu gorku koru kruha čuvati. Zla su vremena. Čovjeka Hrvata bi i živa u zemlju zakopali. — — Na ove riječi obično bi uzdahnuo i mašuć ključevima u ruci, posadio bi se kraj svog stolića usred hodnika i zagledao se kroz prozor u daleku plavetnu nebesku vedrinu. — — Bit će, da je bio već prevalio i petdeset

i petu godinu života, dok su mu teška ljeta jamačno ostavila i biljege svoje prošlosti. Bio je čovjek srednje veličine, blijeda i upala lica, sjede kose, smedjih obrva, pod kojima kriesile se žive oči, na kojima mogao si čitati neku ozbiljnost i strogost, a ujedno i dobrotu i blagost srca. — Kad bi uzbiesnio, mislio biš, da će sve porušiti i sve potući, a kad se primirio, ne možeš si boljega čovjeka od njega ni pomisliti. — Najviše razljutila bi ga mladjarija, a pogotovo gospoda juriste, koji bi znali često njegovu dobrotu izrabiti u svoje sebične svrhe. — — Al' zato ih „stari“ nije ni štedio, dok nasuprot opet ni oni nisu se na njegove psovke ni najmanje obazirali, već bi kadkada i onako bosonogi u košuljama i gaćama oko njega hodnikom i poplesali, da se je stari od smieha sve i za trbuh hvatao. —

— Najgore s „telegencijom“ — pismenima, tomu je teško na kraj doći. Radje deset pravih lopova, nego jednoga ovakovoga. Još ću izgubiti kruh. — Ako tamničar sazna, da je koji što prešvercao ili me prevario, eto me kuhana i frigana. — Dà, dà, znam ja sve njihove muhe, ali tko bi tolike nadmudrio? — — Učeni ljudi, pa učeni! — — Tá nekoji su mudriji i od samog predsjednika sudbenog stola . . . Popovi, advokati, doktori, novinari, knjižari, juriste, filozofi, socijaliste i nihiliste, sami — puntari — mudrijaši. — Siplju paragrafe, kao iz rukava, a i s čistoga papira čitaju i ono, što na njemu još nikada ni pisalo nije. — — — A joj, — joj, — mudre i prefrigane glavice, tko ih sve ovamo na moju nesreću pokupio?! — —

— Ovako šetajuć hodnikom, razgovarao je kadkada „stari“ glasno sam sobom, kad je pozatvarao svekolike ćelije i kad bi bio gdje opazio kakvu neurednost ili doživio kakovu neugodnost.

Kad je bilo sve priključano, diralo ga osobito neugodno, ako je gdje našao kakovo pjevuckanje ili fićukanje. Obašao je tada sva vrata i nalukivao se luknjama, ne bi li gdje zapazio krivca, a kad bi ga slučajno našao, nasmiešio bi se i kano šaljivo doviknuo:

— Vidim, vidim, čujem, — samo kad je on pod ključem — dosta je! — To je taj ptić — fini — fini — u gajbi je, pak još fućka — — —

Joj, — joj, — ljudi, doviknuo bi na to glasnije, — da je odjeknulo na razumievanje svim ćelijama —: već ste tak dugo ovde, pa još ne znate, da „kućni red“ — fućkanje zabranjuje. — — Na to se obično opet primirio, dok bi u sebi samo glasno mrmljao:

— Čekaj, čekaj, riešit ću se ja tebe. — Dat ću ja tebe „onomu dolje“ — — — Mislit ćeš ti onda na Frančića. — Znat ćeš, što vriedi čovjek. — Neka — neka, — metnut ćeš ti sviralu za pojas. — Presjest će tebi fućkanje, kad će „onaj dolje“ tebi soliti pamet i dieliti menažu! — Svoj monolog završio bi obično riećima: „lopovi, lopovi, fakinaža, fakinaža.“

Kad se je primaknulo podne ili večer imao je naš stari najviše brige. Valjalo mu sada pregledavati sve košare i „cekere“, gdje se pojedincima nosila košta iz vana, a opet i prazne, kad se vraćali natrag. Bio to posao vrlo škakljiv. Moglo se i uz najveću njegovu pazljivost komu ipak uvući kakovo pismo ili ćedulja, šibice, duhan, novac ili što slična. — A što onda? — Mogao bi se tamničar, kojom sgodom našaliti, te doći gore pretraživati žepove i naći kakov „corpus delicti“. Tko bi bio onda tomu kriv? Nitko, već udri samo po Frančiću i tako bi ovaj jadnik, — kakono kažu, morao uvek nositi glavu u torbi.

Jedno podne desio se vrlo zanimiv slučaj. Nosili objed za objedom, dok bi naš Frančić vadio šalicu za šalicom, pretraživao ubruse, tanjure i zamote, ne bi li gdje natrefio na kakovu „ciganiju“. — — — Lov mu ovaj put bio vrlo unosan, dok je nakupio i listova, duhana, papirića, a i koječesa. Čim bi zapazio kakovo pismo, odmah bi ga poderao i bacio kroz prozor. — Ipak danas, kan da je bilo i toga previše, — pa nije ni čudo, što se od nekog biesa grizao za usta i što je provalio u dosele još nečuvene i neobične kletve. — — Bilo je tuj i basamiranja sve u šestnaest

— Lopovi, morali bi znati, da je tuj rešt, tu ni j' kafana . . . Donio vas Bog ili gjavo u ovu tatsku kuću! — — Ja vam ne znam računa, ni zakona, ni reda! — —

Dok je naš prijan ovako i još gore bjesnio, došla na red i posljednja košara pravnika Jankovića.

— E, — ovo je mudrijaš . . . Fin, fin, od svih najprefriganiji. Već me je i tamničar upozorio, da na njega dobro pripazim. — Hoće piti i pušiti, a ima rieči ko šipak koštica! Baš fajn — kerlec . . . Takovi su najgori. — Ali — čekaj, čekaj!

— Čuj — Stojane! — Idi dolje u kuhinju, pa donesi jednu vilicu, doviknuo Frančić prisutnom stražaru, koji je njegovom nalogu s mjesta odovoljio.

Medjutim razložio je stari sva jela stolićem, a kad je Stojan donesao viljušku, počeo je š njome redom probadati najprije „melšpajs“, onda pečenku i „cušpajs“, a naposljed zabo i u čorbu.

— He, he, — nacerio se lukavo Ovdje je baš nešto tvrdoga . . . Sad ćemo ju izvući! — Bit će to mastna ribica . . . Gle, gle, — kako se nedà. — Idi dolje, donesi još i tanjur . . . Izlijat ćemo, da vi-

dimo, što se to u čorbi kupa. — Dà, dà, — bit će to nešto finoga! — Mudrijaši, mudrijaši, ako ste vi pametni, ni Frančić baš nije ludov. — Sad ćemo na vidjeti vaše špekulacije! —

Kad je Stojan donio tanjur, izlijao stari svu čorbu u jedan mah, a da nije jadnik ni mislio, kako je šalica od tanjura veća, pa da će čorbom nakvasiti i dobar dio hodnika, a borme i svoje fine hlače . . . Došlo djelo na vidjelo! — Izvalio se sa čorbom u tanjur i dosta oveliki paketić — omotan pergamenom i ovezan špagom. Bio u njemu paklić bosanskog duhana. — —

— Nesreće, nesreće, lopovi, — začeo stari lamentirati, — pri čem brisao si svoje, čorbom polivene čakšire . . . Vidi, vidi, — tko bi si mislio, kako faki-naža hoće švercati? — — Već sam dosta star, ali još nikada nisam čuo ni vidio, da tko meće duhan u čorbu.

Uzničke šetnje.

Prema broju uznika, određene su ili za pojedinca, ili za stanovite skupine i tako zvane dnevne uzničke šetnje, što se dziele prema vremenu od sedam sati u jutro — do pet poslie podne. Buduć da je u zagrebačkim uzama za vrieme mog iztražnog zatvora bilo do tri stotine kažnjenika i iztraženika, bile su s toga i naše redovite šetnje vrlo umjerene. — Ako se još uvaži, da je sukrivcima najstrože zabranjen medjusobni sastanak, onda je jasno, kako se teško ono nekoliko dnevnih sati dade porazdieliti medj tolike ljude.

Da tko uzničke šetnje ne smatra možda za kakav luksus, raztumačitću u čemu se sastoje. Ne misli, poštovani čitatelju, da se uznici šeću: Zrinjevcem, Tuškancem ili Maksimirom. — Prostor za šetnje je uzničko dvorište, od sedam koračaja širine, a 30 duljine. S jedne i druge strane strše u vis visoke zidine, dok nad njima možeš vidjeti samo mrvičak plavetnog neba. — Ovdje ne bi ni čovjek znao, koje jo doba godišta i da imade u prirodi kakova zelen, da nije slučajno neka dobra ruka, — pred kojih desetak godina — posadila u uglu dvorišta jedno kestenovo stablo, što se tuj zelenilo, kao simbol nade nesretnim uznicima.

Dovukao sam se kadkada u to dvorište na šetnju i službeno sa ostalima, a kako jur spomenuh, iza obavljanog privatnog posla kod tamničara, sam ovdje i po koji put zaostao. — — Priznajem, da me dolje nije ništa drugo vuklo, već jedino da gledam kraj sebe neku promjenu, pa da me ne utuče jednoličnost i vječna samoća. Moram spomenuti, da je ipak bilo i dana, kad su nas zatvorili, da se ni vidjeli nismo. — Što se inače čistog zraka tiče, to je ovaj bio mnogo svježiji u drugom spratu, gdje sam bio smješten, nego prizemno na dvorištu. — S jutra osobito, kad se čistili zatvori i koješta iznašalo i po kanalima prolijevalo, bilo je tako smradno, da je čovjeku slabih disala moglo s mjesta pozliti. Kako je to napose i na mene djelovalo, bilo bi suviše da i spominjem. — — Ne ću pretjeravati, ako rekнем, da su me usljed toga mnogo puta spopadali i grčevi na plućima i želudcu, pa da sam kadkada u više navrata povraćao sve, što bi u danu pojeo i popio.

Najzanimiviji dio šetnje za mene bio je od 10 do 11 sati prije podne, kad je bilo dopušteno šetati nekim novinarima, advokatima i juristima, te dvojici — trojici uglednih posjednika i obrtnika. U ovu grupu strpaše i mene. — Prem je po strogom propisu šeste točke kućnoga reda, bilo odredjeno da „kažnjenici i iztraženici imadu kod šetnje dva po dva hodati i da je svaki razgovor zabranjen“, ipak mi se na oto ni najmanje nismo obazirali, dok smo hodajući u pojedinim grupama često i vrlo živo razpravljali, a da nam nitko ni u čemu nije prigovarao. Kadkada prošao bi samo kraj nas tamničar malko namrštena čela, dok bi dva tri put zaklimao glavom i desnom rukom malko se počesljao za uhom, što kan da je značilo: da mu naše ponašanje nije baš povoljno, ali da nam kao iz

nekog višeg gledišta i obzira, mora nešto i kroz prste progledati. Sigurno da si je možda i on u svojoj prostodušnosti u sebi mislio: bilo bi mi milije i bio bi sretniji, da vas tuj ne gledam.

Kako se čovjek na uzničkoj šetnji može zabavljati, nije moguće opisivati. Promatrali smo tuj kadkada nehotice a i sažalno fotografa, neko sušičavo i mršavo čeljade, koji je svojim aparatom snimao slike nekih znamenitijih zločinaca, a navlastito i slike duševno i moralno propale ženskadije, koju na dvorištu policije fotografirahu, a onda odpremahu u stanovite zloglasne kuće i zabavišta, da u njima uživaju nizke duše i ljudi, što jedino u kalju i putenosti traže naslade i gledju svoje ideale.

Inače svakolika zabava na uzničkim šetnjama, ovisila je o duševnoj razpoloženosti svakoga pojedinca i o momentanim utiscima, što ih jedan na drugoga pravi. — Obična pitanja, što ih drug drugu, prijatelj prijatelju stavljao, obćenito su glasila:

— Kako zdravlje? — Što ste sanjali? Hoćemo li skoro na slobodu? — Kad ćemo dobiti obtužnice? — Što novine pišu? — Hoće li skoro osvanuti nekom crni petak? — Što narod snuje i umuje? — Jeste li čuli praskanje bomba u noći?

Odgovori su na ta pitanja različito glasili — kao:

— Zdravlje dobro brate, Bog će bolje dati! — Ili: nije dobro, ako ne će biti bolje, gotovo poludjet! Sanjao sam: da su otrovali ili ubili ovoga ili onoga! — Opet: bili smo naoružani, pa smo ustali protiv tlačitelja Hrvatske, da izbavimo otačbinu. — — Dani našeg oslobođenja zastrti su gustom koprenom. — — Kada će sunce svanuti na naša vrata — Bogu je znano. — — Obtuznice dobit ćemo, kad će se svidjeti gospodi, koja stoje pod pritiskom „čovjeka bez srca“.

— Teško je utaložiti gnjev krvoločnika i osvetnika.
 — Trajat će to i više mjeseci, dok mu dani života ne omrknu i dok će iza crnog petka svanuti nama uzkrсна subota. — — Narod je nezadovoljan, narod se buni, narod traži samosvojni i bolji život. — Pričaju stražari, da su nezadovoljnici pobacali po noći i preko dvatesetak bomba pod neke magjарonske kuće i uredništva magjарonskih novina . . . Sve se od njih i sudbena palača tresla. — Bojati se, da će uz sudbenu palaču i nas dignuti u zrak. — — Svakim danom izbijaju na javu nova iznenadjenja, što sve dokazuje, da je položaj u zemlji uzdrman i da je narodno nezadovoljstvo postiglo skrajnje granice. — Narod se bori pogiba i umire, te poručuje „Silniku“ :

Život, blago i slobodu.

Sve uzeti možeš rodu.

Jedno nećeš lje uzeti :

Slast za dom umrieti! — —

Dok bi se uzničke šetnje od prilike ovakovim i ovim sličnim pitanjima i odgovorima odpočele, zaredasmo zatim u dvoje ili u troje, da se u međusobnom razgovoru, dosjetkama ili šalama malko razbistrimo i otjeramo suviše briga i sjetne misli. — — Ja bih se obično pridružio sad ovomu, sad onomu, dok bi me svi susretali vrlo nježnom obzirnošću. — Tà bio sam od sviju proklamiran njihovim župnikom, ako i nisam svaki dan smio služiti sv. mise, a niti bi oni smjeli uvijek kod nje prisustvovati. — Moj mežnar i posjednik iz Velike Gorice B. bio je osobito revan u svojoj službi, jednako i crkveni otci, književnici S. R. i J. P., dok bi ministranti bogoslov Š. i pravnik L. u svom zanimanju nalazili osobitu nasladu. — Kako nas bilo od svake struke, a najviše ljudi od pera i knjige, do-

djosmo često u razgovoru i na vrlo originalne misli. — Bili bi najvoljeli, da smo smjeli izdavati i kake novine n. pr.: „Uznički glasnik“. — Za cielo bi bio to dnevnik najzanimiviji u svojoj vrsti, a mogao bi brojiti najviše predplatnika na svijetu. — Za izdavanje takovog lista, ništa nam nije manjkalo osim — slobode, bez koje i najljepše ideje ginu za uvičke.

Dok smo šetali uzničkim dvorištem, sakupilo se obično potajice po kojekakim prozorima sa sudbene strane, različitog, dapače nježnog svieta izvana, dok bi nas svi radoznalo mjerili uzduž i poprieko. — Sipalo se pače u dvor i cvieće, a kadkada čuli se i oduševljeni povici: „Živili patnici! — Živili Hrvati!“ — — Na ove bi se rieči naša tjelesna uznička straža samo malko uzbibala, ali trzavica ova je bila samo časovita, dok je bolja većina u tamnici, a i izvan nje s nama osjećala. Kako medj svakom pšenicom imade i kukolja, tako se na pokrajne galerije dovukoše medju dobre i zli. — Bilo tuj i „špicla“ svake vrsti, što po luknjama unaokolo sakriveni nemilosrdno natezahu svoja ušesa, ne bi li gdje što načuli, da nam u knjizi obtužbe, crne dane još crnjima naprave.

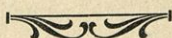
Najgore diralo nas kod svake uzničke šetnje, kad bi iz podzemnih zatvora, dopirali k nama glasovi: „Gladni smo! — Dajte kruha! — Hljeba, hljeba, gospodaru, ne vidjesmo davno hljeba!“ — Pometaše sbog demonstracija u zatvore svu silu ljudi, a najviše takovih, koji baš ništa skrivili nisu, dok se krivci obično razbjegoše. — Često ni krivi, ni dužni sbog toga, što samo stajahu kraj bundjija mirno, moraše za njih plaćati harač. Pobacali ih u tamnice, ko piškore u lonac, a da nitko za njih i po dva, a i više dana pitao nije. Progoni i osvete, što se u godini 1903. upotrebljavahu u Hrvatskoj za strahovanje naroda i ugušivanje hrvat-

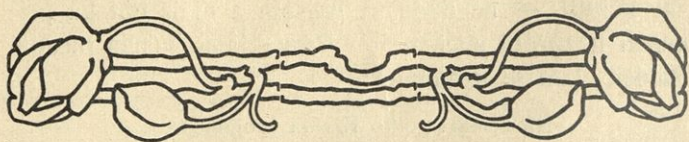
ske sviesti — ne dađu se opisati, a ni iz daleka prikazati u zornoj slici. — — Pravo imao je naš pjesnik Pavičić, kad je uzdahnuo:

Na zemlji: gorko Hrvata progone.
A nema nebo plavetno toliko:
Prejasnih zviezda, da bi našu
Pričati slavu i prošlost moglo! — —

* * *

Nije mi moguće, da još i obširnije razpredam ugodnosti i neugodnosti, a i kojekake uspomene, što ih svaki dan u različitim oblicima doživljasko na uzničkim šetnjama. Bit će dosta, ako zaključim s potpunim uvjerenjem: da su naše uzničke šetnje bile slične tek opiju ili narkozi, kojom obmame bolestnika prije, nego li će na njemu provesti po zdravlje i život sudbonosnu operaciju.

Uze broj 48. i rat u gluho doba noći.

Baš nesreća htjela, da je nakon mjesec dana, što nas dopremiše u zagrebačke uze, došla zapovied, da se imadu svi zatvori krečiti i čistiti. — Biva to redovito svakog proljeća, a komu u to vrieme sudbina dadne, da se nadje medj četir zida i pod ključem, taj mora da proživi i čitavu seobu naroda. — Meni je sve do ovog odlučnog momenta, — ako i ne najbolje, ipak bilo nekako prijatno u mojoj sobici, nu sada nastadoše časovi posebnog ogorčenja, boli i borbe.

Po hodnicima bilo je sve razbacano, dok reštanti iznašahu krevete, slamnjače, zamrljane gunjeve, a i kojekake trule krpe. Razbježala se ovuda čeljad i svake vrsti. Uz čitavu procesiju tromih, bielih i sitnih inžinira, što im nesgodom mnoge i poštovane glave odkazaše službu mjeračine, mogao si opaziti i legije lakonogih crnih konjanika, što u hitrom skoku gledahu naći utočište, ma u čijem okrilju i bilo pod kojim mu drago krovom. Našao se tuj i po gdje koji dragoner švabske regimente, dok ih sve sliedio štopski kirurgični stjeničarski odio u posve ozbiljnoj i laganoj pratnji. Tek samo gdjegdje mogao si vidjeti po kojeg uzplahirenog generala, koji je bio kano biesan, što mu se vojska na sve strane razilazi.

„Stupa četa tiho i gluho
 Posred tisieh, glusieh tmina,
 Ni tko šapće, ni tko zbori,
 Ni tko pjeva, nit se smije:
 Od sto glasâ, glasa čuti nije.“

Neka međjutim nitko ne misli, da je to bila „Četa“, o kojoj nam sbori Mažuranić u svom bezmrt-nom „Čengiću“. Bjehu sve to samo sgoljni uznički domobranci iz životinjskog carstva kano: uši, buhe, žohari, stjenice, miševi, a i bilo i kojekakih inih gardista svakake veličine i nepoznatih imena.

Premda nisam zečje krvi, priznati moram, da me je ova silna vojska na prvi pogled nekako neobično uzplahirila, i da sam u svojoj uzbudjenosti bio pred toli brojnim i šarolikim neprijateljem, već unapried u paklenoj stisci. Bilo mi je još i gore, nego onima kod Port - Artura. — — Prietila mi naime velika pogibao, da će vojska baš iznenada udariti na mene i izjesti i ono malo života, što mi je još preostalo.

— Ne bojte se, velečastni, — začuh najednoč u mojoj ćeliji utješljivi glas ključara Frančića. — Ja već imadem za vas brigu. — Mi ćemo vašu sobicu ostaviti zadnju, a kad će biti sve gotovo, metnut ću vas u broj 48. — „Tamo ja imadem svoje stvari i ondje je sve čisto.“ — Bude li vam povoljno, moći ćete tamo makar i do proljeća ostati. Sobica je nešto dulja od vaše, pa ćete moći i sgodno šetati.

Pomislih u sebi: „ne ugrizo se za jezik svojom ponudom ‚do proljeća‘.“ — Bilo mi je ipak, nekako veselije pri duši, kad znadoh, da ću barem biti u sigurnijem skrovištu pred nasrtajima neumoljivih neprijatelja.

— „Da vam pravo kažem — prišapnuo mi još prijatelj Frančić, — toga majka rodila nije, komu bi

ja ustupio ćeliju broj 48., ali ja znadem s kime imadem posla, a valja da budem i malo obzirniiji spram vas, kad vidim, da i mene koja kapljica zapane.“

Davao sam mu gotovo svaki dan pol litre „burgundca“, mà da ga i ja sam kadkada ni okusio nisam. Veli naša poslovica: „Ruka ruku pere, a obraz obadvije.“ — Toga morao sam se držati i ja, samo da ne budem izvrgnut odveć velikim veksacijama. Tà — kad čovjek osjeti nad sobom osvetu tamničara ili uzâ nadziratelja, onda tek znade da je pravi sužanj. — Morao sam nastojati, da barem toga ne bude, maķar da sam i sâm u čemu oskudjevao.

Donesošë medjutim na hodnik nekake stare zidarske kefe i u nekoliko kablova raztopljenog kreča. Mislio biš, da će tuj sad na osvanuti kaki vješti zidari, a kad tamo, dopratišë na posao dva kažnjenika uz nalog, da imadu — redom dneva — bieliti pojedine sobe, kako već najbolje znadu i dospiju. Dakako, ljudi primišë se posla, ako mu i nisu bili vješti. — Tuj izprike i prigovora nema . . . Mazali su jadnici te nesretne crne stiene, da je izgledalo, ko da su ih krave jezicima oblizale. Što ćeš — moraš — pa basta.

Dok su unaokolo sve ćelije „pokrećili“, trajalo je to čitava tri dana. Kroz to vrijeme, bili su svi moji supatnici porazbacani u zajedničke sobe, gdje se nije pitalo jesi li ti gospodin ili seljak, demonstrant ili razbojnik, tat ili varalica. — Kako im je bilo, može si svatko misliti, nu i meni, ako sam još i sveudilj bio u svojim odajama, nije bilo baš najbolje. — Navuklo se i na mene toga dosta.

Četvrti dan odredio nadziratelj uza Frančić velikodušno, da se i ja selim u broj 48. — Valjalo je i moju „rezidenciju urihtati“.

„Bože pomози!“ — rekoh u sebi, kad se nadjoh u jednoj dugoljastoj škulji, gdje se nalazila čitava ropotarnica kojekakih uzničkih potrebstina. Bile su tuj: metle, škafovi, princeze, krpe svake vrsti, kojekake stare novine, cipele, čizme, hlače, smola i dreta, košare, pljesniv kruh, trulo meso, kojekake torbe, zdjele, kladi, lopate, flaše, šila, škloce, prazni budjelari, razlupani satovi, škatulje svake vrsti, u njima bilo: smrdljive salame, sira, lupina od oraha, naranača i koječesa. — — Bio je to: — Bog da prosti! — čitav magazin, kojekakih zarobljenih stvari: svih mogućih kažnjenika.

— Baš liepa soba — zračna, tješio me velikodušni gazda Frančić, kad me je u nju turnuo. — Ovo „malo stvari“, što j' unutra, ne će vam ništa smetati, samo kad ste vi drugačije komotan . . .

— E, — kako Bog daje i sreća junačka, — pomislih. Bit će moj novi stan svakako nešto posebnoga, kad je baš za mene rezerviran i toliko preporučan.

Ponamjestih nešto malo svoj krevet i nekako sa zebnjom očekivah, dok će omrknuti dan i dok će me u 9 sati u večer, pozvati uzničko zvono na počinak.

Kad se pomolih Bogu i svalih na slamnjaču, utnuh ovaj put svjetiljku, samo da me što prije uhvati driem. — Zahman ipak trudio sam se otjerati razne kobne misli, dok nikako nisam mogao da usnem. Po nekoliko puta bacih pogled sobicom, ali slika bila je uvijek ista. Sve je bilo nekako čudnovato, neobično, da ne rekнем, — upravo grozovito i strašno.

Doba j' gluho tamne noći;
 Oblak krije zvijezde jasne,
 Prisluškivam, što to biva?!
 Idje četa noćna, tamna —
 Tko joj vodja, tko bi znao? —

Po kutovima nešto škrgutalo, a po stienama tapkalo, kao da se vojska sprema u bojne redove.

Najednoč nadjoh se u silnoj trzavici, dok osjetih, kako me nešto po ledjima, prsima i nogama — poput vatre — žestoko pali. — Bio je to prvi nasrtaj, gladom izmorenih, biesnih neprijatelja. Upalih brzo šibicu . . . Skočih na noge i pripalih lampu, da vidim, što se sbiva. — Čim sam upalio lampu, počelo to skakati na sve strane i bježati kao pomamno. — Mislio biš, da se nalaziš gdje u kakovom cirkusu ili bolje rekavši u kakovoj areni, a kad tamo, bilo je to pravo pravcato ratište. —

Jedan general mišje eskadrone, skočio je tja u škaf vode, što mi bila pripravljena za umivanje, a davilo se u njoj i nekoliko švabskih domobrana, što se od straha pred noćnim svjetlom skotrljaše niz strminu. Na sitne, crne magjarske ulane, što naokolo skakahu, nisam se ni obazirao, dok se je bježi-regimenta stjeničarskih husara i ušja pješadija, vukla, kano uzbuñjena, sad brže, sad laganije po stienama, a dosta ih zaostalo i na mom krevetu.

Kad sam rođenim očima gledao težki položaj, u kome se nalazim, ništa mi nije drugo preostalo, već oštrije navući lampu, da se barem kako-tako do jutra odhrvam, raznim daljnim nasrtajima. Opazio sam, da pred svjetlom neprijatelj najjače uzmiče, s toga sam i odmah upotriebio ovo najsjegurije oružje. — Dok sam se medjutim umotao u svoj kaput i sjeo na mali stolić, što mi je stajao kraj kreveta, osjetio sam, kako mi tielom struje nekakovi trnci, dok me spopalo i vrlo neugodno čuvstvo, pa mi se pričinilo, kan da mi se oko prsiju i trbuha ovijaju sikteće zmiје, što hoće da mi izpiju krv i da mi prekinu struju života. — Kad turnuh ruku u njedra, napipao sam na koži u istinu nekake

kolute i izvukao krvavi dlan. — Svukoh međjutim mirno košulju i zapazih, kako se na njoj mjestimice nalazila sgnječena stjenica, sva u krvi. — Pohlepne zvierke, prenapiv se, nisu mogle dalje, pa su se valjda uslied kakovog pritiska naprosto razpukle . . .

Bila je i to zaista za mene grozna noć, što je nikada zaboraviti ne ću. Kad je u jutro nadzornik uza Frančić otvorio vrata, našao me blieda, skoro napola mrtva, kraj goruće lampe, prem je već sunce bilo daleko odskočilo. — Nisam trebao da mu dugo pričam o strašnom noćnom ratu. Vidio je odmah, što se je sbilo, nu nikako nije si mogao, ili bolje rekuć htio — protumačiti: odakle bi se tolika gamad, mogla sakupiti baš u toj „najljepšoj i najčišćoj sobici“, što ju je meni kao iz neke milosti iznimno za konačenje prepustio. — Tà u kuće broju 48. imao je nadziratelj uza „svoje stvari“ i ondje je bilo „sve čisto“. — —

* * *

Kad se opet nadjoh u svojoj staroj djedovini u ćeliji broj 42., imao sam mnogo i mnogo vremena razmišljati o krvavom sukobu u uze broju 48. i o strašnoj noći, što ju sprovedoh u ratu, da pravo rekнем u uzničkoj ropotarnici.

Ovaj nesnosni moj položaj, sjetio me i tužnog položaja moje mile otačbine Hrvatske, čije svietlo i drago sunčano lice, krije i u danu tmina, dok joj djevičanske grudi izjedaju još i gori neprijatelji, nego li su bili oni moji, s kojima stajah u kreševu krvave noći
14. lipnja 1903.

Na Tjelovo ili Brašančevo.

Od tamnice amo ključe,
Pustite me na slobodu;
Da satarem izdajice,
Štono priete mome rodu;
Da razbijem dušmanine,
Što Hrvatsku moju gnjetu;
Pa da tudjin već ne tlači,
Rodnu moju grudu — svetu!

Ovako uzdahnuh na Tjelovo, kad me ranom zorom probudila od sna svečana zvonjava zvonova sa zvonika zagrebačkih crkava. — — Dà, svitao je liepi dan, jer je mlaki tračak sunčani sievnuo i u moju izbicu. Nad rešetkom moga prozora razkriliše se dvie biele golubice, od kojih je jedna pala na zid izpod okna, i gukajuć, zvala me na razgovor. — —

— Što hoćeš — drugo miljena moja, — zapitah predragu gostinju svoju, što je sveudilj glavicom zavirivala na moj uznički ležaj.

U njenom gukanju kan da sam razabirao rieči: „Čujem, gdje tražiš od tamnice ključe, pa dodjoh, da te smirim i da ti kažem: bolje je da još pričeš ovdje, jer je na slobodi za tebe jednako preoštar

zrak, pa bi te osvetnici mogli spremati još u crnju tamu, da izgineš za uvijek, pa da te Hrvatska više nikad vidjela ne bi.“ — —

— „Na vike živi, ki umre pošteno,“ — rekao je Krsto Frankopan, pa znaj, golubice moja, tko je naučio umrijeti, odučio se robovati, njegov život i duh nad svakom je vlasti, a svakako izvan svake vlasti.

— Kad tako sudiš, — uzvratila mi biela golubica, — primi od mene cjelov hrvatskoga naroda; uzvini se na krila moja, da te ponesem na slobodu. —

— Duh moj i samo osjeća srca moga, nosi mi biela golubice, u biedne kolibice moga naroda i izporuči Hrvatima: da je

Planula zora, svanuo dan,
Sve se iz noćnog mrtvila budi;
Hrvat nek sbaci stoljetni san
Hrvati da budu podpuni ljudi!
Nek ustane svatko, sada je čas
Da se Hrvat u očinstvo vrati,
Pa da u borbi nadju svoj spas
Hrvati uz Boga — Bog i Hrvati!

Pao je i bieli golub, kraj nježne golubice svoje i oboje odletjelo je hitro preko crvenog krova sudbene palače, noseći na svojim bijelim krilima k plavetnom nebu: moju molitvu k Bogu i poruku hrvatskomu narodu. —

Medjutim doprieše do mene veličajni zvuci vojničke glasbe, i razabrah akorde kraljevske himne:

„Bože živi, čuvaj Bože
Kralja našeg i naš dom!“

Vježbahu se negdje na Zrinjevcu. — Valjalo im danas i glasbom uzveličati svečanu procesiju, dok se presveto oltarno Otajstvo imalo pronijeti Zagreb-gradom na poklon

Od nekog svetog ganuća bilo mi je srce silno potreseno, pa nisam ni opazio, kako se ujedared nadjoh opremljen, da čekam na zapovied, pa da u kućnoj kapelici odslužim tihu sv. službu. — Oko šest sati bilo mi javljeno, da danas svetu misu smijem služiti u polak sedam, al da je presvietli gospodin predsjednik sudbenog stola odredio, da kod mise više nitko prisustvovati ne smije. — Razlog toj odredbi nisam mario izpitivati, jer u tamnici valja se pokoravati bezuvjetno svemu, dok čovjek u materijalnom smislu, nije gospodarom svojim, već robom svačijih hira i predmetom svačije osvete.

Kad odslužih tihu sv. misu, pomolih se glasno, klečeć pred oltarom, — i za našu milu hrvatsku otačbinu. — — Pričinilo mi se, kan da sa mnom kleči savkoliki hrvatski narod, koji vazda klečeć moli Otca svjetlosti, da prosvietli i otopi — suncem milosti svoje, — tamna i ledena srca sinova hrvatske otačbine. U susret mojoj molitvi, kan da je došao genij hrvatskoga naroda, koji me uz strunu Gundulićeve lire ogrlio i zavapio:

Svjetlo sunce, sini, sini
 U vedrinah od iztoka,
 Tjeraj mjesec k noćnoj tmini
 Dan da svane s tvoga oka
 — — — — —
 Hrvatskoj nam otačbini!

Dok me uznička straža poslie sv. službe opet odvela u samotnu moju ćeliju, razmišljah tuj u tišini svojoj, što da je razlog, kako da danas nisu dopustili, da se supatnici moji sa mnom Bogu mole, dok je na Duhove ipak bilo tako svečano. — — — Dà, dà — sjetih se, — i ako se nisam prevario, — razlog je tomu bio taj: što sam se na Duhove š njima molio za spas i

sreću mile domovine, a to je i opet bio jedan moj grieh. —

Sunce smiešilo se sve ljepše i ljepše kroz okance moga stana, dok mi k ušima dopirahu sve življi i življi glasovi vojničke glasbe. — — Procesija za cielo već je kretala u potpunom razvitku. — Nešto me samo smetalo, a to je bio silno neugodni zveket veriga nekih utamničenika, što okovani — baš izmedju 9 i 10 sati šetahu uzničkim dvorištem.

Neka si svatko ozbiljno predstavi, kakova čuvstva spopasti mogu čovjeka, kad slobodan u robstvu — na ovako uzvišeni dan, — sluša elegični zveket okova, pomješan sa majestetnim glasovima zvonova i protkan akordima skladne i liepe glasbe?

Kad se u deset sati nadjoh na uzničkom dvorištu, skoro da i nisam mogao užiti ono malo slobode, jer je prostor za uzničke šetnje zapremila kavalerija zagrebačke policije, koja je tuj oboružana sabljama i samokresima čekala na zapovied, kad bi bilo nužno, da stupi u borbu i na obranu banske devize: red, rad i zakon! — Oko tri četvrta na jedanaest, nebo se narmrštilo i počela iznenada rominjati sitna kiša, kan da je htjela spriečiti svečanu popratnju magjarskom grofu.

Pripoviedahu, da je na procesiji više tisuća vojnika, čuvalo „dragocjeni život“ grofa Khuena, koji je mogao biti sretan, što je stupajuć za presvetim oltarskim sakramentom, jedino našao zaštitu u dubokim vjerskim čuvstvima, Bogu odanih i vjernih Hrvata . . . Nakon svršenog svetog obhoda, vele, da je kočija sa grofom Khuenom pod sigurnom pratnjom od 50 konjanika sprieda i 50 straga, a jednako i sa svake strane, krenula Dugom ulicom na Markov trg u dvore nekoč slavnih i ponositih hrvatskih banova. — — Magjarski komesar i grof, mogao je i ovom sgodom

svemu svijetu pokazati, kako je u Hrvatskoj obljubljen, dok je potrebovao oko sebe toliko oružane sile. — Kraj svega toga bio je ipak praćen urnebesnim poklicima naroda: „Abzug — Abzug! — Pereat — Pereat!“ — — Bog bi znao, kako je i ovaj put bilo grofu pri duši i da li je, nakon slastne užine — uvjeren o „ljubavi Hrvata“, — mogao mirno odpočinuti?!

* * *

Dok se poslie podne na uzvišeni blagdan Brašančeva ili Tjelova, svaki ugodno osjeća u krugu svoje rodbine, znanaca i prijatelja, ne će biti čudno ni za mene, što se duhom svojim vinuh k onima, što su mi srcu bili najbliži i najdraži. — Oko sebe gledah sakupljene i mile župljane svoje, a i vjernu kućnu družinu svoju, dok me kao omamljivao i oštri šum pčelica i miomiris prekrasnih mojih ruža, pa me i ovo svekoliko snatrenje, iznenada prenielo u neki tajinstveni i čarobni san. — — —

Oko tri sata probudila me naglo senzacionalna viest, kad začuh s dvorišta viku i glasove: kako Srbi ubiše svoga kralja i kraljicu. Medjutim otvorio je ključar vrata moje sobe i predao mi — u posebnom izvanrednom izdanju — štampanu brzojavku „Hrvatskog Prava“, koja je doslovno glasila:

„Zemun 11. lipnja. — Noćas ubijen je u Beogradu srbski kralj Aleksander i kraljica Draga. — Karagjorgjević proklamiran kraljem. Ubijena je i tjelesna straža i jedan ministar.“ — — Ovaj tragični pad kuće Obrenovića duboko je potresao osjećajima moje čuvstvene i uzburkane duše, dok se na njemu svikoliki vlastodržci i kraljevi valja da uče, kako vlast, — što im je od Boga i naroda povjerena, — imadu upotrebljavati, ne da udovoljavaju svojim strastima i hirima,

već potrebama i volji naroda i blagostanja zemlje! —
 Krune se ruše, ali veličanstvo i volja naroda ostaje.
 Na nazočni slučaj, mogu se liepo protegnuti rieči Gundulićevog „Osmana“, što glase:

„Sad vrh sablje kruna visi.
 Sad vrh krune sablja pada,
 Sad na carstvo rob se uzvisi,
 A tko car bi, rob je sada“.

I opet:

„Kolo od sreće u okoli
 Vrteći se ne prestaje ;
 Tko bi gori, eto 'e doli
 A tko doli, gori ustaje!“

Bog bi dao, da tužni pad trulog doma Obrenovićeve, donese raztrganoj kraljevini i posestrimi Srbiji, već jednom bolju sreću i blagoslovenije dane u okviru svake kulture, narodne prosvjete i blagostanja!

„Ovo je tatska kuća, svi ste lopovi.“

Drži se obćenito, da se grabež, otimačine i kradje, mogu počinjati u najvećoj mjeri samo na slobodi, al na žalost, bili smo i u uzama svestrano podvrženi tim operacijama. Ne mislim ovdje slučaje, gdje se koji od naših sustanara dovukao kadkada u naše ćelije i potajice odnio kakovu žemljčku, mesa, sira, a možda i šibica i duhana. U uzama kr. sudbenog stola u Zagrebu, gdje smjestiše i nas „političke krivce“, bavilo se pomenutim zločinima, kano službeno — od zanata i inata — i samo naše inače poštovano, uzničko poglavarstvo. — Tuj čovjek nije nikada bio siguran, da ne bude iznenada, mà na koji način napadnut i oglobljen, i da mu se ne otme i ono malo imetka, što ga je slučajno posjedovao. — Najpogibeljnije po naše vlasništvo bilo je vrijeme, kad nas pustiše na uzničke šetnje. — Provališe tom sgodom kadkada u naše stanove, prevrnuše potajice sve uzduž i poprieko, a da ne ostaviše u miru ni najmanjeg predmeta.

Jednoga dana bio sam nemalo iznenadjen. — Kad se vratih sa šetnje u svoju ćeliju, nadjoh prazne džepove, a sa stolića izginulo i pero i tinta, a i papir. U džepu bila mi zaostala jedna kruna novca; imao

sam i nekoliko privatnih pisama, a i dvie tri novine „Obzora“ i „Hrv Prava“, što mi prijatelji na čitanje uzajmiše. —

Ova me otimačina vrlo uzrujala, ali kad se sjetih, da se nalazim u „tatskoj kući“, smirih se ubrzo. — Drugi dan upozorih gospodina tamničara, kako mi je neugodno, što je netko u mojoj odsutnosti iz moje sobice ugrabio moje stvari. — Tamničar ovaj put posve službeno i lakonično odgovorio mi: „ovdje je takav red i zakon.“ — — Medjutim ipak mi se smilovaše, dok drugi dan opet nadjoh na svom stoliću: tintu, pero i papir, a za drugo baš i nisam mario. — Kadkada samo sjetio sam se i svoje otete mi krune. Kako mi je jedan dan — nakon probdjele prošle noći — bilo neobično pozlilo, a da nisam mogao ni jesti ni piti, savjetovao me jedan od prijatelja, da si dadem donieti flašu piva, to da će me omamiti, pa da ću moći i zaspati. — Zamolih uzničkog stražara, da podje k tamničaru, pa da ga u ime moje uljudno zamoli, da mi dade od moje krune donieti za liek nužno pivo . . . Mjesto piva, dobio sam ovaj put takav obrisač, kakovom ne bi se ni u snu nadao . . . Ipak nisam tomu ni najmanje zamjerao, jer sam bio uvjeren, da je naš vrijedni tamničar dobra duša i da mu se ništa spočitavati ne može. Služba je služba, a kruh je kruh, dok u „tatskoj kući, medj lopovima“ — i onako nije se smelo prositi, a kamo li tražiti kakovih iznimaka.

Nemili grabež, provedoš e i na mom prijatelju, književniku Stjepanu R. — — Na nj siromaka padahu uvijek najteže osvade. — Kad bi godj kakov oštrij članak izašao gdje u domaćim ili stranim novinama, odmah bi sumnja, ako i bez temelja, pala na uznike pa se kadkada možda i ozbiljno mislilo, da krijumčare rukopise. — Vještak u tome bio je dakako —

autor: „Uzničkih uspomena“, — — ali tko mu je mogao uvijek ući u trag?! — Kad nisu drugačije mogli, stali mu se osvećivati na sve moguće načine, pa je i moj brajko jednoga liepoga dana, ostao posve razoružan, dok mu osim tinte, pera i papira ugrabiše i sve rukopise, a i neke strukovne knjige. — Prijatelj je povodom ove kradje bio silno uzbiesnio, a nikako nije mu išlo u glavu, kako mu mogu rukopise otimati, a da mu prema slovu zakona premetačine ni najavili nisu, a još manje otimačinu zapisnički konstatovali. — Desilo se, da je baš isti dan obilazio zatvorima vrhovni nadziratelj uza sudbeni viećnik P., komu se prijatelj na „barbarski postupak“ — uzničkog poglavarstva — energično pritužio; ali i ovaj nekako se nehajno nasmiešio, posluživ se pri tome — jur napomenutom, valjda šablonskom opazkom: „ovdje je takav red i zakon“. — Ele, — nije preostalo drugo, već trpjeti i čekati bolja vremena. Veli naš narod: „Bog je visoko, zemlja tvrda, a car daleko.“ U takovom slučaju, najljepša je utjeha — mudra rieč: Strpljen, spašen! — Tà tužili smo se bili možda i previše, osobito na državnog odvjetnika, koji je uvijek tražio „nadopunjenje iztraga“ i zavlacio naš zatvor, — s toga se na ovakove male pritužbe nije nitko ni obazirao. Svaki četvrtak i petak obdržavali su sudci svoje sjednice, pa smo i mi tako udešavali svoje pritužbe na sudbeni stol, dok smo redovito na koncu svake pritužbe prema stanovitom paragrafu stavljali i državnog odvjetnika pod obtužbu. — Mi smo se neprestano tužili, ali i dalje sjedili u zatvoru, dok su gotovo svi naši poglavari i viši i niži, radili s nama štogod su htjeli.

Navesti ću ovdje još jedan vrlo zanimivi slučaj sa svojim uzničkim „šekutorom“, posjednikom B. iz Velike Gorice. U svojoj prerevnosti sjetio se netko od

JURO ŠIMUNIĆ. STJEPAN JUG. STJEPAN UDŽBINEC. VID MUŽAR
 PAVAO OSTREŠ. VID PODOLŠAK. JOSIP BAČAN. JOSIP BAŠIĆ.

HRVATSKI SELJACI IZ ZAPREŠICA.

BRANITELJI NARODNE SLOBODE I ZAČETNICI POKRETA GODINE 1903.

poštovanoga poglavarstva, da moj vелеvriedni kolega vodi neku tajnu korespodenciju sa utamničenim socijalistom K., koga međjutim ovaj ni poznaо, a ni vidio nije, a još manje da bi š njime kao prokušani i vanredno nabožni katolik i pomislio dopisivati. — Na nečiju možda i šaljivu denuncijaciju, bez svakog razloga i povoda, oteše prijatelju sve njegove stvari: kovčeg, rubeninu i odiela, a kad nisu mogli baš ništa pronaći, pozvao tamničar i njega preda se na raport. — Prijatelj badava je uvjeravaо tamničara i stražare, da on socijaliste K. ni ne pozna, a kamo da bi š njime dopisivao. Pretražiše na njemu najprije sve džepove, a napokon pozvaše ga, da se do gola svuče. — „Nalog je nalog“, reče tamničar, — „moramo provesti, što nam sud nalaže“. —

Kad nije bilo druge, morao je moj plemeniti prijatelj podpuno nalogu udovoljiti, koji je pače išao i tako daleko, da je bio prisiljen svući i čarape s nogû. — — Kod njega i na njemu dakako nisu ništa našli, pa tako ostadoše podpuno biesni i razočarani. — Sa velikim ogorčenjem, saobćio mi moj vriedni „mežnar“ svoju nesgodicu i bio je cieli dan neobično žalostan. Čovjek od kojih 50 godina, a doživiti ovakovu blamažu! — — Tješio sam ga na sve moguće načine, dok ga napokon najbolje primirih značajnom rečenicom našeg prijatelja Frančića, kojom nas dnevice, kad bi se uzžestio pozdravljao, dok bi bez obzira i glasno vikao:

„Ovo je tatska kuća, svi ste lopovi.“

— Lopovi, lopovi — vелеčastni gospodine, potvrdio kano u smiehu moj prijatelj, ali uz to ipak nadodao: ovo što sam danas doživio, nikad i nikada zaboraviti ne ću. —

Kad se gdjekomu od gospode u uzama dogodio još kaki slični „malheur“, — tješio sam ga uviêke iz-taknutom reèenicom. — Kad su i mene, kakove ne-pravde muèile, mislio sam si i ja u sebi: mogu li što boljega ovdje oèekivati: „Ovo je tatska kuća, svi ste lopovi!“ — —

Opis slike na strani 141.

(Vidi str. 154—161.)

1) Pavao Ostreš sa Mikom Skledarom bio je medju glav-nima kod spaljenja magjarske zastave i prvi ju zapalio.

2) Juro Šimunić, sudjelovao u odporu kod pada pokojnog Pasarića, dok je Pasarić pred njegovom kućom ustrieljen.

3) Vid Podolšak — sudjelovao na kolodvoru i nosio u selo iz kolodvora na ramenu držak spaljenog barjaka.

4) Stjepan Jug — vatrogasni trubljač — sudjelovao na kolodvoru i u selu kod sukoba sa oružnici. Već ranjen — bio je sapinjat u lance, kraj česa vješto bacio oružnika i pobjegao na hitac, kad je pogodjen Pasarić.

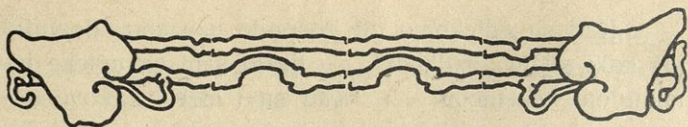
5) Josip Bačan (u crnom prsluku), sudjelovao na kolodvoru, prekinuo držak spaljenoga barjaka i na licu mjesta živo tumačio, kako se u Hrvatskoj smije izvješivati samo hrvatski barjak.

6) Stjepan Udžbinec — glavni kolovodja svega pokreta. Sudjelovao svagdje na kolodvoru, kod spaljenja, u kući kod ši-banja magjarskog „Stationšefa“, u selu sa oružnicima. Bodovima sav izranjen, svezan raztrgao lance, bacio dva oružnika u grabu i u silnom metežu na hitac iz puške sretno pobjegao.

7) Josip Bašić — sudjelovao svagdje. Popeo se na krov kolodvora po kestenu, skinuo magjarski barjak i spustio se š njim dolje.

8) Vid Mužar — sudjelovao svuda. Polijao barjak petro-lejem, dok se je i osobito iztaknuo pred sudom kod glavne raz-prave. Vidi stranu 159.

Nekoliko uspomena na prošlost.

Po koji put rano u jutro sastah se s profesorom P. i književnikom R., te obično između 6 i 7 sati šetismo uzničkim hodnikom, pri čem razpredasmo koje-kaka politička dnevna, a i ina pitanja. — Jednog jutra bio profesor nekako neobično uzrujan, dok je započeo razgovor riečima :

— Gospodo, ne znam, što će biti? — — Meni se čini, da nas sadanja strahovlada grofa Khuena, hoće posve materijalno i moralno uništiti. —

— Ništa nije danas bolje, kako je bilo i onda, kad su sudili Davida Starčevića i njegove drugove na Lepoglavu. — Osveta čini se, kao da će još biti danas gora?! — To iztaknuvši, začeo vrli profesor pripoviedati, kako su magjaroni u Hrvatskoj uvijek jednaki.

— Stanovao sam reče, u ono vrijeme u Dugoj ulici u gornjem spratu, dok je izpod moga, imao svoj stan jedan visoki gospodin, koji još danas živi i obnaša istu čast i službu. — Po više puta u tjednu skupio je taj čovjek oko sebe gostove, same po izbor magjarone i najviše vlastodržce, dok je i kod njega bio redovito i predsjednik odiela za bogoštovje i nastavu — pokojni S. — — Ovi ljudi točili se samo

najbiranijim jelom i napajali vinom svake vrsti, otvarajuć šampanjac za šampanjcem. — Kad bi se ponapili, počeli bi sipati najgrdnije psovke na opoziciju, dok bi kuće - domaćina svima kao najbiesnije prednjačio. — Govorio samo o vješalima, o Lepoglavi, a o pojedinim članovima hrvatske oporbe, kao najvećim zločincima, lopovima i prevratnicima. Nadielio im još i drugih gnjusnih epiteta, dok su Davidu odkrojili bili već i prije osudu, nego li ga je i sud saslušao.

— Ja sam onda učiteljevaio na gimnaziji — nastavio profesor, — pa je ovo ponašanje te visoke gospode na mene upravo sablažnjivo i silno deprimativno djelovalo. Oni jadnici nisu ni slutili, kako je gotovo svaka njihova rieč, preko poda dopirala gore u moj stan. Opetovalo se to češće, a ja sam osjetio u sebi neki čovječji i hrvatski ponos, pa sam čvrsto odlučio, da ću ostaviti činovnički stalež, jer mi je bilo izpod časti, da imadem tako nizko pale, više svoje kolege činovnike, koji gledahu na svakog oporbenog Hrvata bez svakog političnog, a kamo li plemenitog kriterija. Odluku svoju proveo sam, te sam stupio evo medj novinare. — Od onog časa, jedva da se je što u zemlji — do danas promienilo. — Svaki neovisan čovjek i Hrvat, koji prema svom položaju i najboljem uvjerenju služi danas otačbini biva šikaniran, dok se ga hoće svestrano uništiti. Još je najgore i to, što je ova silna korupcija od viših prešla i na niže, pa ne znam, što će to biti i kako ćemo daleko doći?! —

Prijatelj R. prema svom živom temperamentu, stavljao je na profesorove rieči neke svoje opazke, dok je energično tvrdio, da sadanje naše trpljenje i žrtve ne mogu ostati bez uspjeha, jer da je narod sada kud i kamo politički zreliji, nego li je bio u ono doba, kad je do dvie hiljade ljudi stajalo na Jelačićevom trgu i

mirno gledalo, gdje su žandari Davida svezanih ruku vodili gradom. Kad bi se danas sličan prizor desio — bilo bi svačesa. — Ako je i istina da vlada kod nas obćenita i vrlo dresirana i bezznačajna pokvarenost, to je jezgra naroda ipak žilava i zdrava. —

Sve je to istina — nadodah i ja svoje opazke. — Nu nemojmo se odveć precijenjivati. Prosvjeta baš nije još svuda proširila onako duboko, kako bi morala. Hrvatska sviest — na mnogim mjestima još driemlje. U drugu ruku samo zdrava prosvjeta onaj je kvasac, što će od našeg puka, a navlastito seljačkog staleža stvoriti ljude, koji će jedini biti moćni srušiti barikade naše gnjile i za Hrvatsku nemarne inteligencije. Pazimo ali, da se nigdje u narodu ne podkopava živa vjera u Boga, jer jedino kroz nju dobivamo ideale, za koje smo kadri i mjeseci, a i godine u tamnici čamiti, te time odkupljivati zlatnu slobodu — milome rodu. Valja nama:

„Očeličit srca i ohrabrit duše,
Da ne klonu, kad nam nebo zastru tmuše,
Jer za onim tmastim oblacima gore,
Sviću veće traci hrvatske nam zore!

Dà — s narodom samo, pobijedit ćemo i podignut Hrvatsku svoju, ali pazimo kraj toga, da narod lažnom prosvjetom ne poživinčujemo, jer bi nas onda mogao ostaviti, a tad bi nama, a i Hrvatskoj bio put otvoren na Golgotu. Pod lažnom prosvjetom mislim prosvjetu, koja hoće da uzgaja narod bez vjere, a Hrvatsku da spasava bez Boga. — Hrvatska danas živi, ako i bez slobode, al bez vjere i bez Boga, makar i slobodna, propala bi! — —

Svojim prijateljima pripoviedah uz to i ja neke uspomene iz prošlosti, naročito razgovor, što sam ga godine 1899. negdje u siečnju imao u Zagrebu sa

gospodinom Jurjevićem prigodom zapliene moje knjige: „Hrvatski narod“. — Damoklesov mač toga gospodina već od onda lebdi nada mnom, dok mi je u svojoj kancelariji napio liepu zdravicu, te me još i oštrim i burnim riečima izgrdio uz opazke:

— „Već smo siti vaših črčkanja. — — Vi svojim črčkarenjem uviēke izazivljete po Hrvatskoj bune. — Kaka je to knjiga: „Hrvatski narod“? — Što toga treba? — — Vi niste za drugo, nego da sa svojim drugovima, kojih imadete i u saboru nekoliko, dodjete u tamnicu i da ondje iztrunete, pa da vas sunce više nikada ne vidi. — Ako Bog da, promienit ćemo još samo jedan paragraf, pa se i buntovni saborski govori ne će više smjeti širiti medj seljačkim narodom. Seljaku učinili biste veću uslugu, da ga učite saditi krumpir, nego da mu tumačite kojekaka politička pitanja.“ —

Moji su se prijatelji nad time silno zgražali, pa su si valjda i oni mislili: sada si jadniče došao u njegove šape, pa ćeš u ime zakona oćutjeti i djelom težinu njegovih rieči. — U to sjetih se i ja narodne poslovice: Ako imade tužitelja, imade i sudaca, a Bog valjda nije dao kozi duga repa?!

* * *

Bili smo u najživljem razpravljanju, kad nas pozvao naš ključar Frančić, da se razidjemo svak u svoj stan: „na odmor“. — — Kad zaškrinuše za mnom vrata, prodrieše mi na usta rieči Tugomirove:

Dok hrvatsko srce, u meni je živo
I u mojoj grudi udarat će vrelo;
Nikad ne će pravim držat, što je krivo,
Nit ću ikad pognut pred dušmanom čelo!

Moric Kaiserling.

Uza broj 46. bila je opredieljena za trojicu, al skoro preko mjesec dana boravila su u njoj samo dva uznika: Josip Č. iz Siska i Miko B. iz Velike Gorice. — Obojica sjedjeli su u zatvoru sbog buntovnih proglaša, kojima da su htjeli dignuti svoj okoliš na odpor protiv Magjara i magjarona u Hrvatskoj, te time prekinuti „zakonitu državnu svezu sa kraljevinom Ugarskom“, i po tom prouzročiti „mnoge druge zločine i kažnjiva djela“. — Sve dosele nisu se poznavali, al ubrzo u uzama osvojiše si međjusobno povjerenje, dok su se i međjusobno pazili kao dva rodjena brata, ili kakono kažu, ko dva ljubeća se goluba. — Više se puta dogodilo, da su se ljudi, koji su bili zajedno u uzama ili se možda nalazili u kakovoj drugoj nevolji, spojili tjesnim i nerazdruživim vezom prijateljstva. Tako je bilo i ovdje.

Obojica bjehu ugledni posjednici i kuće vlasnici, a i inače u društvenom pogledu svaki, u svojoj okolici rado vidjen. — Bili su pače gradski i obćinski zastupnici, dok je onaj iz Siska bio i novinar, pače neko vrieme i urednik: „Sisačkog glasnika“, a napose glavni inspirator antisemitskog sisačkog listića: „Naše Caj-

tung“. — — Njegov kolega iz Velike Gorice bio mu po načinu mišljenja i naobrazbi skoro posve jednak, a što se navlastito ticalo protužidovskog duha, bjehu si slični ko jaje jajetu. — Nije bilo gotovo dana, kad ne bi debatirali o „čifutskim švindlerima, gaunerima, šnorerima, pučkim pijavicama, gulikožama, prevarantima, galgenštrikima, a napose o židovskim i magjaronskim špekulantima“. — — Izcrpili bi gotovo svaki dan sav svoj salonski riečnik u počast svom slavljenom Izraelu. —

Naš gazda Frančić slušao je s hodnika sve te pripoviesti, te bi kadkada samo onako mrmljajući izlazio: „Čekajte, čekajte, napraviti ću ja vama već veselje, zasoliti ću vam ja vašu papriku!“

I sbilja! — Jednoga lepoga jutra dopremiše stražari u drugi sprat k Frančiću židova Morica Kaiserlinga, a bio je to štari poznati gost u zagrebačkim uzama.

— Čekaj malo Moric, doći ćeš ti sada u školu, da ti ne bude dugočasno i da se malko spokoriš, dat ću te u broj 46. medj dva dobra pajdaša.

Kraj tih rieči Židov se nekako plaho obazirao na sve strane i kan da nije mogao razumjeti, što to znači. — — Gazda se medjutim lukavo smiešio, tihano utaknuo ključ u bravu, te brže šuteći, turnuo Židova unutra, a zatim odmah priključao, da mu „ptiči ne izlete“.

E, — našla rdja gvoždje, a moj Moric nakovalo.

— Kut Morgen — meine Herren, — topar den šelim! — Ovim riečima pozdravio ujak prijatelje u njihovom stanu, te im se i odmah predstavio:

— Habe die Ehre mich vorzustellen: Moritz Kaiserling — flasnik kafan Efrop i noćno sapavišta ofde s grada na Jelačić — platz.

— Sam te vrag donesl ovamo, uzvratio mu Mika, — pri čemu pogledao nekako značajno svog kolegu, što je sjedio u kutu na svojoj slamnjači.

— Bože moj, uzvratio mu ovaj, tko bi si mislio, da će nam ta bagaža i u reštu dosadljivati?! — Znaš — tužit ćemo mi čifuta radi smetanja posjeda, a i Frančica, što ga ovamo poslao.

— Gledaj, gledaj, — ni u snu se tomu nadao nisam. — Ovdje barem nije ništa za prodavati i kupovati, pa ja ne znam, kakvi gešeft vodi čifuta ovamo?! —

— Nicht Geschäft — reći će Židov, koji se mirno smjestio na odkazanu mu slamnjaču. — „Ja ofde ne budem dugo, ja sam pošten čovek, a došla sam ofamo, samo za volju demonstrace jedne zločeste šene, koja ima 13 let, a tušila me, da sam imal š njom nepošteni posla.“ —

— Čuj — Joso, to ti mora biti fajn ptić — nastavio Mika pripoviedati svom kolegi. — Reko sam ja tebi, kakovim se sve poslom bave židovi, a gle ovaj, mjesto obične kramarije, vodi još trgovinu s nedužnim curama i sam dela š njima špektakle. — Ja š njime ovdje zajedno biti ne ću, pa makar me odmah fundali. Još ću ga zagnjaviti kao štakora, ili ću ga objesiti ovdje gore na rešetku. To je ipak bezobrazno! — Žestio se Mika sve gore.

— „Seid s' nicht böse“ — nastavit će Moric. „Ja snadem, da smo svi ofde za demonstracija, moja šena bude mi poslat svaki dan sve cajtung s kafane, pak nam nebude v rešta langweilig! — Prokleta Magjar zlo dela s Horvati, a ova pan Kujin bila bi najlepše s Horvatska stirat.“ — —

— Gle, — čuj, čuj, — nije ipak ni taj Moric mačji kašalj, oglasio se Mika spram Jose.

— Ne vjeruj, reći će opet ovaj, — malo ti je koji čifut pravo iskren. Ovdje ti je sada pred nama u apsu opozicionalac i demonstrant, a kad je vani onda „krepier oder profitier“ — „immer für die Regierung“. Židovom je — uz riedku iznimku — tako malo stalo za Hrvatsku, kao što i nama za lanjski snieg. Glavna im svrha poplaviti zemlju svojim plemenom, izrabljivati i iztiskivati sirotinju, a najposljed — kako pravo Grga Tuškan veli: izsmjehivati se glupim kršćanima, bedastom „gojimu“ — — —

— „Bitte, bitte, — mich geht das nicht an“ — nadovezat će dalje Kaiserling. — „Ja nisam takva —; ja sam prava Horvat — stekliš. Moja japa bil rodjen v Šopron, a ja v Buda-Pešta.“ — —

Na te rieči prasnuše svi u grohotan smieh, što je Frančića tako uzbunilo, da je skočio, ko munjom ošinut, sa svoga sjedala i lupajuć ključevima o vrata, stao vikati:

— Pst — pst, — velim ja mir! — Ne znaš, što veli § 4. i 11. — Čitaj na stieni! — Već je toga dosta. — Dobro je, da čifuta malo muštrate, ali samo tiho, tiho! — Čujem ja, čujem, pravi je to mulec, veli da je „moštrant“ i Hrvat, a gad je i Magjar. — Jaši vas, što da vam velim, koj vas je ovamo poslo. — Svi hoćete biti „moštranti“, a lopovi ste prve klase. — —

U uzi nastao za čas mir, a Moric pristupio tiho k svojim sustanarima i počeo se opet lisičavo ulagivati — uz rieči:

— „Ova Frančić fražja čovek, ja ga snam dobra. — — Dok sam lani bila v rešta tulila je tak, da se je cela rešt poplašil, a vsa gospoda od sud, kerker-majster i straž, dobežala gore i mislila, da se je cela hiža vužgal. — — — Snate, — auf meine Ehre, — ja ga drugač imala rad, on se razmela z moja žen i do-

nesla mi vsega s kafan. Kospoda se ne srdila ništ k mene, ja vsaki dan dala donest, za vse dost „schwarzen Kafe“, ako si ga bude treba i „besten Schampagner“. — — Nisam ja kakova skupijaš i prosta čifut“.

— Što — brundaš Moric, — imam ja fina uha, — začeo lamentirati Frančić, koji je sve izvana prislušivao. — Misliš, da ćeš i ljetos u reštu imati kafanu. — Hm — hm — što je bilo — prošlo je, pa amen! — — Gledaj ti čifutskog mudrijaša, još me i ogovaraš, a ne znaš kako govori § 14. — Veliš, da sam ti ja nosio kafu u rešt. — Kad je to bilo?! — Ja tvoje babe niti ne poznám, a zvrndaš, da se „ja“ š njom razmem?! — — Gle ti čifutskoga cigana! — To bi me moglo još i službe koštati, ali čekaj, ja ću ti pomoći! — —

Na te rieči navalio kao pomaman na vrata broj 46. — otvorio ih i zavičao:

— Moric Kaiserling — marš van! Ideš odmah u „Einzel“ broj 37., pa si tamo čitaj cajtunge i kuhaj kafu. — Fakinaža nepoštena, dodje u rešt, pak se još ovde štima i laže. — — —

Moric se na te rieči hitro pokupio, dok posluhnuvši sa strahopočitanjem zapovied gazdinu, našao se u tren u „novoј kafani“, a da se u prvoj skoro ni ogrijao nije.

Na čiji mlin i tako iznenada dobrzala je voda, mislim, nije nužno da i spominjemo. — —

* * *

Ako bi vriednog čitatelja zanimala osoba Morica Kaiserlinga, to mu dozvoljavam, da se potruđi u Zagreb i da ga potraži u kavani „Evropa“ na Jelačićevom trgu. Upoznat će ga odmah po orlovskom skučenom nosu, lukavim, cacklećim se očima; na usnama zamietit će mu porugljivi smiešak, a pod nosom male brčice.

— Imade — kojih 40 godina; vlasi su mu podpuno spuzle, dok mu dvie traljave noge nose guravo tielo.

Kao vlasnik „noćnog zabavišta“, došao je Moric već češće u sukob sa redarstvenim propisima, a kad-kada i sa kriminalnim zakonima, dok nije poznavao razlike izmedju zrelog i nezrelog voća, pa je i sam po kojiput u ovo posljednje zagrizao.

Slučaj sbog kojega je Kaiserling ovaj put bio doveden u uze kr. sudbenog stola, bio je vrlo škakljiv, a kažnjiv od jedne do deset godina teške tamnice. Židovi medjutim nisu mirovali, dok ga nisu i opet izbavili. — — Rekoše mi, da su potrošili ovaj put za nj silne novce, pa kako se novcem vele, može sve postići — postiglo se i to.

Kad nisu kod državnog odvjetnika i suda mogli uspjeti, podkupili su čeljade, koje ga tužilo, a kad je ovo od tužbe odustalo, a i drugačije od prvog izkaza tvrdilo — nije se ni sudilo. — — E, — reklo bi se: valja im pamet, a komu Bog, tomu i sveci! —

Seljaci pred sudom.

Dražije vam budi glas, ime, poštenje,
Neg hip, nagnuće, sramotno življenje;
Na vik on živi, ki zgine pošteno.

Fran Krsto Frankopan.

Koji je bio povod svimkolikim bunam u Hrvatskoj godine 1903. već sam iztaknuo negdje spreda, a glavna krivnja leži u nesnosnom stanju, što sveudilj jednako tišti hrvatskog seljaka — i liepu mu hrvatsku postojbinu. — Početak se pako datira od velike subote 11. travnja 1903., kada tujinci u proslavu slobodoumnih zakona magjarskih od godine 1848. izvjesiše na kolodvoru u Zaprešiću, na zemlji hrvatskoj, blizu glavnoga grada Zagreba, rekao bih, skoro u srcu naše domovine magjarsku zastavu, koja se još ovdje do tog kobnog dana nikada prije vijala nije.

Kad čovjek onako izdaleka i triezno promatra povod svemu zlu u Hrvatskoj, pa i onaj izaziv, kojim „naša braća“ godine 1903., za volju svoga slobodoumlja, izazivahu tolika krvoprolića i tolike težke patnje u domaji, onda se i nehotice sjeti Stoosovih stihova:

Pali smo braćo, duboko pali,
Tko to vidi, pa se ne uzpali,
Taj hrvatskog nije sisao mlieka . . . !

Tudjinac dolazi u Hrvatsku i u njoj slavi proslavu svojih slobodoumnih zakona, a mi Hrvati, koji živimo kano zaslužnjeni, bez i trunka svake slobode, morali bismo se pokloniti toj proslavi! — Mi bismo mučke morali pristati uz ono, što je Lajoš Košut, ugarski državnik — u svoje vrijeme rekao: da Hrvatske ne može naći na karti i da je nema. Pravo je rekao vrlo uvaženi odvjetnik Dr. H. pred sudom braneći seljake: „magjarski stieg, kao glasnik slobodoumnih zakona magjarskih u Hrvatskoj — imao je godine 1903. biti Gesslerov* klobuk i staviti na kušnju tisuće i tisuće hrvatskoga naroda i seljačtva, koje nije ni smjelo pisnuti, a kamo li u izvješnju magjarske zastave nazirati provokatornu laž: da su naime Hrvati tudji podložnici.“ Dogodilo se protivno.

Iskra je pala u Zaprešiću i razpalila vatrom mal ne čitavu Hrvatsku. Najžalostnije u tome to, što se je radje išlo na ruku tudjinačkim pretjeranim težnjam, nego li povriedjenom ponosu, časti i čuvstvu hrvatskog seljačtva, a napose povriedjenom karakteru zemlje u kojoj stanujemo. — Zar da nije bilo pametnije krpu magjarske zastave odstraniti, nego li s njome izazvati u Hrvatskoj toliko zlo?!

Hrvatski seljaci u Zaprešiću, ogorčeni do dna duše, skinuše sami i spališe magjarski barjak, nipošto u kakovoj zloj nakani, već u čvrstom uvjerenju, da magjarskoj zastavi u Hrvatskoj mjesta nema. Prema tomu upravo ti ponositi seljaci, staviše se na obranu zakona, pa umjesto da za svoj junački čin budu nagrađeni i odlikovani, strpaše ih u tamnice i okružene

* Gessler živio je prije više stotina godina u Švicarskoj. Taj je krvnik i tiran, na svakom krstopuću udario kolac i na njega metnuo svoj stari šešir. Tko nije na golim koljenima pred tim plašilom pao ničice, tog su čekale grozne muke i stratište.

najoštrijim paragrafima staviše pred sud. Zaista nešto nečuvena! — Pitajmo se: bili naš hrvatski barjak imao mjesta u Ugarskoj i bili ga Magjari tako odrješito branili, kao što su to naši ljudi činili sa barjakom magjarskim godine 1903. u Hrvatskoj?

Sbog magjarskog barjaka ubijahu i ljude kao pseta. — Seljaka Ivana Pasarića u Zaprešiću ustrieliše oružnici 11. travnja, a kod opetovnog izazovnog izvješnja magjarskog barjaka na kraljev rođendan, ubiše Josipa Beluhana mladića od 21 godina, te Vida Noršića seljaka od 58 godina, a otca jedanaestero, što odrasle, što još sasma male djece. A kolike raniše, kolike pozatvaraše? — —

Zaprešićki seljaci nevine su žrtve magjarskog barjaka, oni su pali kao žrtve ideje, za koju se ne bore samo ljudi u Hrvatskoj, već i oni tamo u Ugarskoj. — Magjarska gospoda Košutovci razbijaju jedinstvenost naše slavne vojske, bore se za narodne magjarske koncesije: za magjarske embleme i grbove, a kad su naši seljaci stupili na obranu hrvatskih emblema i grbova, tad su jih strijeljali i zatvarali. — To si neka danas živo predstave navlastito ona gospoda, koja hoće, da ponovno s Magjarima ugovaraju i da u njihovom zagrljaju traže spas Hrvatske naše.

Hrvati znajte! — — Mrtvi u Zaprešiću, a i po cijeloj Hrvatskoj u godini 1903. nisu zaniemili. Njihova su usta doduše zatvorena, njihova tjelesa pretvaraju se u prah i pepeo, ali grobovi njihovi govore i govorit će kroz sva pokoljenja u Hrvatskoj i to svima i svakome, koji hoće samo da sluša i da govor razumije.

Skoro u svimkolikim uzama u Hrvatskoj godine 1903. bilo je pozatvarano do tri tisuće ljudi, najvećma seljaka, koje su mučili po više mjeseci u iztražnim zatvorima, a onda ih vukli pred sudove i osudjivali.

Strašno je i pomisliti, koliko biede, koliko neotrtih suza, koliko uzdisaja, koliko neizlječive tuge, duševne tjeskobe i materijalne štete, krilo se iza uzničkih zidova. — A što je bio skrivio ovaj narod?

Bio je kriv, što je živ. — Ustao je bio protiv nepravde, prosvjedovao je protiv nezakonitosti, vadio je za slobodom, tražio je svoja javna narodna prava. — U koliko je pri tome, možda još izazivan i podraživan, prešao i granice, koje zakoni stavljaju, on je to izkupio svojom krvlju. — Dosta ih je palo i svojom krvlju nakvasilo sveto tlo praotaca; a sve to samo zato, što u toj nikad neosvojenoj svojoj otačbini, nisu mogli da gledaju, gdje se vije tudji barjak. — Uz gorke boli i ine gubitke, pridružile se goleme žrtve i u tome, da su i ponajbolje sinove našega naroda, — osobito one, koji se kroz cijeli život izticao više u obrani narodnih prava, — pod raznim izlikama bacali u tamnice, te ih izlagali raznim mukam, kušnjam i stradanju.

U velikom i neodoljivom ganuću srca prekipjelo je godine 1903. narodnje čuvstvo i kao bujica zahvatilo stradajući puk, koji je od nezdravih javnih odnošaja u Hrvatskoj puno trpio, a još i danas trpi. — Pokret godine 1903. bio je izražaj sveobćeg nezadovoljstva u zemlji, on je nosio na sebi karakter najuzvišenije domovinske ljubavi, u njemu nije se smjelo nikako gledati kaki kažnjivi čin, jer nije poticao iz nikakve zle nakane, dok je Hrvat samo htio da sluša glas srca svoga, koji mu poručuje:

Nedaj se i budi svoj u svome,
Hrvat na ognjištu hrvatskome!

Ipak se na sve to ništa obaziralo nije. Narod hrvatski, koji se je ovim pokretom borio za svoj čestiti

obstanak, nije bio pošten od prekomjerne strogosti zakona.

Baš — dok sam boravio u iztražnom zatvoru, pukao je i sud seljakom Zaprešićanom dne 22. lipnja i to radi događaja od 11. travnja. Vodiše ih pred sud dvadeset i dvojicu, a okrivše ih ponajglavnije s toga, što da su uslied trubljom načinjenog poziva po Stjepanu Jugu, došli na kolodvor južne željeznice u Zaprešiću, gdje da su skinuli magjarsku zastavu, polijali ju petrolejem i zapalili, te time „počinili zločin razdraživanja na mržnju protiv državne zajednice.“ — — — — — Obtužnica izicala je i napose krivnju seljaka Stjepana Udžbinca, koji „da se je hrvao s oružnicima ne daviši se svezati, a kad ga ipak svezaše, da se je u takovom stanju iz njihovih ruku iztrgnuo“. — — — — — Da, kriv je bio i zato, što se nije dao svezati. Čudno! — — — — — Razumjeva se, da je u obtužnici bilo i drugih okrivljenja na pretek. —

Meni nije moguće, da ovdje opisujem tečaj čitave razprave, što je trajala sa seljacima pred sudom i više dana, spomenut ću tek neke njihove odgovore, koji iztiču triezni seljački sud, a i ponos u tome, što su svi priznali, da su spalili magjarski barjak.

Kad je predsjednik suda zapitao vatrogasnog trubljača, seljaka Juga, zašto je trubio u rog, — odgovorio mu ovaj:

— Od mene su zahtjevali, da im trubim marš, a ja sam trubio. —

Na daljne pitanje: zašto da nije htio predati trublje oružnicima, kad su ga tražili, — odgovorio mu:

— Ja sam jedini odgovoran za trublju, ja nje nisam smio dati iz svoje šake. —

Seljak Udžbinac, spada takodjer medj zanimive i značajne ličnosti. Srednje je veličine, ali vanredno

jak i junačan. Pripoviedao je pred sudom, kako su ga oružnici tukli, kako je dobio tri uboda nožem i kako je bod, — kad mu je ovaj provirio kroz stegno na drugoj strani, izvadio iz stegna i bacio ga u grabu . . . Na pitanje predsjednikovo:

— Tko vas je naputio, da idete skidati i paliti barjak? — Odgovorio mu Udžbinec:

— To je tak došlo samo od sebe, kakti zrak.

Obtuženik Vid Mužar, priznaje, da je polijao i zapalio barjak, a kad ga je predsjednik zapitao: Što se je dogodilo iza toga, kad ste spalili magjarsku zastavu? Odgovorio mu ovaj:

— Duh spaljenog barjaka otišao je preko Drave. Seljak Miko Skledar očituje ponosno:

— Više je ljudi pripaljivalo barjak i ja sam jednu žigicu zapalio. — Već sam 30 godina star, te još nikad nisam vidio magjarske zastave na kolodvoru. Naši su stari rekli: „Ako se bude u Hrvatskoj izvješavala magjarska zastava, da ćemo biti pomagjareni.“ — — — Ja toga nikako i nikada dopustiti ne ću. —

Obtuženi seljak Vid Petreković u ime sviju očitovao je pred sudom otvoreno, iskreno i doslovno:

— Zastava je bila protuzakonito izvješena, a mi smo ju po zakonu skinuli. — Njoj nema mjesta u Hrvatskoj. Ja sam hrvatsko diete, pak se ne bojim to kazati. —

Seljak Vid Skledar pod prisegom očituje, kako je željeznički činovnik tudjinac B., već više dana prije izvješnja barjaka govorio nekim ljudima, da će se magjarski barjak izvjesiti, i da će jednom metlom — namočenom u stanovitu tekućinu, — potjerati dvadeset i pet Hrvata, bude li se koj usudio dirnuti u magjarsku zastavu. — Mi — reče, — nismo se smjeli pokazati takovim kukavicama, a da na to budemo mirni.

Kad već govorim o seljacima u Zaprešiću, onda ću spomenuti još i junačko jedno seosko djevojče: Jelicu Jug, sestru vatrogasnog trubljača Stjepana Juga. — Na kraljev rođendan godine 1903. brat joj se još nalazio u zatvoru, a kod ponovnog izvješnja magjarskog barjaka na željezničkoj stanici u Zaprešiću, skupilo se bilo mnoštvo seljaka na kolodvoru, ne obaziruć se ni najmanje na oružanu silu, koja se takodjer tuj za obranu barjaka našla. — Mala Jelica jedva 13 godišnje djevojče, bila se nekako potajno došuljala na krov stanice i već se bila poduprla jednom rukom o kesten, što je blizu stajao, a drugu pružila za zastavom, da ju potegne dolje, kad upozori na to oružnike neki upravo nadošli gospoštijski magjarski činovnik. — Oružnici izpališe odmah na to svoje puške, a djevojčica na udar hitaca pala s krova, al od straha, jer joj se inače nije ništa dogodilo, dok je medju seljacima ostalo i više mrtvih i ranjenih.

* * *

Prednavedeno neka bude dosta, da se vidi, kako je hrvatski seljak u glavnome, ipak vrlo ponosan i bistra uma i da neda tlačiti sebe i svoju zemlju, koju su njegovi djedovi osvojili i kroz nebrojena pokoljenja kvasili znojem svoga lica, i branili potocima svoje krvi. — Ta gruda zemlje, na kojoj hrvatski seljaci žive njihova je; u njoj počivaju kosti njihovih praotaca; na njoj se rodiše oni sami, i u nju će ih sahraniti. Ona im predstavlja sve, što im je najmilije i najsve-tije iza Boga na zemlji. Oni je kaljati i sramotiti ne dadu, mà da ih i razapinju na križ, mà da ih i na teške tamnice osudjuju.

Rekao je mudri učitelj naroda, pokojni Ante Starčević:
„Narod hrvatski sačuvao si je u svih nevoljah, koje nepravедno trpi, još jedno neprocienjivo dobro,

a to je vjera u Boga i u svoje desnice. Narod hrvatski vjeruje, bez da mu itko kaže, da je providnost njemu, koji je tristagodišnje sužanjstvo preživio, njemu, koji se je u duhu kršćanskom za druge vazda žrtvovao, liepu budućnost odredila; narod hrvatski vjeruje, da tu budućnost, to poslanstvo, ne bude odkazivati nitko, nego: „Bog i Hrvati!“

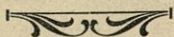
I opet rieči su Starčevićeve:

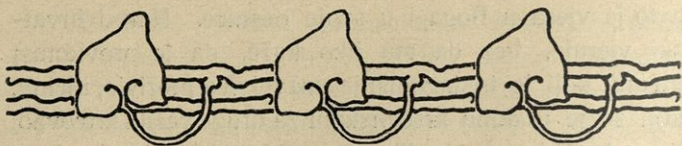
„Čemu se imaju nadati narodi, koje tudjinci drže zaslužnjene? — Onomu se imaju nadati što zasluže. Ako budu za se radili, ter dokazali, da žele i vriede svoji biti, oni će dobiti slobodu; ako li budu radili tomu protivno, oni će dokazati, da nisu za drugo, nego za ono što jesu, pa će im i pravo biti, da propadnu.“

Godine 1903. pokazao je jasno hrvatski narod, kako vruće želi slobodu svoju i stare hrvatske pravice svoje. Čast Hrvata i njihov ponos godine 1903. ostat će zlatnim slovima upisan u povjesti narodnoj. Onda pokazali su Hrvati, da vole izumrieti, da vole biti poubijani, nego li pustiti, da im se i dalje otimlje sloboda, kroz viekove stečena junačkim podvigama. — Na usta pjesnika svog seljaka Stuparića, zakleo se i hrvatski seljak godine 1903. riečima:

Za hrvatski dom i narod — boriti se spreman stojim
I kunem se krvlju i presladkim mliekom materinjim:
Da ću radit kroz sav život, tek za dobro rodne grude,
Da Hrvatska naša mila, slobodna i sretna bude!
Još ću živo osvješćivat, naš hrvatski narod mili,
Da se sviestan borit znade, proti svakoj tudjoj sili!

— — — — —
Ah, — dopustit ja ne mogu, dokle živa ima mene,
Da slobode, dara božjeg, dara slavnih pradjedova,
Hrvatska nam draga nema, već da trpi sred okova;
Ja ću poći — kad čas svane, zaklinjat ću sve Hrvate,
Iz sužanjstva, da ju spase i slobodu da joj vrate!

Čitanje novina i uznička diplomacija.

Za celog mog boravka u iztražnom zatvoru nisu mi rukû dopale druge — na moju adresu odaslane novine, osim: „Glasnika sv. Josipa“; — „Gospodarskog lista“; — „Kršćanske škole“; — „Glasnika pre-svetog Srca Isusova“; a od stranih novina samo česki „Svět zvířat“ . . . Cielá moja pošta iz Grubišnog-polja, vraćala se k sudbenom stolu u Zagrebu, gdje bi sve listove pootvarali i pročitali, a tako i novine pregledali, dok bi se potom obično sve zaplienilo i uništilo. Tek riedki list osobito nedužne naravi, bio je sretan, da je dobio sudčevu signaturu: „Vidi“ i da mi se je predao. Ovdje mimogred spominjem list, što mi ga pisala moja kolegica i dvorkinja iz bjelovarskih uza — poznata Jalža Gazdić. — Bio je to čudan list, pisan biesom srca i žestokim ogorčenjem: na sve magjaronsko prokletstvo u Hrvatskoj. — Zašto mi baš taj list uručiše ne znam. Čudio sam se, a još i danas nije mi jasno, kako me je i u obće taj list našao, jer je naslov na kuverti bio manjkav, a i vrlo originalan, naime: „Preuzvišenom gospodinu Nepomuku — Kristušovom reštantu u Zagrebu“. — Na listu bio je poštanski žig: „Bjelovar“, a i sudac iztražitelj napisao je

plavom olovkom: „Vidi“ i metnuo gore svoj vlastoručni podpis.

Kako rekoh, moji vlastodržci i gospodari silno su me štedili, da se odveć ne uzrujavam dnevnom novinskom lektirom, a očito sam opazio, da me smatrahu kano uznika neke posebne vrsti, jer dok su moji kolege smjeli dobivati i političke novine, meni je i to bilo uzkraćeno. Medjutim čovjek snuje, a Bog određuje. Ako i nisam dobivao svojih novina, to sam ipak kadkada gdjekoju uhvatio. Tà bio sam u tatskoj kući, pa nije ni čudo, ako se je i mene po koji put uhvatila kleptomanija. Priznajem očito, da je moja velika falinga, što sam lakom za čitanjem, a opazio je to i naš nadziratelj uza, pa mi je često onako i kroz prste progledao, ako sam se kada došuljao i u zajedničke ćelije mojih supatnika, gdje bi obično čitali novine na glas, pa bi onda ozbiljno kritički, a i diplomatski prosudjivali njihovu sadržinu. Našlo se je uvièe medju nama i nekoliko trieznijih obrtnika, a i seljaka.

Pročitali bi redovito: „Hrvatsko Pravo“; — „Obzor“; — saborske govore iz „Narodnih novina“; — a kako se u „Novom Srbobranu“ stalo susretljivije pisati, dok je i njegov urednik bio s nama zatvoren, — kontrolirasmô gotovo svaki dan i njegovu sadržinu.

Osobito nas zanimalo, kad čitasmô u „Obzoru“ viest, gdje „Pester Loyd“ — poluslužbeno glasilo mađjarske vlade piše: kako se sprema odaslanstvo zastupnika u Beč pred Njegovo Veličanstvo, da se kralj zauzme za Hrvate, dok je ovaj list i odlučno zahtijevao, da odaslanstvo ne smije biti primljeno od kralja. Isbilja dne 28. svibnja sastala se u Beču mnogobrojna deputacija saborskih i carevinskih, hrvatskih i slovenskih zastupnika iz Dalmacije, Istre i Trsta — u svemu 32 osobe — u svrhu, da zamoli vladara, kako bi pomilovao utam-

ničenike i osudjenike, te prekinuo prieki sud i učinio kraj krvoproliću u Hrvatskoj. — Audiencija Hrvata bila je na žalost odbijena. — Hrvati nisu bili pušteni pred svoga kralja. To je uzslijedilo na predlog austrijskog ministra predsjednika iz državopravnih obzira prema Ugarskoj. — *Dà!* — Beč i Pešta pokazaše i tuj: složnu staru ljubav svoju spram Hrvata.

Tko to danas ozbiljno i triezno promišlja, može li se razložno oduševiti, bilo za jednu ili za drugu polu? — Ili možda za obe?

Dan 17. lipnja očekivasmo medju ostalim s osobitom napetošću, dok se je taj dan i otvaralo zasjedanje hrvatskog sabora, gdje su imali naši hrvatski zastupnici pokazati Hrvatskoj, a i stranom svijetu, kako će se ponieti spram narodnjeg pokreta, a i spram slavnog grofa Khuena. — Kako narodni zastupnici pokazivahu taj dan, osobitu energiju i slogu u zajedničkoj parlamentarnoj akciji, uzbudilo je to u uzničkim diplomatskim krugovima i posebno naše odobravanje. — Bili smo svi, kano oduševljeni nad pojavom jednostunosti, kojom je provadjala u saboru obstrukciju* — za onda još jedinstvena „hrvatska stranka prava“. Magjarska štampa silno se je ljutila na postupak hrvatske oporbe, ali baš ta srčba i to sgražanje pričinjalo nam se, kano sjajno svjedočanstvo u prilog dobrom taktu hrvatskih narodnih zastupnika. Skupina od trinaestorice naših, nije se mogla boriti uspješno protiv kojekakih govora — ogromne magjarske većine, već osjećajuć sa čitavim hrvatskim uzbunjenim narodom, držala se poznate devize: „*Inter arma silent musae*“. — Gdje se oružjem i nasiljem vlada, tamo mirnih razprava, od-

* Obstrukcija znači u parlamentarnom smislu: spriečavanje saborskih razprava dugim govorima.

nosno veselih pjesama nema. Kako u hrvatskom saboru manjina nikada ne postizava kakovog uspjeha, dok većina glasovanjem provadja uvijek sve što ban i vlada hoće: nisu naši oporbeni zastupnici smatrali za shodno, da dugo utječu u daljne razprave, te su s toga solidarno uz buku i vrevu ostavili dne 19. lipnja sabornicu, za cijelo vrijeme saborskog zasjedanja. Obrazloženje za taj odlučni korak, stavio je dični i prezaslužni blagopokojni predsjednik sjedinjene oporbe — bivši sveučilišni profesor i narodni zastupnik Dr. Breščenski. Ovo obrazloženje prema stenografskom saborskom zapisniku glasi doslovno ovako :

„Dva dana sam govorio proti volji. Žalim, da sam vas dugočasio. Sada zaključujem rječ bar za neko vrijeme.

I. S razloga, što vlada g. bana grofa K. Heder-varya i u najnovije vrijeme dozvoljava, dotično ne priče nepravedno, te istoj nagodi, zak. čl. I. od g. 1868. jasno se protiveće upravo provokatorno namještanje magjarskih napisa i zastava na zgradama zajedničkih hrvatsko-ugarskih ureda.

II. S razloga, što vlada g. bana na sve izjave naroda u obrani prirodjenih i zakonito mu zajamčenih prava, odgovara kaznenimi, sudbenimi i redarstvenimi progoni, priekim sudom, oružanom silom sve do krvo-prolića i s timi sredstvi spriečava i razpušta zakonito prijavljene i sazvane skupštine, sputava oporbenu štampu nečuvenim u izobraženom svijetu zapljenami i obustavami novina i zatvaranjem dosadanjih i odbijanjem novih urednika bez svakoga zakonskoga uzroka.

III. S razloga, što je timi hotomičnimi povriedami zakona, ustavnosti i prava, g. bana doveden hrvatski narod do očajnosti.

IV. S razloga, što se u saboru s očitim i trajnim vriedjanjem saborskog poslovnika onemogućuje oporbi svaki pravi parlamentarni rad.

V. S razloga napokon, što oporba u današnjih, po hrvatski narod tako žalostnih okolnostih ne će niti ne može ovdje služiti samo stepenicama skroz neustavne vladavine g. bana :

Častim se izjaviti u svoje ime i u ime svojih drugova, da ne ćemo dalje aktivno sudjelovati kod saborskih razprava, a napose ne kod razprave o indemnitetu*, koji bi se imao dati vladi g. bana Dragutina grofa Khuen-Hedervarya u svrhu da svojim protizakonitimi i nasilnima sredstvi dalje podkopava svaku ustavnu slobodu i zakonom zajamčena prava hrvatskoga naroda, čime je i prouzročila današnje stanje u Hrvatskoj-Slavoniji, za koje je ona odgovorna.“

Uznička je diplomacija taj postupak i obrazloženje oporbenih narodnih zastupnika potpuno odobravala, a to najviše s razloga, da ne bi barem na njima ostala ljaga u premalo oštrom žigosanju vladajućeg kritičnog stanja.

U uzama doživismo i užasan udarac, kad čitاسmo u novinama, gdje je hrvatski sabor jednoglasno i bez oporbe dne 24. lipnja 1903. ukinuo i još jedinu slobodštinu u Hrvatskoj, što ju i sve prosvjetljene države imadu naime: ukinuo je porotu, kojoj pripadaše sudovanje o krivnji radi zločina i prestupaka počinjenih štampom, te sve to povjerio redovitim sudovima. Tim zakonom predana je oporbena štampa u Hrvatskoj takovom progonstvu, koje čini skoro nemogućim njezin obstanak, a time i ustavni život bez svake znamenitosti i kontrole.

* Indemnitet = glasovanje proračuna za trošenje zemaljskog novca vladi.

Skoro i nismo mogli vjerovati u uzama, da je to moguće, jer svaka vlada u mǎ kojoj državi želi, da imade protiv sebe živu i budnu oporbu, navlastito u štampi; a gle, naša evo putem svojih saborskih stupova, utrnula je i tu luč u zdravom razvitku kulturne i političke prosvjete. Dobro i duhovito primjetio je tom sgodom „Srbobran“: „Kod nas u Hrvatskoj bi najvoljeli, da mi, koji svi fizično živimo na teritoriju naše domovine, duševno lutamo po kakovim sundajskim ostrvima ili brazilskim prašumama.“ Zaista sloboda i cenzura naše štampe u Hrvatskoj vrlo je žalostna! — Svi narodi napreduju i slobodu štampe štite, kao zlatno jamstvo za sretniju budućnost, a mi Hrvati na žalost, idemo još i natrag, pa smo i u tome zapostavljeni — bez slobode.

* * *

Ogorčenje nad mnogim tužnim prilikama u Hrvatskoj, prodiralo je dnevice i duboko k nama u debele uzničke zidine. — Naša se uznička diplomacija često kraj toga sjećala rieči mudrog Starčevića, koji veli: „Dok budemo imali domaćih izdajica, dotle ćemo imati tudjinaca gospodara. Izdajica ćemo imati, dok se narod ne osviesti.“ — Inače sve stranke narodne gospodske, a i seljačke duše, bjehu i u uzama podpuno jedinstvene i složne. Nismo žalili, što stradamo i trpimo progonstvo, ali ipak često:

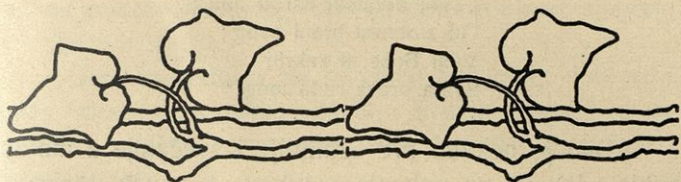
„Duša za dom dragi
Boljeti nas uze,
Nad sramotom doma,
Prolievasmo suze!

JA SAM JELICA JUGOVA.

(Vidi stranu 160).

Tri karamfilja na Petrov dan.

Sunce počelo već za rana u podpunoj svojoj moći — sjajem i toplinom — razsievati svoj čar. U koliko sam kroz željezne rešetke mogao očima zahvatiti plavetnog obzorja — nigdje nisam zamjetio ni mrve oblaka Sjedio sam kraj svog stolića na drvenom tronožku i naslonjen glavom o ruku, zavezoh se u misli. . . Petrov je dan! — — — Već je dosta viekova prošlo, što je taj veliki apostol uz svoga druga svetoga Pavla patio teške patnje za Gospodina svojega! Dok je okovan čameć u tamnici boravio, crkva molila se za nj, i angjeo Gospodnji otvorio mu čudom vrata tamnice, izveo ga na slobodu i oteo ga zlobnoj ruci krvoločnog Heroda. Uzvišen primjer svetih ugodnika božjih, kan da mi melemom natopio bolnu ranu srca moga

Mogu li biti bez nade, da ne će i meni pomoći Onaj, koji mi udielio veliku milost, da putem trnja i pregaranja sliedim svete Njegove stope?!

Ah — — rado, rado patim, samo ako će Gospod poslati angjela svoga, da mi s mile moje otačbine Hrvatske baci okove, što je sapinju, da joj povрати slobodu i da ju otme iz ruku ljutih neprijatelja!?

„Tvoj hrvatski narod mili
 Od zlotvora brani svog ;
 Velji Bože, ti zakrili
 Sveta prava roda mog!“

Bilo je nekako sve ozbiljnije i svečanije u mojoj sobici, dok mi uz gukanje golubova k ušima dopiralo i veselo čavrljanje laste, što je kružila zrakom kraj okanca moga. I sam nisam osjetio, kako me najednoč snatrenje moje, kano zanjihalo u polusan, što se je moglo posve lako zbiti, iza teške u bezsnu provedene noći. — — Kad je u 10 sati tamničar otvorio vrata, lecnuo sam se od nekog iznenadjenja, kako je brzo došlo vrijeme „uzničke šetnje“. — — Meni se taj dan nije račilo sići u uzko i smradno dvorište, pa sam radje ostao i bez šetnje u svojoj samici. -- Dok se moji kolege, iza jednog sata hodanja — vraćahu natrag u svoje ćelije, ja nisam štropot njihovih nogu ni osjetio. — — Umorna glava klonula mi na stolić, pa me doskora svladao podpuni san. Kad se probudih, opazih kraj sebe s jedne strane stolića kiticu cvieća, ovijenu sitnom trobojnicom, a s druge tri karamfilja: crven, biele i zagasito modre boje. — — Ne znam, tko me ovim lepim darom počastio, nu svakako cvieće me ovo ugodno iznenadilo. Znao sam, da je Petrovo, al da ću biti na taj dan u uzama počašćen cviećem — kako bi i slutio? -- — Osobito svidjela mi se ona tri karamfilja, što miloduhom svojim razblažiše čitavu prostoriju moga stana.

— Ah moj Bože, pomislih, — koliko krasnog cvieća imade — kroz čitavo ljeto, moj cvietnjak u Grubišnom-polju, a ovdje tek na Petrovo razabrah, da je cvieće u podpunom razvitku i da karamfilji krasno cvatu. —

Dà, dà —; ja sam u tamnici, a karamfilji vole sunčano svjetlo. — U tamnicu zabludiše tek slučajno,

da mi pokažu, kako je liepo na slobodi i kako sloboda tek životom radja.

Osobito smiešio mi se crven karamfilj, koji vrlo rado nose o zupučku čestiti Hrvati - pravaši, a na grudima nježne i ponosite naše Hrvatice, navlastito Starčevićanke.

Krasna crvena boja tumačila mi junačstvo i neustrašivost ponositih Hrvata, koji krvcu svoju lievahu za „krst častni i slobodu zlatnu“. — Žarki taj crveni karamfilj, kan da mi je u uzu moju donio najmilije osjećaje, žive ljubavi Hrvata spram patničke otačbine svoje. — Dà — baš je liepa boja moga crvenog karamfilja; tako liepa, ko što je liepa krasna moja hrvatska otačbina, natopljena mučeničkom krvlju ponajboljih svojih sinova!

I bieli karamfilj spominjao me koječesa, a navlastito nedužnih žrtava, što već izgorieše na oltaru sladke Hrvatske moje. — Oj, — koliko i koliko naježnijih uzdaha uznijhalo je već djevičanske grudi moje otačbine i popratilo sklopljene ruke njezine djece k Bogu uz prošnju: da dade hrvatskoj zemlji sretnije i bolje dane. — — Biela si golubice moja — Hrvatsko naša! — — Stotinu i stotinu neprijatelja vreba na Tebe i hoće, da Ti otme savkoliki nakit Tvoj, da Te liši svih pravica Tvojih, da budeš robinjom tudjih strasti, pa da izgineš u zagrljaju prevrtljive čete himbenih svojih neprijatelja. — Neboj se, — nedaj se! Sjajna si i čista poput bielog moga karamfilja! — U Tebi bliešti se i sjaji golubinja čud hrvatskoga moga naroda, koji će se za Tebe divnu — boriti do posljednjeg daha svoga i ostaviti Tebe krasnu, čistu i neoskvrnutu potomčadi svojoj!

Zagasito modri karamfilj zanio me takodjer ljubkom bojom svojom, i sjetio me poštenog hrvatskog

seljaka, koji u znoju lica svoga, često uz nabreknute modre žile — muči se dan i noć, da uzmogne kukavno prehraniti sebe i obitelj svoju, da može podmiriti silne terete, što se dnevice svaljuju na njegova mukotrpa ledja. — Bože moj, — kad bi našoj stanovitoj gospodi bilo samo par sati dosudjeno dieliti sudbinu hrvatske sirotinje, možda bi onda mogli pojmiti, kako je grdno ono izdajstvo, što ga dnevice počinjaju na trpećem narodu svome, predavajući ga tudjincu, da š njime i sa njegovom mukom gospodari, a on uslied biede mora bježati s očinskog praga u daleki sviet. — Ne bi li se takove crne duše morale sjetiti, da će im i kosti njihove u mrkim grobovima za vazda nemirne biti, — — — i da će kletu uspomenu njihovu — kroz cielu vječnost — pratiti osveta božja uz vapaj našega pjesnika:

Oprošteno jest griješnima;
Zulumčaru, ubojici;
Oprošteno svima, svima,
Samo nije izdajici!

Oj, — zagasito modri karamfilju: zašto nije tvoja boja posve jasno modra? — - - Zašto tvoji drugovi — crven karamfilj imade jasno crvenu, a bieli čisto bielu boju? — — Tebi zar da nije sudjeno: jasno modro i veselo lice?!

* * *

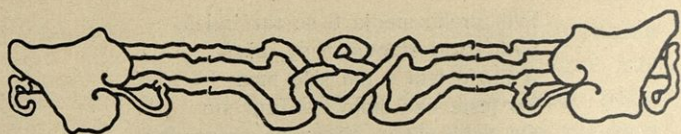
Zazvoniše zvona podne u zagrebačkim crkvama, što me ganulo, da se preporučim Majci božjoj i sv. Petru i Pavlu, ne bi li na njihov zagovor — Bog uslišao molbe Hrvata i poslao im pomoći s nebeske svoje visine! — Moćan si Bože, — Ti sve nadilaziš! — Tvoj pjesnik o Tebi pjeva:

Svih preko medja ti se razširuješ,
 Svih iznad stupnja ti se dižeš,
 A što o tebi u um siže nam,
 To jeste ono malo i sužnju što
 Od neba silnog, tiesan na prozor mu
 Uze zasieva!

Kad si tako velik i silan svemogući Bože, molimo Te mi Hrvati, ne daj da izgine Tvoj narod hrvatski, koji je toliko puti — boj vojevao ljuti; krv lievao i život davao — — — — za Tebe i za majku svoju Hrvatsku ! Bože:

K nam s' obrati ! Pomoć ne uzkrati!
 Mi smo vjek Tvoji vjerni Hrvati!

Kamo vodi pustopašni život?

Bili su zajedno. — Broj 52. uze u drugom spratu podieliše im, dok se konačno odluči o njihovoj sudbini. Njoj moglo je biti koje 40 godina, a on jedva da je navršio osamnaestu. — Ona je bila udovicom po višem činovniku sa mjesečnom penzijom od 80 kruna, dok joj se sin Slavko, svršiv gimnaziju, podao ljenčarenju i bezbrižnom, pustopašnom životu. Imali su u Vlačkoj ulici u Zagrebu i svoju pristalu kuću, gdje je Marija — čitavih 12 godina — sretno i zadovoljno živila sa svojim pokojnim suprugom Mirkom. — Nakon smrti muževljeve, bio je sin Slavko više manje, prepušten sam sebi, dok majke ni u čemu nije htio da sluša. Majka oko svakoga prvoga u mjesecu, podigla bi svoju mirovinu, al do 15. redovito nije joj više preostalo prebite pare. Slavko znao bi se uvijek nekako do novca došuljati, pa tako često bila je majka u sto neprilika, kad je segnula u ormar, da dade donieti koju kilu šećera ili kave — —; a u njemu nije bilo ništa. — — Kad nije preostalo drugo, smišljao je nesretni Slavko način, kako bi mogao najlakše namaknuti sredstava, samo da u jednu ruku udovolji svojim požudama, a u drugu opet da ušutka zabrinutu majku. — Činio

mu se u tu svrhu najzgodnijim put kradje, koji na žalost nastupe mnogi, kad vlastitom svojom krivnjom padnu ma u kakovu očajnost, što ugrožava njihovu egzistenciju. — — U Zagrebu gotovo nije bilo veće trgovine, gdje ne bi Slavko u svom zanatu pokazao svoju vještinu. Kao majstor osobito odlikovao se u trgovinama sa zlatom, sa satovima i dragim kamenjem. Majka je doduše opazala, da joj sin uviče obiluje novcima, i da u kući od neko vrijeme imade svega na pretek. — — I ako joj sve to bilo malo sumnjivo, ipak kan da nije marila izpitivati, odakle ujedared tolika promjena. Sve to nije ostalo dugo sakriveno. Zaklela se zemlja raju, da se svake tajne znaju. —

Jednoga liepoga svibanjskoga dana godine 1902. uljegoše iznenada u kuću Bogovičke u Vlaškoj ulici žandari, te odpeljaše majku i sina najprije k policiji, a onda u uze kr. sudbenog stola zagrebačkog. Majku smjestiše u uze prizemno, a sina odpremiše u samotnu stanicu u drugi sprat. — Kako je majka htjela da od očajnosti svisne, dok nije po više dana ni jela ni pila, a kraj toga uviče uzdisala za svojim Slavkom, dopratiše i nju u drugi sprat, te iznimno za nekoliko dana zatvoriše sa sinom.

— Promatrao sam ih kroz tajno okance — češće danju i noći, te slušao sve njihove rieči i uzdisaje. Silno sam ih žalio. — Ovako pripoviedao mi naš nadziratelj uza poštovani Miho Frančić.

Bilo je koncem svibnja jedne noći. Na nebu zaplovio liep mjesec okružen miriadama zviezda. U uzama, kan da je bilo sve nekako ozbiljno i mirno. Jedino u broju 52. razabirao se kano tajinstveni šapat. Čuli se sad jači, sad opet slabiji glasovi.

— Oh, — ja nesretnica, što sam doživila?! — — Kolika sramota na nama i na našem poštenom imenu!

— — — Oh Bože — Bože moj, radje da te nikad ni rodila nisam! — Što si nam učinio sine, u što upadosmo?! — Prah i kosti tvoga predobrog otca sigurno se sada u grobu prekreću, ako znadu i osjećaju groznu našu sudbinu. — — Ah, — moj predragi Mirko, zašto — ah zašto si nam tako rano umro? Sigurno da si nam ostao u životu, ne bismo se mi sada nalazili u u ovoj nesretnoj kući . . . Ah Mirko, — Mirko moj — zaridala je tužna žena nekoliko puta, pri čemu bacila bi po koji pogled na svog zabludjelog sina, što je sveudilj zamišljen sjedio na slamnjači i buljio uzničkim oknom napolje.

— Umiri se, sladka majko moja, progundrao ujedared Slavko, pristupio k majci, poljubio ju u ruku i čelo i — kano omamljen — vratio se natrag na svoj uznički ležaj.

— Mogu li biti mirna, kad te gledam — nesretno diete svoje — medj ova četiri zida, izgubljenog za uvieke!? — Dà — dà — upropastio si sebe, a suviše i mene — tužnu majku svoju. — — Mogli bismo bili liepo i pošteno živjeti, samo da si me slušao, samo da nisi nepromišljeno srtao u pogibao i zloću. — Sada je sve, — sve propalo! — Ostali smo lišeni svega. Uz dobar glas i pošteno ime, izgubili smo evò i hruh, što nam ga iza svoje smrti ostavio tvoj otac. — — Više nikad ne ćeš pisati namire na 80 kruna, a niti ću je ja ikada više podpisivati. Sjećaš li se Slavko moj, kako je često tvoj pokojni otac govorio, koli je nevoljno skučen stalež činovnika u Hrvatskoj i kako je naglašivao, kako ne bi nikad htio, da mu sin služi tudjinštini u Hrvatskoj, pa da bude — kano činovnik — puki stroj i rob tudjih zapoviesti, bez duše i svijesti. — Ali jao, što nas stiglo!? Mjesto da Hrvatska imade od tebe koristi, da joj kao značajan i neovisan čovjek

služiš u slobodnom staležu umom i srcem svojim; ti evo, postavši robom svojih strasti i zlih djela, doveo si u robstvo sebe i majku svoju, dok niasi htio, da slušaš njezinih opomena. — — Ah, — tužne li Hrvat-ske s takovih sinova! — — —

Na tornju sv. Stjepana kralja, već je bilo davno odbilo pol noći. U uzi broj 52. odigrao se vrlo tra-gičan slučaj. Pred majkom klečao je 18 godišnji sin i razkajan u potoku suza molio oproštenje. Posljednje mu rieči bjehu: Majko draga, budi bez briga, ja ću sve popraviti! — — —

I kan da je angjeo pomirbe i smrti, doletio k njima u uzište i raztuženu majku oslobodio od svih muka i pečali, te ju omamio dubokim snom. Slavko promatrao je neko vrieme, spavajuću majku i zagledao se na sjajno zviezdjem obasuto podnebjje, što mu se smiešilo kroz široke rešetke njihove uzničke sobe. Ni najmanje nije dalje ništa razmišljao, već je privukao uznički stolić k prozoru, — dohvatio se rešetke i popeo se gore. — Kušao je, može li glavu kroz šibke pro-vući, a kad mu je to uspjelo, provukao je i čitavo tielo i strmoglavio se u dvorište. — —

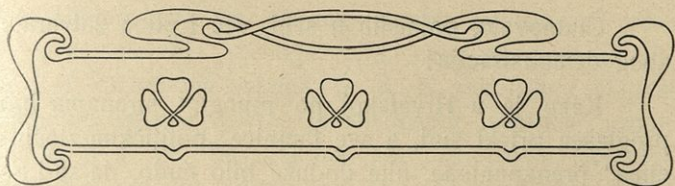
Bliedi mjesec bio je tomu svemu svjedokom. — Zviezde počele su sve polako gasnuti, dok jutarnja Da-nica nije crnu noćnu kraljicu digla s njezinog prie-stolja, a pozvala kralja dana — sjajno sunce — da preuzme vladu.

* * *

Na dvorištu u rano jutro nadjoše uznički stražari, proljetni cviet čovječjega života — slomljen. Mladić ležao je mrtav u vlastitoj krvi, razmrskane glave. —

Svakom bilo je odmah jasno, što je na stvari. Stražari pohrliše ubrzo stubama u gornji sprat, pa kad otvoriše vrata uze broj 52. nadjoše u njoj ženu blida lica, — ukočenu — mrtvu. — .Nadošli uznički liečnik, mogao je tek ustanoviti smrt sina i majke. On svršio je samoubijstvom, a njoj, uslied tuge i boli, puklo je materinje srce. —

Kos demonstrant u iztražnom zatvoru.

Čovjek u zatvoru može štošta doživjeti, vidjeti i čuti, pa tako neka ne bude nikomu neobično, ako sam i u zagrebačkim uzama doživio uapšenje kolege iz pernatog carstva.

Dan poslie Petrova, nastala je u našem uzničkom dvorištu, neka neobična živahnost. Stražari, a i uznici pripoviedahu si medjusobno, kako detektivi dopratiše danas u uze novog iztraženika, koji evo visi na stieni u gajbi i fićuka nekaki marš, a i približno dobro ariju Mihanovićeve himne: „Liepa naša domovina“. — Kad se sbilja ogledah na vanjsku stienу policajne sgrade, opazih izpod prozora veliku gajbu, gdje je, fićukajući, veselo skakutao baš pravi crni kos i otirao si svoj žuti kljun o debele žice.

— Gle, — novog gosta rekoh, pri čemu zapitalh uzničke stražare, što ga je dovelo ovamo?

E, — ne znam, uzvratio mi na straži se nalazeći četnik. — Bit će da je demonstrant. — Tà čujete, gdje fićuka marš i pjesmu: „Liepa naša domovina“.

Čudnovato, pomislih u sebi, već i ptice zatvaraju sbog demonstracija!

Kako je u Hrvatskoj po mnogim stranama bio proglašen prieki sud, a sve tamnice „političkim zločincima“ prenapunjene, nije doduše bilo čudo, da su i na uzničke stiene vjesili „zločince“. — Nu uapšenje kosa, svakako je bilo nešto posebnoga.

Što je dakle uapšeni kos — za pravo skrivio?!

Fićukao je marš i himnu: „Liepa naša domovina“. Sva njegova krivnja sastojala se u tome, što je on u ovo „buntovno doba“ na Jelačićevom trgu, navodno poticao iz svoje gajbe ljude na demonstracije.

Prema šablonu moje obtužbe, označila bi se sva njegova krivnja od prilike ovako:

„Crni kos — nastojao je pučanstvo Hrvatske i Slavonije svojim fićukanjem razdražiti ne samo na mržnju i preziranje proti načinu vladanja i upravi državnoj u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, već je nastojao i zavesti pučanstvo hrvatsko, na uzbunu sgrnuća i siloviti odpor proti upravnim oblastima te njihovim naredbam i odredbam, naročito onim smjerajućim na uzdržavanje javnoga mira i reda. Osobito uzimlje se, da je fićukanje marša bilo očito napereno i proti Njegovoj Preuzvišenosti gospodinu banu Khuenu grofu Hedérvariu, kao glavaru uprave ovih kraljevina, zatim proti uzakonjenoj državnoj svezi ovih kraljevina sa kraljevinom Ugarskom, i proti svemu što imade štititi „red, rad i zakon“. — Naročito poticanjem njegovim bunio se narod na silovite napadaje i neprijateljstvo proti privrženicima narodne stranke ili, kako ih zlobni jezici pogrdno nazivlju „magjaronima“. Crni kos još je i dobro od prije poznat, kao protunagodbeni agitator i revni član hrvatske oporbe.

— Uslied svih tih navoda, smatra se krivcem zločinstva smetanja javnoga mira, označenog u §. 65. a i b kaznenoga zakona, te §. 2. zakonskog članka XIV. od godine 1870., te zločinstva ustanka označenog u §. 68. kaz. zakona, kao i zločinstva javnoga nasilja V. slučaja, označenog u §. 85. kaz. zak. slovo a, b i c., zatim i krivcem prestupka §. 300. i 302. kaz. zak., a sve kažnjivo prema §§. 34. i 35. kaznenog zakona, te po §. 65. kaz. zak.“

Tek nakon dva dana iza kosovog uapšenja, protumačiše mi prijatelji i potanje čitavu sudbinu našeg pernatog demonstranta.

Neki mladić od 17 godina donesao je krljetku s kosom na Jelačićev trg u namjeri, da pticu ujedno sa gajbom proda. — Kad je kos počeo fučkati naučeni marš i pjesmu: „Liepa naša domovina“, sgrnulo se oko kaveza veliko mnoštvo ljudi, što je u policistima rodilo sumnju, da se dogovaraju, kako će opet demonstrirati, te krenuti ulicama, da razbijaju magjaron-ske prozore. — Policija ko mahnita, počela je uslied toga svjetinu razćerivati, pače neke mladiće i htjedoše uapsiti. — Na kosa očito je djelovala vika i uzbuna naroda, pa je na čas utihnuo i trepetajuć krilima, promatrao operaciju usplahirene policije. Kad se ova udaljila par koračaja, počeo kos opet živo svoj marš i svoju pjesmu. — Sada tek detektivi uzvjerovaše, da su to sbilja uspjele produkcije kosa. Vратиše se natrag i stadoše u svoju bilježku upisivati: ime i prezime vlasnika kosa, dok mu stavljahu i kojekaka ina pitanja.

— A zašto vi — sve to, mene izpitujete? — nametnuo mladić uredujućem organu.

— Ovaj kos je buntovnik — fićuka buntovi marš, a i demonstrantsku pjesmu! Meni se čini, da si ti tog

kosa nekomu ukrao i da nekako bedasto izgledješ, da si ga ti sam tome naučio?! Bit će tu za cielo više sukrivaca. — Bez sumnje, vidi se tu zla nakana, samo da se i posredovanjem kosa izazovu, što veći nemiri i bune. — U ime zakona smatraš se uapšenim i imadeš odmah gajbu i kosa nositi sa mnom! —

Mladić pogledao na te rieči stražara nekako plaho, a kad nije bilo druge, naprtio gajbu na ledja i krenuo putem Petrinjske ulice. Kos je i uz put jednako provadjao svoje melodije, a zagrebačkim ulicama sve se orilo od njegove vesele pjesme. — Sviet je sve to s najvećim zanimanjem promatrao. — — Kad se već približiše k „crvenoj lampi“, mladić se najednoč nečemu domislio; bacio krljetku, podbio pete i odmaglio u pokrajne ulice. — Sada nije policaju ništa drugo preostalo, već uapšenog kosa sbog demonstracija, predati policajnom uredu na uvidjavno razpolaganje. Ovdje odrediše, da se imade kos demonstrant do daljnog uredovanja pridržati u iztražnom zatvoru, dok mu se ne nadje njegov pravi gospodar, odnosno i sukrivci, što ga naučiše buntovne pjesme. Predleži i temeljita sumnja, da bi mogao na slobodi opetovati čin i nastaviti smetanje javnoga mira. — —

* * *

Dne 3. i 4. srpnja obdržavana je protiv mene glavna razprava, na temelju poznatih spreda označenih paragrafa. Dva uznička stražara s nataknutim bodovima vodiše me pred sud, gdje me i odsudiše na šest mjeseci teške tamnice. Pobjedila je pravica! Osvrnuše se valjda i na predlog državnog odvjetnika, da me

osude kano protunagodbenog agitatora i revnog člana hrvatske oporbe? — — To je valjda bio moj najveći grieh?!

Moj supatnik kos bolje je prošao. — Nakon moje osude nisam ga više našao u policijskom dvorištu. Pustiše ga valjda u sviet, da na slobodi pjeva divnu narodnu himnu: „Liepa naša domovina!“

Njegov dan.

Mato Milković sjedio je već puna dva mjeseca u zagrebačkim uzama i još uvijek ne zna, što će na koncu konca s njime biti.

Ova uzrujavajuća neizvjestnost prekida mu noćni san i svaku misao na njegovo daleko selo.

Ne boji se on ni čega; samo bi rado, da već jednom znade, zašto su ga lišili osobne slobode i — kako dugo ne će vidjeti toplo ognjište svoga zatišja — među onim dragim šumama, koje su baš sada tako mirisne i lijepe. Uvijek nadao se: sad na — pustit će me — al badava!

„Bježi zora iza zore,
Dan za danom brzo ide
Noć za noćju robu mine,
Za slobodom zalud gine!“

— Ja za pravo ni ne znam zašto su me zatvorili — mislio si Mato u sebi, — jer osjećam da nisam kriv. Najveći krivac svemu u Hrvatskoj je danas grof Khuen i njegov sustav, koji već 20 godina u Hrvatskoj gospodari nasiljem i demoralizacijom. U mjesto da njega zatvore, zatvoriše ovamo mene. Ja sam se digao

za poštenje, pravicu i za zakon; a oni su me bacili na zemlju, svezali kao zadnjeg tata i bez oprostaja s mojim dragim svijetom odvukli u tu smradnu i crnu kuću I još se vesele, kako su me svladali! Lako ti je svladati poštenog čovjeka oštrim bajunetom i gvozdenim lancima! — Al da sam kojim čudom imao i ja ovakovo vražje oružje, onda bi to malo drugačije bilo . . . A ovdje? — Tuj su svi stražari uvjereni, da ne ću pobjeći samo zato, jer imaju dugačku sablju i cieli svežanj ključeva. — Nu ja im ne bi utekao, da su baš sva vrata otvorena, jer željno čekam onaj dan, kad ću im moći u oči kazati, da rade od mene, što-god hoće, jer ja nisam ništa kriv, pa se i ni zašto ne kajem. — — A što sam Hrvat, to je moj ponos, čast moja!

„Krenut vjerom neću nikad
Volim u grob pasti tavní,
Neg zatajit samo trenom
Svoj hrvatski narod slavni!“

I on je gotovo uživao, kadgod si je predstavio, kako će se mrgoditi gospoda sudci, a kako će se veseliti njegovi drugovi, kad čuju, da se nije preplašio i ponizio.

Više puta pričinilo se Milkoviću, kako već i u istinu sjedi na optuženičkoj klupi pred sudačkim stolom, dok je i ponosnim hrvatskim okom gledao u hladne i oštre jastrebove oči sudaca svojih. Kod te pomisli, zasjalo bi mu iskreno i pošteno lice čudnim žarom, a srce bi se tako uzbimalo, kan da će sad na probiti mu prsi i onako živo odletiti na cieli onaj kûp spisa, u kojima se dokazivala njegova — krivnja. — Za čas opet smirio bi se, te se poput djeteta našmiešio sam sebi i svojoj ugrižanoj mašti.

— Čudno je ipak sve to — začeo bi iznovice gundrati u sebi, pri čem gledao je na visoko uzničko okno i kan da je od mlakih sunčanih trakova tražio nekaki savjet. — Dà ipak ne znam, kad će me pozvati pred sud, a znati moram, kako ću se ondje ponieti i što ću im kazati. Da se pred njima smetem, bilo bi mi to neizmjereno teško, a mà stoput teže, nego li sve ono, što sada trpim i što još pretrpiti imam. Rekli bi, da sam se zabunio bilo od straha, bilo od krivnje, a kud bi ja onda od stida pred svijetom?! Volio bi najgorču smrt, nego podlo poniženje. —

Kad bi se Mato Milković sam sobom ovako sporazumio i porazgovorio, bilo mu je nekako lakše. Spokojio bi se kano obiestno momče poslie kakovog inata, a zatim svalio bi se na slamnjaču i skoro usnuo dubokim i dugim snom

U snu nije vidio upravo ništa od svega ovoga, što se oko njega vrti i krv mu užije, jer sve slike njegovih sanja bijahu razne, čisto izprekidane uspomene iz onih dana, dok je još bio na slobodi. Bože moj, kakove su to svakake i nesuvisle sanje bile Sad bi se stvorilo nad njim krasno proljetno jutro, a pred njim rosna livada, nepregledna kao nebo, a na njoj samo cvieće i biele ovčice, uz koje klikču s nebeskim ptičicama seoska dječica. Sad bi opet, sve to naglo izčeznulo, a na onoj livadi bilo je sve crveno, ali ne od cvieća, nego od živih kapljica tople čovječje krvi, po kojoj je gazila vojnička noga. — Na taj prizor, sve su one ovčice poskakale u vodu, a i sa onom dječicom pobjegle, jer su se uplašile od velikih pasa, koji su u svojim gubicama nosili svjetle lance. — --

Silan sviet letio im ususret i otimao im lance, pa ih bacao u nekakovu goruću kuću, na kojoj se

ponosno vijala pradjedovska zastava: crvena, bijela i plava — hrvatska! — —

Čula se i vika, što je dolazila, kao tutnjava groma iz daljine, a u njoj razabirao se jedino glas: „Ne dajte ljudi, ne dajte!“ — — Na tu viku, na stotine ruku hvatalo se zastave i kao bez glave bježalo s njome sa garišta na liepo zeleno brdašće, na kome se bielila njegova seoska crkvice. Svi predadoše zastavu u njegove žuljave ruke, a on sam vinuo se s njome na vrh crkve i uzletio još i više, gdje ju privezao za veliki toranjski križ, odkuda se vidi cijeli njegov svijet. — — I svi na to pokleknuše, dok im je glas zvonova nosio njihovu zahvalnicu k Bogu, što im je dao pobjedu i jakost, da su se mogli odhrvati neprijatelju i spasiti još nikad neokaljani barjak rodne svoje — hrvatske zemlje.

Ovako sanjao je Milković, dok je najednoč oćutio, kako ga netko vuče za noge. On se otimao, ali zamao. Hladni znoj orosio mu visoko čelo. Prenuo se i otvorio oči, dok se je pred njim pokazao tamničar s nekakovim spisom u ruci.

— Jedva sam vas probudio, reći će tamničar, — kako možete tako tvrdo spavati? Mora da ste nešto posebnoga sanjali, kad sam vas tako dugo vukao za noge, a vi ni makac! —

— E, — gospodine, nametnuo Milković, — grozan je bio moj san, ali i sladak; pri čemu malko si protro oči i rukom obrisao znojno čelo.

— Možda ste sanjali, da ćete sutra na sud, pa sam vam s toga baš i došao javiti, da se je san vaš izpunio, ako je tako?!

Tamničar mu na to pružio onaj spis i rekao:

— Obtужnicu znadete, ali vam ju evo dostavlja sud i pismeno, pa vam se javlja i to, da je sutra vaš red! — —

Na te rieči nekako je Milkoviću neobično zasjalo oko. — Nadao se doduše uvijek, ali ipak nije ni izdaleka slutio, da će tako iznenada doći njegov dan.

Kad je ostao sâm, bilo mu je, kan da se je sav preporodio.

„Dakle sutra“, — reče sam sebi i sjedne na slamnjaču, da si nekoje važnije stvari i misli prema obtužnici predbilježi.

Bila je već vrlo kasna doba noći, kad je Mato odložio olovku i papir, te zaspao opet novim, ali posve mirnim snom. — Željno očekivano jutro „njegovoga dana“, našlo ga je podpuno spremna na sve ono, što će se dogoditi u onoj velikoj dvorani, gdje ga još nikada nije bilo. Kad je stupio pred svoje sudce, bio je tako miran, kao da je došao na pričest. — Samo duša tresla mu se od neke radosti i treperila od svečanog uzbuđenja.

„Srcem mu zakuca slavna
hrvatske slobode pjesma . . .
Mladu mu razžeže krv
borbe mu ulieva čar!“

U dvorani je bilo mnogo ljudi, koje on nije poznao, a došli su ovamo samo zato, jer su osjećali isto ono veliko čustvo, koje je provejavalo i njegovo srce. — Milkovićev branitelj, poznati odvjetnik, bio je takodjer ovdje, te je i on zadovoljnim okom motrio ponosnu pojavu svoga branjenika. Mato sjeo na odkazanu mu obtuženičku klupu, dok je pred njim bio veliki zeleni, suknom prevučeni stol, za kojim su sjedili njegovi sudci, baš onako važno i hladno, kako si je on

sâm toliko puta predstavljao. Nešto samo, kan da mu je ipak bilo neobično, a to su ona dva stražara, što su stajala iza njega nataknutim bodovima. —

Prije, nego li je počela sama razprava, sudci su se nešto dogovarali i dodavali si razne spise. — Milković jedva je čekao, kad će ga početi izpitivati i suditi.

Napokon svi se umiriše, a onaj stari u sredini — sa dugim brkovima i siedom kosom, uzme jedan spis, postavi ga upravo preda se i zagleda se u Matu, kao da mu želi zabosti svoje hladne oči u dno njegove duše.

Čim ga je oštro promjerio, ogledao se još dva tri puta dvoranom i uzdignutim glasom progovorio:

„Otvara se glavna razprava proti Mati Milkoviću, koga kr. državno odvjetništvo tuži radi zločina smetanja javnog mira, radi silovitog odpora proti oblastima, i radi sgrnuća svjetine u njegovom selu — povodom česa došlo je do pobune među narodom, za koju se on kao kolovodja smatra krivcem.“ — — —

Zatim počese Milkovića izpitivati: „Kako je bilo onaj dan u njegovom selu“ i sve ono, što je s time u savezu. — On međjutim nije mnogo pazio na njihova pitanja, a niti se je obazirao na njihove opazke, već je u svom ponosu i zanosu tako odgovarao, kao da su sva pitanja u jedan mah na nj upravljena bila.

Često su ga baš i osorno prekidali, ali on se nije dao ušutkati, dok im nije sve — sve kazao. — Kad je svršio, morao se je uhvatiti za srce, jer mu je bilo, kao da će se uslied silnog ganuća razpuknuti.

Sudci su bili na nj silno ogorčeni, a osobito i prisutni državni odvjetnik siktao je i ljutio se ko zmija, dok si je kraj toga uvijek nešto bilježio na papir.

Milkoviću sve to nije izbjeglo, on je slutio što ga čeka, pa zato je tražio jedinu utjehu u tome, da im odbrusi onako, kako je u svom srcu čutio i kako je to dolikovalo nepravdami izranjenom čuvstvu hrvatskoga naroda i njegove ljubljene mu domovine.

Govorio je u sebi: „Nitko nije rob, tko sam ne će da bude, savjest je moja mirna, a duša mi je slobodna i sretna!“

„Oj, dušo moja neosudjena!“ — — To je bio jedini glas, koji se je najjače dizao iz njegove nutrinje.

Gospoda su se sudci međjutim povukli u pokrajnu sobu i stvorili su ondje zaključak, koji je Milković predviđao. Uprkos njegovom branitelju s kojim nije bio nipošto zadovoljan, rekoše da je kriv, i osuđiše ga na dugu i težku tamnicu.

— „Osuda vaša mene ne smeta, mogli ste me i osuditi makar na vješala, ali znajte i vama sudit će Bog!“ — Još ovo doviknuo je Mato svojim sudcima i ponosno ostavio dvoranu, gdje su izrečene već tolike kojekake osude u ime Boga i najviše oblasti, a mnogo puta i samo s toga, jer je tako moralo biti. — — —

Kad je Milković izišao iz sudnice, okružio ga na hodniku silan sviet, njegovi prijatelji, štovatelji, a i istomišljenici. — — Medju ovima nalazila se i srodna duša njegove duše, vjerenica njegovih ideala. Živi plamen narodnog ponosa izbijao je iz njezinih žarkih očiju. Ona je dobro razumjela, zašto je Mato ostao bez pravice i bez slobode. Tà često i često razgovarao je s njome o sreći i spasu miljene Hrvatske, dok su oboje izmišljali načine, kako bi ju uzdigli do njezine slobode.

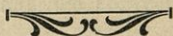
Danas je Mato izgledao pred njom kao neko više biće. Bila bi najvoljela, da mu je mogla utisnuti žarki cjelov na njegovo patničko čelo, al kad nije to mogla, izvadila je hitro bielu svoju maramicu iz džepa

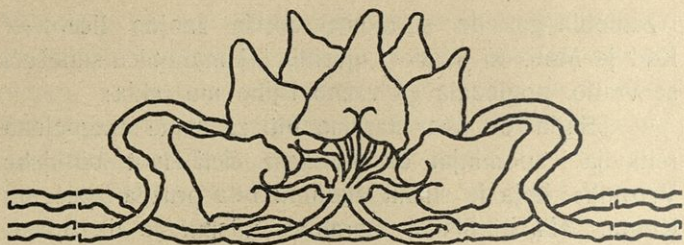
i zamolila ga, da si njome obriše znojno lice. — Kad je Mato to učinio i njezinu joj maramicu smiešeći se vratio, pogledala ga važno i tiho mu rekla:

„Sada će ova marama biti za mene dragocjena relikvija i spominjat će me kroz cijeli život biblijske Veronike, koja je sličnu maramu bila pružila trpećemu Kristu. Na biblijskoj maramici utisnut je lik Spasiteljev, a na ovoj suze i patnje hrvatskoga naroda.“ . . Ona je otišla, a njemu je bilo, kao da mu je njezina biela maramica obrisala krvavo hrvatsko srce, na kojem je bio utisnut sveti lik, trnjem okrunjene i sto put izdane Hrvatske.

* * *

Sviet je još uvijek žamorio, nu Milković nije ništa razumio, već je žurno stupao pred svojim stražarima, koji su ga s otvorenim bodovima pratili u njegove — uze. — —

Intermezzo na slobodi.

Slobodo mila, slobodo zlatna,
Tvojega čara na osvitu j' dan;
Hitro krilca razputaj vezana
Eto kobni minut će danas san!
Brzinom striele pohrli hitro,
Milog mog roda obadji mi kraj
Dokle ti oko doseže bistro,
Pozdravi svuda moj zemaljski raj!

Ako i nisam pjesnik, to ipak ovim riečima pozdravih dan 17. srpnja, kad me nakon osam sati u jutro uznički stražari predvedoše sa kapelanom pred iztražnog sudca B., gdje nam se pročitala odluka sudbenog stola, da nas puštaju privremeno na slobodu, dok ne stigne na našu apelaciju rješenje stola sedmorice, a kad će to biti, da ćemo dobiti ubaviest i ujedno poziv, da odmah nastupimo kaznu. . . . Podpisasmo u to ime nekaki arak, te se žurno dadasmo svaki u svoj hodnik, javljajući svima radostnu viest: „Pušteni smo

na slobodu!“ — — Taj put nismo ni mislili, da je to tek preludij k pjesmi: „šest mjeseci teške tamnice“ i intermezzo na slobodi.

Neki od mojih odličnih prijatelja, već su bili i prije pušteni na slobodu, što riješeni od optužbe, što opet osuđeni, a s onima, koji još čekahu svoju sudbinu iskreno se oprostih. — Valja znati, da u tamnici redovito kažnjenici nikomu toliko ne zavidjaju, koliko onomu, koga puštaju na slobodu. Čini se, da sam ja u tome ipak bio velika iznimka. Kad sam odilazio, gazda moj bio je tako dobar, te mi je otvarao sve stanice redom, a kad se spuštah dolje niz stube, orio se cijelim reštom urnebesni: Živio! — Ovaj je poklik tako djelovao, da mu se ni isti stražari ne mogoše oteti, već su i oni uz sablje i bajunete jednako vikali i sa nekim oduševljenjem mene i kapelana izpratili do glavne uzničke porte u Petrinjskoj ulici. „Sretan put vapijahu svi, i ne daj Bog, da se ikada više ovdje sastanemo. — Nikad vas zaboraviti ne ćemo.“ — Gundulić je rekao:

Vrieme mrakom od zabiti
Care i carska krije imena,
Samo 'e svietla viek na svietu,
Dielah uzmožnieh uspomena! — —

Kad se nadjoh na prostom zraku, nisam ni znao kud bi krenuo, dok se i nitko od onih što bjehu vani, nije ni nadao, da će nas danas, pa makar i privremeno izpustiti na slobodu. Moj kapelan otišao nekamo k svojim rođjacima, a ja se medjutim spustih u Ilicu u Dianino kupalište, da si najprije tielo očistim od rana, što mi ih zadadoše razne kirurgične uzničke operacije. Ako sam i čutio sada u duši neku lakoću i nosio neki sladak osjećaj, to ipak sve mi je to mu-

tila neka gorčina, kad se sjetih, da me kao osudjenika pustiše u krilo, trpeće i jednako osudjene majke moje Hrvatske, koja već dugo, dugo nedužna živi — bez slobode. — Oj, kako bih rado, pa makar i najteže muke, makar i smrt podnio, samo kad bih vidio, da se i Hrvatskoj našoj smieši sunce slobode:

Bože zar ću doživiti časa,
Slobode nam i narodnog spasa?!

Sa našim hrvatskim pjesnikom Veljkom Obradovom — morali bi mi Hrvati dan i noć uzdisati:

Oj slobodo, najdivnije čare,
Višnjeg Boga ponajlepši dare
I vrh našeg ukaži se groblja,
Strgni lanac izmučenog roblja,
Da nas vječno veže sloga bratska,
Da nas vodi misao hrvatska!

Kad bismo to htjeli postignuti morali bi samopregorno poslušnuti i glas slovenskog pjesnika Aškerca, koji nam poručuje i milo pjeva:

Svobodo misli dajem in besedi!
In mnenju vsakemu je pot odprt!
Le da se ljubite med sabo, bratje,
Da srce vam ne zastrupi srd in črt!

Istog dana učinih najprije posjet i naklon preuzvišenom gospodinu svom nadbiskupu, koji me blagim svojim načinom, uz plemenitu sućut svog očinskog srca dočekaao gotovo suznim očima i dao se na široko informirati o cijelom mom uzničkom živovanju, a nakon podulje audiencije odпустиo me milostivo zamjernim simpatijama. Ovo spominjem ovdje s toga, dok ne diram dalje, već tek odkrivam javnu tajnu —: kako je ban Hederváry, htio mojim uapšenjem djelovati

onamo, ne bi li me moja duhovna oblast maknula iz moje župe, i lišila me moje nadarbine. — Prietilo mi se, da će ban naložiti poreznom uredu u Bjelovaru, da mi ovaj ne daje ono 80 kruna mjesečne moje plaće. — Kad sam to čuo, poručih im iz zatvora: da iz svoje župe ne idem ni za čiju volju, dok mogu župnikom biti i bez ičije milosti, jer me moj hrvatski narod, moja seljačka sirotinja uzdržaje, koja hrani sve: i bana, pa će i mene sirotana. — Ovaj je tuš silno djelovao, i bilo je svima dosta za umirenje magjaronskih živaca.

Bilo bi preobširno, da spominjem, kako sam posjetio i mnoge svoje prijatelje, jednomišljenike: Hrvatice i Hrvate, da im se zahvalim na njihovoj miloj susretljivosti i dobročinstvima, koja mi izkazivahu za vrijeme mog iztražnog zatvora. Napose smatrah si za dužnost zahvaliti se gospodi odvjetnicima Dru. Derenčinu i Dru. Franku, koji mene i moga kapelana upravo sjajno i požrtvovno zastupahu na sudu. — Kad bi i htio, srce mi ne daje, a da ne spomenem, još jedan mili posjet, učinjen nezaboravnom prijatelju, žarkom rodoljubu, slavnom našem Evgeniju Kumičiću. — Ova zlatna duša, sjedeć kraj svoga pisaćeg stola, čim me opazila, doletjela je ganutljivo k meni i zagrljila me toplinom nedostiživog, prezaslužnog, neumrlog i značajnog rodoljuba.

Evgenije! — Slavna diko sviju nas Hrvata, idealna dušo duše moje, Ti si umro, a da uvijek živiš! Dozvoli, da Ti s toga u ovoj mojoj skromnoj knjižici prikazem ovaj malen spomen, pa da Ti bolan javim, da domovina naša Hrvatska, još sveudilj za Tobom tuži, i da pati tešku borbu i da još jednako živi, tužna i zaplakana: Bez slobode!

Jednaku poruku šiljam i Tvome sudrugu plemenitoj duši, suboriocu riedkih vrlina, pobratimu Franu

Folnegoviću, koga ovdje spominjem s toga, jer se baš isti dan s njime u duhu oprostih za uviêe na njegovoj smrtnoj postelji, dok je umro 18. srpnja 1903. — Svoj „intermezzo na slobodi“, upotriebih, da i tom plemenitom Hrvatu, na njegovom sjajnom sprovodu, izkažem posljednju počast.

Kad tako medj milim prijateljima u veselju i tuzi proboravih još podpuna tri dana u Zagrebu, potražih svoga kapelana Oskara, i krenuh š njime 21. srpnja na domaju. Svuda do kolodvora pratiše nas nekaki „špicli“, a gdje gdje vidjevahu se i žandari, koji nam svojim salutiranjem izkazivahu i posebnu počast. — Oko sedam sati krenula je zagrebačka lokomotiva putem Dugog-sela, gdje prestupismo na drugi vlak, koji nas vozio liepim dielom naše Posavine, duž Banove-jaruge na Pakrac do Daruvara.

Gledah sada opet divna polja, gdje se veselo vrtila brižna hrvatska seljačka čeljad u poslu, da pridjela sebi i svojim svakdašnji krušac. Sigurno pjevala je i svoje nedužne ljubavne pjesmice, te i uzdisala za željkovanom slobodom drage rodne, hrvatske zemlje. — Da, — hrvatski je seljak čovjek blage i golubinke čudi, samo kad jastreba nebi bilo, dobro bi živio. — Promatrah i liepe zelene livade, gdje je proljetna i ljetna Flora, već razsipala podpuni svoj čar. Po njima mjestimice gledah, gdje se veselo sigrava nestašna dječurlija, kraj pasućih svojih stada, pa im skoro i zavidjah tu sreću i čisto zadovoljstvo, koje nikako i nikada ne može čutiti čovjek, koji se je podao višim zadatcima života. — Pozdravljahu me i skromne kućarke milih naših hrvatskih seljaka, što se u slikovitom zaledju kitnjastih šuma, vinorodnih brežuljaka i plodonosnih voćnjaka: izticahu ko dragi alem kamen u prstenu po-

nosite i čarne kraljevine, ko biser na djevičanskim grudima izmučene Hrvatske.

Dok si tako promatranjem prirode i razgovorom kratismo vrijeme, na željezničkoj postaji u Lipiku iznenadila nas ugledna deputacija hrvatskih domoljuba, predvođena čagličkim župnikom, žarkim rodoljubom g. Šafranom, koji nas i ljubezno pozdravio, dok i svi s nama uljekoše u vlak, da nas prate do Pakraca. Tu je bilo i što vidjeti i čuti. — Već prije, nego li je vlak stao, vidjevahu se iz daljine dugački redovi, ponositih mladih Hrvatica u bjelini sa velikim kitama cvieća u trobojnim vrpcama, dok se je za ovima poredalo nepregledno mnoštvo gradjanka i gradjana, svi u svečanom odijelu i još okićeni hrvatskim trobojnicama. — Čim je vlak stao, nastalo je gromorno klicanje, dok nas je i g. Dr. Matijević, odvjetnik, pozdravio zanosnim riečima i žarkim oduševljenjem. Kako sam na taj mili i nenađani pozdrav odvratio, već i ne znam, ali se ipak sjećam, da su i starci sjedoglâvci brisali suze, dok su kraj toga nježne Hrvatice zapjevale divnu hrvatsku himnu: „Liepa naša domovina“, koju je pratio odjek iz grudiju hrvatskih seljaka, što je odmievao tamo sa čarnih brežuljaka divne pakračke okolice. — Zaista liepo i otačbenički ponieše se ovom sgodom ponositi Pakračani, a koliko takove javne manifestacije doprinašaju k uzbudjivanju i učvršćivanju hrvatske sviesti, zaslužuju s toga gledišta svake simpatije, dok ih i kao takove, svaki čestiti domoljub valja da prima zahvalno, tek dopustiti se ne smije, da se mà kojom prilikom izvrgnu u osobni kult. Valja da nam uvieke bude na pameti: Sve domovini na čast, a malo ili ništa sebi. — — Takav impozantni doček više me nego iznenadio, jer nikomu ništa ne javljah, kad ću se vraćati kući, a tek kašnje doznah, da su gospoda imala svoje

pouzdanike u Zagrebu, koji im brzojavno avizirahu naš dolazak.

Kad u 4 sata poslie podne stigismo u Daruvar, i ovdje nas milo dočekaše, a navlastito nadjoše se ovdje spontano i naši vriedni župljani, koji dodjoše pred nas sa koje desetak kola, dok je na svakima od njih lepršala široka narodna zastava — hrvatska trobojnica. — Cielim putem od Daruvara do kuće pratili nas sada oduševljeni pozdravi hrvatskih seljaka, koji provaljivahu iz svojih kuća, da gledju tu neobičnu povorku, pa da se pitaju, čiji su to svatovi?! — I kod kuće u Grubišnom-polju, svi nas znatiželjno i oduševljeno dočekaše, jedino neka gospoda činovnici, kan da se nisu ni ovaj put ufala na zrak, tek iza zastora svojih prozora promatrahu čudne te „popovske svatove“. — Pravo je rekao netko: „Ne pouzdavaj se u prijatelja prije, dok ga nisi izkušao. Mnogi su ti prijatelji pri čaši, nu malo ih pri vratima tamnice“. — Mislim, da je ipak medju svima, nekako najneobičnije moralo danas biti kotarskom upravitelju B., koji se je valjda iz prijateljske ljubavi nadao, da će me osuditi na vješala, prema onomu, što se veli: Kad cigu zapalo carstvo, najprvo svog čaću objesio. — Kraj toga, možda se danas i zabrinuto pitao: Bog zna, hoću li biti ipak promaknut, što će biti s mojim avansma-om? — — Pjeva Gundulić:

A oni, kieh se boje mnozi,
Strah od mnozieh i oni trpe.

Za vrieme celog moga intermezza na slobodi, dolazahu češće k meni razni prijatelji, a navlastito i seljaci iz bliza i daleka, da me víde i da me pozdrave, dok su neki jadnici, već i mislili, da sam se s toga, što sam boravio u tamnici, već i uzposobio da riešavam

kojekake parnice, te sam i često morao čuti rieči: „Ako vi ne ćete pomoći, drugi na svijetu sigurno ne može!“ — — Znak je to, da naš hrvatski seljak mnogo pati, pa da bi u patnjama svojim htio i medj gospodom naći: srodne duše, koje bi njegove boli osjećale i koje bi mu bile kadre pomoći. Ipak jedno samo bi bilo nužno našem puku i seljaku znati, da si jedino on sam — uz pomoć božju — može pomoći. U drugu ruku znati valja i to: da je mir zviezdâ, daleko nad nepokojem zemlje i da nema rieči, koju bi danas tako malo razumievali, kao što je „pravednost“. Rieč ova dopire k nama, kao pasje štektanje iz tmine.

Prolazio dan za danom, pri čem se zabavljah, što poslovima u svojoj župi, što opet pregledavajuć moju zaostalu ekonomiju, gdje sam se trsio, da ovo ili ono izpravim, u koliko se je još moglo ili dalo. Sve, sve mi je bilo u silnom nazadku, dok mi je gotovo polovica pčelica poginulo, a i vinogradić bio je sav zarašten, te je u njemu bila i preko koljena visoka trava. Družina moja, nije se više ni nadala, da će me kada vidjeti, jer je svaki dan dolazio kaki novi glas, a naročito — odkako su žandari sa sudbenim povjerenstvom i u više navrata prekopavali cieli moj farof, svaku i najmanju stvarcu, — sve je klonulo, jer su si valjda mislili, da su našli kakove rukopise, koji će mi zakrenuti vratom. U takovom dakle položaju — nije ni čudo, što se je za moje gospodarstvo slabo tko brinuo, i što sam skoro sve našao — kano na umoru.

U kojekakim brigama i zanimanju očekivasmo i svaki dan „Befehl“, kad će zazveknuti trublja sa Olimpa i pozvati nas opetovno u carsku vojsku i tatski logor. — Moj kapelan gospodin Šuster nije se nikako mogao sprijateljiti s mišlju, kako bi on i opet morao „einrukovati“, te „za volju magjaronâ“, još i šest mje-

seći dati se i gore muštrati, nego li je to bilo u iztražnom zatvoru. — Svakim danom dozrijevala je u njemu misao, kako će radje ostaviti i rod i dom, nego li da medju njim i u njem strada i da živi — bez slobode. — Još se je samo čekalo, kakovo će stići riešenje od vrhovnog suda, da li će nas u obće riešiti, ili možda smanjiti nam kaznu tek samo na par tje-dana. — Kad je oko 25. listopada u istinu stiglo riešenje i poziv za nastup četiri mjesečne težke tamnice na 17. studenoga, moj mladi prijatelj, već nije ništa razmišljao, nego se je odmah odvažio i spremio na put preko oceana. — Tek najuži domaći krug, znao je za njegovu odluku. — Uzajmio sirotan negdje kod „Vesne“ u Zagrebu novac, pribavio si civilno odielo svoga brata, pašuš na njegovo ime, te tako kao trgovački putnik, izgubio se jednog liepog jutra sa farofa. — Pošao još put Osieka, da ondje otcu i majci, tek samo u hitnji veli „s Bogom“ i da se š njima tužnima u najvećoj tuzi oprosti.

Moram reći, da mi je bieg i odlazak moga kapelana na taj način, prouzročio neku neopisivu i težku bol. Valjda se još nikada, što takova ili sličnoga u Hrvatskoj medju svećenstvom desilo nije. — Najgore mi je bilo, što je čovjek još mlad kao cviet, — nevičan patnjama, stradao uslied svoje lakomišljenosti, možda i nespretnosti, dok ga i stanoviti faktori upotriebiše kao podlogu, da u prijateljskoj povjerljivosti izkopa sebi i svom župniku grob. U drugu ruku mislio sam si, da strada sbog velike uslužnosti i ljubavi spram mene, jer da nije bio baš mojim kapelanom, Bog znade, bili igda bio pao u takove zamke i došao na tako smionu odluku. — Dà, — dugo i dugo žalio sam ga, a još ga i danas žalim.

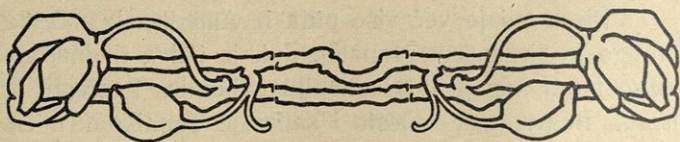
Pisao mi je već više puta iz Amerike. Iz početka mnogo je siromašak prepatio, dok je i dva tjedna odležao tamo negdje u Alegheniju u bolnici. Postigao je hvala Bogu ipak mjesto i sada je župnikom u St. Louisu No. 2104. Oregon Ave. America U. S. Čitao sam nedavno u novinama, da ga njegovi župljani ondje vrlo rado imadu, a tamošnji biskup, da mu je dozvolio i služiti glagoljsku misu u crkvi, dok će se njegovim nastojanjem, osnovati u St. Louisu i hrvatska pučka škola. — Bog mu dao svako dobro, svaku sreću i svaku utjehu!

Kad sam bio nastupio kod sudbenog stola u Zagrebu dosudjenu kaznu, pitaše me ondje: „Gdje vam je vaš kapelan? — — Da, — prekasno smo saznali! — Bili smo za njim poslali brzojavnu tjeralicu u Hamburg — rekoše mi još, — ali već je bio sretno umaknuo.“ —

* * *

„Intermezzo na slobodi“ -- odgovorih, nije mu dao, da živi — bez slobode.

Oproštaj sa slobodom i nastup kazne.

Oj slobodo sladka i draga,
Izvrstno te uvijek neljubi,
Ni poznavala tvoga blaga,
Tko te ovako neizgubi!

Ivan Gundulić.

Bila je nedjelja 15. studena 1903. — Nagrnulo je sila naroda u moju župnu crkvu. Čuo sviet, da ću nastajući tjedan nastupiti dosudjenu kaznu, pa kan da se svi htjedoše sa mnom oprostiti. Svak si je mislio: Bog znade, hoćemo li ga više vidjeti ili ne? — A govorilo se i to: kako će me metnuti „u špange“, gdje ću boležljiv od boli, gladi i zime i sigurno poginuti.

Veli se, da je tamnica „sepulcrum vivorum“ — grob živih, a ja sam imao danas držati sam sebi nadgrobno slovo. To se je barem očekivalo. — Zaista teški položaj i čudan posao, osobito, ako se još uzme u obzir, da je moja župa u miniaturi mala Austrija, gdje imade narodnosti svake ruke, a i Magjara do tri hiljade duša. — Možda je ipak po koji od tih ljudi — nahuškan, — imao u srcu svome i kakovu tajnu, neotkrivenu željicu?! A kako i ne bi! — Kad su me zatvorili, našlo se je u mojoj župi i kojekakih bezduš-

nih magjaronskih plaćenika i agitatora, koji htjedoše izazvati na sve moguće načine pravu bunu medj mojim župljanima Hrvatima i Magjarima. Išlo se je pače tako daleko, da su dali štampati kojekake izmišljotine i širili ih potajno preko židovskih ruku medj narod. Magjarski list „Magyar Szo“ pisao je zlobno, kako ću primiti zasluženu plaću na vješalima, dok su se premetačinom kod mene našla tri sanduka: „jedan pun baruta i dva handžara, kojima sam htio oboružati svoje Hrvate, da navalimo na Magjare i da ih sve poubijamo. Seljaci Hrvati, da su bili pripravnici na navalu i drugim oružjem kano: kosama, motikama, maljevima i koječim.“ — — Sve ove gluposti mojih neprijatelja, nisu dakako mogle roditi žudjenim plodom, jer me moji župljani bez razlike narodnosti vrlo dobro poznadu, pa ih medju se zavaditi nitko nije kađar.

Uz takove okolnosti govorio sam im danas o ljubavi spram Boga, bližnjega i spram domovine, dok sam njih i sebe tješio Gospodnjim riečima: „Blago si ga onome, koji progonstvo trpi sbog pravde i istine“. Crkvom vladalo je obćenito ganuće, koje napokon provalilo u glasno jecanje i zagušljivi plač. Preporučio sam ih sve u zaštitu Boga i Majke božje, a sebe u njihovo drago spominjanje i tople molitvice. Zaključih riečima psalmiste Davida: „Štit je meni u Boga, koji čuva one, koji su pravoga srca!“ — Ne bojte se i ne plašite! — Bog je dobar:

Pa kad zlatna vrata se vremena,
I ja ću se vratiti medju vas! — —

Poslie svete službe, kad izadjoh iz crkve, svak se još gurao k meni, da mi poljubi i stisne ruku, te plaćuć zaželi: Sretan put! Dà, — — sretan put — u tamnicu! — — — — — — — — — —

Dobar je dobar, taj naš hrvatski narod, samo kad bi imao ljudi, koji ga ne bi zavadjali, te klevetanjem i ocrnjivanjem međusobnim — u njemu širili mržnju i prezir, često i spram najboljih i najpožrtvovnijih otačbenika. Sve je raztrovano! — — Sve stranke i strančice u Hrvatskoj — uz riedku iznimku — hvataju puk i seljake za sebe, a malo za domovinu. To je najžalostnija pojava našega javnoga života. — — Sve za sebe, a malo za Hrvatsku. — Koli grozno, kako užasno! —

„Al svanut će danak strašne plate —
Daleko nije, već se vrane jate
I grakću kano crne kletve zrakom —
I jao si ga svakom — velim, svakom,
Iz ruku puka koji jede pije,
A kano diete još mu odan nije!“

Oдох u svoj župni dvor i stadoh se spremati na sutrašnji put. — — Iz moga mjesta do Zagreba imade jedan dan putovanja, a 17. studena imao sam nastupiti „u ime Njegovog Veličanstva“, dosudjenu mi „težku tamnicu“ — — od šest mjeseci, sniženu po stolu sedmorice zbog iztražnog zatvora, — što ga uračunaše — „na četiri“. U jednu škrinju nabacah nešto rubenine, par knjiga i papira, pa kraj toga pomišljah: k čemu to činim i „kojemu svetcu“ za volju moram u zatvor? — — Još se pitah što sam skrivio i u čemu bi me „rešt“ mogao popraviti?! Sav odgovor na to pitanje, kretao se oko gromovnika Zeusa, koji je u Hrvatskoj gospodario pod imenom Khuena — Hervedvərija. —

Približila se i večer, a sa moje župne crkve odjeknuo glas velikog zvona, da pozdravi svetu Gospu — Kraljicu neba. — Pričinilo se, kan da mi to drago zvono zvoni na pogreb. — Bog znade hoću li ga još

ikada više čuti, hoću li živ uzkrsnuti iz groba i opet začuti njegov sveti i tajinstveni glas?

Pomolih se i u nekom neobičnom uzbudjenju, nadjoh se najednoč kraj stola kod večere, okružen mojom svagdanjom svitom. Bio je to moj kapelan Rade, dobri prijatelj i crkveni slikar g. Rojnik, te dva plemenita sokola iz slavenskoga sjevera — braća Mölzeri, znameniti graditelji orgulja iz Kutne Gore u Českoj. Prvi već je i poznat iz ove knjige, a ostala trojica pravi su umjetnici, svak u svojoj struci. Orguljari dali se na namještanje novih orgulja, a slikar na umjetno bojadisanje crkvenog svoda i crkvenih stiena. Ljudi su to idealni, a dodjoše k meni iz domoljubnog poštovanja na moj poziv, da za eventualni dobrovoljnim prinosima, tek sakupiti se imajući novac — uređuju crkvu i postavljaju skupocjene orgulje. Večeras promatrali me, nekako plaho i nevoljko. Običnog humora i veselja „u mom samostanu“ nije bilo. Braća Česi, kan da nisu mogli vjerovati, da ću ja sutra sbilja morati ostaviti dom „mira i molitve“, te otići u „carski logor“ — medj tate i razbojнике. Rekoše, da se što takova u Českoj nikako i nikada dogoditi ne bi moglo. Tamo, kad bi se kakovog svećenika zbog domoljublja i politike samo i usudili zatvoriti, da bi se sav češki narod uzbunio i da tako dugo ne bi mirovali, dok ga ne bi riešili tamnice i oteli robstvu. — Ove me rieči sjetiše neumrlog pjesnika Slavy Dcere — Jana Kollara, koji veli:

Tko je vriedan slobode, tudju cieniti znade,
Onaj pravi je rob, komu su robovi slast.
Ili ruke il' jezik, tko u okove veže,
Tudje ne štujuć, taj jednaki počinja grieh!

Ja se umoran dadoh na počinak, a moji prijatelji još dugo u noć pretresahu tužno stanje u Hrvatskoj,

te žalostnu sudbinu, što ju progonjen Hrvat snaša na rodjenoj grudi.

Sliedeće jutro, osvanulo je nekako turobno. Vjetar začeo je hućiti i nemilo šibati svojom moći, dok se medju njim poigravao snieg, a i neka maglena, zagušljiva kiša. Oko osam sati našao se i moj kočijaš pred župnim dvorom, koji me imao odvesti do željezničke postaje u Daruvar, odakle vodio me daljni križni put u Zagreb. Na kola natovariše moju škrinju i još nešto prtljage, dok se napokon i ja smjestih gore. Na dvorištu bilo je i nešto svieta. — Domaći i stranci okružiše sada moja kola tako očajno, da mi se njihov plač pričinjao kano opielo nad otvorenom grobljanskom rakom, koja će sad na ugrabiti pred njima ljubljeno i drago biće. Napokon krenusmo. — Bacih još nekoliko pogleda naokolo i nestalo me u buri i snježnoj vijavici. Što sam u taj par ćutio, izreći se ne dà, opisati se ne može . . . Znadem samo to, da sam počeo silno kašljati i nije mi bilo dobro. Kraj mene sjedio je moj dobri slikar, koji me i pratio do Daruvara. Kako je na kraju moje župe u Velikim Zdencima bio na taj dan i veliki godišnji vašar, sretali smo putem i mnogo, mnogo razne svjetine. Svi pozdravljali me nekako tugaljivo i dovikivali mi sad: s Bogom; sad: sretan put, a i druge slične rieči. Čuo sam pače jednoga, gdje je u sav glas zavapio: Gle, što nesretni magjaroni učiniše iz našega župnika, sada mora — evo — i opet u rešt! — — Bog bi i znao, kakovih sve opazaka nije tu bilo. — — Napokon se nešto smirih. Tà prohujilo je, pomislih, već nad glavom mojom, mnogo težkih i bolnih dneva, a Bog će dati, pa će i to proći. Liepo veli Katalinić-Jeretov:

Nek me biju vihri sudbe
I nek moje srce plače,

Ono će se iza boli
Dignut krepče, ustati jače!

Oko jedanaest sati dodjismo u Daruvar, gdje predadoh na stanici svoje stvari, a onda oprostiv se ljubezno sa svojim pratiocem, unidjoh u željeznički voz, gdje se nadjoh u kupeju sam samcat. — Vlak počeo se skoro lagano pomicati i poput zmije previjati svojom običajnom cestom, a u dva sata dovukao se već i do Pakraca. Ovdje moradoh izaći i čekati skoro do četvrte ure. Upotriebih međjutim ovo vrijeme, te posjetih tuj neke svoje prijatelje, s kojima se takodjer usrdno oprostih. — Moj dragi kolega Pero C., čestiti svećenik i vrli rodoljub, pokazao je i ovom sgodom, svoju riedku ljubežljivost i poštovanje spram moje osobe, što i ovdje záuzgred zahvalno spominjem.

Nije mi zadaćom, da opisujem daljni svoj put i doživljaje do Zagreba, s toga i mimoilazim mnoge željezničke postaje, a i ljude, s kojima putem razgovarah. Bilo je blizu devet sati, kad se nadjoh u glavnom gradu Hrvatske . . . Kolodvor bio je sav oživljen, pa se jedva proturah izmedj silne vreve ljudi, koji tuj očekivahu svoje drage i mile. Za moj dolazak i nitko nije znao, pa me i nitko dočekaao nije. Tek kašnje na putu sretoše me neki prijatelji i sprovedoše uz nježne simpatije u hotel Liebold. Kako me upozoriše, za mnom uljeglo je u gostionicu i više, jur poznatih zagrebačkih „špicla“ — ili kako oni sami sebe zovu, tajnih redarstvenika. Mene međjutim nije to ni najmanje smetalo. Oni smestiše se kod jednoga, a ja sa prijateljima opeta kod drugoga stola. — Nešto malko povečerah, pa kad opazih, da se kraj mene skuplja sve više i više novih prijatelja, da ne dodje do kakovih izkaza, pozdravih se prijazno sa svima i odoh u svoju sobicu na počinak.

U noći sanjao sam, kako stojim negdje na najvišem vrhuncu zagrebačke gore Sljemena. Bio sam daleko, daleko od himbenog svieta, posve blizu Boga, koji je s te visine sipao svoj sveti blagoslov nad osvjetljivo i nemilosrdno ljudstvo. Pred očima mojima, svuda se širilo magleno sivo more, čiji valovi tamo od srebrene Save — prekrivahu i čitav Zagreb-grad.

I kako mrtvo bilo je to magleno more! Nikake ladjice i brodice na njemu, pa ipak žive ljudi na dnu njegovom. Liepe zagrebačke crkve i sgrade stoje u njemu kano utopljene, a i jedna grozna crna kuća sa rešetkama, kano začarani vražji dvor od svega svieta zaboravljen.

Gledah u tom maglenom moru gospodu, gdje sjede kraj zelenih stolova, jedni na Kaptolu viećaju, kako će ljude voditi u nebo, a drugi na Zrinjskom trgu, kako će ih turati u pakao — u tamnice . . . Na Markovom trgu koprcala se takodjer u magli neka posebna vrst čeljadi, koja stvara zakone, a tumači ih sad ovako, sad onako, danas ih proglašuje, a sutra opet „naredbama“ ruši . . . Kan da me u snu nešto gurnulo, prenuh se i zavapih: „Oj, dodjite, ovamo gore iz vaše magle svi na ovu visoku goru, dodjite ovamo, gdje sloboda vlada dajte da vam vaše zakone sloboda sankcionira; stvarajte ih što manje, ali neka budu pravedni i čvrsti kano kremen, a čisti kano sunce“ . . .

Kad se probudih razmišljah, kako bi sbilja ovakovi vrhunci gorâ, bili najbolji i najsvetiji parlamenti, a tko više ne bi imao snage, da se poradi visoke starosti ili tjelesne ugojenosti po njima uspinje, taj bi poštenije uradio, kad bi liepo mirno ostao dolje, kad ne bi težio za tim, da nad drugima vlada i gospoduje i da Hrvatskoj stvara robske zakone.

Oko jedanaeste ure, zaputih se spram „tatske kuće“ u Petrinjskoj ulici broj 12. — U nekoj neuređenoj dispoziciji duše, povukoh za zvonce i najednoč nadjoh se u društvu, poznatih mojih poglavara — moje tjelesne „tatske“ straže. Dobri ti moji i plemeniti prijatelji, pozdraviše me vrlo uljudno i predvedoše me odmah gospodinu tamničaru, koji me je primio više nego sažalno, više nego ljubezno. Izvadio je veliku i debelu knjigu i ondje pod brojem 220. upisao sljedeće:

„Ivan Nep. Jemeršić 40 godina star, nastupio je kazan teške tamnice 17. studenoga, rođen je u Jezeru kraj Velikog Trgovišta u Zagorju; visok 188 centimetara; uzrast tiela mu je visok; obraz: dugoljast-mršav; boja obraza: biela; vlasi: smedje; čelo: visoko; obrve: smedje; oči: malo modre; usta: naravna; zubi: manjkavi; brada: okrugla-ovalna; osobite oznake: kratkovidan; govori: hrvatski, češki, njemački, magjarski, latinski itd.; odjeću nosi: svećeničku. Uzrok uhićenju: smetanje javnoga mira. Ponašanje za vrijeme iztražnog zatvora bilo mu: uzorno. Nastupa kazan u samici broj 65. drugi sprat — na kraju.“

Još me jednom tamničar milo pogledao i predao stražarima, da me vode u moj novi stan. Gore na hodniku čekao me već moj stari ključar Frančić — nekako bljed i zamišljen. Reče: broj 65. sada je vaše ime i prezime!

„Zaškrinuše vrata tvrda,
Grob svoj — oko sebe gledam
Sve mi, sve mi na um pada,
U nevid mi svet sav ode
Pak se praštam od slobode
Rob sam!“

Moj susjed broj 64.

Kad me uznički stražari vodiše u moj stan br. 65. bacih i nehotice pogled na susjednu ćeliju. Kraj bijelih vratiju na crnoj ploči stajao nadpis: Leopold Dinghoffer —; ime kažnjivog čina: silovanje; dan, kada je doveden u ovu uzu: 16. kolovoza . . . Dok se malko razabrah u svojoj samici, razmišljah u sebi: kaki to mora biti susjed kraj mene? Čudnovato mi glasila oznaka njegovog kažnjivog čina. Pomislih: za cielo mora to biti kakovo mlado, jogunasto momče, kad se bavi ne baš delikatnim sportom. Dugo ipak nisam si time razbijao glavu. Ta — zatvori i tamnice su na zemlji čistilišta za sve vrsti grieha, a ovamo valjda spada i silovanje . . . Medjutim sljedećeg jutra, kad se otvoriše u šest sati vrata moga raja, imao sam i odmah sreću, upoznati se sa svojim susjedom.

— „Meine Hochachtung Herr Pfarrer! Mein Nahmen ist: Leopold von Dinghoffer“ — pozdravio me broj 64.

— „Grüss dich Gott — Kriegskollega“ — rekoh u sebi i pružih susjedu prijateljsku desnicu.

Koliko razočaranje! . . . Mjesto umišljenog mlađića, gledao sam pred sobom otmenog starca od 60 godina. Bio je srednje veličine, dosta okrupnog tiela.

glava mu bila obraštena gustom siedom kosom, a ri-
edki progrušali brci stisli se pod ovalni nos, dok mu
je cieli izražaj lica odavao, neku posebnu blagost i
ljubežljivost. — Odielo na njemu bilo je pristojno, a
za uze skoro i preelegantno. — — Mjerio me jadnik
od pete do glave svojim plavim, suzama orošenim
očima, a činilo mi se, kan da je htio odmah već kod
prvog susretaja, prelijati u mene čitavu dušu svoju.

— Dinghoffer — šuti pa muči — still schwei-
gen! — — — — Oglasio se nešto uzbiešnjeno tamo
od svoga stolića naš gazda, pri čemu zaprietio oštro
sa čitavom hrpom ključeva u ruci. — „I vi gospodine,
broj 65. nemate baš što poštena razgovarati sa ovim
starim švabskim lopovom. Najbolje da ga ni ne gle-
date — i onako će skoro u Mitrovicu“. . .

— Moj susjed na te rieči nekako uzdrhtao i kan
da ih nije pravo razumio, dok me pitao, da mu raz-
jasnim, što gazda govori i želi.

— „Bitte Herr Pfarrer sagen s mir — was sagt
er, — was sagt er?“ — reći će zvjedljivo spram mene.

Ali jao i pomagaj! — Gazda mislio, da je
stari dobričina izrekao na nj kakovu psovku, pa i prije,
nego li sam mogao, da mu protumačim, što gazda na-
redjuje, već je ovaj planuo kao ris, a moj susjed, kano
munjom ošinut odfrknuo u svoj brlog, na koji uz silni
štropot, svalila se uznička vrata, kano težki kamen na
grob mrtvaca. — Kad vidjeh, kako grmi, povukoh se
i ja tihano u svoje skrovište, gdje se zgurih u kutić na
slamnjaču, očekujući, hoće li udariti grom i na moja
vrata. Opazih, kako je samo nešto malo na mojim vra-
tima tresnulo, što je bilo dovoljno, da se i moja gajba
hermetički zatvorila. Medjutim razliegao se hodnikom
silni pljusak i kiša psovaka — medju kojima razabi-
rale se rieči:

— „Gle ti starog mulca! — Krucifix noch einmal — misli on, da sam ja njegov norc! — Das ist nicht schlecht! — — — Jedva je popo došao ovamo i već me taj stari švabski bekrija pred njim smradi i gadi. — — — Dat ću ja tebi: — was sagt er, was sagt er. — — — Ne znaš, da se tu ništ ne pita, već samo: šuti, pa muči! — To je bar lahko i na to se ova fakinaža priučiti ne može. Gle, još me i psuje! — Zatvoren budeš u svom smradu, pa krepaj! — Ako ti nije pravo, objesi se — za drugo i nisi!“

Već sam iz iztražnog zatvora dobro poznao svoga gazdu, pa se nisam prevario, kad sam mislio, da će skoro bura jenjati, a za njom da će i opet zasjati, makar i slabo uzničko sunce. Valja znati, da u tamnici, gdje čovjek boravi pod tudjom puškom, a bez slobode — i slabo sunce, sladki je melem na bolno srce.

Do devet sati, već je bio stari posve dobre volje. U devet i pol, došuljao se i posve lagano do izpred moje ćelije. Gledao sam njegovo sivo oko na uzničkom oknu, a valjda mu već i smiešak lebdio na upalom licu. Zavrtio medjutim dva puta ključem i našao se u mojoj samici.

— Molim, molim, reče, samo tiho — tiho! Ovi stražari uvijek se tuda vuku, a vi dobro znate, što je red i kruh. — — Drugi put reći ću vam i više. Sada samo to, da vam rečem: kako moram i na vas jednako vikati, kao i na druge! . . . Drugo je opet, što ja u srcu ćutim, a da i dalje ne govorim . . . Pametnomu i jedna je rieč dosta! . . . „Oni gore“ — naložili nam, da na vas još bolje pazimo, nego li na svu drugu bagažu ovdje. — — Prije, u iztražnom zatvoru, bilo je drugač, a sad je opet drugačije.

— Dà, još ću vam reći — samo tiho! Znae vi, da ovaj vaš susjed Dinghoffer — nije vaš par! To vam

je stara krmačina, da si čovjek ni mislio ne bi. Švaba stanuje već 38 godina u Hrvatskoj, a ne razumije baš ni rieči hrvatski . . . Stanovao je negdje tamo u Ilici, gdje je već godinu dana bombonima i šećerom primamljivao svaki dan u svoj stan, jedno liepo 12 godišnje gluho-niemo djevojče, kad se je vraćalo oko podne iz škole gluho-niemih kući . . . Ljudi so to dugo promatrali i napokon stvar prijavili policiji, koja je evo 16. kolovoza otkrila crni zločin . . . Dalje vam i ne ću pripoviedati – mrzko je! Još ću vam samo reći, da su ga nedavno osudili na godinu dana tamnice. On je rekurirao, ali sada mogao bi dobiti još i više.

— Hvala vam dragi brate, — rekoh milom svom gazdi, što ste mi to saobćili. Ja živo osudjujem taj gnjusni čin, ali ipak vi mi ne ćete zamjeriti, ako dodjem do sgode, pa da i sa svojim susjedom izmijenim kadkada koju rieč. Vidite izmedju 160 reštanaca, što se sada nalazimo u uzama, svi su osim mene prosti zložinci, a ja sam svećenik, pa kad se već nalazim medju njima ne zamjerite, ako slučajno gdje kada i kojega nagovorim. Tà i Krist Gospodin pomilovao je i istog razbojnika na križu, a i sa najvećim griješnicima drugovao je, te jih pratio milim načinom, a i blagom naukom svojom.

— E, — ako je tako, onda čast! — nadovezao i nehotice naš brižni gazda.

U to udarilo deset sati, a moj mi stari još reče: „sada moram ići, da pustim neke lopove na šetnju, a ako hoćete i vi s njima ne marim“.

— I opet hvalim, rekoh, — ja bih rado išao, ali samo ako biste pustili i mog susjeda Švabu, pa da smijem š njime na šetnji razgovarati.

— Čudan ste vi čovjek — odgovrnuo napokon stari. — Nisam ni mislio, da toga starog švabskog

blezgonju danas više puštam van, ali kad baš hoćete — — — pa — — — Evo neka bude! — — — Idite za mnom! — — Podjoh.

Gazda prevrnuo dva tri puta ključevima, bacio nekoliko pogleda na crnu ploču broj 64., nešto uzdahnuo; sunuo svoje žezlo u bravu; otvorio vrata i doviknuo nekako nevoljko:

— Dinghoffer, na šetnju! — — — Ideš evo s ovim gospodinom i nemoj me ništa ogovarati, već šuti, pa muči! — — Još ti velim, nemoj misliti, da je taj gospodin kakva cura, to je naš „tatski popa“, može te učiti i hrvatski, — — ali samo: šuti — pa muči. — Pomislih: čudnovato pojima taj naš gazda učenje, kad veli: šuti — pa muči . . . — Ali kao što nekoč Pitagorini učenici nisu smjeli mnogo pitati za razloge u naučanju svoga učitelja, već je bilo dosta, kad se kazalo: „Pitagora je rekao“; tako i nama reštancima nije preostajalo drugo: već je bilo dosta, kad je Frančić nešto rekao, a dalje: šuti, pa muči!

Moj susjed pogledao je nekako plaho našeg gazdu, dok su svekolike njegove opazke, bile za nj kano španjolsko štivo. Stojao je uzbunjeno kraj svoje slamnjače i nije znao, što bi i kud bi.

— „Herr Geistlicher, Herr Geistlicher — lieber Herr Pfarrer — was, muss ich nach Mitrovitz?“ — — zavapio je ljubopitno, očajno i gotovo u smrtnom strahu, kad me je zagledao, pri čemu uzdrhtao je ko lier na vodi, kad ga udari slabi val.

— Kakav „Mitrovitz“ — doći ćeš i tamo! — — Nasmiešio se porugljivo gazda i dometnuo: „Napolje! Marš špaciren! Zar ne razumiješ?“

— „O ja! — — Soll ich spazieren gehen — das verstehe ich schon. Danke, danke. — Gleich, gleich“ — zakrajčio poslušno moj susjed, dok se je i za čas

našao na hodniku, kano u nekom sretnom iznenadjenju i devetom blaženstvu.

Spustih se š njime niz uzničke stube, pa kad dođosmo na dvorište, začesmo se i mi sa ostalim kolegama vrtjeti: gore, dolje, simo i tamo. Moj susjed tumačio mi sada uz rodoslovlje i neke svoje doživljaje i tužno nadovezivao: kako je nesretan i kako nevin strada. Izpričavao se — da: — da nije kriv, kan da je znao za ono, što narod veli: Sramota teža, nego išta! Iz njegovog pripoviedanja razabrao sam i to, kako je u svoje vrieme imao negdje u Samoboru trgovinu i tvornicu stakla, a kašnje kad je bankrotirao, nastanio se u Zagrebu, gdje mu se žena iznevjerila, te pobjegla sa nekim častnikom u Švicarsku, a da je ostao sam sa ljubljenom si kćerkom Lidijom, koja mu „nježna i lijeпа“ umrla u mladjahnoj dobi od šestnaest godina. — U zadnje dane prije uapšenja, bio je činovnikom kod osjeguravajućeg društva Greschhama, gdje da je i imao liepu plaću, nešto preko dvie stotine kruna mjesečno.

Kao što danas, tako sam se i kroz cielo vrieme moga tamnovanja skoro svaki dan sastajao sa svojim susjedom, bilo na uzničkom hodniku, bilo na dvorištu kod zajedničke šetnje od 10—11 prije podne. Od uzničkog poglavarstva nitko nije sirotana pravo trpio, a to sve za oto, što nije razumio baš ništa hrvatski. Znao je ipak samo tri rieči: „Küss die Hand; fala i topro“. Kako je opet osim tamničara uzničko poglavarstvo slabo razumievalo njemački, može si čovjek lako predstaviti u kakovom se škripcu moj susjed nalazio. — Mitrovica bila mu uvijek na pameti, a ovaj azil bio za nj još i sigurniji, što u uzama sudbenog stola, nisu ga mogli baš za ništa upotrebljavati, dok prostom poslu nije bio naučan, a za „tatsku kancelariju“ opet nije imao sposobnosti . . Vidio je on sve to, pa u mislima

da u zlu izbjegne još i goremu, dao se starac na živo učenje hrvatskoga jezika. Nabavio si negdje Filipovićevu malu slovniciu i riečnik, te stao kao papiga bubati ona mrtva slova, a često i po cijele noći prepisivao je na papir pojedine stavke, što bi mi onda drugi dan predavao na izpravak, dok bi kod uzničke šetnje opet sve zajedno čitali.

Med uzničkim stražarima bilo je češće mnogo smieha, kad bi slušali, gdje moj stari učenik krivo izriče pojedine rieči, pa bi se pokadkada narugali i meni i njemu, te glasno odbrusili:

— Baš je vriedno, da se vi, kao ozbiljan čovjek muštrate sa ovim starim oslom i volom. Ne zaslužuje drugo, nego da mu kundakom razbijemo lubanju, kad u 38 godina, što boravi u Hrvatskoj i jede ovdje kruh, ni toliko pristojnosti nije imao, da nauči naš jezik. —

Kod ovakih prilika i meni je gdjekad mà i nehotice zaigrao bolni posmjeh na usnama, kad bi me stari odmah pitao:

„Etwas verstehe ich — aber nicht viel. „Mustrati“ — ja! Aber „solum i folom — kutakom raspijem lupanj“ — das nicht! Was ist das?“

Nakon dvomjesečnog kurza, što je moj susjed polazio u tatskoj akademiji moja predavanja; postigao je barem to: da su ga jednoga sretnoga dana primili u tatsku kancelariju — kao praktikanta. — Prem je ovdje od svih svojih kolega bio najmarljiviji, ipak kraj svega toga, bio je uvijek u „Rückstandu“. Nije koristilo i to, da si je spise odnašao u svoju ćeliju i ondje u noći prepisivao. Gospoda sudbeni viećnici pravili su običajno vrlo šlendrijanske hrvatske koncepte, tako da su se i vještaci jedva mogli u tome snaći, a gdje bi on jadnik?

Nekako koncem veljače 1904., primio je i rješenje stola sedmorice na svoju apelaciju, gdje je osuda sudbenoga stola postala pravomoćnom, a on našao je u tome razloga, još više tužiti se na silne nepravde u Hrvatskoj, gdje je pod stare dane — još kao stranac, morao doživjeti i tu čast, da je postao: „Märtyrer aus der Liebe“. — Dà, — mučenik ljubavi, i to još poradi jedne gluho-nieme djevojčice, dok su i mnoga visoka gospoda u Zagrebu, imala doći na optuženičku klupu zbog sličnoga sporta, da se nije sve „fertušalo“, i da nisu umaknula. — Dà, dà, — na žalost i u Hrvatskoj na svim linijama vrijedi ona: „Quod licet Jovi, non licet bovi“, ili kako bi slavosrbi od prilike rekli: „Što je slobodno Savi, nije slobodno Pavi“, a moj bi Švabo često govorio: „Eines schikt sich nicht für alle“. — —

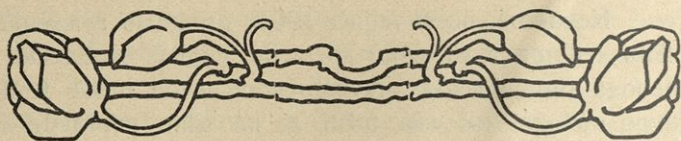
* * *

Jedno je, što mi je moj susjed iz „tatske hiže“, ostavio za uviieke na ozbiljno razmišljanje, naime pitanje: tko je bio kriv, da je taj Švaba čitavih 38 godina mogao proboraviti u Hrvatskoj i imati ovdje svoju fabriku i trgovinu, a da ipak ni malo hrvatski naučio nije?

Mislim, ne bez razloga: slabu je imao školu u Hrvatskoj . . . Poznajem i sam Hrvata, koji se pače iztiču i svojim steklištvom, a govorit će radje njemački, nego li hrvatski, pače i sa onim osobama, koje dobro hrvatski znadu. — Ako tako, zar onda možemo zahtjevati, da tudjinac u nas hrvatski govori, kad i mi sami to ne činimo? Pitam:

Što koristi grm od ruža,
Ako na njem cvjeta nema;
Što ti zemlja rodna pruža,
Ako jezik u njoj driema?

Novi ljudi i novi život.

Veli se: grob nebeska je kolievka, a „Miserere“ pjesmom uspavankom. Razmišljao sam dugo o toj rečenici prvih dana svoga tamnovanja, pri čemu podao sam se posve ravnodušno samovolji svoga okoliša. Izpitivao sam i pobliže novu svoju celicu, ali nije se u mnogom razlikovala od one — prije četiri mjeseca. Bila je vrlo malena, tek pet koračaja dugačka i tri široka, dva metra visoka; stajala je u njoj mala školja sa rešetkom, kroz koju probijalo je dnevno svjetlo. — Inače na stieni bio je isti „Kućni red“ sa 18 točaka, koji mi je već odprije bio dobro poznat.

Da ne klonem duhom, stvorih si ja sam za sebe i svoj posebni — kućni red, ili da bolje rečem, skrojih si neka pravila života, koja napisah s protivne strane tabele uzničkoga „Kućnoga reda“. — Ovu bi onda svaki dan u jutro i na večer sa stiene skinuo i okrenuo, dok bi na njoj čitao sljedeće:

1. Gledaj, da ti duša bude u tielu slobodna, a za sebe misli, da si u progonstvu medj ljudima — bez slobode. — Opraštaj mnogo.

2. Jao si ga samotnome, ali što, kad je Bog š njime? — Nema časa na zemlji, a da nije posve-

ćen razgovoru duše s Bogom. — — Govori i ti s Njime. —

3. Križem biti ponižen — dobro je, to je jedini ključ prave domovine naše. Krist je križ svoj uzeo na sebe i trpio rado, jer je trpio s ljubavlju. — I ti čini tako. — Veli sv. Toma Aquinski: „Mogao bi tko podneti, makar i mučeničtvo, ako u tome ne vidi izpunjenje volje božje, djelo mu nije zaslužno“ (II. II. qu. 104 i 3).

4. Nemoj se ljutiti ni našto; tjeraj od sebe uzrujanost i nemir. Srčba ubija i tielo i dušu. — Gledaj, da svojim protivnicima ne priuštiš pobjede veselja nad sobom.

5. Ako ti tko što prigovara, podnesi strpljivo i nemoj se opravdavati. — Ljudi u tamnici, koji na tebe paze i tebe straže, nisu rakodjer svoji, a i njima se prigovara. — — Jednako i ne pozivaj se na sud ljudski; on je uvijek sumljiv i napola ovakov, napola onakov.

6. Pazi, — da u obće ne paneš duboko u ocean pogube i strasti grieha. Jao si ga onome, koji je duševno mrtav.

7. Ponašanje budi ti uljudno ali ozbiljno. Ljubi svakog i najgoreg, jer je i on tvoj bližnji, odkupljen krvlju Kristovom.

8. Nastoj, da uvijek ne samo dobro govoriš, već gdje možeš, da i dobro činiš. Jednako, — svako tvoje dobro djelo, neka nosi u sebi plamen vječnoga života — milost božju.

9. Neka te ne obsjeni tudja hvala i sažaljevanje. Nitko te ne može žaliti i pohvaliti, nitko uništiti i osuditi, jedino ti sam sebe. Sav život čovječji u ciellom svom obsegu — odigrava se u duši.

10. Počivaj mirno i veselo u svom grobu. Znaj, doći će i vrijeme uzkrsnuća. Ljudska je osveta malena, a Gospod je velik. —

* * *

Kako rekoh, sve kan da je bilo u uzama isto, što i prije, ali ipak u koječem drugačije. — Posve novi ljudi i novi život.

Prije — za iztražnog zatvora —, bilo sve nekako veselo i zanimivo, a sada posve jednolično, ozbiljno i mrko. Prije bila poezija i proljeće, a sada proza i prava zima. Od mojih prijašnjih kolega političke branže, nisam našao u zatvoru baš ni jednoga. Osim par „gospode pisara“, što stojahu sveudilj pod iztragom, radi raznih malverzacija kod pojedinih obćina u Hrvatskoj, tek me kod uzničke šetnje srelo jedno poznato čeljade, a i ovo je bilo baš na odlazku u Lepoglavu. Kad me je Vido Vlaić — poznati provalnik i hajduk zagledao na dvorištu, pritrčao bez svakog obzira do mene, pružio mi ruku i veselo zavapio:

— Blagoslovi oče! — Pozdravljam te! — E, — sretan sam, što te još jednom barem vidim. — Gle, — tko bi si mislio, da ćeš ti opet ovamo?! — E, e, — zlosretni banovi, nikako ne dadu čovjeku mira. Čuj, — što ću ti reći! Izmoli ti onu strašnu molitvu, kako to umiju naši hrišćanski popovi —, pa će gjavo odneti banove, a mi ćemo opet liepo na slobodu. Ostaj mi zdravo Kraljeviću Marko! — Ja ću sutra otići, a možda će i tebe za mnom u Lepoglavu. Alaj ću te zagrliti, kad mi dodješ onamo. Ništa se ne boj! I tamo se kruh jede! — —

Čudni taj stari znanac zaista me zanimivo pozdravio, te mi stavio u izgled i liepu dobrodošlicu, —

ako se u centrali sastanemo. A tko mu može i prigovoriti, da to nije bio iskreno sa mnom ćuteći moj kolega? — Kašnje više ga nisam vidio.

Drugovi moji bjehu sada sami novajlije i to specialiste svake ruke, kano: ubojice, provalnici, varalice, bludnici, cigani, vagabundi, tati svake vrsti, a bilo je i dosta inih pajdaša, koji si baš nisu izabrali, kakve posebne struke. Kad bi se u jutro otvarale sve ćelije, da se očiste, sretali smo se redovito na uzničkom hodniku. Iz početka gledali me svi, kao bielu vranu, te si i štošta šaputali. Jedni su sudili, da sam došao medju njih i ja zbog kradje, dok se većina složila u tome, da mora po sriedi biti i ubijstvo, a naročito i čedomorstvo. — Kad smo se medjutim posve kolegijalno sprijateljili, privikli oni na mene, a i ja na njih. — Bio sam si preduzeo, da razne zločince i sada proučavam u dušu, da upoznam njihovo mišljenje i kako kazna na njih djeluje. A kad sam to htio, morao sam se svakako sniziti do njih, a i nisam se žacao š njima drugovati. Glavno mi bilo, da si pribavim njihovu povjerljivost, što mi je i prilično uspjevalo. — — Čuo sam, tuj — Bog da prosti! — koješta. — Neke rečenice, od kojih većina otkriva silnu golotinju čovječje duše, sam si i ubilježio, pa mislim, da ne će biti bez zanimivosti i razmišljanja, ako štogod od ovog tatskog blaga i ovdje napomenem, tako n. pr.:

„Reštant, reštanta ne smije se bojati i najveći filozofi, dodju u rešt. Tko nije pametan, taj i u reštu ne valja. — — Reštant — reštantu, ne može nikako doći na kraj. — — Reštant mora imati ljudsko srce, a ne babje! — — Koj se v rešt razme, taj nemre bez rešta da živi. — — Da nema rešta, ja bi već kriepo. Zarade mi ne dadu, prosjačiti takodjer ne smijem, a ovdje imadem hranu, stan i odielo badava, pa živim

bez brige. — — Da nas nema pocrkali bi od glada i sudci i tamničar, a i stražari. Mi njih uzdržajemo, da nas ovdje nema, morali bi oni biti nu našem mjestu. Naši stari nisu gradili rešte za krmke, već za svoju djecu. — — Od petnaestoga ljeta hodim po reštih, sad imam 35, a kad bum star 50, onda si bum zaslužil još 20, pak bum imal do smrti penziju u Lepoglavi. — — Već dobro poznam Lepoglavu i Mitrovicu i onde sem već 15 ljet delal pokoru u pivnici, gdje je fajhtno i ni potaracano. Ipak dečki, ja vam velim, svagde mi je bilo lepše, nego li pri ovom vražjem sudbenom stolu.

— Da mi se Bog da, jedanput već toga smrada rešiti, pa da idem u Lepoglavu.

— Svi ljudi nisu nikad bili jednaki, pak nije dobro, da nas i po reštima sve skup mešaju, kaki piškore. — Najbolje, kad bi bili u reštu sami tati, ovako ne gelta. — — Tko se rodio na sviet, taj i mora patiti. — — Meni nije žao, što mi vele da sam tat, ja se svoga zanata ne stidim. — — Zlo je, kada lopov lopovu, mnogo više zamjera, nego najčišći poštenjak. — — Nemojmo jedan drugoga smraditi, već se pomažimo i branimo. Svak mora onomu loncu pomagati, iz kojega ga diel čeka. — — Mi svi lopovi, što smo u zatvoru, morali bi biti složni, kao pravi kraljevski soldati, dok je i naš kralj Franjo Josip, koji nas regrutira u tatsku vojsku, u čije ime i mnogi sretno i bez brige ovdje provadjamo dâne svoje. — Nemam li pravo, kad to velim, tà svi smo sudjeni: U ime Njegovog Veličanstva !“

* * *

Držim, da će prednavedno biti dosta za razumjevanje i onima, koji na slobodi, a bez prakse, proučavaju uznički život. Ne će biti nikom neobično, ako

velim, da sam ja kod svojih študija naišao i na mnoge, a i znatne neugodnosti, a kadkada i dobio poštene obrisace. Kad sam n. pr. jednom sgodom sjedio kraj nekog prefriganca i pitao ga: kako će imati dugo još sjediti? — Odgovorio mi: mjesec dana. A kad nastavih pitanjem: kako će dugo onda biti na slobodi? — Planuo je i našao se očito uvriedjenim, te mi oštro odbrusio: nama još nije zamjeriti, što smo ovdje, ali kad i vi „kao pop“ isti kruh jedete, onda je to čisto nešto drugoga. — Hvala Bogu, sada nije više rešt sramota. Krasti ću još i više, samo da dodjem medj društvo, gdje se učenjaci i popovi nalaze. — Mislio je očito, da sam i ja zatvoren sbog kradje. — Ovo napominjem ovdje zorno s toga, — kako već to u predgovoru ove knjige spomenuh — ne bi li mjerodavne faktore upozorio na to, da kad već zatvaraju domoljube sbog politike, da se onda pobrinu i za tomu odgovarajuće zatvore, kao što to biva u drugim državama. Moglo bi se dogoditi, da bi kolo sreće s desne, kada skrenulo na lievu stranu, pa bi se mogli prijatelji današnjega sustava naći upravo ondje, kamo danns nas meću. — Neka ne misle, da ćemo im onda i mi praviti druge rešte. Revanžirat ćemo im: milo za drago! — Nisam zloban, ali ne bi škodilo, da i oni okuse malo tatskog kruha, možda bi se onda bolje naučili ljubiti Hrvatsku i braniti njezine pravice? — — Dà, — smijte se magjaroni slobodno tomu, ali pazite, da ako ne vi, to bi barem djeca vaša mogla i zaplakati. — —

Kako su me sada okruživali novi ljudi, tako je nastao i inače za mene novi život. — Za vrijeme moga iztražnoga zatvora bio sam znatiželjan, kako izgledje prava uznička ili tatska košta, a sada bio sam i sâm svaki dan dielnikom takove menaže.

Ne samo iztraženik, već i osudjenik sbog prekršaja i prestupka, može dobivati i izvana hranu, ali kako mene osudiše sbog zločina i na tešku tamnicu, to je značilo: valja ti se pokoriti i najstrožim uzničkim propisima, prema kojima svaki utamničnik, tek nedjeljom i četvrtkom može dobiti štogodj za objed izvana, dok se druge dane posluživalo samo hranom iz tatske kuhinje. Ovu imao je u zakupu neki židov. —

Svaki dan oko pol 12 dolazilo je pred moju ćeliju uzničko dvorjanstvo. Dva kažnjenika donesoše veliki kotao, dok je uznički kuhar nosio kruh i na taci na drvenim šiljcima nataknete komadiće govedine, a u ruci oveću pletenu bocu s vinom. S dvorjanstvom dolazio obično naš ključar Frančić, a kadkada zamjenjivao ga i gospodin „Führer“ iz prvog kata. Svaki kažnjenik, kad bi se otvorila vrata, morao je pridonieti odmah svoju zemljenu zdjelicu, a ako ga patrilo i flašicu za vino. — Valja znati, da je dva decija vina, koje redovito nije bilo za pilo, dobivao dnevno samo onaj, koji je bio sretan, da ga hrane bolničkom koštom. Vino ovo zvali smo „carskim vinom“. — Prvi tjedan nisam ni slutio o toj sreći, ali jednog dana posjetio me vrijedni prijatelj tamničar, pa mi savjetovao, da se u sriedu, kad je obično uznički liečnik dolazio — njemu predstavim, pa da zamolim bolničku hranu. Nije ni ova mnogo bolja — reče, ali ipak dobije se u jutro šalica mlieka, a u podne i 14 deka govedine.

Posluhnuo sam dobrog svoga poglavara, pa kad se predstavih sada već blagopokojnom liečniku Dru. Jakopoviću, ovaj je vrlo rado i spremno mojoj zamolbi udovoljio. — Po liečničkoj milosti dobivao sam odsele i 14 deka nekake čudnovate govedine, što ju „moji kolege“, onako na šiljku sa svojim nježnim ručicama ostruguše po svaki dan u moju zdjelu, a primetnula

se k tomu i žlica variva. — U ponedjeljak servirao se obično: smrvljen grah, što ga zvali porugljivo „sos od luka“; u utorak: ričet ili grahkaša; u sriedu: grah i zelje; u četvrtak: kaša sa grahom; u petak; „gomboci“, to je vrst nekakih valjušaka, debelih ko orasi a žilavih ko koža, čovječji zubi nisu ih bili kadri pregrizti, već su se morali cieli gutati; u subotu: dolazio napokon na red i krumpir; a u nedjelju ili ma bilo na kaki svetac uz varivo dobivala se i „govedska čorba“, dok se ove dane nije ni pravila kakova razlika izmedju bolničke i ostale košte. — Govedinu sam češće občinio nožem kao strojar kožu i oprao u škafu hladne vode, što sam ju imao za umivanje, a onda bi ju žmireć uz kruh progutao, a kad sam bio osobito razpoložen, bacio bi se i na varivo, ali to riedko. — — Neki me svećenici pitahu, dali se u tamnici obazire na kakove crkvene propise o postu? — Na oto nuzgredice odgovaram: da se u reštima uvieke posti, a kojemu patri onaj komadićak mesa, taj ga dobiva na badnjak, kao i na veliki petak.

„Kadkada je zazvečila i oštrije hrpa ključeva u rukama moga staroga uzničkoga nadziratelja, pa kad je odškrinuo vrata i gledao onako još netaknutu čorbu i grah, ukorio me, kano sladogorko riečima: „zašto ne jedete, bit će hladno“. — Kad mu odgovorih, da nemam vremena, umirio se, priključao vrata i opet otišao. — Čuo sam samo, gdje hodnikom brunda:

— „O — joj — joj, — čudan čovjek, mudrijaš, još nisam toga nikada čuo, u reštu je, a veli da nema vremena jesti.“

Kako je poznato, pisao sam u tamnici svoju knjigu: „Kopnom i morem na Plitvička jezera“, te tako zamišljen, često sam i nehotice zaboravio na „menažu“, što mi ju moji kolege videć me zabavljena jednostavno

ostaviše u zdjelicama na podu. — U tamnici bili smo počašćeni i večerom, koja se sastojala iz jedne zdjelice prežgane čorbe, a u svemu bila je slična nekakvom napoju, kojim obično tove ljudi životinje, što nose na sebi slaninu. Ovu bi čorbu ili kako se zvala „turska kafa“, donášali kažnjenici u radne dane u 6 sati, a u svetece i nedjelju u četiri sata. Po svetcima i nedjeljama ranije, jer su na te dane gospoda stražari i ključari — uvijek imali svoj propisani, malko veći odmor.

Još imade jedan životni zahtjev, što je u zimi po zdravlje čovječje isto važan kao i hrana, a to je toplina. Kako je bilo u tamnici slabo sa hranom, tako još i slabije sa grijanjem. U uzama sudbenog stola zagrebačkoga, imade centralno loženje sa parom. U podrumu smještena je ogromna peć, gdje se baca kameni ugljen, a s tom peći je u spoju kotao, odakle se para po tankim cievima širi po cijeloj sgradi. — Ovu peć lože kažnjenici, što im zadaje vanredno mnogo napora. Jedva je i najjači kadar izdržati mjesec dana. Kad u večer izadju iz ove podzemne špilje, crni su ko dimnjačari, dok im se jedino oči kriese, a upalo lice izazivlje u čovjeku silnu samilost, a što, ako se još pomisli, kakova ih večera čeka?

U obične dane loži se dva sata prije i dva sata poslie podne, dok po nedjeljama i svetcima samo onako od šale — tek slučajno kojiput, nešto prije podne. A kako je to jedva samo mlaka toplina, slabo se čovjek njome ogrije, pa kad bi i trajala cijeli dan, još pomози Bože! — Ali što, kad se prestane ložiti, ili kad se u obće ne loži? — Zubi ti cvokoću, kao da si gdje na sjevernom polu, a kad onako na polju zabruji oštri i fićukavi vjetar, pa kad se okance nad tobom zamrežkuje ledenim arabeskama, onda je upravo grozno i očajno. — Noge su mi često bile ukočene i mrzle

kao led. Ako sam ih i ciele u uznički gunjac, a i u koješta umotao — nekako kan da sve nije ništa koristilo. Valjda je ležala krivnja i u tome, što nisam jeo tople hrane. O, — koliko puta spopala me smrtna tjeskoba i u teškim mukama, navlastito u noći, mislio sam, da ću bolan svaki čas izpustiti dušu. Još je jedina sreća bila, što su mi dali nekaki mali samovar, gdje sam si koji put izkühao čaja i tom sgodom nadnio nad vodenu paru glavu i usrknuo u pluća po koji topli — hla-peći val.

* * *

I tako sprovadjao sam medju najgorim društvom, uz vrlo čedne životne prilike sve zimske mjesece u godini 1903. i 1904. — Životom svojim bio sam daleko udaljen od buke svjetske, a kad me u celici zaključaše, našao sam jezik u uzničkom posoblju, a u četiri zida uzvišenu nauku i dobro u svemu. Sve to činilo je, da sam bio blizu, blizu Bogu.

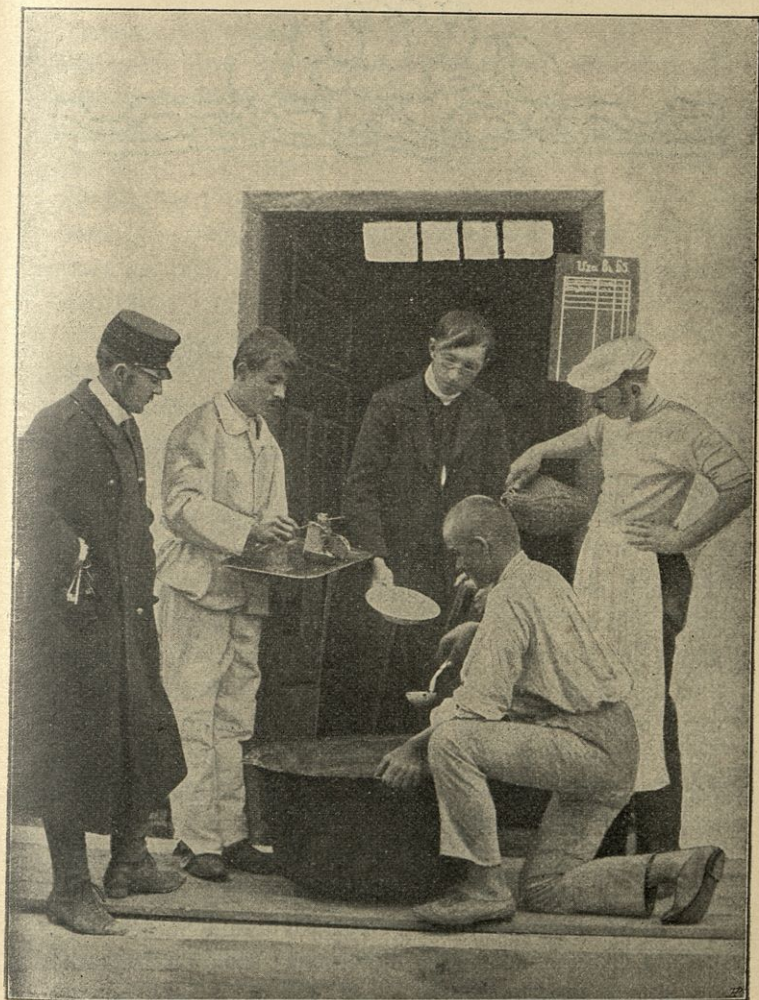
Ako mi je i bilo po koji put sad ovo, sad ono neugodno i teško, za to ipak nije nitko znao, već jedino Bog. Nisam htio da se komu na što tužim. Posjećivali me, sad ovi, sad oni. Nastojao sam pred svakim pokazivati veselo lice, jer čovjeku nije od koristi, ako ga tko sažaljuje, a opet nije plemenito, kad bismo svojim dragim i milim u teškoj mučnoj brizi za nas, još svojima, povećavali njihove boli.

Sjećao sam se često i rieči mudroga Seneke, koji govori: „Misli na smrt! Tko to veli, preporučuje ti, da misliš na slobodu. Tko je naučan umrieti, odlučio se robovati; on je nad svakom vlasti. Što se njega tiču: tamnica, straže i brave? — Njemu su vrata otvorena. Jedan je lanac, koji nas čvrsto veže: ljubav k životu; pa ako ga se ne možemo otresti, bar ga možemo lsa-

biti, da nas, kad zatreba, ništa ne sprečava i ne smeta, da budemo spremni s mjesta učiniti, što se jedanput mora učiniti.“

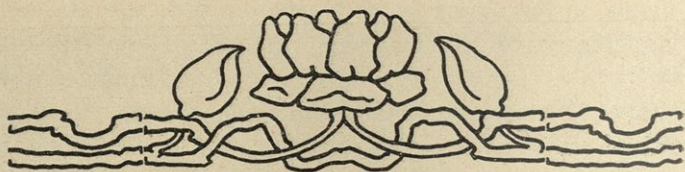
Uz ovo spominjanje nastojao sam, da mi vazda i mir okružuje srce, mir, što ga sviet ne daje. — Oči mi bjehu često uprte u pogled vječnoga Oka; gledale su, što je u tamnici malo tko vidio: — sigurnost vječne Ljubavi nad sobom, što me blaga tješila u svakoj tuži i nevolji. — — —

DIJELJENJE HRANE U PODNE.

(Vidi stranu 224.)

Vladko Zlatarić ravnatelj tatske kancelarije.

U uzama kr. sudbenog stola zagrebačkoga imade jedna velika soba u sredini, što nosi naslov: pisarna. Tehničkim izrazom zvali smo ju: „tatska kancelarija“.

— U njoj unaokrug smješteni su dugački stolovi, a kraj njih stolci za „gospodu pisare“. — Kažnjenici prepisuju tuj razne sudbene spise, a za nagradu dobivaju i jur poznatu „bolničku koštu“, a i k njoj spadajuću kompetenciju „carskog vina“. — Razumjeva se, da u taj dnevničarski ured, mogu doći samo ljudi vješti peru — „bolje klase“, ili kako bi naš ključar znao govoriti: „gospodski tati, občinski prevaranti, fina fakinaža, ili jednom rieči „tuligencija“.

Svaki dan u jutro u 8 sati, dolazio bi podvornik sudbenoga stola, te bi svršeno odnio, a novo donio. — Spisi predavali se uvijek ravnatelju kancelarije, koji je često imao pune ruke posla, dok je svakome od kolega uručio njegov „štos“, što ga je imao za dan prepisati i svršiti. — Gospodin se ravnatelj kadkada i čudno mrgodio, kad bi mu podvornik donio malko obilniju porciju. Više je puta dao i oduška svome negodovanju uz rieči:

— Zar misle „oni tamo“, da smo mi marva i da možemo toliko vući, a da bi još zašto? — Za ono 14 deka smrdljive govedine u podne, koja kad bi i što valjala, ne bi ni došla ovamo.

Na ovakove i ovome slične opazke poštovanoga ravnatelja međjutim se vrlo malo, ili ništa obaziralo, ali zato se i on znao osvetiti „onima tamo“, dok bi svom pisarničkom osoblju podielio samo spise sa oznakom „žurno“, a ostalo ostavio bi u svom „ladlu“ — netaknuto i mirno ležati.

— „Čekaj, čekaj!“ — „nismo ni mi njihovi ludjaci, ako nas već i smatraju za robove“, — — govorio bi kadkada tihano, ali ipak da su svi čuli. — Zatim zamahnuo bi rukom i pogledao ozbiljnim očima po kancelariji, te glasnije nadovezao:

— „Dečki danas ćemo polako. — Kakova plaća, takov posao.“ — —

Ovakove rieči bile su obično primljene: najvećim, pritajenim oduševljenjem i odobravanjem. Valja znati, da su gospoda pisari ipak unatoč toga — ako i nisu prepisavali sudbena akta, ipak morali cieli dan držati pero u rukama i u papir buljiti. — Uznički stražari, a i nadziratelj uza, nagledavali bi se često i kroz na vratima izrezano okance tatske pisarne, a kad bi koga opazili gdje ne piše — jao i naopako! Oprali bi ga, sve bez sapuna. Ali gospodi, takav nadzor baš nije mnogo smetao, jer su znali i toj bolesti naći lieka. Ključar F., a i stražari nisu se mnogo razumievali u sudbene spise, pa se tuj drljalo po papiru tek koješta za obsjeniti prostotu. Bilo je glavno, da se piše, a što? Tko bi i tomu došao na kraj! Igrali se mlina i osla, a izmišljali su i druge kojekake mudrolije. — Kad se približila večer, gdje su u šest sati na glas zvona morali svi u posebnu sobu na počinak, tad bi svak svoje drljanje

turnuo u džep od hlača ili kamo za njedra — pa mirna Bosna. — Trebalo im papira i za stanovite svrhe, a drugačije do njega nije ni bilo moguće doći, ako ne ovako.

Kad bi sljedećega jutra sudbeni podvornik došao opet po spise, tad bi ravnatelj kancelarije obično kratko i jezgrovito odgovorio:

— Recite „onima tamo“, — da smo mogli svršiti samo šifru „žurno“, a ostalo slijedi danas. — Ovo, što nam nosite ne primam, donesite to sutra.

Išlo je to tako neko vrijeme, ali „oni tamo“ nečemu se dosjetili, pa su već drugoga prosinca vriednoga ravnatelja kancelarije — „objesili na klin kod tamničara“, što je u ovom slučaju značilo, da je dozrio za eksport u Lepoglavu.

Prvoga prosinca poslie podne nastalo je medj pisarima neko posebno, nenadano uzbudjenje, dok se umirovljeni ravnatelj već nije nalazio medj njima, a oni ga neki sažaljevali, dok si je svaki opet mislio, hoće li biti tako sretan, da avancira na — njegovo mjesto.

Bilo je oko dva sata poslie podne, kad je ključar otvorio vrata na mojoj ćeliji i pustio me u dvorište na uzničku šetnju. Prolazeći hodnikom, vidjeh i otvorenu ćeliju broj 33., a pred njom stražara sa otvorenim bajunetom. — Stražio je tuj gospodina ravnatelja pisarne, koji se spremao na sutrašnji put u novu svoju domaju. — Kad opazih, o čemu se radi, umolih stražara, da me pusti u ćeliju, pa da se sa prijateljem na razstanku oprostim. — Bilo mi to dozvoljeno.

Vladko Zlatarić — bivši ravnatelj tatske kancelarije — svaki krat, kad me gdje opazio pozdravljao me veselo i uljudno, a i ovaj put učinio je to isto, ali nekako nevoljko i žalostno. — Bio je to čovjek srednje

dobe od kojih 37 godina, a dobar dio svojih ljeta proveo je u gradskoj službi u Zagrebu kao činovnik, gdje si ogriješio dušu krivotvorenjem raznih podpisa na mienicama, a jednom sgodom posegnuo i u gradsku blagajnu, gdje mu se nesrećom priliepilo za prste, koje pet hiljada kruna. — Nije imao ni žene ni djece, ali staricu boležljivu majku, koju je uzdržavao, i koja mu za vrijeme njegovog petmesečnog iztražnog zatvora, skoro svaki dan donášala na glavna vrata zagrebačkih uza, kakav bolji zalogaj jela, a pogdjekad i po kapljicu vina. Činila je to za vrijeme iztražnog zatvora, a sada odkako je bio kažnjenik i osudjen na pet godina teške tamnice, posjećivala ga u istom poslu, tek svaki četvrtak i svake nedjelje, kako je to sada dopuštao zakon i zavodski propisi. — Kod svakog posjeta, izlijala bi nad njim čitave potoke suza i stavljala mu razna, razna pitanja, naročito: hoće li sbilja morati u Lepoglavu, Mitrovicu, kâmo li?! — Jadnica, kan da još uvijek nije svemu tomu vjerovala, ufala se valjda u pomilovanje, jer je diete svoje silno ljubila. — Dâ, — majka je majka! — Ljubav materinja velika je, a uboga starica, vidjev izgubljenу podporu starosti svoje, valjda je i očajavala i mislila, da je svaki čas kratkog sastanka sa sinom i posljednji: na razstanku. — Dâ, posljednji! — Za uvijek! — Nikad više! Diete svoje. Svu nadu života svoga — vidjeti ne ću! — — —

Oh, koli je to bilo grozno, koli teško za ljubeće materinje srce. — I jučer je bila kod sina u posjetima, doniela mu još svoju fotografiju i stari molitvenik, u kome se često i njegov pokojni otac molio Bogu. Kan da je slutila što će se sbiti. —

Vladko Zlatarić izjâdao mi ovaj put sve svoje jade. Tumačio mi, koji jo uzrok, a da je zapao u razna zločinstva, što ga dovedoše u ovaj strašni položaj. Bilo

mu je najgore, što za sve to nije mu majka prije uapšenja ništa znala, i što ju ostavio bez kruha i ruha, biednu i raztuženu. — Razkalašeni prijatelji, razuzdane ženskinje, bukare, flaše i karte, — sve ga to upropastilo i evo dovelo — kao teškog zločinca — u najgore društvo.

Promatrao sam ga pomno, lice mu se nekako mienjalo. — Najednoč postao je bljed kao krpa i uzdahnuo:

— O, gdje ste vi moji prijatelji, koji ste me možda i nehotice naveli u zlo i sa mnom tuđi novac protepli? — Sutra u pet sati, sputana u lance medj ostalim zločincima odvest će i mene žandari, a vi: dali mislite na mene, hoćete li za mnom?! — — —

Utješih čovjeka, što sam znao najbolje i najljepše, te oprostiv se š njime, spustih se u dvorište, nekako neobično ganut, na uzničku šetnju. — — Kad sam se za jedan sat, vraćao gore, došao pred mene tamničar i rekao mi:

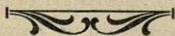
„Vladko Zlatarić — moli, da se pred vama ispovjedi. — Pitao sam predsjednika sudbenog stola smije li to biti — i on vam dozvoljava.“ —

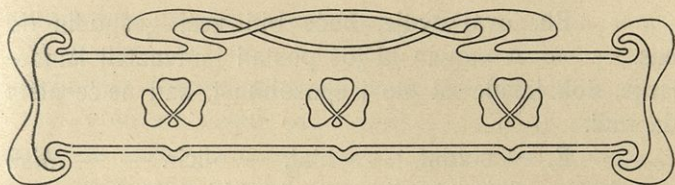
Odvedoše me u kućnu kapelicu, gdje sam zadovoljio kažnjenikovo želji.

* * *

Drugi dan nestalo je Vladka Zlatarića iz zagrebačkih uza, a tamničar reče mi, kako mu je majka poslie podne bila došla na portu i pitala stražare:

Gdje je moj sin? — — —

Buna medju pisarima i njihov novi šef.

Trajalo je nekoliko dana, što je uznička pisarna, nakon odlazka ravnatelja Zlatarića, ostala bez svoga šefa. — Sudbeni podvornik donášao je i sada, kao obično spise na prepisivanje, ali predavao ih naprosto uzničkom nadziratelju Frančiču, a ovaj bacio bi ih nehajno u pisarnu na sriednji stol.

Gospoda pisari imali su svaki dan redovito svoje šetnje, od sedam do osam, gdje bi se dva a dva kretali po uzničkom dvorištu tiho i ozbiljno, kan da vrše žito. — Kad bi osam udarilo, dopremiše ih stražari u njihov ured. — Naš gazda Frančić, ovaj bi put pokazao jednostavno prstom u spise, metnuo gospodu pod svoj ključ, a ovi onda razgrabili si posao, kako je tko znao i koliko htio. Često kojemu od njih zapalo je i previše, a drugomu opet ništa. Najmanje se za aktima otimao Lujo pl. Babogredac umirovljeni satnik, koji je već više mjeseci boravio u iztražnom zatvoru zbog oveće prevare na štetu nekog vojničkog batalijuna u gradu Karlovcu. — — Svi pisari, a bilo ih koje dvadesetak, gledali su ga nekako čudnovato i zavidno, pa su si i očito medjusobno šaptali:

— Eh, ovaj ovdje, hoće biti veći gospodin od nas. — — A mogao bi još postati i ravnatelj kancelarije, dok imade za oto i sposobnost, kad ne će ništa da radi.

— E, — soldat, — soldat, — oficir. — — Misli on, da je valjda negdje u kasinu ili kavani, — natuknuo malko razgovjetnije Rudolf Papeš, agent neke trgovačke tvrdke, svome kolegi novčaru Lavu Neumanu.

— Tá nije mu ni sila, da radi! . . . Natrpao si on kod soldačije žepove, a imade i penziju, pa što mu stalo? — — reći će još glasnije naproti sjedeći Pero Šarec, občinski blagajnik iz Stare Bistre svom drugu po zvanju: Stipi Miljanu iz Nove Bukovice.

Dok se stariji ovako podraživali, mlađji smijucali se izpod brka, a neki opet stisli se u kut „da ih stari ne vidi“. I tu bi provadjali kojekake vragolije.

Najednoč dosadila „ta sekiracija“ plemenitom kapetanu, pa se, biesan kao lav dignuo sa svoga stolca, te stao u sav glas vikati:

— Gospodo, ne mislite, da sam ja vaš par. Ja sam služio u regimenti nadvojvode Leopolda, a borio se u ratu kod Custozze godine 1866., a kašnje i kod okupacije Bosne, a i drugdje. — — Ja sam častnik, a što ste vi? — —

— Nemojte nas izazivati gospodine, da ste čovjek, ne biste bili ovdje, oglasio se najednoč trgovac Šime Pozaić, što je sve dosele mirno šutio.

— Ja si zabranjujem, da me ovdje tko vriedja. — Moj je ponos prvi, — zaviknuo još gore razžešćeni kapetan, našto pristupio pomamno k Šimi i prišio mu vruću zaušnicu. — Medj pisarima nastala sada oštra galama. — Začuli to i stražari na dvorištu, te ih više ubrzo dotrčalo sa puškama gore, da utišaju revoluciju. Medjutim, dok ovi dodjoše, već je i gazdi Frančiću uz-

kipjela krv, te stao uredovati svojim ključima, a još više svojim jezikom. — Držao buntovnicima groznu lekciju. Uz strašnu viku — ozvanjahu hodnikom rieči:

— Vi ste pisari, sve i sva! — Zar ne znate jedanaestu točku „kućnoga reda“, gdje vam se zabranjuje: razbijanje, psovanje, ruganje i guranje. — Velim ja najgore, kad čovjek pobjesni od kruha i kad se „prenajede u ovoj kući“. Sam vas pakao, donesao ovamo. Radje bi čuvao hiljadu krmaka, nego jednoga pisara. Vi ste najgori ljudi. — — Hoćete biti nekaka gospoda, poštenjaki, častniki, — a ne znaš, da si u tatskoj kući i da ste ovdje svi jednaki. — Svi lopovi, fakini i tati. — Ja vam ne bi dao ni jednomu pisati, sve bi vas povešo, za drugo i niste. — Koliko put vam kažem: ako si pametniji: šuti — pa muči, al nešto vam neda mira, hoćete biti nekakvi mudrijaši. Dobro, dobro. Za osam dana bit će vam kraj! Ako Bog da, odfrknut ćete vi u Lepoglavu i Mitrovicu. — — —

— Došao u to — pozvan vikom — pred kancelariju i tamničar, našto Frančič nešto zašutio i kano izmedj zubi tiho promrmljao:

„Velim, velim, ovo su lopovi, ovo su lopovi, — ovi pisari!“

Medjutim naložio tamničar, da se otvore vrata i pozvao gospodu pisare „na raport“. — Preslušanje bilo je vrlo kratko. — Papeš i Neuman stali se najviše braniti, ali ih tamničar skoro presjekao uz rieči:

— „Ona je baba uvieke kriva, koja više laje“. — Pogledao je uz to stražare i naložio im, da ih odvedu u „dunkl“. — — Ostalim je zaprietio, da će takodjer za njima, ako ne će biti mira. — — Ključar, zalupio na to oštro vratima. „Krivce“ — odpremiše dolje u podzemne izbe, a reštom zavladata je sada gotovo grobna tišina. Sve tatske ćelije nekako su umukle

kano vrebci, kad kobac udari medju njih svojim kre-ljutima i ostrim pandjama.

Kad se oko podne doniela menaža, gospoda pisari badava su čekali na svoju „bolničku koštu“, svak dobio je tek komadićak kruha i šalicu „crne kafe“, — kako su obično u uzama nazivali, već poznatu prež-ganu čorbu. — — Ipak medju njima jedan je bio iz-nimkom, kome sunce danas potamnijelo nije, koji je dobio svoju obligatnu krpu mesa, a i porciju „carskog vina“. — — Ova iznimka bila je svima nekako zago-netljiva, ali domalo se razjasnila.

U zimi u uzničkoj kancelariji, već u dva sata po-slie podne skoro je podpuni mrak. — Ona dva, ako i velika prozora, jedva su kadra dovadjati dostatno svjetlo, jer ovome smetaju guste željezne rešetke, što su i ovdje sbog sigurnosti namještene. Da gospoda pisari — ipak mogu obavljati svoj posao, zapale im se lampe, pri čemu ciela ta kancelarija izgledje, kano neka tajin-stvena špilja. — Kad su gospoda danas u dva sata uljeglja u pisarnu, zapremiše mirno svak svoje mjesto i živo se prihvatiše posla, a borme i gospodin kapetan Babogredac, stao sada brižno prepisivati neku sudbenu odluku, što je iznašala, koja četiri arka.

Dok su gospoda bila tako zabavljena, jedva da i opaziše, kako se je nekako poslie tri sata našao medju njima, gospodin tamničar uz pratnju dvajuh stražara i našega gazde Frančića.

— Čujete ljudi, postavio se važno tamničar, pa će ozbiljno: danas dogodio se ovdje nemili slučaj kavge, svadje, a i tučnjave . . . Vidim da nema ovdje nikakova reda, odkako je Zlatarić odavljje premješten, s toga imenujem danas u ime: „reda, rada i zakona“ — ravnateljem vašega sbora evo: Lacka Zmaića, naj-starijega izmedju vas, koji se je u jutro — za vrijeme

bune — i najpristojnije ponašao, te i u kancelariji savjestno radio svoj posao. Čujte! — — — Imadete ga bezuvjetno u pisarni slušati i izpunjati njegove odredbe, glede sudbenih spisa. — Ne bi htio, da mi presvietli gospodin predsjednik sudbenoga stola prigovara, i da još ikada imade u našoj kancelariji kakovih zaostataka. — Ovo vam javljam, pa odilazim s uvjerenjem, da mi više nikada ne ćete dati povoda, da nasilno pravim medju vama red i da vas na nj opominjem. — — —

Tamničar se opet udaljio, vrata zaškrinuše, a gospoda pisari tihano redomice dolažahu k novome svome šefu, da mu čestitaju i da mu se preporuče za svaku blagonaklonost u budućnosti. — Jedan se pače smiešeći našalio i rekao kano poluglasno:

„Slutili smo mi, da ćeš ti nešto posebnoga postati, kad smo gledali danas u podne pred tobom cielu porciju“. —

Novi poglavar Lacko Zmaić, svima se milo zahvalio i obećao, da će podpuno poći tragom svojih predčastnika, pa da mu baš nije stalo mnogo do toga ravnateljstva, kad će i onako morati skoro, — valjda oko nove godine, — na svoje imanje u Lepoglavu, dok je bio osuđen na deset godina teške tamnice. — — — — —

Lacko Zmaić bio je u više občina u Hrvatskoj načelnikom, bilježnikom, a i blagajnikom, te kao takav zapleo se kroz vrieme od 30 godina, u razne kradje, prievare, pronevjerjenja i u koješta, tako da je bio obtužen sbog koje 80 prestupaka, prekršaja, a i zločina. Sama sudbena razprava protiv njega, trajala je podpunih osam dana. — — Bilo mu koje 50 godina, u tielu bio zdepnast; glava mu bila bućasta, lice okruglo, dok su mu izpod nosa stršili dugački lisičavi, već po-

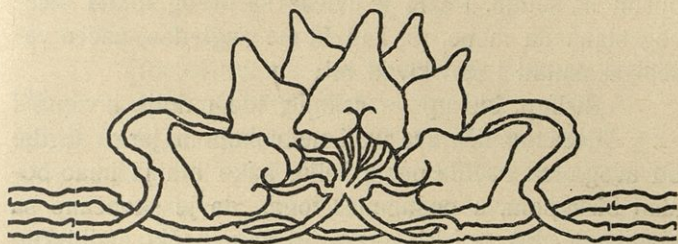
nešto prosjedi brkovi. Skoro cijelu godinu boravio je u iztražnom zatvoru, kroz koje vrijeme doselila mu se obitelj: žena i dvie odrasle kćeri u Zagreb. Ovdje se majka bavila švelom, a kćerke prljavim poslom, dok bi se u noći vucarile gradom, te tako time zasluživale malo ne svaku noć, svaka po dvie tri krune, a i više. — Djevojke bile su i dosta pristale, starijoj moglo biti dvadeset, a mladjoj osamnaest godina. Svaki su tjedan redovito posjećivale otca na porti i donšale mu vina, kolača, mesa i svega na pretek. — Stari bio je kraj toga, podpuno veseo i zadovoljan, te često govorio: da mu još nikada nije bilo tako liepo, kao što sada. — Nekako pred Božić doniela mu u uze mladja kćerka Anka i čedo u naručju, koje je mило krililo ručicama i crnim očicama zurilo u svoga djedu i kan da mu jadno htjelo nešto reći i zaželjeti valjda i posljednji i vječni: S Bogom, te sretan put u Lepoglavu. — — —

* * *

Slučajno desio sam se taj put i ja na porti, gdje sam gledao prednavedeni prizor, a kad sam se kašnje gore vraćao, išao sa razgovora za mnom i ravnatelj kancelarije Zmaić, te pobjedonosno nosio u šakama dvie boce vina i veliki svežanj raznih jela. — Još mi je rekao:

— Evo vidite, kako sam sretan: Anka rodila sina, a sve ovo su uspomene sa krstitaka moga unučeta. — I starija kćerka Ružica — postat će za koji mjesec majkom, a već sada žalim, što ne ću biti onda tako sretan, ko što sam danas. — —

Cigarete od čaja i mišji rep u mlieku.

Kod nastupa dosudjene mi „težke tamnice“, bio sam posve pripravan na sve poslove, što će mi se u tamnici propisivati, a najpače utuvio sam se posve u misao, da ću morati i najsavjestnije obavljati i službu sobarice. — Medjutim uzničko me poglavarstvo posve iznenadilo u mom očekivanju.

Kad sam se jednoč slučajno zavukao med majstore, gdje šivahu madrace, tek sam nekoliko dreta povukao, već se moj gazda na mene kostrušio. Drugom sgodom nadjoh se opet medj postolarima i stolarima, a i to mu nije bilo pravo. Jedino, što su mi priuštivali bilo je pometanje dvorišta i zgrnjavanje sniega na „uzničkom šetalištu“, dok sam se kadšto ušuljao i u „tatsku kuhinju“, gdje sam pomagao prati kotlove, a i ribati stolove. Više puta bacao sam sa dvorišta i kamenito ugljevlje u podrum. — Kadkada opet pomagao sam tamničarevoj djeci praviti lopte, željezničke tunele, a i ljude od sniega. Mali me Jurica tamničarev s toga osobito zavolio. Jedva je čekao čas, kad bi me

pustili na šetnju. Pazio je uvijek sa prvog sprata otčevog stana na mene, pa kad bi me zagledao, začeo veselo skakutati i dovikivati mi:

„Biskup, biskup — čekajte, idem dolje k vama“!

Djeca tamničareva zvali me biskupom, jer su negdje od svog oca načula pustu želju, kako bih ja imao postati biskupom, a postignuće toga, da je skopčano sa tamnikom, dok je i blagopokojni zagrebački nadbiskup i kardinal Mihalović — prije, nego li je tu visoku čast postigao, bio negdje u Ugarskoj — u Vacu, — dvie godine zatočen.

Vriedni moji prijatelji i čitatelji neka se ne čude, što sam, kad mi se je pružila prilika posizao za svakim raztresicama i igrama. — Igre čovjeku služe za odmor i za pribiranje nove snage za tjelesni, a najpače za duševni rad. Kad bi čovjek cieli dan, samo sjedio na jednom mjestu i uvijek študirao, morao bi se ozbiljno poboјati za svoje duševno ravnovjesje. — Titive na luku i žice na guslama ne smiju biti uvijek napete, ako hoćemo da budu za porabu.

Čitalac će mi oprostiti, što me pero u ovoj crtici malko zavelo na stranu i što preskakujem grabe i potoke, prije nego li dodjem na čistinu. — — Možda bi me još tko zapitao: govoriš o svemu i svaćemu, a nisi nam još pravo kazao, tko ti je sada kod nastupa kazne ipak pospremao sobicu, vodu nosio, a navlastito bavio se i čišćenjem pokućtva, o kome se baš rado ne govori.

Poznato je, kako sam za vrijeme iztražnog zatvora imao i dva poslužnika, jednako je i znano, čime se to dvoje bavilo oko mene. Sada sa kakovom posebnom poslužbom — kako rekoh, — nisam ni računao. Zappleo sam se nehotice i sam u posao sobarice, ali i to je trajalo tek vrlo kratko vrijeme. Jednoga dana, kad me je gospodin tamničar opazio, kako marljivo obav-

ljam službu reduše, nekako je promienio boju u licu, te pristupio k meni i rekao:

— Hochwürden, — to se ipak ne pristoji, osobito ne za vas, koji se bavite književnim radom. — Ako ste i na robiji, ipak ne ćemo vam dati, da odlažete svoje pero i da se hvatate kefe i čišćenja uzničkih soba i posuda.

— Hvala — na miloj uvidjavnosti, — uzvratih zabrinutom poglavaru i dodah: mene to ne smeta, a vi učinite, kako znate. —

Medjutim nije tamničar više ništa oklievao, već je odmah prisutnom gazdi nešto kimnuo glavom, a ovaj to smatrao kao nalog i opredielio mi „carskog poslužnika“ iz tatske družbe. — Njegovo imenovanje sliedilo je ubrzo, jer dok se tamničar izgubio, zaškri-nuše odmah i ključevi gazdini u bravi s protivne strane i čuo se oštri glas i poziv:

— Mile Zloić, — ovamo! — Čuješ li! — Ti si istinabog tat, ali ovdje u reštu, moraš biti pošten tat, za to ćeš svaki dan u jutro, u šest sati — očistiti i pospremiti „hotel“ našega „pope“ broj 65. i donieti mu u škafovima vode. Pazi, da bude sve u redu! — Sada šuti, pa muči! — —

Kad se sliedećeg jutra otvoriše vrata moje uze, predstavio mi gazda novo imenovanoga paža uz rieči:

— Evo lopova, koji će vam svako jutro pospremati sobicu, ništ se ga ne bojte. — I on veli, da je u reštu sbog „monštracije“ i da nije ništa kriv, akoprem je negdje u Zemunu ukrao zlatnu uru, u vriednosti od 400 forinti.

Sažalno pogledah mladog svog deliju. Bilo mu, koje dvadeset i četiri godine, dok mu je izražaj lica bio dosta mrk, a pogled oštar. Svako jutro, već bi u šest* sati dolazio u moju ćeliju sa metlom u ruci, a kad

* Vidi sliku strana 100.

sam slučajno još bio u svom krevetu, tad bi se naslonio rukama na metlu i posmatrao me zvjedljivo, kada mi je zavidjao sretni moj udes. — Kadkada me i čime oslovio, a i pripoviedao mi po koji svoj doživljaj. — Najgore mu bilo, kad se sjetio na Beograd, gdje da je takodjer čitav mjesec dana bio u tamnici, dok bi ga svaki večer i jutro, srbski žandari povalili i svezali za nekakovo željezo, a onda oštrim željeznim korbacima udarali po tabanima. — Kad ih pitao, zašto to čine, odgovorili mu:

— Zato — e bi Švabu naučili pameti. — Zvali ga Švabom, prem ih uvjeravao, da je Hrvat. —

Tečajem par mjeseci bio se Mile posve priučio meni, a i ja njemu. Samo jedno nije mogao pojmiti naime: da ja „kao pop“ ne pušim i da nemam u sebe duhana. — Kako već napomenuh, u reštima je pušenje najstrože zabranjeno. Nu na to se slabo obaziralo Duhan dobavljahu kriomčareć — najviše „naši tamburaši“. — Tako smo zvali one kolege, kojim svaki dan naprtiše „kozla“ i sjekiru na rame i koje vodiše stražari po Zagrebu, da u stanovitim kućama pile i sjeku ogrievna drva, pa da služe „carski novac“. Od tog novca svaki dan patrilo „tamburašu“ 10 filira, što je obično dobivao na ruku tek onda, kad je ostavljao zatvor. — — — Ovakovi tamburaši — bili su dakle glavni dobavljači duhana, a za svoj trud uzimahu i strašne procenete. — Kad nije bilo novaca, onda su neki davali i odielo ili ma što bilo za duhan. Tako je jedan imao posve novi kaput, što ga je pred par dana kupio za 15 kruna, a u zatvoru prodao ga za 6 pakleca duhana po 8 filira. — Medj tako strastvene pušače spadao je i moj Mile, s toga je i uvijek najviše vrebao na mene, ne bi li ipak gdje naišao na kaki čik ili ma bilo na kakove tragove duhana. — Dok bi po koji put

za vrieme čišćenja sam ostao u ćeliji, sve mi džepove prevrnuo, a jednoga liepoga dana nestalo i ovećeg paketa ruskoga čaja, što sam ga držao na krevetu pod uzglavljem.

Kad sam se bio kod ključara Frančića na to pri-
tužio, nije ovaj dugo razmišljao, već je Milu odmah
pozvao na red, a i proveo premetačinu medj društvom
u njegovoj ćeliji. — Za čudo, tečajem iztrage izposta-
vilo se, da je Mile sbilja bio donio čaj u zajedničku
ćeliju, gdje da su si ukućani, kroz nekoliko dana, pravili
od njega cigarete i negdje ga u potaji popušili . . . Da-
kako, da je taj rezultat iztrage na moga Milu porazno
djelovao i prouzročio u uzama silnu galamu.

— Tat je tat, — začeo gazda oštro lamentirati
reštom. — Rekao sam ja, da s gadom posla imati nije
vriedno. Neka si to čovjek promisli: cigarete od čaja!!!
— — Čekaj ti čekaj! — Preporučit ću ja tebe pred-
sjedniku sudbenoga stola za reštanskoga trafikanta!
— — Ja siromak, nemam ni čaja za piti, a ovakovi
lopovi ovdje, prave od njega i cigarete! . .

Odkako se ova kradja izpostavila, bio je i moj
vriedni Mile odmah sa svoje časti degrediran, a da-
doše mi za njegovog namjestnika nekog Ostoju Svilca,
koji je silno osudjivao zločin svoga kolege, pa i on,
kan da nije mogao pravo razumjeti, kako bi čovjek
mogao pušiti: cigarete od čaja!? . .

Medjutim pokazivao je Ostoja i neki posebni po-
nos, što ga dodieliše k meni u službu. — Bio je to
zanatom — specialistu u provalama, dok je imao u
sebi toliku jakost, da je jedne noći provalio u Zagrebu
u dućan jednoga židova, sam odkotrljao „Werthajmo-
vicu“ — od šest metričkih centi napolje, natovarivao ju
na taljige i odpeljao ju nekamo k Savi, gdje ga i kod
razbijanja žandari uhvatiše . . . Svoj čin nikako nije

smatrao griješnim, dok je tvrdio, da novac mora biti uvek u prometu, a njegova jest — i bit će dužnost, da se za oto brine. — Ja sam ga s toga i šaljivo zvao: blagajnikom, što mu je i vrlo laskalo . . . Inače bio je i Ostoja vrlo razgovorljiv i veseljkast, pa je i meni više puta smiešec se obećavao, kad dodje na slobodu, da će i mene posjetiti u Grubišnom-polju, pa ako i ja imadem „Werthajmovicu“, da će ju odneti iz moje sobe, makar da ja na njoj spavao . . . Zaista, čudan je to bio svat, cieli taj Ostoja. — — — — —

Najviše veselio se, kad bi ga svako jutro ključar Frančić poslao dolje u tatsku kuhinju po moje mlieko, što ga držahu rezerviranim u jednom lončiću. Obično smo taj „slastni“ zajuttrak podielili. — — — Jednog jutra dogodilo se ipak nešto neobična. Baš dok sam nagnuo svoju polovicu, da ju izpijem, zapeo mi u grlu nekaki čudnovati predmet, a kad ga izbacih — bio je to pravi pravcati mišji rep. — Kraj toga silno mi se smučilo, a moj Ostoja odmah primetnuo:

— Znaté vi, velim ja kuharu, da neka mačke tjera iz kuhinje. I sàm sam vidio, kako tamo mačke hvataju miševe, što ih onda nad loncima žderu, pa im valjda taj rep i nehotice pao u mlieko. —

— Ne žalite, — još mi reče Ostoja:

— Zar ne znate, kako ovdje vele, da je za nas tate sve dobro, pa makar i — mišji rep u mlieku. —

„Ludjak od nužde.“

Nastaniše ga u drugom spratu u ćeliju broj 13. ali nikako i nikako nije mogao priviknuti promjeni, što ga je iznenada snašla.

Bio je još mlad. — Tamo u svibnju navršio je 24. godinu, a š njome svršio i svoje nauke na inžinirskoj tehničkoj školi u Beču. — — U Zagrebu upoznao se sa jedinicom kćerkom neke bogate udovice sa Ribnjaka, gdje se i privremeno nastanio i čekao, dok se sa „zaručnicom“ uzmogne vjenčati. — Majka ipak kanda nije iskreno k tome privoljevala, jer joj se nekako pričinilo i ne bez razloga, kako je mladomu inžiniru više stalo do njezinog novca, nego li do kćeri. — — Kadkad se i oštrije izkesila na nj, a i na kćerku si, ali oboje slabo je za oto marilo. . . . Ljubav je sliepa! — —

Da se majke kurtališu, nagovorio jednom prilikom Miljenko svoju vjerenicu Zorku, kako će biti najzgodnije, da se ona nekako kradimice dočepa ključeva od majčine „werthajmerice“, a on da će u noći pokupiti iz nje sav novac i vriednostne papire, dok će i odmah zatim odmagliti u Beč, kamo će i ona moći skoro za njim, samo kad si ondje nadje povoljno mjesto i službu. — Dogovoreno i učinjeno. — —

Jednoga liepoga jutra, nakon obavljene otimačine, nestalo je Miljenka iz Zagreba sa koje 60 hiljada kruna i do 20 hiljada vrijednostnih papira. — — Kad je Terezija Vindišova, oko jedanaeste ure prije podne otvorila blagajnu, prepala se silno, jer nije u njoj našla baš ništa. I kćerka Zorka snébivala se tobož od nekog užasa. — Kad ju majka upitala za Miljenka, odgovorila joj: kako niti znade gdje je, a niti kuda bi otišao. — —

Sumnja dakako pala je na nj, nu Zorka ipak je nekako namolila majku, da neka za Boga — Miljenka ne sumnjiči, dok policija povede svestranu iztragu, jer da su kradju morali provesti drugi nepoznati zločinci . . . Miljenko je kroz to vrijeme igrao u Beču kavalira, dok si je kupio i vlasulju i nametnuo krive brkove, samo da zametne svemu trag.

Medjutim vješti bečki tajni redarstvenici, skoro se i s njime pobratiše, dok se i dadoše od njega častiti, te ga i tamo negdje na Ringu u glavnoj kafani pod imenom grofa Alberta Hunyadia uapsiše . . . Kad mu skinuše vlasulju i brkove, upoznaše prema opisu — u njemu „sretnog zaručnika“ Miljenka, koji je već bio nekoliko hiljadica svoje ljubljene Zorkice profučkao. — — Bez daljnih izvida i duljeg krzmanja udovoljiše odmah tjeratici zagrebačke policije, te ga pod sigurnostnom pratnjom dopremiše natrag u Zagreb, u uze kr sudbenog stola zagrebačkoga. — — Novac, što ga nadjoše u nj i još neke vrijednostne papire, predadoše sudu.

Podpuna tri mjeseca boravio je sada Miljenko Jagrović u iztražnom zatvoru. — Kad sam se nalazio na uzničkoj šetnji, pustiše kadkada i njega za mnom na dvorište. Čudno je izgledao — taj Miljenko. — — — — — Nosio je dugački kaput preko koljena. . . . Lice mu bilo dugoljasto, nos nekako uzvinut, tanak i

šiljat, dok mu je glavu pokrivao široki šešir, koji bi obično navukao preko očiju. — Gotovo ni s kim nije htio da razgovara. — Kad sam ga po koji put pozdravio, samo me biesno pogledao, nacerio usta i svojim odmjerenim korakom — kao šenut, — strugao po dvorištu kraj mene. — U dubokoj zamišljenosti samo bi se kadkada, prenuo i začeo u nesuvislim riečima koješta brujiti, pri čemu mahao bi obim rukama, kan da pliva vodom; za čas pobrzao bi napried, a onda opet natražke, dok bi i poskakivao na jednoj nozi od zida do zida.

— Ludjak, pa ludjak — govorili bi stražari. Šteta za njega, još tako mlad, pa gle, u što je upao.

— Ne vjeruj! nametnuo jedared stražar Tadija svome kolegi Zmijancu. — Pametan je to ludjak! — — Htio se jeftino dočepati novca, a da i ne treba uzeti djevojke. To borme nije ludo zamislio! — — Šteta samo, što se nije radje zaputio u Ameriku, nego li u Beč. . . U tom skoro bih rekao, da je bio ludjak. . . .

— Dà, dà, — našalio se: „Führer“ — njegov gazda, — što se slučajno desio na dvorištu. — — Poznajem ja takove ludjake. . . . Sve to ništa ne koristi. Na ludosti se ne gradi sloboda! — — I meni u samici broj 13 dosta dosadjuje. Ne će . . i . . . nikako ne može, da se nauči kućnome redu. — Skače kao pomaman, gore dolje — po krevetu i po podu, a lupne kadkada i glavom o zid, da mu ne mora biti najbolje. Kad bi u večer imao ostaviti lampu da gori, uviče ju utrne i deset puta moram, da ju užijem; a što, kad još i čitav škaf vode izlije po sobi!?

— Neka, neka, naučit će se već pameti, samo ga moramo pustiti u miru, pa kad vidi, da mu ludovanje ništa ne koristi, prestat će i ludovati. — — — L u d j a k

je to od nužde, a sa takovima je lako. Doći će već k sebi.

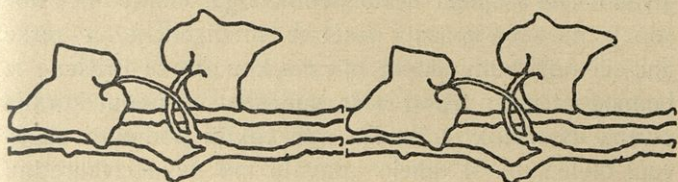
* * *

I sbilja, Miljenko se iznenada opametio. Ali kako? — — — Jedno poslie podne dobio je posjet, a kad je došao na portu, dočekala ga je ondje njegova Zorka sa velikom kitom cvieća. — Ako i nekako uzbuđena ipak, saobćila mu veselu viest, da mu je majka sve oprostila. . . Pobjeda, da je njihova, a nakon provedene sudbene razprave, da će i odmah biti vjenčanje. — — — Miljenko kao da se je na te rieči najjednoč razvedrio. Više nije ludovao ni od nužde. Zorkina ljubav spasila ga od očite propasti.

Za nekoliko dana bila je glavna sudbena razprava, gdje ga je slavno branio njegov odvjetnik Dr. D.; sud ga je riešio od krivnje i kazne, a njegova zaručnica dočekala ga u Petrinjskoj ulici sa kočijom i odvela ga u majčine i svoje dvore. — — — Za tri tjedna bilo je vjenčanje.

Nakon njegovog odlazka iz sudbenih uza, govorilo se još dugo medj kažnjenicima i uzničkim stražarima: kako i ludjak od nužde — može biti kadkada sretan! — —

Medju ciganima.

Bilo bi neobično, kad u zatvoru ne bi i ciganâ bilo, pa ću i njih spomenuti, e da se vidi, kako su i oni bili moje počastno društvo i kako me i oni gdje-kad pozabaviše.

Dok sam još stanovao u bjelovarskim uzama, u najbližim susjednim ćelijama boravljahu dva cigana, svak u svojoj. — Svaki dan sastajasmo se redovito na uzničkoj šetnji, a kadkada i na hodniku. Obojica imadjahu prilično dugu kosu, crnu kao gavranovo perje. Starijemu moglo je biti koje 45, a mladjemu 25 godina. Porieklom bjehu odnekale iz Ugarske, a zatonom kotlari i konjari. Uvjeravahu me, da u zatvoru trpe nedužno, jer da im je netko ukrao konje, što ih oni kupiše od nekog vlastelina negdje u Felsö — Semenyu, a kad su te konje kod nekog seljaka u Hrvatskoj našli, ovaj da je onda odkrio svoju kradju na njima, pa umjesto da seljaka zatvore, zatvoriše njih — ni krive ni dužne.

Stariji pozdravljao me svaki dan ciganskim pozdravom: „Lačo tro dives“ —, što bismo na hrvatski protumačili sa „dobar dan“. — Ako je bio i cigan, ipak

gledao sam u njemu nešto neobičnoga. Garavo lice nosilo je na sebi izražaj posebne inteligencije, a mrke mu oči odsievahu poput blieska, kan da su brušene iz tamnog alema. Izpod nosa smiešila se poput koralja crvena usta, dok su se iza njih caklili podpuno sačuvani bieli zubi. I odielo odavalo mu neku izvanrednu otmenost. — Imao je prsluk od baršuna, a obtočen nekakim žutim žicama kano od zlata, dok su sprieda bila prišivena, velika okrugla srebrna puceta. Bog znade, nije li se pred davno godina u tu ciganovu oklopinu odjevao i koji magjarski magnat? — —

Uznički stražari dopustili mi jednog dana, da se i pobliže upoznam sa otim neobičnim ciganom, koji mi je očitovao i svoje ime i prezime, te s ponosom u magjarskom jeziku naglasio, da se zove Barna Mihaly i da je praunuk glasovitog cigana istoga imena, koji je bio „bašapaskero“ — guslar — na dvoru kardinala, grofa Emérika Csákya, dok se i njegov „vóbrázóz“ — slika — nalazi u llesfalvi u „ellicinu“ — dvoru. — On da ju vidio. Zaista zanimivo otkriće. Ciganovim riečima morao sam povjerovati, jer sam jednom sgo-dom, kad sam boravio u Budimpešti i sam se upoznao u galeriji slika sa slikom toga glasovitog ciganskog umjetnika, pod kojom stajao je nadpis: „Magyar Orpheus“. — A zašto napokon ne bi mogao ovaj cigan biti i sbilja praunukom Barne? — Što je ovaj bio konjar, a onaj guslar, to je tek jedno i drugo bilo obojici sudjeno i stajalo u ciganskim planetama. — — Dà, vele, da je Barna Mihaly bio ljubimac kardinala Csákija i nedostiživ umjetnik na guslama. On nije na guslama samo svirao, već je na njima i uzdisao i jadikovao i plakao tako, da su elegični i melankolični glasovi svakomu, tko ih je slušao srce stezali, svakoga se neodoljivo dojmili i nekom melankolijom napunili.

Svak, tko je samo i začuo plač sa gusala crnomanjastog cigana Barne, plakao da je s njegovim guslama.

Zapitah mog cigana i supatnika, dali je i on vješt guslama, našto mi odvratio, da nije: jer da je onda, kad su ga nosili na „bolapen“ — krst, — „devel“ — Bog — rekao, da on ne će biti „bašapaskero“, već ili „gugviengero“ — kotlar, — ili „parapaskero“ — konjotržac. — On da je izabrao ovaj posljednji zanat, a njegov š njime uapšeni zet, da je kotlar, dok mu samo kadkada kod konjske trgovine pomaže.

I mom cigi Mihalyu bilo je u zatvoru najteže, što mu nisu dozvolili pušiti, a jednako krulilo mu kadkada u želudcu tako, da bi bio izjeo i deset uzničkih porcija, a kamò li ne bi ono malo čorbe i graha, što je njemu patrilo. Kad se je jednog dana dielila u podne menaža, pa kad je ključar otvorio vrata, cigan nije htio da digne svoju zdjelicu (— u bjelovarskim uzama nosi se hrana već razmetana u zdjelice, dok se u zagrebačkim donese čitav kotao, a onda se iz njega svakom pojedinom dieli —), već je jednostavno rekao ključaru:

— Hvala ti gospodine, ja ću čekati, dok drugi uzmu, ja ću biti zadnji. Kad je zagledao gdje su sbilja ostale tri porcije, htio je da sve tri najednoč pograbi. Dakako da mu stražari živo oklepaše prste, a da mu baš i nije bilo najugodnije.

Kad su jedne večeri u njegovu ćeliju turnuli nekog starca seljaka iz okolice križevačke, vidio je cigo, gdje je ovaj donesao punu torbu mesa i kolača, pa si je odmah stao brusiti zube i domislio se originalne varke. — Svukao čičmu i zavukao se na ležaj pod uzničko ćebe, te stao u čičmu govoriti, a taj govor čuo se kano neki tajinstveni glas izvana. — Bilo je to oko pol noći, kad se je najednoč starac pridigao

sa svoga ležaja i podignuv tri prsta u vis, stao govoriti:

— „Molim gospodin sudac, ja nisam ništa kriv“. Ciganin na te rieči nastavio opet dalje svoj govor u čižmu, pri čemu uvjeravao je seljaka, da mu on njegovu nevinost podpuno priznaje, s toga mu baš i javlja: da će već sutra moći ostaviti zatvor i otići kući, pa da mu i valja odmah potrošiti sve — što imade u torbi. Starac je glasu povjerovao i od veselja odmah sve ciganu podielio, što je god donio sobom. Drugi dan, kad je osvanulo, cigo je liepo sit spavao, a seljak gladan ogledavao se po praznoj torbi i uzalud čekao na svoje izbavljenje.

Kad sam jednog popodneva šetao uzničkim dvorištem, pustiše stražari na zajedničku šetnju i sve ostale reštante, medju njima i oba cigana: Barnu i njegovog zeta. — Barna šetao je sa nekim bekrijom u prvom, a zet mu opet sa drugim bečarom u zadnjem redu. — — — Htio je bolan, da nešto svomu rodji dojaviti, počeo je s toga u svojoj ciganštini nešto brujiti, a kad ga je stražar strogo pozvao na red i opomenuo, da ne smije ništa govoriti, a niti se razgovarati, dosjetiv se, odvratio je ovomu ubrzo:

— E, — učim moga komšiju ciganski, a baš me je evo upitao, da li mi je bolje ovdje, ali u mojoj čergi.

Jednoga dana nemalo me iznenadilo, kad opazih, gdje žandari dopratiše u uze i preko desetak cigančadi i ciganske ženskadije. Bili su sve to rodjaci pomenutih cigana, pa kad nisu mogli drugačije do njih, dosjetiše se, pa pokradoše u selu krmke, guske i pure, samo da i njih zatvore, pa ako već i ne budu zajedno, barem da im budu bliže.

Ostaviše ih sve na uzničkom dvorištu, a meni je bilo milo, što sam se smio i njima malko približiti.

Čim me stara ciganka opazila, poletjela je žurno k meni i počela se križati, pri čemu uvjeravala me, da je i ona „trušulengero“, to jest kršćanka. Molila me usrdno, da joj sina pustim nu slobodu i tumačila mi, kako baš nije ništa kriv. — Sigurno mislila si, da njezin Mihalj stoji pod mojom vlasti, a gdje bi ona i slutiti mogla, da sam i ja njegov kolega? — — — Bila je to grozna ženska pojava. Namršteno njezino lice, bilo je crno kano kovački mjeħ, a iz suzećih joj očiju milile su debele suze, što se prelievahu po vijugastim brazgotinama crnog joj obličja. Uz to bila je silno mršava, pa mi se pričinjala, kao balsamirana kći nekogega od egipatskih Faraona, koja je driemala već kao mumija i više tisuć ljeta u kojoj od piramida na obali Nila. Cigančad oko nje žalobno je vrištala i zvala ju ciganskim glasom: „Mami, mami“ — bakice, bakice!“

Kraj stare ciganke sjedjele su podalje na zemlji, još i dvie mladje, od kojih jedna držala u naručju dražestno golo, crnooko i crnokoso ciganče, mislio biš, da mu je glavica prevučena kožom od krta. Bogče, vrištilo je bolno, a Bog znade, da li je taj vrisak dopirao do otca mu u tamnici? — — I obe mladje ciganke ustrmiše u mene, velike i duboke, žarke i moleće oči svoje, a kad bi ih skinule s mene, bludiše im odmah zvjedljivo po uzničkim rešetkama, dok i načuliv uši, prislušćivahu — ne bi li gdje načule mà samo i glas crnih gavranova svojih. — — Jedva ih umirih, a priznati moram, da me je to nježno cigansko osjećanje duboko diralo, pa da je u meni rodilo živi uzor, kako bi slična, nepomućena i požrtvovna ljubav imala se po njem ravnati i u našim seljačkim potleušicama, a najpače i u gosposkim dvorovima.

Kad sam boravio u tamnici u Zagrebu i ovdje gledao sam mal ne svaki dan šarene ciganske dronjke

i crna lica ciganskih garova. Od mnogih uspomena na cigane u zagrebačkim uzama, spomenut ću tek jednu, koja me veže na Jocu Brajkovića — poglavicu ciganske družbe, što se bila ušatorila tamo negdje kod Svete Klare blizu Zagreba. — Dovedoše toga kukavca oružnici sbilja nevina u zagrebačke uze, a to samo poradi toga, što je nosio krivo ime Joco Brajković, dok mu je pravo bilo Leontije Bugarov. — Naš gazda Frančić odmah prvih dana, dao ga izvesti na hodnik, gdje mu je jedan od uznika do kože ostrigao kosu i tupom britvom ostrugao gustu i prilično dugačku bradu. Kraj ove operacije gledao sam ga gdje je plakao i stenjao, dok mu je bilo najgore: što ga sada više cigani ne će priznati za svoga starješinu, dok im je dosele imponirala liepa njegova brada i dugačka crna kosa, a što će sada? — Ništa. — Još mu je i silno tužno bilo zbog žene, koja ga golobrađa valjda ni prepoznati ne će, a hoće li ga i sada voljeti — tko bi to znao?

Za par dana pustiše ga u istinu nedužna na slobodu, dok dopremiše u mjesto njega u uze pravoga krivca Jocu Brajkovića. — Gledao sam ga, kako je odilazio tužan i pokunjen, pa sam ga i sažaljevaao, a i mislio si u sebi: jadniče, gle, — izgubio si i kosu, i bradu i brkove, a sve samo za to, što si cigan i što te je ciganka rodila.

* * *

Kad u gdjekojoj noći nisam mogao da usnem, pali su mi često na um i moji cigani, a naročito i slavni violinista — pradjed mog sudruga Mihalja Barne. Gledao sam ga u duhu, gdje poduprt o stogodišnje mahovinom obrašteno stablo razgranjenog hrasta, za

večernjeg sumračaja oplakuje sudbinu naroda, koji je nekim neutaživim nutarnjim nagonom osudjen na vječne muke u bezbrižnom životu i na teško potucanje svietom. Kadkada zujila mi u ušima i tužna, bugareća ciganska pjesma, što je još iz bjelovarskih ćelija dopirala k meni:

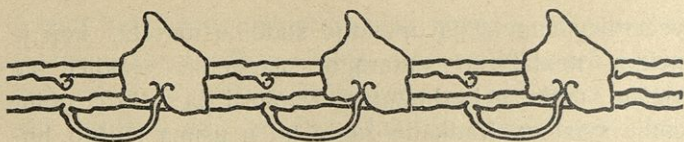
„Som čori, čoočori,
har odá kaštóri,
náne man adai niko
čak mio Devel báro!

Pjesma ova glasi u hrvatskom prevodu od prilike:

Sam biedan, biedan
ko šumsko drvce,
nemam tu nikoga
da svoga Boga velikoga!

Dà! — I cigani su ljudi — — — — —

San u tamnici.

Na polju gluha je noć i burno vrieme, što osjećam po urlikanju vihra i po udaranju, valjda otvorenih tavanskih prozora, tamo negdje na sudbenoj palači, gdje li? — Kan da se tisuć paklenih duhova urotilo, a da prosipa sav svoj bies i čemer nad zagrebačkim stanovnicima, što sigurno prestravljeni, gledju iz svojih stanova tu crnu, strašnu igru prirode.

Mojom dušom prepliću se čudnovata čuvstva. Osamljen ležim poduprt o ruku na uzničkom krevetu i gledam oko sebe četiri uzka zida, gdje me živog mrtvaca sahranila pravda ili nepravda ljudska!? — Preda mnom na tlu, kraj ležaja moga, vrzlo se nekoliko komada papira, knjiga ili novina, što li? — Po dalje na tronožku smješteno bilo do petnaest litara vode u širokom kablu, koji je nosio na uhu svome, lančićem zakovanu limenku, e da si njome nevoljni uznik vadi vodu i gasi žedju nakon slastne i bogate užine. — Kano neka sablast zurila još na mene o zid naslonjena stanovita posuda, gdje se za obnavljanje života, izmienjivahu iztrošeni sokovi sa okriepljujućom uzničkom hranom. — Svaki dan sam to gledao, ali noćas pričinjalo mi se, kan da sve nosi neko posebno

obilježje. — Kraj težkih vratiju ćelije moje, čvrsto zakovana o zid, nehajno bacala je — grobištem mojim — plamsajuće svjetlo, inače dobra mi prijateljica, noćna lampa i činilo se, kan da je i ona bila onaj čas poplašena titrajima uzburkanog zraka, štono je strujio rešetkama uzničkog prozora.

„Usried golih, usried niemih
Zidinâ sam jadan sâm,
A u mraku svjetiljke mi
Umirući škilji plam;
Čujem samo topot vani
Stopâ skladno udaranih,
Stražar noćnoj po tišini
Stražeć bdjeti tuj se kini*.

Najednoč nešto prasnu. Svjetiljka se utrnula, a oko mene razširila se grozna tmina ko u rogu.

Sgurih se pod uznički gunjac i stadoh se prevraćati slamnjačom. Htjedoh da usnem, ali nesmiljeno Morfijevo srce nije htjelo, da me primi u svoje okrilje. Nešto, kan da me guši. Neki crv, kan da sve jače zagriža u stablo moga života. — Prekrstih se i dohvatih kronicu, štono ju donesoh iz Rima, kano uspomenu na moj boravak u vječnom gradu. Uzeh ju sobom u zatvor da s njome u molitvi kratim vrieme, a u nevolji i tuzi, da se porazgovorim s Onom, koju u Gospinim litanijama nazivljemo: „Kraljicom mučenika i Tješiteljicom nevoljnih“. — —

Hoću da molim, ali ne mogu. Silno sam raztresen, uzrujan. Gotovo drhšćem. — Srce mi je nemirno. Ustao bih i zapalio opet ugaslu luč, ali žigice nemam. Svake večeri ostavio mi moj dobri gazda, po dvie žveplenke, al ovaj put, kad me u pet sati zaključao, zaboravih ga umoliti, a on se valjda tome sjetio nije. U očajnosti prisluškihah: hoću li čuti udaranje šata sa

zagrebačkih crkava. — U muklom šumu doskora nabrojih jedanaest, a pričinilo mi se, kan da čujem jedanaest udaraca nad mrtvačkom škrinjom. Sjetih se, da negdje pod uzničkim jastukom smjestih svoju apoteku, pa segnuh za škatuljom, gdje se nalazio brom, sredstvo za umirenje živaca. — Već dugo nisam tih prašaka uzimao, a valjalo mi za slučaj potrebe, prema propisu liečnikovu uzimati 3 do 4 praška na dan u vodi. — Bez razmišljanja stadoh sada u tmini iztreseti jedan prašak za drugim i nasipah puna usta, što onda zalijah vodom. Dali je to bilo pametno ili ne, tko me je i mogao o tom savjetovati. — Za koji četvrt sata nadjoh se u polusnu, a ovaj me polako zanjihao u podpuni i nesnosno teški san.

Nemirna moja mašta, preniela me u naše milo-vidno hrvatsko Zagorje — u moj rodni okoliš. Udarah štapom u ruci od jednog kraja Zagorja u drugi uzduž i poprieko. — Zaustavljah se najradje kod vlasteoskih dvorova, koji me zabavljahu uspomenama iz starijih vremena, kadno je još Gaj u njima budio žar domoljublja i narodne svijesti. Sada prikazivalo mi se sve nekako crno, neprijatno i otudjeno. Izumrla su zagorska vlastela. — Na njihovim posjedima sada tudjin gospodari, koji ni ne zna, što je Hrvatska, a niti osjeća njezine boli i njezine patnje.

Iza Cesar-grada počeo se lagašno pomaljati bliedi mjesec, dok ga doskora okružilo i zlačano stado sjajnih zvjezdica. — Ja umoran od puta sjedoh pod krošnjatu lipu u nekoč divnom perivoju blagopokojnoga vlastelina Petra Ilića na Risvici. Tuj sam se još kano dječarac najradje sigravao i napeto promatrao mnoge sjajne karuce, što zagorske domoljube — Hrvatice i Hrvate — dovažahu na prijateljski sastanak i dogovor. — Oj, kako su me malenog voljeli, kako me

već onda oduševljavahu za hrvatsku stvar. Moj otac bio je onda u Tuhlju blizu Risvice pučkim učiteljem, a meni moglo je biti nešto oko deset ljeta. — Tisuć i tisuć uspomena prohujalo je u taj mah dušom mojom. I gle, — sve je prošlo! — Tek pusti san, kan da je pred mojim očima oživio jur mrtve uspomene iz najmladnjih dana.

Uz bolni uzdisaj krenuh dalje putem vilovitog Zelenjaka, gdje vele da je naš Mihanović spjevao našu narodnu himnu: „Liepa naša domovina“. — — Odavle htjedoh da stignem do rieke Sutle, koja me imala prenieti u Štajer u bratsku Sloveniju. I tamo imade gor-kih suza, pa htjedoh da ih sa svojima slijem. — I bit će trpljenje lakše. — Za malo otvorila se preda mnom prekrasna cvjetna livada, nad kojom se uzvijahu bre-žuljci, obrašteni svakovrstnim drvećem, biljem i grmljem. —

— Posred livade opazih na povišenom humku omašno kamenito Razpelo — okrenuto licem spram šume. Položaj tog krasnog spomenika bio mi zago-netljiv, neobičan, i dugo i dugo razmišljah, što ga ovamo donielo i ovamo namjestilo? — Ujedared po-put munje zakriesila se nebesa i pala preda mnom sjajna zvijezda. — U isti tren opazih, gdje mi se pri-bližuje hitrim korakom neki neobični mladić. — Kad je pristupio k meni upita me znalično:

— Što tuj stojiš i koga tražiš? — — Odgovo-rih mu:

— Putujem evo svojim rodним krajem i tražim staru hrvatsku sviest u vlasteoskim dvorovima!

— Zalud to činiš i tvoj je trud bezuspješan — uz-vrati mladi došljak i pokazujuć rukom nadoveza:

— Evo, ovdje je Križ, a pod njim velika grob-nica, gdje su sahranjena sva zagorska vlastela. I sâm

kip Spasitelj je okrenut je na stranu spram šume, jer oplakuje težku sudbinu hrvatskoga Zagorja, a napose boljarske dvorove, koji izbaciše Kristov lik iz svoje sredinen i namjestiše u sebi anti-Kristov kult židovskog i magjarskog liberalizma. — Danas većinom neprijatelji Križa i hrvatske sviesti gospoduju u nekdašnjim vlasteoskim i hrvatskim dvorovima.

— Hoćeš li: — nadoveza mladić emfatički — povest ću te u onu grobnicu, i pokazat ću ti gdje sniva stara hrvatska sviest i gdje su sahranjena domoljubna zagorska vlastela?!

Krenusmo zajedno spram grobnice. — Kad dospjesmo pred Križ, mladić pridigo vrata od grobišta i povede me stubama u tamnu grobljansku špilju. Pod nogama osjećah, kako ključa studena voda iz pećine, dok promatrah s jedne i druge strane hodnika nanižane liesove zagorskih boljara. Kad sam prekoračio polovicu podzemnoga rova, — mladić izgubio se iznenada. Bio je to angjeo smrti!

U tren osjetih u grobištu silni šum, dok se iz debele maglušine podigla sa ognjenog prijestolja sjetna crna žena, zlatnih razpuštenih kosa i očajna lica! — Bila je to: čuvarica Zvonimirove hrvatske kraljevske krune — vila Hrvatica, opasana širokom hrvatskom trobojnicom. Obujmija mi bokove svojim ledenim rukama i nije puštala da se vratim natrag. Zahman bilo sve moje otimanje.

— Ostani tuj, — prišapnu mi plačnim riečima: Ti hoćeš da spasiš Hrvatsku?! — Pričekaj! Hrvatska propasti ne će, ali znaj, tek grobovi dat će joj život i slavno uzkrснуće!

U užasnoj borbi sa čudesnom noćnom prikazom, prenuh se oda sna! — Počeo sam grozno i očajno vikati, dok sam sav bio u ledenom znoju. Mučilo me

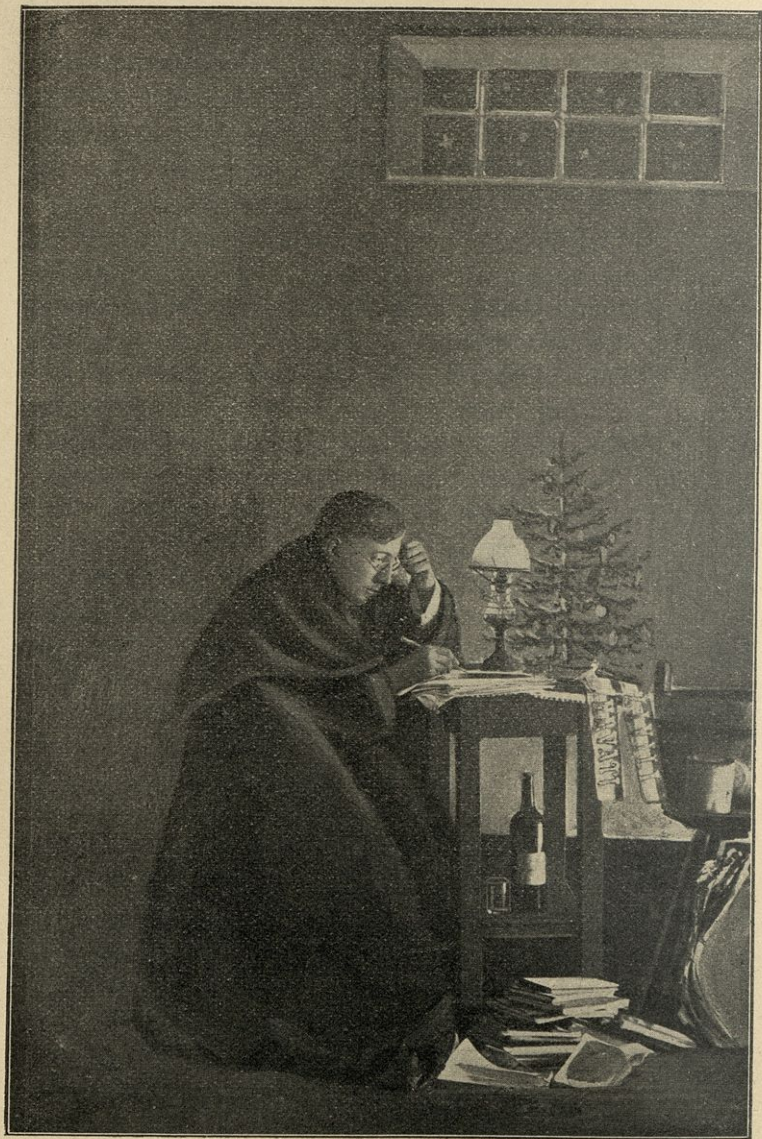
teško disanje i neka smrtna stiska. Tek iza pol sata dodjoh donekle opet k svijesti i razabrah, da je to bio — san u tamnici.

* * *

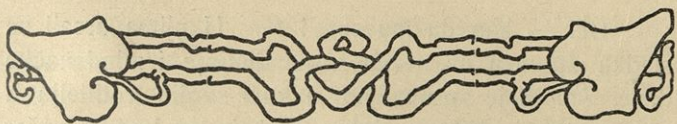
I opet metnuh ruku pod glavu i upiljih pogled svoj gore spram uzničkog okna. — Bura kan da je bila podpuno jenjala, a debeli snieg neprestano sipao se izpod sivoga neba.

Tišina vladala je posvuda po tamnici, nije se više ni čulo običajno tapkanje noćne straže po hodniku. Valjda je i ova zadriemala u dubokom zimskom muku. Tek kucanje moga srca, jecanje i uzdisanje, kan da je narušavalo mir ledene moje sobice. — — Čuo sam, kako je negdje tamo na tornju crkve svete Marije odbilo četiri sata poslie pol noći, i doskora kašnje razliegala se jutarnja pjesma zagrebačkih zvonova — Majci božjoj na pozdrav!

BADNJA VEČER U TAMNICI.

Na badnjak.

Nad snježnim krovovima nemirnog Zagreba javljaju se prve zvijezde i prvi pozdrav katedralskoga zvona. —

Sve se smiruje i veseli, kao da osjeća, kako među nebom i zemljom lepršaju krila angeoska, po kojima silazi Djetešće božansko i Njegova sveta noć.

Za razsvjetljenim prozorima čekaju na Nju prastare božićne pjesme, pradjedovski običaji i drago božićno drvce, oko kojega se smieši i grli zadovoljni kršćanski svijet. —

A ona, blaga i izčekivana, prolazi brzo i nečujno cijelim svemirom, da donese svakom stvorenju pozdrav s visine i mir zemaljski

* * *

Bilo je mrklo i tiho u uzničkoj sobici broj ***
Sjedi u njoj bljed i zamišljen čovjek, pa bez svjetla i slobode izčekuje: hoće ti barem uzničar što skorije doći, da mu razsvietli njegov grob i da na tu tajinstvenu večer, uzčuje, makar čovječji glas. Čeka nevoljnik i kraj toga sluša tajinstvenu zvonjavu zvonova i odmjerene udarce ure. —

Oči — kan da mu suze! — U njima zrcali se sladka spomen na nezaboravne djetinje i mladenačke dane, što ih je sprovadjao u kući svojih roditelja u ono sretno i blaženo doba, kad je na badnju večer njegov djedo — stari Ilirac Ivica Novaković — tumačio mu događaje iz godine 1848. i pokazivao mu sablju, s kojom je uz junačkog Jelačića bana sjekao Magjare. Pripoviedao mu sve do pol noći, a onda poveo ga u crkvu, gdje bi sjeo uz orgulje, a sav narod sretan i veseo, pjevao bi s njime bajne pjesme o narodjenju Gospodnjem. — — Sjeća se i svoje mile majke, koja ga slabašna tetošila i ljubila više, nego cio — cio svijet! — — — —

Od tog vremena, već je prošlo mnogo vode Savom i mnogo patnje nad njegovom glavom, a i danas, gle, mjesto da bude u Betlehemu, nalazi se na Golgoti... Čudnovata igra sudbine! — — — —

Razmišlja i gleda gore spram visoke mreže svoga skrovišta, gdje mu u susret dolazi tek jedna malá zvezdica, štono se zagledala u njegovu uzničku sobicu, kao da traži toplu sliku badnje večeri ili možda da mu i donaša pozdrav nebeski i darak mira? — — — —

Dà, ozbiljna je ta badnja večer, svečana i zagonetljiva!.. Vrieme je to, kad se svaki tronutim čuti u dubini srca svoga. Mladež raduje se nad tim, što ju je mali Isus tako obilno nadario, a odrasli osjećaju sladko zadovoljstvo, kad gledaju svoje mile i drage, sretne i blažene. — Svuda vlada radost i veselje, sve je zadahnula sveta večer dahom milja i spokojnosti. Tek uznikovo nemirno srce nikako ne može da se smiri, jer mu-uz spomen na roditeljski dom — duša luta simo i tamo, ter sad obilazi daleka rodna polja; sad opet seljačka groblja i one biedne kolibice, koje su ostale bez hranitelja i bez sretnog badnjaka.

— Zašto, ah zašto — uzdiše uznik, — imade toliko nepravde na svijetu? — K čemu da netko pjeva i uživa zbog toga, što drugi strada i jauče? — — Zar ne bismo svi morali jednako ljubiti majku svoju Hrvatsku? — — Zar da smo za to na svijetu, da sami od sebe — u robstvu svoje domaje — robove stvaramo? — — Oj, Zagreb gradu, kada ćeš se dignuti k samosvojnijemu životu i prigrnuti k sebi biednu svoju hrvatsku sirotinju pod kraljevski svoj plašt? — — Badnjak je danas, a ti bieli moj grade, možda i ne misliš na patnički ovaj dom i veseliš se, kan da nema tamo kraj savskih poljana ni jednog mučeničkog groba, a u ovim uzama ni jednog stvora, koji pati za tebe i za Hrvatsku našu, i koji se spominje svoje sirotinje, što mu je ostala na današnji dan tužna i zaplakana. — —

Velika bol i neobični čemer stisnuo je ranjeno hrvatsko srce zamišljena uznika, pa nije ni čuo, kako su pred vratima njegove ćelije zazvečili ključevi uzničkog nadziratelja, koji je ipak dolazio, da mu donese časak svjetla i slobode. Istom onda, kad se je starčeva ruka dotakla njegove spuštene glave, trgnuo se od misli i kano uzbunjen zapitao:

— Tko si božji i šta želiš?

— Dà — mrak je da — ne vidite, pa me i ne poznavate. . . . Nekako smo danas zakasnili paliti lampe — oglasio se stari i nastavio:

— Bit će sve dobro! — — Nešto ću vam prišapnuti — znajte: nije doduše prema propisima našega „Kućnoga reda“, ali tek iznimno javljam vam, da možete — makar je i večer — na časak izaći dolje na portu, gdje imadete nekaki posjet. . . . Tamničar valjda nas ne će vidjeti, a stražara baš ovdje sada nema, pa ću vas ja sam povesti u prizemlje.

Bilo je to za uznika neobično iznenadjenje. . . . Potražio je medju tim svoj bieli rubac, da si njime zaštititi bleda usta od večernjeg zraka i odlučio da podje za svojim starcem, pa da udovolji njegovom pozivu. — Tek mu se kraj toga, namitalo pitanje:

— Što to znači i tko bi to mogao biti, a da tako kasno dolazi u tu crnu kuću? — Nije se nadao, da bi danas više — u obće — mogao tko do njega, a nekako se bio i posve prijatelji s mišlju: kako je i najbolje, da se ga i nitko ne spominje. — — Htio je posve biti sličan onim seljacima, koji su takodjer zaboravljeni i koji s nebeskih vedrina promatraju svoje prerane grobove i puste domove, što ih je u godini 1903. izkopala oružnička puška i opustila grabežljiva tudjinska lakomnost.

Ipak, kad ga je već njegov stari smutio u snatrenju misli i sladogorkih uspomena, bila mu je u drugu ruku, poruka starčeva nekako prijatna, a i rado ju posluhnuo.

— Dakle i mene se netko sjeća — govorio je u sebi, te brzim koracima — u znaličnosti — preletio dugački hodnik, mračne skaline i pusto uzničko dvorište, a odavle zakrenuo u predvorje uzničkog portala, gdje ga je čekao nenadani posjet.

Pred vratima stražarske sobe, što ujedno i strancima služi za dočekivanje utamničenika, kojima je dozvoljen razgovor i posjet — uznik se ljubopitno zauzvatio. — — Mislio je, da će barem iznutra čuti kakav govor, te po glasu možda i razabrati, tko bi to mogao biti, a da hoće da ga danas na badnju večer nečim iznenadi? — — — Sluša i sluša, — ali bado! — —

— Željno me očekuju i šute, — reče napokon sam sebi, te nekako drhtavo pritisne staru kvaku. . . .

Vrata se otvore, a pred njegovim sjajnim očima zazeleni se krasno malo božićno drvce, što je stajalo na osrednjem stoliću uzničke stražarnice, dok je iza njega tek plamsalo titrajuće svjetlo petrolejske lampe.

— Bože, što to znači? — Tà nigdje ni živoga stvora, a mene pozvaše ovamo dolje, da mi glasi iz daleka, glasi sa slobode — nose badnji pozdrav. . . . U tim mislima, ogledavao se uznik plaho stražarničkom sobom, kad najednoč priskočilo k njemu iza zastora zakutka nekoliko srodnih duša, koje mu stisnuše hladne ruke i nazvaše sretnu badnju večer. Bože moj koliko iznenadjenje?!

Hrvatska sviest i žarka domovinska ljubav — klečeć pred Kristovim razpelom, došla je u uze, da naviesti najuzvišeniji spomen porodjaja onog časa, kada je sramotno drvo križa postalo znakom najvećeg udivljenja, strahopočitanja i poklonstva . . . — Spomen onog časa, kada se je to drvo rodilo u betlehemskoj štali i donielo iza 33 ljeta nedostižni plod na gori Kalvariji blizu Jerusalama. . . : Spasenje svomu svietu!

— Koliko iznenadjenje, draga djeco, zavapio je bolni uznik, kad je zagledao kraj sebe živu sliku ideala svojih i osjetio topli stisak ruku ljubeće čeljadi, štono je došla ovamo, da se pokloni oltaru, na kome je izgorjelo već mnogo i premnogo žrtava za spas i sreću mile očinske i stradajuće, hrvatske zemlje.

— Ovo je božićno drvce vaše — rekoše mu. U njemu gledajte najuzvišeniju ljubav, što ju hrvatski narod može izkazati čovjeku, koga robovi Hrvatske osudiše na robstvo. Ljubav ova izkazuje vam priznanje za oto, što ste vazda navješćali svome rodu najspasosnosniju nauku našeg neumrlog učitelja Starčevića, koji kaže: „Hrvatska Hrvatu!“ — — Koli je to krasan i neumrli uzor, a u vama divan odsjev njegove duše! —

— Donašamo vam ovo božićno drvce, kao znak našega poklonstva spram vas, dok živo želimo, da u hladnim i mračnim uzama plane takodjer božićna svieća, pa da i vi počutite, da je danas — sveta noć!

— Hvala vam, reče ozbiljni patnik, ali ja se ni u snu tome nadao nisam.

— Malenkost je, čime vas darujemo, a velik je ponos naš, ako ćemo moći reći onima na slobodi, da smo vam time priredili m̃a i najmanje veselje. — — —

— Zaista to je liepi i preugodni čas, koga nikada zaboraviti ne ću — odpovrnu uznik, dok mu se kraj toga, kano nekako življe cakliše oči. — — Da nije bio vičan patnjama, valjda bi bio i proplakao, dok je nosio u sebi vrlo nježno: blago srce, sladke svoje majke, što ju je i u jednoj svojoj knjizi počastio lovor vjen-cem nedostižive harnosti i uzorom djetinje ljubavi svoje.

Zapališe i nekoliko sviećica na božićnjem drvcu, što je u toj crnoj kući bilo nešto posebnoga i dosele u uzama, možda još nikada nevidjena.

O, kako mu je godila ta topla, prijateljska ljubav! — I isti uzničar nije mogao nad tim zatajiti svoga uzbudjenja. I sâm on, veselo im pružao svoje žigice uz rieči:

„Neka samo sve zapale, da vidimo, kako će goriti.“ — — —

Za čas planule su trobojne sviećice veselim i sitnim plamenom, koji je postajao sve veći i veći, obasjavajući njihova sretna lica, puste zidove stražarske sobe i svježe grančice, okićenog božićnog drvca.

Svi su se bez i jedne rieči podali nekom velikom čuvstvu, koje se slievalo u jedno — sa velebnim zvukovima zvonova i sa angjeoskom pjesmom:

„Slava Bogu na visini, a mir ljudima na zemlji, koji su dobre volje!“

Tajinstveno je unišla u te zapuštene zidine — badnja večer i božićni pozdrav, a bliedom uzniku je bilo, kao da bi mogao uz ovo drvce i svoje prijatelje probditi cielu svetu noć. . . . Ali stari je uzničar ujedared prekinuo sav taj čar i službeno javio: da je posjet svršen. — — — —

Zapoviedi plemenitog starca, — svoga ključara — uznik se smjesta pokorio, dok mu na polazku prijatelji utisnuše u ruke razsvietljeno božićno drvce, a on oprostio se zahvalno s njima, te pošao sa nestrpljivim uzničarem opet u svoj — samotni mir.

Suzni pogledi njegovih dragih štovatelja i srodnih duša, pratiše ga sve do velikih vratiju, što vode u uzničko dvorište. — Tuj se još jednom ponosito okrenuo i sa svojim svjetlim darom zamaknuo u gustu maglu, u kojoj je samo razabirao tvrde povike stražara i bolne uzdahe onih, koji su pod njihovom vlasti. — —

Kad je došao u svoju pustu ćeliju, zapalio je njegov stari odmah svjetiljku, dok je on postavio božićno drvce na svoj stolić, a kraj njega i ono nekoliko sviećica, što mu ih dobre duše, još na razstanku turnuše u džep, jer je bila obćenita želja, da sviećice pali i u svojoj mrkloj uzi, pa da mu i ovdje, barem danas bude svjetlo i liepo!? — — — —

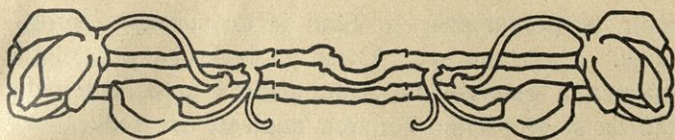
* * *

Ključar zatvorio je za njim vrata, a on se zamotao u debelo svoje ćebe i sjeo uz stolić kraj svoje lampe, i stao potanje posmatrati liepo svoje — darovano božićno drvce, a napose u širokoj trobojnici u sredini — nadpis:

— Sretan Božić — u patnji za Hrvatsku! —

Čas bi se prihvatio svoga pera da knjigu piše, a čas opet prisluškivao bi neke elegične glasove, što dopirahu odnekale tamo sa Zrinjevca — sa harfe, na kojoj je baš majstorski prebirala neka sanjarska i melankolična duša. — — — Hrvatsko mu srce postajalo sada sve većma potreseno, i kan da je nekako najviše žalio sve one biedne ljude, koji boraveći godine 1903. svuda po tamnicama u Hrvatskoj, nisu znali za badnju večer, već su se stiskali na svom tvrdom i hladnom ležaju, kao zadnji stvorovi samo zato, što su zavikali, kad ih je bahati tudjinac svojim oštrim zubima ugrizao za njihovo vlastito srce. . . .

Tužan Božić.

Bilo je to oko tri sata ranò poslie badnje noći, kad me studen ledene uzničke sobice probudila od sna. Dà, — već se i ljudi vratiše od polnočke, već se je i obavila prva božićnja služba božja; već i odpjevaše onu staru, dirljivu, kršćansku i hrvatsku, milu pjesmu:

Narodi se kralj nebeski.

U grobu mome bilo je još posve tamno. Usnuti više nisam mogao, a mašta zaniela me na daleki otok Patmos, gdje posjetih čudni dom. — — Sjedi u njemu muž biele kose, kan da mu je satkana od srebrnih niti. Brada mu je biela poput najčišćeg sniega, dok visoko čelo drži poduprto o staračku ruku. — Oči su mu bistre kao u orla, blago lice odaje neku mladenačku svježost, dok je nad glavom njegovom prohujilo ipak već mnogo — mnogo ljeta. — — — Divan je to čovjek, na kome je oko Spasiteljevo najradje počivalo, u čijim grudima kucalo je srce od samog Stvoritelja natopljeno riedkom ljubavlju, koja je od svetog Ivana evangjeliste stvorila ljubimca Gospodnjega.

Starac je zabavljen dubokim mislima, u desnici drži orlovo pero, a pred njim na stolu razastrt je

papir od pergamene. — Stari ja to sužanj — prognanik. Uzeše mu sve. Oteše ga iz kruga prijatelja i znanaca, a ostaviše mu samo papir i pero. Iznenada kan da se je prenuo i u tren napisao ove redke:

„I rieč tielom posta i prebiva medju nama.“

Dà, — uspomenu utjelovljenja te rieči — prebivajuće medju nama, slavi danas, — kao na najradostniji dan u godini, — vaskoliki kršćanski sviet. Hoću li i ja taj spomen u uzama radostno i veselo proslaviti? — — —

Gle, — oko pet sati, već i zagrebačka zvona nekako svečano zazvonješe, pa mi još dušu na krilima svojim zanieše daleko preko hitrih rieka, nebotičnih gora i širokih mora u onaj kraj, gdje je sveta zemlja, a u njoj kuća kruha — Betlehem. U priprostoj štalici izvan grada, u trošnim jaslicama leži diete —, a kraj njega majka — u najvećoj biedi — zaplakana, zabrinuta. — — —

„I rieč tielom posta i prebiva medju nama.“ — — Bog se je rodio — malo diete: — Božić.

Približilo se i šest sati, kad začuh hodnikom zveketanje ključeva i laki korak gazde Frančića.

— Vidi, — kakva je to „spekcija“ danas? — Nigdje ni jednoga stražara, sve je pomrlo, — — — gundrao stari i sve žešće brujio, dok je napokon zakrajčio riečima:

— Ehe, he! — Znadem ja, misle oni, da na Božić ne treba lopove čuvati. . . Čekaj, čekaj, — dopeljam ja gore tamničara neka se osvjedoči kakva mu je vojska.

— Hm, hm, hm! — samo mi je žao, što je ovaj „popo“ ovdje. Baš prava sramota za one, koji su ga dali pod moj ključ. . . A da nije još i mene, već bi

bogčić otegnuo papke. Ipak ne patri on ovamo, a da bi rad šta? — — —

Naslonjen na ruku, slušah gundjanje sve bliže i bliže, dok su napokon zaškripila teška vrata, a stari zaogrnut u svojoj debeloj kabanici, prišuljao se tiho k mojoj postelji i doviknuo:

— E, — dobro jutro! — — Jeste li još živ? — Má mrzlo je tuj kod vas i pašče bi zadrhtalo. — Bio sam na polnočki kod svete Marije i mislio sam na vas kod ciele službe, a žena mi jutroske pripoviedala, kako joj se strašno snilo: da su vas mrtva iz ove tatske kuće „Todtenträgeri“ — odnieli u noći na Mirogaj. — Hvala Bogu, kako vidim, nije istina, još ste ovdje.

— Bez svake šale, — nastavit će dobri moj Frančić, — ja vam kažem, čuvajte se, kako znate najbolje. Vjerujte, da pokrepa sve ovo 150 koliko li lopova unaokolo, ne bi mi bilo tako žao, kao za vas... Nema čovjeka u Zagrebu, koji me samo malo pozna, a da ne bi pitao svaki dan: kako vam je, — dok i nekoji plaću i ne vjeruju, kad im pripoviedam, da ste betežan, ali uvijek dobre volje. . . .

— Slušajte, još vam velim: danas je Božić, a ova tri dana ovdje se ništa ne loži, pustit ću vas, ako se možete onako zavući nekako dolje u stražarnicu, ondje je ipak malko toplije. —

— Hvala dragi prijatelju, — rekoh. — Zašto da pravite iznimku, pa da tamničar, a i vi — imadete kakove neprilike. Ja ću se već nekako umotati i zabaviti, a ostalo kako Bog daje. — Život je i smrt na božjoj volji. — —

— Tko bi s vama, — nadoveza još stari, — vi ste čovjek čudne fele! — Kad već za sebe nemate brige, morali bi barem misliti na one, koji se za vas

u suzama Bogu mole. — — — Zatim izvadio je ključ i otišao, da posjeti i druge ćelije, pa da i sve moje kolege upita za junačko zdravlje. — Za čas našao se i moj poslužitelj Ostoja sa metlom kraj mene, a ja se prekrstih, skočih s kreveta, te se skoro i ja nadjoh na uzničkom hodniku.

Zurio sam neko vrijeme, kroz široke rešetke hodničkih velikih prozora gore spram podneblja, odkale sipao se gusti snieg, a zrakom strujio je bridki sjevernjak kan da plače, kan da cvili. Sa spuštajućim se pahuljicama i moj pogled spuštao se sve niže, dok i nije počinio na divotnom bielom sagu manjeg uzničkog dvorišta, gdje se pod njim nalazilo pet širokih kamena, na kojima je već mnogi nesretnik izmedj visoka dva stupića, pod svilenom uzicom, izdahnuo dušu svoju.

— Bože moj, — pomislih, — kako danas sve to izgledje nevino i bielo u odjeći pravednika, a ipak je na zemlji toliko grieha i nepravde crne!

Nije potrajalo dugo, kad sam najednoč zamietio i silni štropot dolazećih stražara, a medj njima razabirao i poznate glasove našega tamničara. Čim se bajunete ukazaše, već je i odzvanjao hodnikom poziv:

— Frančiću! — Otvorite 51. Evo, — ova nesretna policija ne da nam i na Božić mira.

Skinuše mu s ruku lisičine i turnuše ga u njegovu luknju. — Promatrah ga nekako sažalno. Bilo mu je oko četrdeset i pet godina. U crnkastoj mu se bradi pokazivale prosjedine, a žive velike oči sveudilj su igrale. Lice mu je imalo izražaj dosta mio, no obješenjački. Nosio je otrcani ljetni kaput, dok mu je poderane hlače — sakrivala široka, plava pregača.

Zatvoriše ga. — Gazda metnuo mu hitro na grob ploču sa nadpisom: Svetozar Zloić 25/12. 1903. —

ubijstvo. U mjesto pogrebnog govora, uzdahnio je tamničar:

„Tužan ti Božić — nesretni sine!“

Nakon ove operacije, pristupio je tamničar odmah k meni, te me i ljubezno oslovio uz opazku:

— Hochwürden — kako to, da ste vi na hodniku? To nije u redu. Ovo je rekao — smiešec se — samo da prigovara i odmah nadodao:

„Danas možete služiti u kućnoj kapeli svetu misu, a prisustvovat će kod nje svi kažnjenici i cielo uzničko osoblje.“

Zahvalno primih milu zadaću i spremih se odmah u svoju sobicu, da se pripravim na sveti čin. Nešto poslie devet sati, dovedoš e uznički stražari gotovo sve moje kolege, tako da se je kućna kapelica dubkom napunila. Veli negdje naš narod: Zlo bi bilo, kad barem na Božić ne bi bio u crkvi.

Kad pristupih k oltaru, bio sam nekako neobično ganut. Posluživahu me dva najodličnija muža u zatvoru i to: ravnatelj tatske kancelarije: Zmaić i moj susjed broj 64. Došao je red i na sveto evanjelje, a ja se i nehotice okrenuh spram „svojih župljana“, te ih živo oslovih i sa par ozbiljnih i ganutljivih rieči. Tumačih im veliku ljubav božju spram grješnika i pokazah: kako valja, da svaki od njih bude zadovoljan sa svojim položajem, dok nam i u tome novorodjeni Spasitelj prednjači svojim uzoritim primjerom, kad je izabrao sebi za svoj porod mjesto pusto i biedno, gotovo najneprijatnije i najgore, što se i pomisliti može. Što je zatvor običnog nevoljnika i grišnog čovjeka, ako se uzporedi sa špiljom, gdje se je rodio Bog — gospodar sviju ljudi i svega na svijetu?

Opazah, da su moji kolege bili očito ganuti, dok neki, a navlastito i ženskinje lievahu guste suze. Bit će

valjda da se i mnogi sjećahu božićnih dana sa slobode, gdje se nalažahu u društvu svojih prijatelja i rodbine svoje. A danas? — — — Sva je ta sveta služba božja bila nekako mrtva, bez umilnih božićnih pjesmica, bez pravog smisla — pod puškom — bez slobode. — Nekako je tvrda rieč, kad se u običnom životu komu veli: Svanuo mu crni petak, a još je gore, kad tko sam u sebi osjeća, da mu je uz crni petak — svanuo i tužan, crni Božić. — — —

Kraj sve mizerije ipak bilo je danas nešto posebnoga u uzama, dok je svakom kažnjeniku, koji je imao spremljen novac kod tamničara, — bilo slobodno dati si donieti po stražarima izvana kakav bolji zalogaj, a prema želji i koju čašu vina. — Svima je bilo u tom udovoljeno, a najoriginalniji od sviju bio je neki Josip Mujadin, što je svojih zadnjih 60 filira upotrebio za čokoladu. — Kad mu je u podne stražar donio nekoliko pločica čokolade, našem gazdi nikako to nije išlo u glavu, dok je i morao staviti kraj toga svoju opazku uz rieči:

— Gledaj ti gospodina, gladan je, da mu sve kruli u želudcu, a gle, naručio si čokoladu. — Čuješ ti Joso, ti si danas veći gospodin od samog predsjednika sudbenog stola. — A joj, joj, — što sve ova fakinaža izmišlja, daje si u rešt nositi čokoladu, samo da pokaže svoju gospočiju . . .

Uz to, što si je svatko mogao dobiti izvana, što je htio, donášahu i prijatelji, a i rodbina pojedincima raznih jela, navlastito božićnih kolača. Od 10. do 12. bila je sva porta obložena stradalnicima i njihovim rođjacima. — Nikad i nikad zaboraviti ne ću neke ganutljive prizore, što se ovdje odigravahu pred mojim očima . . . Tako n. pr. jedna žena odnekale iz okoliše zagrebačke, doniela svome mužu dva crna hljeba

kruha i jednu žutu pogaču iz kukuruznog brašna. — Drugo ništa! — — Kraj toga — začela je jadnica silno jaukati, a dok je svom mužu predavala taj božićni dar i kamen bi proplakao od sućuti.

— Joj meni, joj! — Kaj bum bogica počela z tolikom decom, fundala se bum v Savi, a tebe Jožek znam, da nikdar više videla nebum. — Ježuš, Marija i sveti Božić! — — Deset ljet buš v Lepoglavi, a kdo bu nas osmero hranil?!

Uz taj jauk bacila mu se oko vrata, a kašnje pala na tle i začela ridati kao niemo zvijere. Dva ju stražara sada pridignuše, primiše pod pazuhu i odpremiše na ulicu, a drugi opet muža joj gore u ćeliju. Gledao sam za njim.

Stupao je nesretnik nekako poniknute glave pred stražarom, dok je u šakama nosio suzama mješani crni kruh i žutu pogaču svoje žene, a djeca mu kod kuće sprovadjahu možda još tužniji i crnji Božić, nego li on ovdje.

Oj, biedan je biedan na mnogim mjestima taj naš hrvatski narod, taj seljački sviet, a valjda i često od zla pada u zlo. Gospoda njegova, neki narodni mu zastupnici, dodju pogdjekad i u Zagreb na saborisanje, ali ne — da mu ondje vidaju rane i da ga stavljaju na bolji i samosvojniji život, već im je glavna briga, kako će si kod „Cara Austrijanskoga“ — po izbor je-lima kriepiti stomak i zalievati ga šumećim šampanjcem. Zar da oni u svom obilju i mogu imati srca, pa da misle na crni kruh, žutu pogaču i tužan Božić hrvatske sirotinje? — Mogu li oni pojmiti liepe rieči našeg pjesnika Katalinića:

Prazne čaše, srca puna,
Manje rieči — više čina,
Tad će biti opet sretna
Liepa naša domovina!

I ja sam na Božić dobio s više strana i na pretek jela, pa kad sam to s porte nosio gore u svoj stan, jedno čeljade, kan da mi je silno zavidjalo sreću moju, dok je naslonjeno na dovratnik svoje ćelije, pomamnim očima gledalo liepi visoki — cieli kolač u mojoj ruci. — — — Bio je to nesretnik osudjen na vješala, a za-boravljen od celoga svijeta. Sigurno teške boli sjekle su mu srce. — Čekao je tek rješenje stola sedmorice, kamo je rekurirao, a onda još se uzdao u kraljevsko pomilovanje. — Negdje u Kerestincu ubio je iz puške gospoštinsku kuharicu, pa s toga ga i stiglo ovo grozno stanje. — — Pristupio sam k njemu. Licem razprostiralo mu se neko voštano bljedilo, ali još je treptio na njemu bolni smješak, još sjala mu u oku neka pokajnička suza. Živio je očajnik tuj bez prave nade, izgubljen za zemaljski život, a tko bi i znao, zar možda ipak nije bio najsretniji od sviju, samo, ako mu je novorodjeni Spasitelj s neba dolazio ususret sa hljbom milosti i vodom vječnoga života, što je jedino kadro utažiti glad i žedju čovječje duše. —

— Evo prijatelju, — rekoh nesretniku, — darujem vam ovaj cieli kolač, da i vi nešto zagriznete, a evo i komadićak mesa, a i flašicu vina, da se sjetite svog čovječjeg dostojanstva, pa da i vi znadete, da je danas Božić, pa da se uz to molite Spasitelju za obraćenje.

— Hvala, — mili gospodine, — reče mi. Nisam mislio, da će danas tkogod i meni udieliti kakovu božićnicu. Na celom svijetu nemam niti roda, ni zaštitnika, a tko bi se i obazirao na propali stvor! — Za-boravit vas ne ću, i u vječnosti molit ću se za vas! — — Slutim zadnji je to moj Božić, crn i tužan na tužnoj i crnoj zemlji. — — — Na godinu valjda bit će ljepši u bielim, nebeskim dvorovima?! — — Ja već

znadem, koja mi je dužnost, pa ako i tielo gubim, spasit ću barem dušu. Bog je dobar!

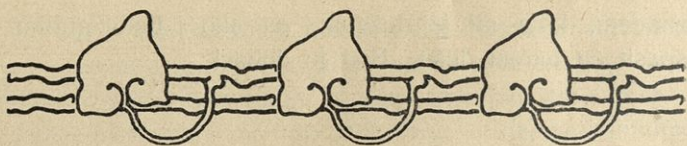
* * *

Kad se vratih u svoju ćeliju, razmišljah još dugo o neobičnim doživljajima dana, i nikako nisam mogao urediti svojih misli, smućenih tako žalostnim dojmovima. Moj me gazda danas već rano u četiri sata ostavio, a dok je pozaključavao sve ćelije, nastala je u tamnici duboka tišina, izprekidana samo kadkada oštrim povicima iz susjednih ćelija. Približila se i večer, a i noć je skoro razprostrla svoja krila.

Da raztjeram na taj tužni Božić barem noćnu tminu, zapalih noćnu svjetiljku i sviećice na božićnjem drvcu, što mi ga sinoć mile ruke donieše u crne uzničke odaje. — — Izgledalo mi ipak — i u mojoj sobici, — sve to nekako danas svečanije, nego li obično. Pricinilo mi se, kan da se je otvorilo i nada mnomo nebo, a angjeli da slaveć porod Spasiteljev lete nad uzničkim dvori, a tamo od zviezda, da mi zvoni pjesma započeta pred tisuć ljeta, koja se stapala u divne melodije i čarnu harmoniju svemirja. Iz daleke otajstvene domovine, dopirahu mi i večeras k ušima angjeoski glasi:

Slava Bogu na visini, a mir ljudima na zemlji, koji su dobre volje! . . . Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis! — Slava va višnjih Bogu. I na zemlji mir človekom blagovolenija!

Ljubice. — *Viola odorata*.

One nisu procvale u slobodnoj seoskoj šumici, niti u zelenom grmlju osunčanoga brdašca, već pod staklenim krovom zimskog vrta. A njihov gospodar — poznati trgovac cvieća u Zagrebu, — odnio ih u svoj cvjetni dućan, da mu svojim plavim očicama vabe prolazeći gradski sviet. Kad su došle u grad, bilo im je u prvi mah neobično i liepo. — Simpatična mlada djevojka svezala ih u dražestne kitice i spustila ih u liepe, vodom napunjene vaze, da im sačuva dragu svježost i milinu.

Onda je otvorila velika staklena vrata, te ih postavila na visoku poličicu cvjetnoga izloga, da ih svačije oko odmah spazi.

A one skromne i čedne nisu mogle nikako shvatiti, zašto su ih smjestili u taj razsvietljeni izlog, medju prekrasne ružice, miloduhe karamfilje i bliede jasmine. I kao da ih je omamila njihova opojna blizina, sag-nule su svoje nježne glavice i tek izpod oka proma-trale liepi mladi i zadovoljni stari gradski sviet, koji prolazi mimo i u izlog željno gleda.

One nisu znale, da su posljednji dani mjeseca prosinca 1903. i da je u ovo doba svaki cvietak tako drag, da si ga svačije srce toplo želi. —

Vrata su se često otvarala. Oko ljubica bijaše sve manje i manje prekrasnih ruža, miloduhih karamfilja i bliedih jasmína, a sve više praznih vaza i razsutog lišća.

Ljubicama je bilo silno žao, što su u tom velikom prostoru tako same, pa su podignule svoje spuštene glavice, kao da gledaju, kud je dospio njihov liepi i mirisni susjedni sviet. — — Istom sada opaze, kako ih motre četiri mila hrvatska oka. I začuju, gdje ljubežljivi mužki glas veli:

— Gledaj, Marijo, kako su ove ljubice liepe! Uzet ćemo jednu kiticu i poslat ju — Ti već znadeš kamo!

Onda je opet bilo sve tiho, jer je iza njih stajao jedan visoki gospodin, koji nije smio čuti njihovu tajnu. — — Ljubice su se razveselile. Bilo im je čisto drago, što će ih sa sobom uzeti one dvie dobre duše. — A nisu se ni malo poboјale, akoprem su čule, da ne će kod njih ostati, već da će ih nekomu darovati, koga osobito vole.

Najednoč otvorila se staklena vrata, a ona ista djevojka, što ih je ovamo smjestila, izvadi ih iz njihove vaze i preda onomu, koji ih je toli rado kupio. — — — Sad će opet Marija:

— Vani je hladno — promrznut će!

— Ništa ne smeta — odvratio joj isti ljubežljivi mužki glas. Ja ću ih već zaštititi i odmah poslati. Ipak prišapnut ću im prije topli, hrvatski pozdrav.

I njegove ustnice poljubile su njihove plave oči, dok su one u tom cielovu zamietile samo tri rieči: „Bog i Hrvati!“ — — —

— Daj, da im i ja nešto kažem — oglasi se Marija i privine ih svojem domoljubnom ženskom srcu, kroz koje su izbile dvie znamenite rieči, što ih ljubice

nisu razumjele, ali su opazile, kako je u njezinom oku zasjala velika suza, koja žali trpeću dušu.

Sad je ljubicama bilo tako toplo, da nisu gotovo ni osjećale, kako ih hladni decembarski vjetar obigrava. Tek pred jednom visokom kućom, koju je osvijetljivala nekakova čudna svjetiljka, osjete ljubice, kako ih netko budi od polusna i kako im u pospane očice pršti snieg. U isti mah začuju čudni zvuk kućnoga zvona i okret ključa u velikoj bravi.

Vrata se otvoriše, a poslie nekoliko tihih rieči, našle se ljubice u tvrdoj ruci nepoznatoga mužkarca, u kojemu baš nije bilo mnogo nježnosti, dok je nosio na sebi pušku i njome stražio crni dom, na kome se izticalo mnogo uzkih prozorčića, zakovanih debelim, željeznim sponama. Vrata su se medjutim zatvorila, a ljubice su od straha silno zadrhtale, dok ih je onaj ozbiljni čovjek držao, kao da će ih zadaviti i baciti u crni kut, što je u njih toli hladno i mrko zurio.

Nu taj je čovjek ipak bio bolji, nego što se je njima pričinilo. Pogladio im zelene listiće i nosio ih nekamo u visinu, gdje još nikada nije bilo mirisnih ljubica. Na hodniku sreo je bliedog i zamišljenog uznika, kome su ljubice bile namienjene. Kad ih je njemu predao, ljubice se odmah veselo nasmiešile i zavolile ga, jer je i on imao čiste plave oči i dugačku bielu ruku, kojom je zadržavao silni kašalj, koji mu nije dao da govori. — Kad se je za čas smirio, zahvalio se stražaru na nježnom daru, koji ga silno razveselio, a ovaj se bez rieči okrenuo i otišao. — Ljubice se nisu za njim ogledale.

Njihov novi gospodar odnio ih u svoju uzničku sobicu, gdje su mu ljubice pripoviedale svoje doživljaje, dok su mu izporučile i mnogo liepih pozdrava sa slobode i svojim toplim cilovima obasule blieda mu usta.

Privinule se zatim na njegovo patničko srce i odmah usnule. — Njihov san u tamnici ipak nije trajao dugo, jer nisu mogle biti bez slobode. — — — Kad su se probudile opazile su, da nisu više na istom mjestu, već da ih je u snu netko odnio u nepoznatu lepu sobicu, koja je bila puna mirisa od ružičastih zumbula, što su se kupali u liepoj uzkoj vazi kraj velikog prozora, s kojega je bilo vidjeti crni krov one puste kuće, gdje su dobile — uznički cielov. — —

Tko bi bio i mogao slutiti, da i ljubice tjeraju politiku?! — Kad se opet nadjoše u svom novom stanu, dala im nečija ruka lepu čašicu, u kojoj su si umile pospane očice i sada se zagledale u dva nova crna i tužna oka, koja su na njima počivala, kao što počivaju pogledi pobožnoga čovjeka na kakvoj relikviji sa svetog groba.

Tako su dočekale i zadnji dan prosinca godine 1903. — — — Nu sada su počele vehnuti, kao i njihovi drugovi zumbuli, što su onaj dan bili tako liepi. — —

Stigla ih nesmiljena sudbina. — — — Netko ih izvadio iz čašice i ujedno sa zumbulima nemilosrdno bacio u jednu veliku košaru, napunjenu pepelom, a da toga crne oči ni opazile nisu. — — U košari provele su ljubice cieli dan i cielu večer. Nisu se mogle ni maknuti, jer je i na njima ležao pepeo, ali su ipak zamietile, kako crne oči za njima plaču i kako pitaju: „Gdje su ljubice moje“?

Ljubice su slutile, da ne će morati u svom grobu iztrunuti, s toga su se i svom silom borile protiv smrti i jedva su čekale onaj čas, kad će ih njihovi grobari opet izkopati, te predati tužnim i suznim očima, koje će se s njihovog uzkršnuća barem donekle smiriti i razveseliti.

I nisu se prevarile. Došle su k njima mile ruke, pa su ih pomnjivo izvadile, očistile od pepela i odniele u onu istu sobu, gje su pred par dana veselo mirisale. I ljubice su bile spašene!

Zidna ura počela je izbijati dvanaesti sat, a ljubice su čule, kako netko veli: „Sretna nova godina!“ — U isti mah pale su i one u bijeli krevet na jedno vrlo nježno, ponosito i toplo hrvatsko srce, koje je radostno uzdrhtalo, kad je opet zagledalo ljubice svoje, kad je moglo izljubiti njihove plave oči. — — — Ljubice bile su sada posve zadovoljne i sklopile su uz njezine oči, i plave očice svoje i tako su mirno usnule.

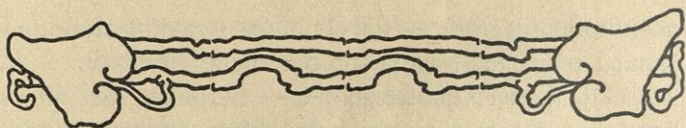
* * *

Od tog časa prošlo je bezbroj liepih i tužnih dana. Ljubice su posve uvehnule. Nisu više ništa osjećale. Bile su mrtve.

Ljubeće ih njihovo srce, sahranilo ih u ukusnu škatulicu, na čijem poklopcu nalazila se sličica djevojčice u bjelini sa kiticom svježih ljubica. Iznutra škatulice postaviše nadpis:

„Ljubice iz burne godine 1903. Sladki spomen ljubavi i patnje na staro ljeto 31. prosinca.“

Tuj su uvehle ljubice spokojno počivale i pod hrvatskom trobojnicom čuvalе nezaboravnu uspomenu na onaj zimski dan, kad su svojim dragim mirisom i svježom ljepotom zadahnule uzničku sobicu robskoga doma. — — Da, — ljubice dodjoše u crni, robski dom, da u njemu pozdrave idealnu hrvatsku dušu, koja je ovdje ni kriva ni dužna, željno čekala proljetno sunce, pod kojim će procvjetati na rodjenoj, seljačkom krvi

Dan nove godine.

Prava siečanjska zima, našla me je na novo ljeto 1904. u tamnici. — Studen je oštra plovila zrakom, a mojom dušom sve je gorjelo i plamtilo. — Razmišljao sam o koječemu, a bio sam sličan čovjeku, koji je na prvi dan u godini stajao kod prozora i promatrao izlaz sunca. Gledah gore spram rešetke svoga prozorčića i zamietih, kako vani gruva gusti snieg, dok je oko mene vladala neka ozbiljna tišina, a studen pretvarala mi dah, kano u guste kolute dima. — — Osjetih kako mi srce silno udara, dok sam i čuo svaki njegov kucaj. Pomislih: živ sam još, ali ne znam, kako još dugo? — Umrieti ću: ali znadem li kada? — Potucam se od nemila do nedraga i ne znam, kad će svemu tome biti kraj? — A kad gledam, mili svoj dom — Hrvatsku dragu, mogu li biti kraj svega toga veseo?

Dà! — Grozna je bila godina 1903. u Hrvatskoj. — Danas stojim živ u grobu nad njezinim grobom. — Na usta nametalo mi se pitanje: da li će se barem izpuniti naše želje, hoće li se ostvariti naše nade? — — — Hoće li iz te mukotrpne rodne grude, uzorane patnjama, zasijane stradanjem, a natopljene mučeničkom

krvlju hrvatskih sinova — hoće li niknuti sjeme i razviti se cviet, što ga od davnine krstimo imenom zlatne slobode? — Hoće li nastajuća godina 1904. sretnija biti? — Da! — — Ide to polako. Iza tamne noći ne slijedi odmah dan, već najprije svitanje, zatim jutro, a onda tek jasni dan. Sunce se ne radja iznebuha pred našim očima, jer bismo osliepili pred njegovim sjajem. Pred izlazom sunca odrazuju se na nebesima manje zvijezde, zatim danica i zora, a onda tek izmilja slavno, majestetsko sunce. . . . Tako će valjda i Hrvatskoj našoj iza tmurnih i tmurnijih dana svitati sve jasniji, dok se napokon ne nadje u suncu svake vremenite sreće i napredka, do česa pomoći će joj: Bog i Hrvati! — — —

O, kad bismo samo mi Hrvati dobro i triezno razmislili, kako svakomu narodu predleži najsvetija dužnost, da se skrbi za sebe i da upotrebljuje sva najzgodnija sredstva za svoju samoobranu i obstanak — kako bi sretni bili! — — — Zar bi nam onda trebalo ugovarati sa našim protivnicima, zar da se ne bismo mogli onda i bez tog ugovaranja odhrvati tudjinskom nasilju, koje se u kritičnom položaju zaodjeva u krinku bratske i zamjenite ljubavi, koja se pače iztiče u nekakvom „bratstvu oružja“! — — — Liepo veli pjesnik Tugomir:

Sretan onaj, koji vazda
Svoj rodni grli kraj,
Koji ne zna, kol' je hladan
Tudjinski ogrljaj.

Mi smo dosele skoro uvijek samo trpjeli, šutili, ramenima sažimali, tudje pogriješke nosili i opravdavali, s toga smo i došli tako daleko, da nas je strani svijet smatrao za volove i za puzav narod, koji i nije za

drugo, već samo da liže okove, kojima ga tudjinci sapinju. — Najžalosnije je u našoj Hrvatskoj, što neki i od ponajboljih sinova tako se daleko sniziše, da se nisu u stanju uzdržati na jednakoj visini narodnoga ponosa, već u svojoj prostodušnosti padoše pače tako duboko da svemu svijetu navještaju, kako gospodstvo i prednost medju nama i nadalje ostavljaju tudjincima, a mi pako da smo s cijelim našim hrvatskim narodom i nadalje osudjeni na vječno sužanjstvo i poslušnost. Mi uslied takove popustljivosti moramo i nadalje gledati kao psi na mrvice i kosti, što će nam ih tudjinci bacati s našeg vlastitog stola, pa da se onda oko toga još više gloždimo i psujemo; sve tudjincu tek na smieh i spas, a sebi — na propast!

Reče već davno stari grčki političar Fokion: Narod, koji povjerava drugomu brigu za svoju sreću i blagostanje, nije dostojan da živi.

Nema gorega prijateljstva od onoga, što se sklapa od nužde. To je naš narod karakterizirao u onoj svakome poznatoj:

„Oj turčine, za nevolju kume,
Oj ti vlaš, silom prijatelju!“

Bog je dobar i pravedan, pa se ufajmo i u njegovu pomoć. — Izkustvo nas uči, kako Bog i nepromišljeno učinjene skokove, pače i zla ljudska djela znade upotriebiti na dobro. Kao što svaki narodni grieh tišti i daleku potomčad, tako se u povjesti svako dobro, a i svaka krepost nagradjuje. — Ako imade u narodnjem razvitku zlih strana, imade i dobrih. — Nikada nije nikakva nevina krv bila prolivena bez da pere kakovo počinjeno zlo, i bez da donaša kakovo dobro. I suze su sjeme bogate žetve u budućnosti, a iz pepela pravi se najbolji lug za odstranjenje svake ne-

čistoće. — Istine ne može ni oganj proždrijeti, ni voda potopiti, ni tamnica prikriti. Svaka zapreka gradi istini nove oltare, svaka tamnica postavlja joj nove hramove, gdje izgaraju žrtve za spas čovječanstva i otačbine. — Kao što iz iztrulih tjelesa u zemlji: cvieće i drvlje uzima hranu, tako će i duh ljudski i sviest hrvatska mislim i iz godine 1903. — barem kada — crpsti svoj sjajniji i pomladjeni život. Kao što se zlato u vatri čisti, tako se i hrvatska sviest čisti u žrtvama i stradanju. Bludnja istine, a tmina svjetla, nikada svladati ne će. — Iza grmljavine, blieska i bure, razvedrit će se zamagljeno podneblje i Hrvatskoj našoj, nasmiešit će se blago oko s nebeske svjetline! — Dok ovo pišem i opet, i opet se pitam: Bog znade kad će to biti, tko će to dočekati?! — Već je davno i pjesnik Utješenović pitao:

Robstvo hudo, robstvo kletu,
Kad će tebi konac biti?
Kad će sunce blago, sveto
Od slobode se roditi,
Da prosvietli — mrklu noć?

Bit će to! — — Mora biti! — Budimo strpljivi. Mušmule kasno zriju! — Krasno i visoko drveće, kao: palma, cedar, lipa, ne naraste takovo — samo kroz jednu ili dvie godine, već treba za to i stoljeća. Kamen se samo kroz tisuće i tisuće ljeta pretvara u diamant, pri čemu preživi mnoge promjene, dok dodje do stupnja savršenstva svoga. — I Hrvatska naša mora da prodje svoj križni put!

Bio je neki starac, koji je svršio gorku i težku školu života. — Minuli dani pokopaše mu svaku sreću. Izgorio mu rodni krov, djeca mu i unučad padoše na bojištu, a on ostao je tužan i samotan, ko okljaštreno

drvo usred polja. — Rodna mu njegova zemlja opustjela; starac vidio je, kako mu zemljake jednoga za drugim vuku na stratište; slušao je na svoje uši, kako tudjinci od svega, što je bilo drago i milo njegovom srcu prave podsmjeh, a napokon baciše se i na samog njega, sputaše ga u verige i odvukoše ga preko granice mile mu zemlje. I starac ovaj svaki dan uzpinjao se u tudjini na visoku goru i gledao sa suznim očima spram one strane, gdje su mu se modri gorski vrhunci pričinjali, kano vienac plavomilja. — — — Mnogo puta pokleknuo je na toj gori i sa sklopljenim rukama u sav glas vapio je k Bogu:

„Gospodine, Bože moj, ne daj mi umrijeti, dok ne vidim sretnu opet zemlju svoju. Udieli mi, da još jednom u životu svom mogu poljubiti dragu domaću i slobodnu grudu svoju, a onda da u njoj odpočinem za uviieke.“

I gle, jednoga dana uzvrtila se unaokolo silna vojska, a njezin zapovjednik, upoznao je starca, druga svoga iz mladjih ljeta, uzžurio se k njemu i saobćio mu radostnu viest, da mu je domovina oslobođena i tudjinski jaram slomljen. Pozvao ga zatim natrag u sladku mu domaju. — — — Starac sjeo na konja i kad je prekoračio granicu, bacio se na zemlju, stao ju goruće ljubiti, a zatim? — — — — — Umro je od radosti.

Bog će dati, pa će i Hrvat, stari patnik i sužanj, poput prednavedenog starca — zagledati jednoč zemlju svoju ipak oslobođenu i samo svoju, a onda tek moći će malko odahnuti i sa svojim patnjama spokojno umrijeti, dok će s nebeske visine motriti, gdje mu sretna i zadovoljna potomčad mirno planduje u hladovini, teškim križevima oslobođene Hrvatske njegove. — — I opet, i opet velim: bit će to samo onda, kad

će se Hrvati osviestiti i kad će imati u svojim saborima ljude, koji narod poznavaju, ljude, koji medj narodom žive, ljude koji s narodom i za nj pate. Samo onaj koji narod i njegove patnje poznaje, može se i za nj skrbiti. — — Kao da se i na današnje vrijeme mogu uporaviti rieči Gundulićeve, koji u svom Osmanu uzdiše :

Jaoh! — a sada je sve inako
I vojvode i vojnici,
Sve je otišlo naopako,
Nevjerni su svikolici!

Nekoč borili su se ljudi oružjem, al veli Osman beg Štafić:

Domu treba borce sad drugač' je
Od značaja štitom oružane;
Kojim sablja svietla znanja mač je
Što priegara znadu trpit rane!

* * *

Ove i ovim slične misli, opajahu mi dušu u tamnici na novo ljeto 1904., pa držim, da sam u njima iztaknuo neke idealne, a i stožerne točke, za kojima većina sviestnih i poštenih Hrvata barem u duši teži, mnogi i za njih rade, a uznik tek može ih svojoj domovini željeti.

Cieli dan novog ljeta 1904. prošao mi je u neakvoj posebnoj atmosferi, tako da ni opažao nisam, što se sve sbivalo oko mene. — — Kad mi je poslie podne oko pet sati donesao moj ključar dvie žveplenke da zapalim lampu, stao je kraj mene te me nekako smješljivo pogledao i ćutljivo nagovorio:

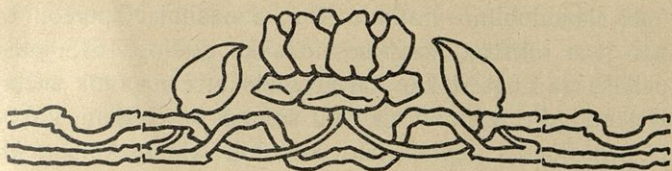
— „Čini mi se, kan da niste najbolje volje? — Ipak morali biste se danas najviše veseliti. — Novo

je ljeto, a u njemu dan 17. ožujka, koji vam svaki Hrvat želi, da ga dočekate živ u potpunom zadovoljstvu i zdravlju!

Zahvalih se vrijednom gazdi na toj čestitci, a ovaj zaželio mi još: „Laku noć“ — te me priključao: „Na novo ljeto“ — — starim ključem.“ — — Nije se mnogo danas sa mnom bavio; žurilo mu se valjda medj veselju njegovo pajdaštvo, gdje nije bilo §. 10. „Kućnoga reda“ i gdje se je slobodno moglo pjevati:

Daj nam Bog zdravlje, k tomu veselje,
Na tom mladom ljetu svega obilja!

Neobični gosti na Sveta tri Kralja i predaja ključeva.

Poznato je kako je Napoleon I. francuski car u veličanstvu i sjaju svome uživao. Polovica Evrope, na tucete kraljevskih kruna, ležalo je već pred njegovim nogama, ali i to mu nije bilo dosta. Htio je, da se pred njegovom ohološću trese i nebo i zemlja, da mu se klanjaju ne samo kraljevska žezla, već i papinske tiare.

Starca papu Pia VII. otjerao je godine 1809. iz Rima u Savonu, gdje ga je bacio u sužanjstvo, ne bi li tobož time samo slomio tvrdokornost omraženog mu svećenstva. — U tamnici su starca svetog Otca — mučili na razne načine kroz više godina, a kad su mu još i gorim kaznama prietili, upirao je on svoje oči na križ i vapio:

„Grožnje vašega gospodina mećem pred noge svoga Gospodina, razpetoga Krista. Ovaj će najbolje znati i moći osvetiti moje patnje i dati pobjedu poštenoj stvari, koju zastupam i za koju živim.“ — —

I Bog je starca papu uslišao. — Nekoliko godina proboravio je Pio VII. u teškom sužanjstvu, ali se onda

opet slavodobitno vratio u Rim, a nasilni Napoleon I. pao je u robstvo. Iza nesretne bitke godine 1815. od-peljaše ga Englezi, kao najvećeg zločinca na otok svete Helene, gdje je imao zgrade u samoći razmišljati, kako je nepošteno i neplemenito zlorabiti vlast, koju neki te neki upotrebljuju, da osvetom unište one, koji nisu š njima jedne misli i jednoga srca. — Studen u ruskim stepama bila je Napoleonu prva šiba božje odmazde; na lipskim ravnicama počela mu zvijezda sreće blie-djeti, a kod Vaterloa zapala mu u bezkrajne dubine.

Dok sam o toj zanimivoj povjestnoj činjenici baš na sama sveta tri Kralja razmišljao, najednoč oko deset sati, otvorila se vrata moje uze i preda mnom našao se neobični gost.

— Možda vas smetam, — reče — vidim, da ste nekako zamišljeni.

— O, molim, — nadovezat ću, — izvolite samo uredovati. — Razmišljam tek nedokučive puteve božje, pa i mislim, da i mene Bog zaboraviti ne će. Pasti će i nasilja u Hrvatskoj. — — Bog je strpljiv i ne plaća svake subote.

— Kako vi to mislite? — opet će došljak. Želio bih, da mi to raztumačite. —

Kad mu u kratko saobćih sadržinu svojih raz-mišljaja i dogodjaj, što ga spomenuh, reče mi :

— E, — Boga mi, pravo imate! — — Baš mi nije ni žao što sam vas posjetio. — Kad vas nisu do-premili u Lepoglavu, gdje smo vas željno očekivali, to ću barem o vama ondje pripoviedati. —

I još me je koješta taj neobični stranac izpitivao, a ja sam ga mjerio od pete do glave i mislio sam si, da nije to možda kaki krvnik, koji će mi odrubiti glavu?! — —

Nosio je na sebi neku osebujnu žandarsku uniformu, dok je bio opasan i sabljom posebne vrsti. Sa svake strane vrata, bielile mu se tri zvijezde, a na glavi nosio je neobični kalpak s crnim perjem. U licu bio je mrk i nekako tajinstven.

— Bože moj, što će ipak taj sa mnom — i opet pomislih. — Mora da je čovjek od vlasti, kad je tako odjeven.

Najneobičnije bilo mi je, što je imao kao stranac ključ od moje ćelije i što je došao sâm, bez pratnje, a nije se ni predstavio. Htio sam ga pitati: s kime imadem čast govoriti, ali nisam se usudio. Broj 65. imade samo slušati, ne smije niti šta pitati, a niti prigovarati. — — A da je bio tko poznati i domaći, još kako tako, ali ovako, jedva sam se mogao snaći. — — —

Medjutim doskora se primirih, kad je gospodin „Führer“ iz srednjega sprata, došao za svojim gostom takodjer gore u moj stan.

— No — jesam li rekao, da ćeš potrefit — samo ravno hodnikom broj 65. zadnji „Eincel“. — — Tà kako da ti to i ne potrefiš, kad su ti još i veći lopovi svaki dan pred očima. — — Kaži mi za pravo: kako ti se sviđa ovaj naš plovani? — nagovovio uznički nadstražar mog došljaka. — Imadeš li i ti takovijeh u Lepoglavi? — E, — sigurno ne — ovaj sjedi ovdje baš za ništa — nadovezao još, a da i ne čeka odgovora.

— Nešto sam morao zaostati dolje, — reći će opet „Führer“ spram mene — pa sam poslao kolegu samoga gore sa ključevima. Možda ste se ga i preplašili? — To je moj prijatelj gospodin Glišo Branković nadziratelj uza iz lepoglavske zemaljske kaznionice. — Htio je da vas vidi i posjeti.

— Hvala — milo mi je, što sam počašćen odličnim posjetom. Imati ću i ja ugodnu uspomenu na gospodina. — Tako rekoh, ali mi u duši ipak nešto nije bilo pravo.

Još nekoliko reči progovorismo, dok mi je na razstanku gospodin nadziratelj lepoglavskih uza — pružio velikodtšno ruku i zaželio: Sretan ostanak! — Kad je „Führer“ zaključivao moja vrata rekao mi još:

— Kod nas nastaju velike promjene, dobiti ćete sutra i novog „Beschlüsera“! — — Galović dobio penziju, a Frančić ostavlja gornji sprat i ide u prizemlje. Danas već daje tamničaru ostavku, a sutra predaje svome nasljedniku ključeve. Zaključaše me i odoše!

Pomislih: svašta čovjek doživi u tom reštu! — Čudnovati su ipak svi ti ljudi, a čini se, kan da su malo bili u svietu, kad baš ne boluju mnogo od uglađenosti ili kako bi netko rekao: nemaju šlifa i ne mare za „bon ton“. — — Bilo mi je i nekako žao za mog gazdu Frančića. Poštenom slugi je teško mienjati gospodara, osobito kad već upozna njegove dobre i zle strane, pa tako i meni baš ta viest o „predaji ključeva“ — nije bila ugodna. Istina ključ je ključ, no čovjek i čovjek, ipak je razlika. Ali koja fajda! — — Stalna na tom svietu samo miena jest! — Valjalo i meni posve usvojiti misao, da ću doći pod ključeve novog gospodara, a kakav će ovaj biti: Bogu je znano!

Približilo se i podne, kad se opet iznenada otvoriše vrata moje ćelije, a na njima pokazao se glavom sam tamničar sa gazdom Frančićem i još jednim novajlijom. Slutio sam odmah po kakovom poslu dolaze. Frančić bio je nekako neobično uzbudjen i bljed, tamničar dostojanstveno ozbiljan, a novajlija, krupan i trbušast čovuljak, još posve zagonetljiv.

— Hochwürden — reći će tamničar, -- novo je ljeto, pa smo dobili i novoga gospodina, koji će imati pazku nad odielom uza, gdje i vi boravite. — Gospodin Frančić premješten je dolje, a sutra je već predaja ključeva.

— Dà, — milo mi je, gdje ću se moći svaki dan sastajati sa velečastnim gospodinom — pridodao novajlija i nadovezao :

— Ja sam Lazo Lukić po predsjedničtvu kraljevskoga zagrebačkoga sudbenoga stola novoimenovani nadziratelj gornjeg uzišta. Vršit ću dužnosti, koje mi zakon i služba nalaže savjestno i točno. —

— Liepo, liepo, pravo imate. Ja to shvaćam — rekoh, nastojat ću i ja, da vam po zakonu, dužnosti i savjesti budem pokoran, pa ćemo se onda moći i lako snašati i složiti.

Na te se rieči tamničar nasmiešio, a Frančić nadodao :

— Ovaj je „popo“ ovdje od svih lopova najpošteniji, kad bi takovi bili svi, ne bi mi trebali rešta. Strpljiv je strpljiv i skoro uvijek dobre volje, nikad mu nije dotežčalo. — — Samo je kadkada nešto blied i zamišljen, a kad je žalostan: onda misli na domovinu. — — Znate vi, — upozorio još novoga gospodara, — pazite vi na njega, kao na oko u glavi. Naši liečnici pregledali su ga i preporučili još proljetos „onima gore“, da ga puste na slobodu, jer da će ovdje boležljiv poginuti. Ali da, što oni mare za njega! — Zabili ga evo — još i u ovu zimu ovamo. — He, kad bi ga mi još i onako mučili, kako zakon ili oni nalažu, nikad ga više sviet vidio ne bi. —

I opet me zaključaše i odoše. Čuo sam, gdje je samo hodnikom tamničar novom gospodinu Lazi nešto tumačio, a pričinilo mi se, kan da je i hotimice oštrije

naglasio: „To je znate onaj, što piše one liepe hrvatske knjige“. — —

Sjeo sam se međjutim k svom stoliću. Moji mi dvorjanici donieli danas na Sveta tri Kralja i nešto biranije hrane, poslano izvana, tako da sam svoju uzničku mogao mirne duše prepustiti njima, a poklonio sam im i ono mrvičak „carskog vina“, što se davalo bolestnim reštantima „za okriepu“.

Dok sam poslie objeda pospremio sudje, svalio sam se u svoju bundu i dugo imao sam još pred sobom — u duhu — neobične pojave ljudi, koji me danas posjetiše, a koji se krste imenom Gliše i Laze. — Pričinjalo mi se očito, da su to inovjerci, u čemu se — kako kašnje saznah — i nisam prevario.

* * *

Kad se je u 5 sati dao na uzničkom dvorištu zvonom znak, da uznici imadu upaliti svak u svojoj ćeliji svjetlo, došao je i moj Frančić k meni i ovaj put sam mi zapalio svjetiljku. — Kraj toga natuknuo mi:

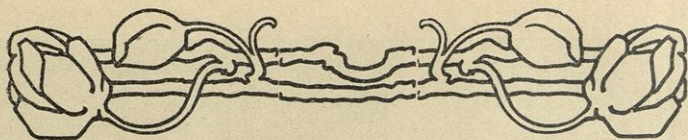
Danas od 9 do 12 sati u noći, imadem ja „špek-ciju“, a stražar Ivek stražu. — — Samo tiho! Doći ću ja u noći k vama, kuhat ćemo čaj, a čini mi se, Ivek donieti će i dvie flaše vina, što vam ih šiljaju kanonik Lisac i župnik svetog Marka Boroša. — Znate, danas je veliki blagdan, a već ne marim ni zašto. — Sutra predajem ključeve, pa ćemo se noćas malko porazgovoriti i zabaviti.

Zaključa i ode. — — — —

OPROŠTAJ U ZATVORU.

Nakon 30 godina službe.

Kako je obećao, tako je i učinio. — Točno u devet sati, našao se u mojoj sobici. Došuljao se tako lagano, da mu hod nitko ni osjetio nije, a vrata na uzi odključao tako tihano, da ni škrinula nisu. — Nije to ništa neobična, ako se uvaži, da je Frančić već 30 godina obavljao isti posao, i da si je u tome stekao i posebnu vještinu. — Bio je odjeven kao Eskim u nekakovu kožu ili ovčje krzno, dok su mu noge bile obučene u debele i dugačke pustene čizme.

Za njim se skoro dovukao i stražar Ivek u potpunosti svojoj noćnoj opremi. — Na leđima visjela mu puška, dok je na prsima — kano neki znak odlikovanja — nosio samokres.

Ivek bio je pravi poštenjak, medj višim svojim poglavarima i sudrugovima, a i medj kažnjenicima obćeštovan i ljubljen. U stražarskoj službi, već je i podpunosjedeo. Često je govorio :

— I umrijeti ću, a da i ne ću doživjeti poboljšice plaće. Kako sam pred 33 godine imao mjesečno 15 forinti, tako imadem i danas. Razlika je možda samo u tome, što su onda bile forintače, a danas krune. — Siromak sam. — Imadem ženu i mnogo djece. Plaćati

moram stan, hranu i odielo — a kako ću? — Nigdje se ne dà štogod posebice zaslužiti, dok čovjek mora biti uviče dan i noć na toj nesretnoj straži. — — —

— Samo tiho, — reći će Frančić, — da nas tko ne čuje! — Ti Ivek svakih 10 minuta izadji i prošeći se hodnikom, da vidiš, što lopovi rade i da li je svuda mir.

Sjedoše si međjutim obojica na svoju slamnjaču, pri čemu izvadio je Frančić izpod svoje surine, — dvie velike flaše vina, a i Ivek izvukao iz kabanice čitavu oku pelinkovca, što da mi šilja neki moj rodjak iz Ilice. —

Kako nisam ni najmanje ljubitelj vina, a ni noćnih zabava, nije mi baš sve to u uzama bilo najmilije. Ali što sam htio? — — Moj ljubljani gazda dielio se od mene i od gornje kuće, gdje je 30 godina službovao, pa je htio, da sve to onako po reštanski proslavi, a u sretan čas, namjerio se i na zgodnu firmu. Ja se dakle već iz zahvalnosti i uljudnosti nisam nikako mogao tome oteti.

Medjutim — kako se veli, uz čašicu vina i razgovor, prolazi i brzo vrijeme.

Frančić počeo je pripoviedati, kako je nadziratelj uza u prizemlju Galović umirovljen i kako mu baš nije žao, što dolazi na njegovo mjesto, dok se barem ne će trebati svaki dan penjati gore stubama, a u drugu ruku imade i manje posla. — U prizemlje obično — u mirno vrijeme — odpremaju proste zločince i osuđjenike, koji tuj dozrievaju za eksport u Lepoglavu i Mitrovicu. Š njima pa druge brige nema, već ih cieli dan držati pod ključem, a u podne opet kroz posebni otvor, davati im hranu. — Jedino zadavat će mu nešto više posla vodjenje računa sa uzničkim rubljem, koje imade „onaj dolje“ — svake nedjelje raznašati po cie-

lom uzištu, a onda pojedinim reštantima, zamrljano izmijenjivati sa čistim. — — Bile su to oštre uzničke košulje i gaće od konoplje, a i jednaki ručnici i krpe, što su uznici rabili za brisanje lica i posudja.

Razgovarali smo mnogo o duhovima, dok me je Frančić uvjeravao, kako su se i u uzama prikazivali mnogo puta dusi, pače kako su ih pred par godina i puškama strijeljali, što da ipak ništa nije koristilo.

— Baš u ovoj vašoj uzi — reče, — nikada nije bilo mira. Sigurno i sada u noći, još uvijek nešto po stienama grebe i udara, dok su vaši predčastnici vidjevali tuj i razne sablasti. — Vas se valjda kao popa dusi boje, zato smo vas i metnuli ovamo, da ih možda za uvijek protjerate.

— Ja baš nisam dosele, još ništa osobita opazio — rekoh, — doduše i sada skoro svake noći, nešto unaokolo šušti, a i čujem, kako se kadkada kano nešto lomi i stenje, ali držim da to nisu dusi. — Proizročuje to po svojoj prilici nepravilna struja zraka, a najpače vodovodne, a i plinske cievi, što su razmriežkane po cijelom uzištu.

— O ne, — nije to uvijek isto, reći će starac, strašno je to u tom reštu! Mnogi su valjda i nevino ovdje trpjeli, a i osudjeni bili i na smrt nedužno, a možda i u teškim griesima umrli? — Dolaze sada ovamo tražiti svoj izgubljeni život, dok se možda i žele osvetiti zbog učinjene im nepravde.

— Znaite, baš ovdje na tim željeznim cievima, što griju vašu sobu, našli smo već dva mrtvaca. Jedne godine skončao tu svoj život neki Petrović, koji je bio osuđen na 10 godina šanca u Lepoglavi, a druge opet objesila se o odrapinu svoje pregače, neka liepa i mlada djevojka Mara Šoštarić, koja je bila pod iztragom poradi umorstva svoje rođene majke, koja

joj smetala, da si uzme dragoga, što joj bio srcu najmiliji. — —

I Ivek pripoviedao je koješta od svojih doživljaja, dok je navlastito izticao: kako je jedne noći stražio s puškom poznatog razbojnika Brezovića, na koga imali su paziti, da si sam ne kidiše na život.

— Ne znam još danas, dogodilo se čudo, što li? — Oko pol noći — reče, — kan da me je nešto bilo omamilo. — Kad sam otvorio oči, — Brezovića više kraj mene bilo nije. Bio sam u silnom strahu i podigao sam čitavu stražu na noge. Tražili smo ga bili cijelu noć — do jutra, ali ga nigdje nismo našli. — Prekopali smo svaki kutić na tavanu, po dimnjacima i kojekuda, ali badava! — Kad su ga nakon šest dana oružnici opet srećom negdje u Lašćini uhvatili i natrag doveli, rekao nam, da ga je neki dobri duh bio maknuo iz uza, a kuda da je napolje izišao, da i sam ne zna. — — Samo znade: da ga je nečisti duh opet doveo u tamnicu. —

— Brezovića objesiše, — a od onog časa, do metnuo Ivek, — naloženo je svakom noćnom stražaru, da nosi kraj sebe revolver i ako vidi, da se koji uznik njemu protivi ili da imade nakanu pobjeći, smije ga iz revolvera i odmah ubiti. — Zato evo nosim i ja na prsima ovaj vatreni križ. —

Dok se tako o koječem razgovarasmu, moj je Frančić sve polako praznio čaše, a i Ivek mu dobrahno pomagao; razumjeva se, da sam i ja po koju kapljicu grcnuo, samo da društvo bude zadovoljnije. Kraj toga bi Ivek — skoro iza svake čaše — prošetao se dugačkim hodnikom, gdje bi obilazeći od vratiju do vratiju zagledavao se kroz malu škuljicu sad u ovu, sad u onu ćeliju, samo da vidi, dali sve miruje. Svagda kad se je vratio natrag — izviestio bi:

„Dobro je, sve mirno spava!“

Kad se je načela i treća flaša, sjetio se Frančić i na čaj. — Prihvatio samovar, zgrabio iz škafa vode, prilijao špirit i zapalio ga. Dok se je čaj vario, još mi je kazivao, kako je novi njegov nasljednik Lazo, ako je i vlah, ipak dobičina, pa da se je svuda, gdje je sa šokcima bio i dobro slagao. On da ga već odulje pozna. —

— Što napokon — reče, — ako vam ne će dati reda, a vi se pritužite tamničaru. Ipak, nadam se, do toga doći ne će, jer ja sam vas njemu još i napose preporučio. — — Nó samo: — Still — schweigen! — Nisam i ja još umro, ako baš i odavle odilazim! — Bit će sve dobro!

Do tri samovara čaja izciedio je gazda; zalijao ih oštro rumom i sve nas š njime častio. Kad se je već i treće oko vina primicalo kraju, bilo je skoro tri četvrtina na dvanaest u noći. Valjalo se razstati, jer je točno u pol noći imala ovaj put doći inšpekcija, a i nova straža.

Moj poštteni stari gazda poljubio me nekoliko puta u lice i u ruku, te suznim očima dielio se sa mnom i sa mjestom, gdje je 30 godina zatvarao ljude svake vrsti i bio svjedokom mnogih vaja i uzdisaja. — Teško se je dielio, jer ga je možda i vino nešto mutilo, no lvek primio ga pod ruku i odpratio. Osjetio sam, kako je stari siromak bio silno ganut, a što je ćutio: Bogu je znano.

Nakon 30 godina službe, bio sam mu ja posljednji uznik iz gornje kuće, koji sam mu i djelotvorno izkazao zahvalnost za dobročinstva, što ih je kroz 30 godina dielio u „tatskoj kući — svim lopovima“ — inače mojim poštovanim predčastnicima! — — — —

Odoše. — — Dvanaest sati, već je bilo davno odbilo po zagrebačkim crkvama, a san nije htio nikako, da na mene dodje. — Sve sablasti i svi uznički dusi, kan da su plesali kraj mene, a neka otajna ruka, kan da je duboko u dušu moju upisivala i ove čudnovate uzničke doživljaje, i tek oko tri sata zaklopila mi oči

Što vriedi sloboda?

Svaki čovjek donša već sa sobom na sviet neko osjećanje slobode i prirodjene misli o njoj. Prema tomu, kako se to osjećanje kašnje uzgaja, ovisi i napredak pojedinca, a i čitavih naroda.

Nema istine pod suncem, koja bi bila duhu ljudskome jasnija, nema blaga u životu, koje bi bilo čovjeku draže, nego li je sloboda. — S protivne strane ništa nije nikada u ljudskom društvu prouzročilo toliko sumnje i zlobe, toliko svadje i razdora, pače i progonstva i prolića krvi, kao što je i opet rieč sloboda. —

Jedni padaju u veliku pretjeranost, kad misle, da se sloboda sastoji u grišenju, razuzdanosti i pusto-pašnosti, rušenju reda i nepoštivanju zakona; dok drugi opet padaju u golemu bludnju, kad tvrde, da nema na svijetu većega zla od slobode, pa s toga, ako se je gdje što naopaka dogodilo, govore odmah, da je svemu kriva sloboda.

Ovakovi ljudi i neprijatelji slobode, kad bi im bilo moguće, povješali bi i utamničili sav sviet, samo da tobož slobode zlobne uživa. Ovakovi najvoljeli bi, da svaki čovjek u ljudskom društvu imade kraj sebe

stražara, koji bi pazio na njegove rieči i djela; oni bi svakomu dali brnjicu na usta i verige na ruke, da bi se samo tako gibao i ono govorio i činio, što bi se njemu svidjalo.

Godine 1896. napisao sam knjigu: „Bog i Hrvatska“ ili „Ozbiljne misli za vjeru i domovinu“; ovdje sam medju ostalim i na široko razpredao o slobodi. Nakon 10 podpunih ljeta, što je prošlo, sili me knjiga „Bez slobode“, — da i opet progovaram o slobodi. Mnoge misli odanle prenašam sada i ovamo, te ih nadopunjam i vlastitim doživljajima. — Držim, da smo se u ovo deset ljeta ipak barem nešto prenuli od sna, pa ne će biti s gorega, ako i opet podpirimo vatru, te ulijemo ulja u tinjajuću svjetiljku, ne bi li mladim naraštajem još uztrajnije, ljepše i sjajnije prošiknula želja za slobodom, ne bi li ovaj, što dublje zavirio u jezgru slobode i uzcienio: pravi njezin značaj i smisao. —

Razumjeva se samo po sebi, da podpuna i neograničena sloboda, gdje bi svak radio, što sâm hoće, u ljudskom društvu ne može imati mjesta. Svaki pojedinac mora nešto od svoje nutarnje slobode popustiti, ako hoćemo, da bude red, ali ipak medju svima se može na osobiti način izticati zajednička sloboda. — Na svijetu valja da vlada razum i mudro osvjedočenje, pravedni zakoni i jednaka bitna ljudska prava, a ni pošto samovolja i tvrdokornost, tiranstvo i sliepa prevlast jednoga nad drugim. — Pa ako mi Hrvati u svojoj kući, za sebe i svoju domovinu tražimo ovakovu slobodu, može li nam to tko zamjeriti?

Sloboda nije ništa zla, ona je dragocjeno blago čovječanstva, ona je takovo stanje, u kojemu je čovjek ili narod slobodan: gdje i tielom i dušom pripada sebi i svojim, a ne drugome; gdje sledi svoj ra-

zum i svoju volju prema načelima vjere i narodne samosvojnosti.

Bog je obdario čovjeka medju svima stvorovima najljepšim prednostima, dok mu je dao razum, slobodnu volju i bezsmrtnu dušu, i to ne samo jednomu, već svakomu — počam od kralja do najpriprostijega seljaka, a i prosjaka. Mi smo kano ljudi svi jednaki, dok imamo jednoga Ota nanebesima i jedan cilj. Možeš čovjeku uzeti sve časti i sva blaga ovoga svijeta, a on još ipak ostaje sličan Bogu i brat angelima. Ali — ako mu uzmeš slobodu, ponizio si ga do proste životinje, pa da si njegovo tielo i u najdragocjeniji šarlat i grimiz obukao. Ako uzmeš čovjeku slobodu misli: zatvorio si mu dušu, kao pticu u kavez, koja mora uživati samo takovu hranu, kakovu joj drugi daje. — Ako uzmeš slobodu govora: to takav čovjek postaje sličan žicama ili zvonu, koje samo onaj čas daje od sebe glas i to bez čuvstva i osjećanja, kada drugi hoće. — — Ako mu uzmeš slobodu štiva i širenje novina i korisnih knjiga slobodnom štampom: to ćeš ga lako dovesti onamo, da postane mlak i mlitav za svaku plemenštinu i nesposoban za ozbiljan i koristan život i narodni razvitak.

Samo slobodan čovjek može biti plemenit građanin, obćinar i sin domovine, jer takov ništa ne radi sbog straha, već sve prosudjuje po vlastitom uvjerenju, kako to Bog želi i kako mu duša govori. — Samo slobodan čovjek može iskreno štovati Boga i ljubiti vjeru i domovinu, jer Boga ne prizivlje, niti vjere i domovine ne ljubi s toga što mora, već — jer hoće; ne u verigama i u tamnici, već u duhu i istini. — I samo sv. pismo veli: nismo sinovi robstva, već smo djeca slobode. — —

Gdje slobode nema, tamo nema ni kreposti. — Čovjek takav, koji živi bez slobode može i mnogo

koješta i relativno dobra učiniti, ali ne iz ljubavi spram dobra, već jedino iz straha pred kaznom. — — Ako gledamo čovjeka, koji se u crkvi vruće Bogu moli, hoćemo li mu reći, da je krepostan, kad znademo, da ga oblast silomice u crkvu goni? — Hoćemo li reći, da je netko pokoran i strpljiv podanik, kad vidimo, da mu nije slobodno svoje nepravde drugomu odkrivati? — Nije li smešno, o činovniku ili službeniku — osobito u našoj Hrvatskoj — govoriti: to je miran i triezan otačbenik i domoljub, dok ne smije ni pisnuti i svoje uvjerenje iztaknuti? — Neka samo pokuša kod saborskih izbora glasovati za opoziciju, ići će odmah, kakono kažu, na imanje. Kolike i velevriedne činovnike u Hrvatskoj poznajem, koji su mi već rekli: mi bi, ali ne smijemo. Kruh je kruh, a mnogo djece. — Tko će sirotinju onda hraniti, ako propanem? — Dakle — može li se tuj govoriti o slobodi, gdje strah pred kaznom vlada, gdje ljudi rade protiv svojega uvjerenja, gdje žive — bez slobode?

Izkustvo svih vremena i naroda nas uči, da gdje je nestalo slobode, tamo se izgubila i svaka krepost, a u mjesto ove podiglo se licemjerje i metanisanje, nizka podlost i puzavost pred oblastnicima, a i druga ovim slična mrzka djela.

„U slobodi
Jedino je krepost stalna,
U srcih se rodi,
Ne boji se svieta jalna,
Zlatnim voćem plodi.“

Sloboda svuda uzgajala je mnoštvo junačkih, velikih i plemenitih muževa, kojih djela, spisi i razne uspomene, još sveudilj u svijetu žive i živjet će uviče.

Oj, da je naš hrvatski narod slobodan, svoj u svome, kolike li sreće! — Koliko vitežkih i plemenitih

muževa na svakom polju, služilo bi jedino sebi i ponosu svoga hrvatskoga naroda, dok u sužanjstvu i sjajne zvijezde na hrvatskom obzorju, zastiru oblaci sebičnosti i tudjinštine, da služe samo kruhu, a i protiv volje — neprijatelju Hrvatske.

Gdje duh, pamet, razum i misli, moraju biti samo sluge i robovi kakovih silnika, koji mrze svjetlo i istinu; gdje se mudre glave iz domovine u progonstva tjeraju; gdje prosvietljeni i domoljubni pisci bivaju u svakom pogledu zapostavljani i proganjani; riečju, gdje tisuće umova ne smije ništa drugo misliti, nego li samo tako, kako to jedan ili dva gromovnika zapoviedaju; tamo vajme, brzo sunce svjetla zapada, tamo se svakomu poletnijemu duhu krila prikrate, tamo je gotova narodna propast.

Samo u slobodi, kadar se je narod triezno razvijati i misliti na svoje stečevine i potrebe, samo slobodan narod imade u svijetu svoj ugled i svoju cieniu. Samo u slobodi radjaju se o jednoj te istoj stvari raznovrstne misli, svaki nešto nova izmudri, a izmedju svega toga izabere se ono, što je najbolje i najljepše. U slobodi svaka se bludnja lako otkriva, svaka tama jasnim plamenom istine prosvietljuje, svaka pogriješka lako popravlja. — — Sloboda razširuje krasotu i plemenštinu po celom životu, spaja pouzdanim vezom narod s narodom, vladara sa podložnicima, građanina sa građaninom, prijatelja s prijateljem. — — Gdje slobode nema: tamo se svuda čuju vječne tužaljke i jaukanja, prepirke i svadje, krivice i nepravde. — Sloboda dakle pomaže mir, a skučenost razdor i neslogu; ona čini svako lice vedro, smiono i veselo kao modro nebo bez oblaka; a ova — čini čelo čovjeka namršteno, nujno i nepovjerljivo. S toga rob i potlačenik ne može biti pravo veseo.

Predložimo, kojemu r a z u m n o m čovjeku dvie stvari, da si izabere, koju hoće. Na jednu stranu metnimo siromaštvo, trošno odielo, svakdašnji kruh, slamnati krov, čistu vodu za pilo i drugo ovome slično, ali mu pri tom obećajmo slobodu. — — Na drugu stranu nagomilajmo srebra i zlata, bisera i dragog kamenja, birane hrane i vina, ali kraj svega toga da bude ipak sužanj i da sjedi u tamnici, što će si ovaj izmedj toga dvojega izabrati? Sigurno samo onaj bi si ovo posljednje izabrao, komu bi trbuh bio miliji od glave, a tielo draže od duha. — S toga je i lako razumljivo, kako nam i poviest dokazuje, da su ljudi, a kadkada i čitavi narodi, radje i svoj život gubili, nego li slobodu.

Kako je sloboda mila i draga svakom čovjeku, neka posluži za dokaz primjer, što sam ga gledao svojim očima i doživio u zagrebačkoj tamnici.

Nekako sredinom siečnja dopremiše žandari u uze nekog Petra Slapničara, čovjeka od kojih 36 godina. Bio je sav pun smrada i uši, dok se toga blaga zadobavio negdje kod policije, gdje su ga već i prije mučili koja dva tjedna, jer je bio sumljiv, da je počinio negdje na granici Štajerske oveću kradju. — Kad su ga u sudbene uze dopremili, morao se je jadnik dakako sav presvući, dok su mu dali i cielo uzničko čisto odielo, a njegovo odmah odnesošće dolje u kuhinju i baciše ga u kotao vruće vode.

Već drugi dan, došao je iznenada brzojav iz Štajerske, da se imade Petar Slapničar pustiti na slobodu, jer da su našli i uhvatili pravog krivca. — Kad su mu dojavili tu veselu viest, savjetovaše ga, da ipak još ostane i čeka u zatvoru koja dva dana, dok mu se osuši odielo, koje da još namočeno stoji u vodi. Ali badava. — — Nije moj Pero htio na sva nago-

varanja, ni minute više čekati, već se je odmah zahvalio na svemu, te pošao dolje na dvorište i u kuhinju, gdje je sbacio sa sebe uzničko odielo, izvadio svoje hlače i nekaki dugoljasti haljetak iz vode, te sve onako mokro, zamazano i ušljivo brzo navukao na sebe i bježao iz uzišta, a da se ni ogledao nije. Tek je nešto ciknuo veselim glasom, što je čisto zamirao od sreće.

Bože moj, koliko je tuj bila smieha, a i sažaljevanja, to si vriedni čitatelj lako pomisliti može, ako si živo predstavi čovjeka, koji usred ciče zime navlači na sebe mokro odielo iz vode, a ne pita za ništa, već bježi u sviet bez obzira na zdravlje i život, samo da dodje na slobodu . . . Ele, koliko vriedi sloboda?!

Nepouzdanje k ljudima i suvišan strah pred dvojbena posljedicama slobode — najviše smeta životu i razvitku slobode.

Ovo nepouzdanje i sumnjičenje, dieli i trga svaki vez u ljudskome društvu, dok poglavare i vodje naroda mienja u puke zapovjednike, koji samo znadu komandirati, a ne uvjeravati i ljubiti. — Ovo nepouzdanje i sumnjičenje mienja narode u puste licemjere i puzavce, koji samo izvana moraju izkazivati čast i poklonstvo svojim pretpostavljenima, dok im se srcem prepliće mlakost i mržnja. — Nepouzdanje i sumnjičenje napravi odmah od muhe slona, malu grišku raztrubi odmah kao nečuveno zločinstvo. Ljudi od nepouzdanja imadu tisuć očiju, kad gledju na svoga protivnika, a samo jedno, kad se obaziru na sebe. Među njima radjaju se čitave hrpe svakakih podmuklica, prilizavaca i doušnika, koji ovakovo nepouzdanje još većma uzvisuji i razširuju. Ovakovi često sanjare o pobuni naroda, o pogibelji i zlom uživanju slobode, o tajnim urotama i ciljevima, o štetonosnim, buntovnim

i zaplienivim knjigama i ovomu sličnim stvarima. — Ovim svojim sanjarijam, ovakove nizke duše, često tako smetu srca lakovjernih, mà i najmudrijih muževa i poglavara, da i njih same kadkada zavedu na dosta neugodne stranputice i vrlo neugodni položaj.

Govorim iz iskustva: Evo mene, kao najvećeg zločinca zatvoriše i kazniše, a zašto?! — — Kad su me doveli u zagrebačke uze, neki vrlo plemeniti i uvidjavni sudac pitao me: Kakav to mora biti predstojnik u vašem kotaru! Sigurno vrlo puzava i podla duša — —. Tà — pol popova, a i civilista u Hrvatskoj morali bi pozatvarati, dok su neki i u pô biela dana te nesretne „buntovne spise“ — dielili medj narod, pa im ništa nije. A gle, — vas su dopremili ovamo, samo nama na napast, a vama na propast. — — —.

Zaista, kàd u kojem narodu zavlada nepouzdanje, sumnjičenje, douškivanje, denunciranje i ovome slično, onda i ono nešto slobode, što je bilo, obično utrne, a gdje je robstvo bilo, tamo se za budućnost njegove spone još jače stežu i privlače. — Nitko tuj ne pomišlja, da bi i kraj slobode, mnoge kreposti, kano: mir, red, poslušnost i ljubav, a i ostale, mogle mnogo lakše cvasti, nego li u mà kakovoj obzirnosti, plašljivosti, skučenosti i robstvu.

Za Hrvatsku našu veli se, da još nije dorasla za slobodu, da je još hrvatski seljak i puk primitivan, koji ne bi znao cijeniti slobodne ustanove u zemlji, koji bi ih zlorabio. Gospoda magjaroni i živo se opozivlju na rečenicu: „Tko hoće slobodu, mora znati i u slobodi živjeti“ — — —.

Pitam ja, a koja je stvar pod suncem, a da ne bi mogla biti na 'zlo uživana? — — Razum je izvrstan dar božji, pa ipak ga ljudi upotrebljuju na zlo, n. pr. za laž, lukavstvo, za razne varke i zla djela, a zar bismo

odmah zato morali lišiti sve ljude razuma? — Koliko težkih grieha prouzročuje vjera, ili bolje ljudi, koji vjeru zlo uživaju, zar bi se s toga i sama vjera morala zabaciti? — Ako neki ljudi krađu, zar bismo poradi toga morali i svim ljudima metnuti lisičine na ruke? — Pravo je rekao jedan ugledni državnik:

„Nemojmo se bojati slobodnih ljudi, već robova, ako im uzpije razkinuti okove“ — — —.

Krivo čini i počinja samoubijstvo na svom narodu, koji u Hrvatskoj dopušta, da Hrvati žive — bez slobode. — Veli narodna poslovice: „Tko svoj može biti, tudj neka ne bude!“ — Svaki od nas treba da mudrom poukom i osvjedočenjem, samozatajom vlastite sebičnosti, smjelom riečju, otvorenim srcem i plemenitim djelima, požrtvovnošću, makar i žrtvovanjem vlastitog života radi o slobodi otačbine svoje. Hrvati nikada ne smiju sami od sebe stvarati kakove robove, sužnjeve i sluge, a još manje udruživati se sa tudjincima, jer do vieka istinita ostaje ona: Tko se sa tudjincem druži i pravo je da mu služi! — Gdjegod samo možemo, kidajmo lance robstva, — ali sve samo na dobro vjere i mile Hrvatske naše! Ako sa slobodne strane ne sine Hrvatskoj sunce slobode, onda je sa odvisne i magjaronske strane nikada slobodni traci ogrijati ne će. Pravda i istina ipak jednom pobjediti mora. Veli crnogorski knez Nikola:

Sve će panut, što na pravde
Sveti osnov ne poniče!
Teško onom, ko se lašti
I u tudje koji tiče!

* * *

Hrvatska naša plače! — — — Otvorite oči sinci domovine i na posao Hrvati! — Ne grdite se, ne sum-

njičite i ne psujte međusobno, već radje uklanjajte sve zapreke, što stoje na putu do jedino spasonosne i prave narodne slobode. Kako svaki narod teži za slobodom svoje domovine i hoće da bude neovisan, to isto neka čini i hrvatski. — Liepo píta naš Dalmatinac — pjesnik Ostojić:

Zar Hrvat mora samo sužanj biti,
Za tudji život sebi kopat grob?
Zar mirno mora uvijek jad svoj kriti,
I ženski plakat, proklinjati kob?

Hrvatski narod znao je uvijek braniti svoju zlatnu slobodu, a u toj borbi trebao bi uztrajati i nadalje, osobito pako u ovo današnje mlitavo doba, gdje mu se sve, pa i najviše svetinje grde i otimlju. — Svetu težnju za slobodom, dužan je pomicati svaki član hrvatskoga naroda, koji u sebi osjeća iole sposobnosti za rad i djelotvornu ljubav prema našoj mučeničkoj hrvatskoj otačbini. — — — Ugledajmo se baš i u iste naše protivnike Magjare, kako kod njih svi staleži, a navlastito i njihova aristokracija, — njihovi velikaši — složno rade za ideale svoga naroda. A što biva kod nas? Liepo napisao je nedavno ugledni sarajevski „Hrvatski Dnevnik“ :

„Hrvatskih aristokrata kao da nema, oni su radje magjarski nego hrvatski. Hrvatski su samo onda, kada treba pregledati imanje i pozvati špane i vincilire da unovče, što se dade unovčiti, te da oni potroše u Pešti, Beču ili Parizu hrvatske svoje prihode“. — — —

Kad dakle nemamo na žalost svojih velikaša, kad su nam i vlastela naša izumrla, to predstoji ozbiljna dužnost ostalim staležima u zemlji, da svojski i žilavo prionu uz narodni posao, pa da svi složno dignemo stare hrvatske slave duboki san . . .

Dužni su to u prvom pogledu oni ljudi, koji se daju birati u sabore za hrvatske i narodne zastupnike, a oni koji ih biraju, morali bi ih pitati otvoreno, iskreno i živo ne toliko: koje si političke stranke pristaša, već više jesi li pošten čovjek i hoćeš li kao zastupnik naroda braniti Krista razpetoga i razapetu Hrvatsku? Hoćeš li štititi sveti amanet Hrvata: Vjeru Kristovu i slobodu Hrvatske? Hoćeš li se boriti za hrvatsko državno pravo, za samostalnost i neovisnost svoje otačbine, za samostalni financijski život i za kulturnu i ekonomsku prosvjetu i napredak Hrvatske svoje??? — Znajte Hrvati — samo je dvoje potrebno: Spasiti dušu i Hrvatsku Hrvatima!

Danas je u nas zavládala na žalost grozničava stranačka borba, a i osobna mržnja, što je silno pogibeljno. Izbijaju na površinu grdnje pojedinih staleža. Udara se na najuzvišenije ideale, na samoga Krista, na vjerske obrede, nastoji se u poštenom hrvatskom svijetu ubiti sav vjerski polet, iztiču se po novinama i osobne pogriješke pače i ljudske slabosti, a sve samo zato, da se stanovitim ljudima, koji imaju sposobnosti i volje za narod raditi, otme poštenje i ugled i da ih se utuče u blatu svakdašnjosti . . . Dok se mi tako na svojem ognjištu koljemo, dolazi liepo sve polako k nama tuđinac, da to ognjište ore i po njemu svoju papriku sije . . . A najžalostnije još je i to, što mu mi i sami u tom poslu ruke pružamo. Veli hrvatska poslovice:

Od budale stoji niže,
Rieč je kod nas stara,
Koji tuđu kuću diže,
A svoju obara.

Liepo nas pita i psalmista Gospodnji: „Sinovi čovječji, dokle će slava moja biti u sramoti, dokle ćete

ljubiti ništavilo i tražiti laži? — (Davidovi psalmi IV. 3.)

Sva borba u Hrvatskoj danas na žalost kreće se oko toga, da si pojedini ljudi kupe oko sebe pristaše, pa da onda stvaraju nove stranke, samo da se što više iztaknu, pa da budu strančarski vodje i da ruše sve one krasne i liepe temelje, na kojima su naši stariji ustrajno i požrtvovno radili. Mi Hrvati na žalost uvijek počimljemo, a nikad ne nastavljamo i ne proširujemo djelatnost svoju na jedino spasonosnom i starom temelju, koji glasi: hrvatsko državno pravo, sloboda i jedinstvo kraljevine Hrvatske! Kojekaki mladi ljudi stvaraju svaki čas političke programe, a da i stare proučili nisu! — — — Jedva da i godinu dana žive u kojekakoj pobožnoj slozi, već se i opet razpadaju i diele na razne podružnice i filiale, od kojih svaka hoće da bude maticom i da pokazuje na sjajnu zvijezdu, koja će sad na počinuti nad Betlehemom! — — — Narod, seljak i puk — sve se zaludjuje, pa tako često i često i najplemenitije duše ne znadu, kud bi i kamo bi? — — — Jednomu je izdajica ovaj, a drugomu onaj, dok svi skupa svojim inatom ne privriedjuju ni toliko Hrvatskoj — koliko vriedi lula duhana! — — — Žalostno velim i sto put žalostno!

Već je slavni Ivan Kukuljević pitao:

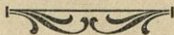
Da l' će tako s vedj ostati?
Dokle će se braća klati!?

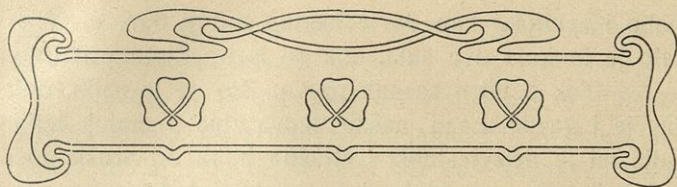
Poštovani moj čitatelju, nemoj se ti sablažnjivati nad mojom iskrenošću, već se radje pitaj: da li je pravo ili krivo: što govorim i pišem? — Ne, diram u tebe . . . Budi ti u kojoj godj hoćeš političkoj stranci, ali samo ti poručujem, da još time, što se nalaziš ovdje

ili ondje, nisi za Hrvatsku baš ništa učinio. I kazalo stoji na uri, ali što koristi, ako je pero pokvareno? — Stoji ura, a i kazalo stoji, a ti ćeš badava pitati — koliko je sati? — Što koristi, ako prstom pokazuješ, da si u ovoj ili onoj stranci, kad ti je srce otrovano: nepovjerenjem, mržnjom, zlobom, zavišću i osvetom.

Ako želiš već, priključi se k onoj stranci, koju smatraš za najpošteniju i najradiniju . . . Rekao je pokojni Ante Starčević: „Hrvatska Hrvatom“ — — i mislim, da svakom poštenom Hrvatu ne bi trebalo ljepšega programa i uzvišenijega ideala nego li je ovaj, — — — Svak bi morao sve svoje sposobnosti ulagati, da se taj ideal ostvari, jer u njemu jedino leži spas i sreća Hrvatske . . . Magjari grade sebi svoj Magyarország, a mi bismo morali Hrvatsku svoju. — Danas se — na žalost — i opet velim više ne možemo obazirati mnogo na kojejake stranke, već više na ljude i njihov nesebični i požrtvovni rad . . . Nastojmo, da se već jednom ostvari ono, što je naš neumrlí Šenoa pjevao:

Naš puk, sad smrvijen i poražen,
Rugavet strancu, prezren, gažen,
Razmrviti će grobu vrata,
Dogrmiti će svijetu: Čuj!
Ele još nas ima, još Hrvata,
Slobodu našu, sviete, štuj! —

Posljednje poglavlje i oproštaj u zatvoru.

I moj novi nadziratelj uza Lazo, bio je dobra duša. Odkako je on preuzeo vladu, zavladata je celim uzištem još i neka posebna grobna tišina. Nije tuj bilo više nikakve vike i galame. — Lazo donio je u zatvor pravu vojničku disciplinu, a ako koji uznik nije bio poslušan par put bi ga opomenuo, a treći put, već se je našao u podzemlju u špangama.

„Red vodi k Bogu i red je duša života“ — običavao je govoriti. — Bez reda ne bismo mogli ovdje obstati“.

Kad je jedne noći ipak bio nastao u uzama silni izgred, dok je neki uznik izvadio sa stiene lampu i gorućim petrolejem polijao kao od inata spavajućeg sudruga svoga, — uzbiesnio je i Lazo silno, dok se je i jedva vatra utrnula, a on u pol noći dignuo na noge čitavu stražu i deložirao uznike sa broja 75 odmah u prizemlje.

Grozna je to bila noć, gdje je uz viku: vatra, vatra, — nastao u svim ćelijama metež i silna strava, te udaranje po vratima, a po hodnicima buka i štropot i zveket oružja. — Pričinilo mi se, kan da se ruši

nebo i zemlja i kan da je nastao sudnji dan. — Trajalo je to koja dva sata, dok se je opet sve primirilo. — — Tek u jutro saznah pravo, što se je zbilu, dok me je i gazda Lazo našao jedva živa u mojoj ćeliji, gdje mi je neizvjestnost i strašna buka od prošle noći uzbivala čitavu nutrinju duše i gotovo ledenim znojem, skoro podpuno ukočila čitavo tielo.

U posljednjem poglavlju mojih patnja, ovo je bila najcrnja točka, što mi je skoro prekinula nit života. — U silnoj uzbudjenosti, nalazio sam na raztresicu jedino u razgovoru z Bogom i u pisanju knjige: „Kopnom i morem“ . . . Po večerima tek sam uživao u društvu moga najnovijega gosta, koji se odnekale škuljama dovukao u moju ćeliju i načinio si svoj ležaj medj mojim knjigama i papirima.

Kad sam onako zamišljen i mirno sjedio kraj svoga stolića, svake bi se večeri našao na hartiji tik pred perom, dok bi plesao i skakutao oko lampe, kao u kakovom cirkusu. — Kadkada bi mi malko i jezičcem svojim obližnuo prste, a i šapicom pogladio ruku, a onda bi opeta stao, zasukivao si brčice i posmatrao me nekako čudnovato, kan da je htio da mi nešto reče. — Jedan put, dovukao se bio jadnik i u samovar, gdje sam ga jedva spasio od očite propasti. — — Za moje velikodušje bio mi i zahvalan, dok mi je jednoč i dobrahno naglodaio cipele, a i inače po ciele noći prevrtao je po mojim spisima i knjigama, te često i ovdje i ondje zagrizao svojim oštrim zubićima. — Bio sam ga već i tako razmazio, da je po koji put u noći bio djipnuo i na krevet, pače se zavukao i u žepove od bunde, kojom sam se pokrivao. — Žao mi je skoro bilo, kad se je jedne noći preselio od mene u susjedstvo, a još gore mi bilo, kad mi ga je susjed „vis-à-vis“ iz broja 62. pokazao jedno jutro i kad mi

je — držeć ga za repić — rekao: „Evo vidite ove sam noći ulovio miša“. — — —

Dà bio je to baš onaj moj dobri miš, koji je zlosretnik mislio, da svuda po ćelijama, tek nevinost stane i da izmedj broja 63. i 65. baš nikakve razlike nema . . . Pao je medj razbojнике i ubiše ga . . .

Kako sam imao u uzama silne neugodnosti, to mi je opet gdjekad i ugodno bilo, što u posljednjem poglavlju moga tamnovanja dozvoljavahu, te su me i češće posjećivali mnogi moji prijatelji i domoljubi, Hrvatice i Hrvati. Svaki tjedan znala je doći na portu zlatna pjesnička duša, ponosita i žarka Hrvatica Enjuškina, koja mi vazda nosila kaki mili pozdrav, a i mnogo mi pričala o svakim zgodama i nezgodama, što dnevice stizavahu dragi dom — Hrvatsku našu Sa silnim pouzdanjem u Boga, javljala mi, kako se njezin sladki Evgenije oporavlja i kako jedva čeka, da joj se posve oporavi, pa da onda opet nastavi svoj obsežni i zaslužni rad za spas i sreću otačbine. — Vajme, kako jur spomenuh u ovoj knjizi, njezin Evgenije, a naš Kumičić je kašnje umro. Još mi je živo u pameti i njegov posjet u uzama, dok je još zdrav bio, a i želja, koju mi očitovao: kako bi htio, da me baš u mojoj ćeliji posjeti, pa da ju razgleda, kakav joj namještaj . . . Kad mu rekoh, da to nikako nije dozvoljeno i da si mora čovjek iznajmiti stalnu kartu za prosudjivanje uzničkog života, nasmiešio se šaljivo i nadometnuo:

„Dà i pravo je! Trnovita staza tek vodi u nebo!“

Nekoliko put posjetio me i slavni blagopokojni dr. Breščenski, koji me je svojom otmenošću, finoćom i uljudnošću gotovo osvajao, dok se je on i u sabornici uz druge preodlične drugove svoje i bio u svoje vrijeme i najživlje zauzimao, da se u Hrvatskoj izposluje obćenita amnestija za utamničenike.

Nije uspio . . . Jednako nisu uspjeli ni prijatelji moji, koji se zauzimahu za mene, da me izbave iz zatvora, a navlastito ni prevriedni župljani moji, koji šiljahu uz tisuć podpisa molbe i k samom Njegovom Veličanstvu, a i k novome banu, za kojega se obćenito držalo, da nosi maslinovu grančicu mira u Hrvatsku i da će zaustaviti sva daljna progonstva.

Zadnji mjesec, kan da mi se ipak bila nasmiešila i banska milost, dok mi htjedoše dati nekaki uvjetni dopust. Nisam, kao pošten čovjek, ovaj dopust mogao primiti, jer uvjeti bijahu vrlo ponizujuće naravi, a sadržavali su u sebi gotovo atentat na moje političko poštenje i na sve moje narodne ideale. — Oh, — kako mi je bila mrzka podla milost, što se je smiešila na zapadu dneva, moje težke i gorke patnje! — — — Moje duševno razpoloženje i hrvatski ponos, nisu mi dopuštali, da budem izdajica vlastite svoje savjesti. — Radje bih bio odmah umro, nego li da za šesti mjesec ližem ruke onima, koji me šest mjeseci i osam dana držahu medj najgorim ljudima — bez slobode.

Nekako koncem siečnja bio je nastupio dosudjenu kaznu od tri mjeseca i moj vriedni mladi prijatelj Franjo Škrinjar — svršeni bogoslov zagrebačkog sjemeništa. I njega jedinog od duhovne branže odsudiše takodjer sbog „buntovnih spisa“, dok negdje u Djakovu otvoriše njegovu pošiljku, gdje je kolegi u тамошњem seminaru, šiljao uz ine stvari takodjer i nekoliko otisaka tako zvanih „bazelskih proglosa“.

Javna je tajna, da se time htjedoše stanovite oline osvetiti jedino veleuglednom i prezaslužnom rektoru seminara dr. B., za koga se pogovaralo, da bi mogao postati posvećenim biskupom, a onda avanzirati i dalje. Odium sumnjičenja svališe na tobožnje dopuštanje buntovnoga odgoja u seminaru, u čemu razumjeva se po

tumačenju njihove bajke, — da bi morao dakako biti krivcem sam rektor. — — Corpus delicti — nadjoše, a to je njima bilo dosta, da se predusretne vrlo ozbiljnoj biskupskoj kandidaciji.

Mladog moga i „cienjenog suborioca“ smestiše u uze sriednjeg sprata, dok nisu dopuštali da bude u gornjem uzištu kraj mene. — Valjda su se bojali, da ga ne bi mogao, još i gore pokvariti?! — — — Tek na dnevnoj šetnji sastasmo se po koji put na dvorištu. — Ovaj dobri i idealni moj mladi kolega, zasladio je i mnogi gorki čas u posljednjem poglavlju moga tamnovanja.

Sve polako:

„U osami, u mraku zatočenja
Provlačili se tiho moji dani
Bez zanosa, života i bez božtva
Nit ljubavlju, nit suzam obasjani*.

Došlo je i do: „Oproštaja u zatvoru“. O tom pisao je sam vriedni prijatelj gosp. Škunjar u 14. broju: „Glasa naroda“ od godine 1903., pa neka mi bude dozvoljeno, da njegove rieči u glavnom, doslovno prenesem i u ovu moju knjigu. — Škrinjar piše:

„Noć 16. ožujka bila je zadnja, što ju je župnik Jemeršić sproveo u zatvoru. Bili smo privikli jedan na drugoga, pa nam se bilo teško dieliti. Uviek on mene tješio, da ću ja dobiti uvjetni dopust, pa ćemo onda zajedno na slobodu. Nisam se usudio dvojiti, da će u istinu biti tako, da si ne pokvarim ono ugodno čuvstvo, što čovjeka zaokupi, kad pomisli: sutra si slobodan. — — Tako sam sám sebe tješio varkom, a bilo mi je žao, ako naš koji sudrug nije vjerovao, da će u istinu biti tako.

Odkako je župnik odbio uvjetni dopust, onda svaki dan, kad smo se sastali na zajedničkom šeta-

lištu, zaželimmo si najprije: dobro jutro, a onda gotovo u isti čas konstatiramo: samo još 30. samo još 20. — samo još jedan dan. Čovjek je uvijek egoista, m̃a želio drugomu dobro iz sve duše. Meni je drago bilo, što će on skoro izaći na slobodu, no u isti čas, bilo mi je žao, da ću ostati sam.

Kad je župnik pospremio svu svoju prtljagu, dodje još malo na dvorište — naše šetalište, da i njemu reče: S Bogom! Taj dan nije bilo veselo kao obično; spremao se, ali kao da sutra ide u Ameriku, a ne na slobodu. Nije toga dana boravio dugo na dvorištu kao obično, već za koja četvrt sata otišao je natrag u kućnu kapelicu, da još na koncu izpoviedi nekoliko svojih „župljana“. —

Oko šest sati otišao sam k njemu dozvolom naših poglavara, da zadnju večer sprovedemo zajedno barem jedan sat. U polutamnoj sobici kraj slabe svjetiljke sjedosmo obojica kod mala stolića. Kraj suha sira i kapljice vina zavezosmo se po običaju u razgovor — prošlosti. Nismo bili ni malo razgovorljivi; razgovor se često prekinuo, a oči nam se obojici orosiše suzama.*

— — — — —
Gledasmo se obojica niemo, a suze nam pote-koše niz obraze.

Ako u obće nije ugodno biti u zatvoru, a to je u zimi više puta upravo nepodnosljivo. Po nedjeljama i svetcima se ne loži, pa ne preostaje drugo, nego da ideš rano u krevet, ili se tako zamotaš, kao da ideš na sjeverni pol. — Tako je i župnik govorio, kad smo se u nedjelju po podne vraćali sa šetnje, da ide „u bundu i u gunje“.

Prijatelju mladi, ja idem sutra iz zatvora nakon šest mjeseci i osam dana, a da ne znam ni danas, za

* Vidi sliku strana 301.

što sam bio u zatvoru. Oni nesretni proglasi poplavili su malne cielu Hrvatsku, i valjda nije bilo opozicionalnoga svećenika, koji ih nije dobio, a gdje je od njih koji u zatvoru? — Proljetni pokret bio je vanredno snažan, zrno bačeno u dobru zemlju, ali mi ga nismo znali dosta cijeniti i izrabiti; strani svijet shvatio je njegovu važnost bolje, nego mi.

Ako je istina, da gospoda vode narod, onda bi morala prednjačiti i u stradanju, a koliko je kaputaša zatvoreno? — Znaite, kakova je strka prijatelja nastala, da me izbave iz zatvora. Nu ja ni malo nisam bio s time sporazuman, jer se je htjelo meni pomoći, kao bolesnom čovjeku, dok svakako bi bilo ljepše imponiralo našim narodnim protivnicima, da su se svi oni prijavili, koji su dobili te proglase. To bi svakako bilo od nekog zamašnjeg značenja.

I to je istina, da je moj život bio u opasnosti, pa je pravo čudo, da sam još ostao živ i zdrav. Pred dvie godine tako me je krv jedne noći oblila, da se nisam mogao maknuti iz kreveta. Da se je sad tako dogodilo, sigurno bih do sutra umro, a da ne bi nitko ni znao, ni za mene pitao.

Prije — dva i osam dana, a sada četiri mjeseca teške tamnice — dosta je vremena, ali ipak hvala Bogu, brzo mi je prošlo. Doduše, sad nije bilo onako živahno, kao onda, kad nas je bilo više, no i uz razne neugodnosti odmicalo je ipak brzo vrieme. — Kroz četiri mjeseca jeo sam uzničku hranu, a samo kadkada dobio izvana malo prismoka. Ni malo nisam bio uvrijeđen, što sam redovito dobivao hranu najzadnji od svih lopova, te što je njima preostalo udielilo se meni. — To mi je bilo donekle i drago, da mi nitko na ničemu ne zavidja, pa da nemam protekcije pred svojim „kolegama“.

Te zadnje večeri smo se još jednom osvrnuli na svu našu političku mizernost. Kako je odvratna i upravo divljačka metoda: nastojati svim silama izvrći ruglu i utući svoga političkoga protivnika, a sve samo za to, što ne udara s njime u iste diple. Svačiji rad za dobro domovine moramo cijeniti, pa samo onaj, koji radi, može pogriješiti; ali baciti za to odmah na njega osudu, to je znak zlobe i pokvarene duše. Sasvim je naravski, da nas imade raznoga mnijenja u radu za otačbinu, nu za to ne smijemo da se mrzimo, već snosimo i štujemo jedan drugoga.

Već su se na hodniku oglašivali ključevi uzničkog nadstražara — „Führera“ — moga gazde, što je bio prvi znak za odlazak u „odaje“.

Još zadnji put zaključa za njim ključar vrata, a mene odvede u moju ćeliju. U svojoj sobici bio sam još dugo zaokupljen pripoviedanjem i mislima našega uzničkoga župnika.“ — — —

LOVOR VIENAC KRIŽEVAČKOG GRADJANSTVA.

Ave et salve hrvatski mučenice.*

17. studena 1903. onoga za Tebe epohalnoga dana sjetio sam se događaja grčke povjesti. Kodro, athenski kralj, zaratio se je sa Dorani. Kodro pritisnut sa svih strana i obkoljen od svojih neprijatelja obrati se na boga Apola, sa upitom, kako bi se moglo pomoći njegovom athenskom narodu? Dobri Apolo mu odvrati: „Narod će se spasiti, ako Ti pogineš i umreš“! Taj poručak boga Apola nije samo čuo Kodro, nego su za nj saznali i njegovi neprijatelji Dorani, koji su na to zaključili, prije se posavjetovat međusobno, da će kralja Kodra štediti, da ne pogine u ratu. Za taj zaključak Dorana saznao je Kodro pa se zato obuče u odijelo prostoga vojnika athenskoga i takav ode u tabor doranski. Kad je došao u posred neprijatelja domovine svoje, zametnuo je kavgu sa dorjanskimi vojnicima, a ovi su navalili na njega. Kodro pade od ubojničke ruke dorske neprijateljske vojske. Umirući napiše na zemlji svojom vlastitom krvlju: „Od

* Ovaj članak izašao je u predvečerje moga oslobođenja 16. ožujka u „Hrvatskom Pravu“ broj 2502. Doslovno prenašam ga u ovu moju knjigu zbog dubokih misli i zanimive pouke, što ju klasično obradio moj učenik i vrli kolega Fran Novak.

ljubavi napram dragom nam i ljubljenom narodu ja umirem.“ I jest Kodro je umro iz ljubavi napram svom athenskom narodu. Taj isti napis metnuli su mu Athenjani zahvalni na njegov grob.

I ja i mnogi Tvoji štovatelji i prijatelji dragi hrvatski mučeniče: mislili smo, dapače više: uvjereni smo bili, da ćemo taj isti napis metnut, poznavajuć Tvoje kržljivo zdravlje, Tvoje slabašno tielo, taj stan velike i krasne duše, na križ, što bi imao kitit Tvoj grobni humak.

Ti si sjeo u čamac, koj brodi ogromnim morem, kojemu prieti silna oluja i bura propašću, pa si se ponio poput junačkoga Caesara! Caesar sjeo jednom u čamac, da se vozi po moru. Jaka oluja se podigla, zaprijetila čamcu, na kom se Caesar vozio. Kapetan, koj je ravnao čamcem, silno se plašio za život svoga ljubljenog Caesara. Caesar videći strah svoga prijatelja, junačkim glasom mu dovikne: „Quem times, Caesarum vehis?“ „Što se bojiš, Caesara voziš? I nam si doviknuo sa čamca na koga si sjeo, da se voziš po moru 6 mjeseci. „Amici mei quid timetis“?, „Prijatelji moji, što se bojite?, a nastavio si riečmi Ivana Vazova: „Svaka borba jača i oplemenjuje. Ona je liepa kod crva, što diže glavu, da ugrize nogu, što je na njega stupila; ona je junačka, kad ju čovjek, za uzdržavanje samoga sebe poduzima, a božanska je, kad je za narod i domovinu.“ (Izpod jarma pag. 68.) Simpatije naše su Te pratile na tom dugačkom putu: strah za Te i za Tvoje zdravlje, za Tvoj dragocjeni život nije nas nikad minuo, nikad nas za nijedan čas nije ostavio. I gle izpunila se je rieč velikoga grčkoga mudraca, Sokrata, koju je jednom rekao svojim vjernim prijateljem: „Pamtite sveudilj, da poštena čojeka neće snaći preveliko zlo nit za života, a niti poslje smrti, jer ga

Bog prati svojim okom po svih sgodah i nesgodah“. Ti se dragi hrvatski mučenike, vraćaš u Tvoju užu domovinu, medj tvoj vjerni narod, medju Tvoje stado. U predvečerje toga velebnoga dana — 17. ožujka nehotice opet se sjećam crtice iz života junačkoga Gulivera orijaša. Došao orijaš Guliver medju Liliputance. Patuljci se poplašili gorostasa. Ovaj se povalio na zemlju i pričinio se, kao da je umoran i utrudjen usnio sladki san i zaspao. Liliputanci donesu brže bolje konopce, ne deblje od konca, da povežu orijaša; donesu i grede, ne deblje od šibica, da o te grede pričvrste orijaša i sapnu tako spavajućega. Kad li su Liliputanci dogotovili svoje djelo; povezali svojim užetima gorostasa te ga o grede svoje sapeli, udarili su u cikut veselja, plesali su oko povezane svoje žrtve i pjevali razdragani iz svega grla. Gorostas se je u duši svojoj smijao toj lakrdiji Liliputanaca. Probudi se tobože oda sna, potrga užeta, kojima je bio povezan pa povadi i grede, o koje je bio prikovan, natjera u silnu zabunu svoje protivnike, koji se zasramljeni razbježaše na sve strane.

Tvoji dani svibanjski u Belovaru i Zagrebu i sadašnjih tvojih 120 dana sjećaju me nehotice i mojih dana i sgođe historičke, koju sam za to vrijeme dokolice čitao u krasnom jednom djelu njemačkoga velikana. Alfonso II. vojvoda ferrarski dao ulovit božanstvenoga Torquata Tassa, pa ga bacio u tamnicu svoga grada. U toj tamnici je čamio sirotan Tasso 6 potpunih godinah. Prijatelji Tassovi pitali su Alfonsa, za što tako dugo drži u zatvoru toga miljenika muza i cieloga talijanskoga naroda. Odgovor je Alfonsov bio uvijek isti: da je Tasso poludio, da je sulud i da je za to njemu mjesto u tamnici. Cielu sviet je pako vrlo dobro znao, da Alfonso drži Tassa u zatvoru, jer se

je bojao „političnih strielica pjesnikovih“. Tassa je sa-
 žaljeval sav talijanski narod, njega su tješili mnogi i
 mnogi štovatelji. Al gle! Na dvoru Alfonsa živjeli su
 pjesnici Guerini, Speroni, učeni Pigna. Ti su nekad
 bili dobri prijatelji sa Tassom, bili su istoga zanimanja
 kojega i Tasso, literati, koje je sabrao Alfonso po obi-
 čaju i duhu onoga vremena oko sebe na svom dvoru,
 pa ipak oni nisu nikad nijednoga koraka učinili u pri-
 log siromašnoga Tassa, prem ih je on toliko put molio,
 prosio i oni mu obećavali. Dapače, kad je bila sгода
 i prilika, oni su još Alfonsa huckali proti Tassu, bo-
 jeći se, da ne bi Tasso došao na slobodu, pa da ne bi
 svojim talentom, svojom krasnom pojavom nje potis-
 nuo iz njihovoga mjesta. Mora se pako priznati, da su
 sad imali velik ugled i moć pred Alfonsom II. sva
 trojica spomenutih literata. Kad se za Tassa nisu htjeli
 zauzeti ljudi istoga zvanja i zanimanja, njegovi nekad
 prijatelji, tad se je za nj zauzeo don Angjelo Grillo,
 samostanac Kloštra Kassina (Monte Cassino). Taj mu
 je pisao utješljive listove, pohadjao ga, pa mu poho-
 dom svojim blažio teške jade. Grillo je bio u ono vrie-
 me opat benediktinskoga kloštra u Genui. Koliko put je
 Tasso bio sdvojan, al u taj čas eto njegovoga angjela
 tješitelja Grilla, koji ga je sokolio i u izgled stavio mu
 doskorašnje oslobodjenje! Taj Grillo dan i noć obi-
 lazio je mogućnike, a osobito pako dvor Alfonsov,
 da otvori vrata mračne tamnice Tassu. Dugo i dugo
 je obijao Grillo u to ime tudje pragove, dok mu nije
 pošlo za rukom, da je povratio siromašnom Tassu
 zlatnu slobodu, koje se ipak sirotan satrven nije dugo
 uživao.! Osim Grilla bio je silno sklon ubogomu Tassu
 i don Basilio Zaniboni opat ferrarski, koji se sto put
 sjetio bolna Tassa.

Tasso je imao i na dvoru Alfonsovom zaštitnika. Samoga Alfonsa II. sestre Lucretija i Eleonora stoput su za njega rječ uložile kod brata si nadvojvode! A, što? Kad ga njegovi drugovi pjesnici i literati omraziše kod Alfonsa, kad su ga dapače tako oblatili, da je Alfonso najstrožije i pod prijetnjom kazni zabranio svojim sestram, da ne smiju nit spominjati ime sanjarskoga pjesnika Tassa! „Diese Mönche blieben sein einziger Trost und sanken auf seine Befreiung. Es bedurfte der grössten Vorsicht um den stets misstraunischem Herzog nicht zu reizen und die Qualen des Gefangenen nicht zu steigern; aber mit der erfinderischen Sinne der Liebe fanden diese beiden Mönche doch Mittel und Wege ihm leibliche Labung und Erleichterung in seinem harten Lose zu verschaffen, und besonders seiner durch mehr als sechsjarige Eisankeit in Strenger Haft tiefgebeugten Geist aufzurichten.“ Kad se je zaručio Cesare d' Este s Virginijom Medici, pošlo je za rukom Grillu, da je izhodio od Alfonsa II. milost za Tassa i njegovu slobodu. Grillo je ujedno sklonuo Vincenza Gonzagu, da je uzeo k sebi na dvor siromašnoga i satrvenoga Tassa. Malo poslje toga 25. travnja 1595. umre satrven od boli, od nevolje, a još više potisnut od tuge nad nepravdom svieta, nad nezahvalnošću ljudi, nad nemarom i zlobom pjesnika i literata u čije kolo i on, Tasso spadao, taj umiljni pjesnik talijanski u zidinah kloštra Fr. Oinofrija u gradu Rimu, gdje je potražio svojoj razjadjenoj duši zaklonište. — Tassa nije toliko ubio glad i nevolja, koliko duševna bol, da ga njegova ista braća zanemariše. Tasso je tobože pogriješio, što je u jednoj svojoj pjesmi nišanio na Alfonsa; a ljudi njegova zanimanja, okrenuli mu kabanicu, odnemarili su ga, pa taj postupak tako je ucvilio Tassa, da je svisnuo od boli. Tassu je za-

viknuo tiran Alfonso: Udi — čuj — vedi — gledaj — moje nepodobštine — tace se vuoi vivere in pace. U državi Alfonsovoj vladao je princip, koji je vladao i u Veneciji „Dela Sese misima Signoria non si parla ne bene ne male“ Taj princip žalibože vlada i u drugih državah.

Hrvatski mučeniče! Zar ne, da će božanski Spasitelj na sudnji dan reći: „Bio sam gladan, nahraniste me, bio sam žedan napojiste me, bio sam u tamnici pohodiste me.“ I opet veli Bog: „Misericordiam volo et non sacrificium!“ Tvoji zadnji doživljaji sjećaju me danas tužnih odnošajah naše ljubljene domovine! Hettinger krasno kaže u svojem djelu: „Darum besonders hatte das cristliche Volk die Bischöfe mit reichen Einkünften ausgestattet, dass sie in den Stand gesetzt seine der Noth zu steuern vor allem des eigenen sogenannten niedern Clerus. Ich würde es dem Patriarchen Pyrker daher noch mehr gedankt haben (sagrado u Hof-Gasteinu lječilište za častnike, koje još i danas obstoi) hätte er auch ein Haus gebaut für die vielen tausend armer Priester in Österreich.“

Ele moj pobratime!

Bili su krasni oni dani hrvatske domovine, kad je Sulejman g. 1566. ponudio Nikoli Zrinskomu krunu hrvatskoga kralja, u slučaju da mu preda Siget grad; a kad je Zrinski odbio tu ponudbu; kad je Sokolović zagrozio se Zrinskom i glede njegove žene i kćeri, koje se nisu htjele udaljiti od svoga muža i otca: a Zrinski je prezreo tu grožnju; kad se je Sokolović zagrozio Zrinskomu smrću sina mu Gjüre, koga tobož zarobljenoga drži kod sebe, jer je Gjurin bojni rog poslao Sokolović Zrinskomu, da ga osvjedoči, da mu je sin u robstvu; a Zrinski je volio smrt svoga sina, nego li smrt i propast svoje domovine i svoga naroda,

pa je uvriedjenim načinom odgovorio Sokoloviću: da-
pače je dao Novigrad upaliti, da Zrinski pokaže din-
dušmaninu, da plamsa srdce Zrinskoga i njegove
vojske svetim plamenom domovinske ljubavi. Krasni
su to bili dani domovinske ljubavi. Vratili se ti liepi
dani, da će Hrvati sboriti:

Bilo nam dobro, bilo nam zlo,
Doklje se grob nad nami ne sklaplja
Branimo sveto hrvatsko tlo.
(U spomen Zvonimira.)

Fran Novak.

Epilog k danu 17. ožujka 1904.

Noć pred danom 17. ožujka 1904. sproveo sam gotovo budan u tamnici. Dolazile mi na um razne misli i uspomene iz prošlih pod ključom preživjelih dana. Razmišljah, što su stanoviti ljudi postigli time, što su me ovamo zatvorili? — Što sam napokon sagriješio? — Da li me je kazna zatvora popravila? — A i u čemu? Zar da joj svrha bila, da uguši u meni plamen domovinske ljubavi? — Ili zar da su htjeli, da boležljiv u tamnici poginem? — A zar je to plemenito?

Čitao sam negdje u jednom medicinskom djelu, da najviše utamničenika umire na tuberkulozi, a koj ostane zdrav, da obično ponese sobom svaki, — osobito ako je slabičak — klicu sušice. — — Ako je ova operacija vlastodržcima godine 1903. na meni uspjela, što je vjerojatno, onda se neka tješe time, da smo svi smrtni na svijetu i da ćemo svi prije ili kasnije leći u grob, a da će najmirnije u njem počivati onaj, koji se već za života u njem nalazio. — — Razumjeva se, samo onda, ako je u tome slijedio Kristov križ i njegovu nauku.

Kad se sjetim, kako je predsjedatelj sudbenog povjerenstva kod moje razprave — blagopokojni sud-

beni viećnik Ferić, koji me osudio na šest mjeseci tamnice, bio zdrav i kriepak prije moje osude, a za nekoliko dana kašnje umro, a ja boležljiv još sam ostao, — onda imadem mnogo razloga razmišljati, kako je velika milost i dobrota božja i kako su nedokučivi putovi božji. — — Želim, da gospodinu sudcu Feriću na nebesima svijetli svjetlost vječna i da se ondje zajedno sastanemo, gdje nema politike i gdje se ne sudi bez slobode, dok ondje sudi vječna Sloboda — pravedni Bog!

Dà, — ubijajte nas, zatirajte nas, podkupljivajte nas, grozite nam se i mučite nas, ali znajte, da izdajice domovine ipak biti ne ćemo :

„Za dom se brine tvorom, koj se muči,
Za dom tek živi, koj je umro za nj.“

Pravo je netko rekao: Blago ljudima koji trpe i pate za ideju, oni su sretniji nego njihovi sudci i mučitelji. — Oni upiru oči u zvijezde svoje, a na zvijezdama vlada mir“ — — —

Još napominjem: tamnicama i kaznama, ne će se predusresti prigovorima i jadikovkama naroda. Valja najprije izpitati uzroke nezadovoljstva i ove odstraniti, a onda ne će trebati posizati za drakonskim sredstvima, te stavljati na muke narod i njegove prijatelje.

Barbarstvo je metati ljude u zatvore, što Hrvatskoj žele dobro, što prosvjetljuju narod. — Barbarstvo je natezati „zakone“ za one ljude, koji se baš bore protiv bezzakonja i žele da se zakoni vrše. — Barbarstvo je otimati obiteljima hranitelje i pustiti njihovu djecu, da su i na Božić kruha gladna, a sve za to, što ne daju tudjincu preko sebe. — Žalostno je, što se u tamnice bacaju ljudi idealni, kojim je sav život muka i patnja već s toga, što teže za idealima, koji

se obično teško postizavaju, a tek uz silne žrtve i samopriegore. — Prokletstvo božje čeka onu zemlju, gdje se ubija svaki polet i zanos i gdje se samo pojedinci bore za sebe, a za druge i za narod malo ili ništa ne mare. — Propast i razsap čeka onaj narod, koji je tako skučen, da vazda samo gleda pred sobom kojekake suvišne paragrafe i zakone, žandare i tamnice, te u mjesto straha božjega imade pred očima samo strah ljudski. — Takav narod teško se može slobodno razvijati, a kamo li doći do boljega i samosvojnijega života.

Mi Hrvati htjeli bi hrvatskoj domovini bolje dane, a sami sebe izgrizamo kao guje, sami protiv sebe stvaramo zakone, koji nas i narodni razvitak sprečavaju, te nas stežu u lance, kojih oba kraja drže tuđinci i privlače k sebi. — — Gdje je u nas sloboda štampe, sloboda govora i sastajanja, gdje je izborna sloboda, gdje su naše financije, a i mnogo koješta? — Kako ćemo se razviti, kako ćemo doći napried? — Pita slovenski pjesnik Resman liepe svoje slovenske gore:

Povejte vi planine:
Kdaj bo vzbujenja dan,
Povejte nam kdaj vstane
Iz robstva prost Slovan?

A zar da i opet govorim o silnim političkim trvenjima i strančarenju, gdje često i umni i bolji ljudi proganjaju i grde jedan drugoga na mrtvo ime samo zato, što š njime ne puše u istu tikvu, što nije recimo u istoj oporbenoj stranci ili skupini. — Zlo izazivlje zlo, a svakim danom biva sve to gore. — Mladi ljudi hoće danas da budu starcima. — Nema nikakova oduševljenja — sve je kano trulo i mrtvo. — — —

Kud sve to vodi? — Što sve to znači?

Veli se, da je praotac naš Adam živio 930 godina na ovoj zemlji i da je gledao potomčad svoju izkvarenu kao zvieri, a kašnje kad je umro, da je morao još 3000 godina čekati na stanovitom mjestu, dok je došao Krist, te ga je gospodin pomilovao. — Zaista velika je to bila žalost i tuga, jer je vidio, da je svemu tomu on kriv. — Ne moramo li i mi Hrvati osjećati jednaku bol i tugu u srcu svome, kad vidimo da smo i mi sami uzrokom svakoj nedaći u Hrvatskoj. —

Hoćemo li mi još i 3000 godina čekati na spasenje, — zar da nije već i 930 godina čekanja preodviše?!

Odstranimo već jednom staro zlo, stare kavge i prepirke, da dodje što prije spasenje vrhu nas. Ako se već svi ne možemo složiti u jednoj zadrugi, u jednoj stranci, to barem nemojmo praviti jedan drugomu bruku i sramotu, te time kopati grob — majci našoj Hrvatskoj. — — Gdje stvar hrvatska traži, budimo barem u tome svi složni, da ju zajednički branimo, da nam nada sve bude mило ono, što je naše, što je hrvatsko. — — —

Vjerujem živo u providnost božju, a u koliko ljubim Hrvatsku i hrvatski narod, toliko se i ufam, da će Bog, koji i smutnje dopušta, valjda i kroz ove dati pobjedu poštenoj hrvatskoj stvari. Rekoh već slično: Poslie bure smieši se nebesko Oko, makar da i pod njim leži skršen hrast i sgažen cviet. Zemlja se opet diže, a i bura je baš uzrokom njezinom bujnijem životu. — — Hrvatska naša danas u silnoj buri živi bez slobode, a Providnost će dati — oslobodit će ju: Bog i Hrvati!

Dne 17. ožujka već rano ostavih svoj ležaj, te sam strpljivo čekao, dok mi je ključar oko šest sati

otvorio vrata. Opažah, kako je svuda po uzama nastala neka neobična ozbiljnost, dok mi se činilo, kao da su i tamničar, a i stražari danas bili nekako svečanije odjeveni. Iz pojedinih ćelija čuo sam pače i plač, a najpače moj susjed broj 63. uprav je urlikao shrvan tu-gom i boli. — — Mislio si valjda jadnik: ovaj odi-lazi, — tko će me sada štititi, a da me ne dadu u Mitrovicu?

Do osam sati imao sam vremena obaći gotovo sve uze, gdje se oprostih sa svim svojim, a i najgorim kolegama. Za svakoga sam našao koju utješnu rieč, svaki mi je skoro suzom nakvasio ruku. Posjetih i vrhovnog nadziratelja uza dobru dušu, sudbenog vieć-nika P., kojega zamolih, da mi izprosi audienciju i kod samog predsjednika sudbenog stola R., jer se htjedoh i njemu na šest mjesečnom gostoprimstvu usrdno za-hvaliti. Sudbeni viećnik otišao je k predsjedniku i iz-javio mu moju želju, ali ovaj poručio mi ozbiljno po njemu, da se neka samo odnesem i da me ne prima. — Zašto nije htio, da me pusti pred sebe i još danas ne znam. Valjda mu nije bilo žao, što sam iz tamnice izlazio živ?! —

Čim je udarilo osam sati, raztvoriše se i dvo-krilna velika željezna vrata, koja vode k sudištu, te me pustiše na slobodu s protivne strane na Zrinjski trg. Silno valovlje naroda i zagrebačkog gradjanstva čekalo je tuj. U taj čas ne mogu reći, da sam se obradovao svojem izbavljenju, no ipak ne mogu ka-zati, da sam ga i žalio. Čuvstva su moja bila previše smetena. — — Zaustaviše me na glavnom portalu sudbene sgrade, obsipaše me cviećem i mnogim liepim riečima i uzklicima, te povedoše u nepregled-noj povorci zagrebačkim ulicama do uredništva „Hr-vatskog prava“, gdje se sa svima ljubezno oprostih,

dok me neki sprovedoše i dalje u moje svratište — u gostionicu „k Jagnjetu“. — — —

Isti dan imalo se slaviti i „molestvenije“ u pravoslavnoj crkvi zagrebačkoj; gdje se pod srbkim barjacima htjedoše naći razne skupine u svetinji Gospodnjoj, da se „mole Bogu“ za pobjedu ruskog oružja protiv sile japanske, koja se je baš u taj par bila žestoko oprla našem sjevernom stricu.

Kad je bogoslužje brzojavno pakračkim dekretom zabranio sam pakrački vladika Miron — skupine se na to razteple zagrebačkim ulicama uz razne manifestacije i demonstracije, dok se je i čitava slava i ozbiljnost toga dana prometnula u pravi bratoubilački rat. Uz razne mrzke povike i buku: šake i batine ljeskahu se po zraku, dok se braća i potukoše, a napokon čini se, da porazbijaše i prozore na uredničtvima „Hrvatskog Prava“ i „Obzora“, a tako i okaljše stanove nekih narodnih oporbenih zastupnika.

Dok sve to promatrah, srce mi je silno, silno plakalo, te sam skoro poželio, da se natrag vratim u uze svoje, pa da ne gledam sramotu roda i doma. —

Oдох žalostan u gornji grad — na Markov trg, gdje me objeručke dočekaо blagopokojni pobratim i župnik zagrebački plemeniti moj prijatelj i zlatna duša dr. Štefica Boroša. — Dugo razgovarасmo o koječemu, dok nije nastala noć, kad se oprostih sa vrlim svojim prijateljima, što me okružіše, te se i skoro nadjoh sa tvrdog ležaja na mekim dušecima liepe i čitavim konfortom snabdjevene spavaće sobe.

* * *

I opet razmišljao sam dugo i dugo o svačemu. Pred očima uzlebdio mi — cieli moj prošli život sa

mnogim patnjama, dok sam gledao iza sebe same staze obraštene trnjem i korovom, nad kojim uzvijala se visoko i paoma — znak mučeništva. — —

Dobri hrvatski narod gorko je vazda osjećao moja stradanja i borbu moju, te sam vazda nalazio mnogo utjehe u prijaznoj susretljivosti trpeće hrvatske sirotinje. — Nikada ne ću zaboraviti i onog silnog oduševljenja, koje me je i ovaj put pratilo diljem čitavog mog putovanja na povratku kući, dok sa zahvalnošću uz mnoge kite cvieća primih i prekrasni srebreni i zlatom prepleteni lovor vienac križevačkog gradjanstva. Nije mi zadaćom da spominjem i mnoge zanosne pozdravne govore, a i veličajne spontane manifestacije seljačtva i mojih prijatelja, kojim me svuda susretahu na mom putu, počam od Zagreba, pa sve do mog župnog dvora u Grubišnom-polju . . . Držim da se ni kraljevi ljepše ne dočekuju.

Ovaj doček na slobodi, sva slava i sve simpatije, što ih izkazivala ikada hrvatska svijest mome javnom djelovanju, vriede preda mnom samo toliko, koliko vriedi ona sveta otačbenička stvar, za koju radi bolji dio hrvatskoga naroda Sva je čast i slava na tome svijetu — slična dimu, koji se diže i ne staje ga; travi, što se zeleni i vene. — Samo dobra djela zaslužna pred Bogom i ljudima, imadu trajnu vriednost. — Ja sam tek vazda vršio samo svoju dužnost u narodnoj službi i ništa više.

Inače cieli moj život, kan da mi je nosila oštra struja burne rieke, čiji posljednji val, nadam se, da će, ipak povesti ladju mojih ideala — makar i nad grobom mojim — preko na drugu obalu, gdje stanuje sloboda — Hrvatske moje. — —

Dà — sanjao sam mnogo i često o sreći i spasu otačbine; umrieti ću, ali san moj ipak ne će ići sa

SADRŽAJ.

	Strana
Predgovor	1
Prikazna pjesma	10
Moje uapšenje ili izdaja i prevara crna	11
Razstanak i put u zatvor	19
Doček i prva noć u uzama kr. sudbenoga stola u Bjelovaru	23
Prva dva dana u zatvoru i moje preslušanje	26
Mali uznik, njegov prvi križ i molitva u tamnici	31
Tri žene u uzama: bez vjere, ufanja i ljubavi	35
Moj imendan u uzama	41
Sutra ćemo se razstati	53
Put u Zagreb. — Gradski kapetan T. i naša oružana pratnja	57
Na kolodvoru i s kolodvora k sudbenom stolu	65
Doček u tamnici	68
Podvorba u tamnici i obraćenje razbojnika	74
Muslimanska prisega	78
Crna slika iz godine 1903.	82
Uznička košta i darovani gulaš	88
U predvečerje Duhova	92
Duhovi i tamnička služba božja	95
Banket u uzama	101
Naše uzničko poglavarstvo	109
Duhan u čorbi	115
Uzničke šetnje	120
Uze broj 48. i rat u gluho doba noći	126
Na Tjelovo ili Brašančevo	132
„Ovo je tatska kuća, svi ste lopovi“	138
Nekoliko uspomena na prošlost	144
Moric Kaiserling	148
Seljaci pred sudom	154
Čitanje novina i uznička diplomacija	162

	Strana
Tri karamfilja na Petrov dan	169
Kamo vodi pustopašni život	174
Kos demonstrant u iztražnom zatvoru	179
Njegov dan	184
Intermezzo na slobodi	192
Oproštaj sa slobodom i nastup kazne	202
Moj susjed broj 64.	210
Novi ljudi i novi život	218
Vladko Zlatarić ravnatelj tatske kancelarije	230
Buna medju pisarima i njihov novi šef	235
Cigarete od čaja i mišji rep u mlieku	241
„Ludjak od nužde“.	247
Medju ciganima	251
San u tamnici	258
Na badnjak	265
Tužan Božić.	273
Ljubice — Viola odorata	282
Dan nove godine 1904.	287
Neobični gosti na Sveta tri Kralja i predaja ključeva	295
Nakon 30 godina službe	302
Što vriedi sloboda?	308
Posljednje poglavlje i oproštaj u zatvoru	321
Ave et salve hrvatski mučeniče	330
Epilog k danu 17. ožujka 1904.	337

SLIKE.

	Strana
U župnoj bašči prije uapšenja	13
Na polazku u zatvor	40
Pod puškom iz Bjelovara u Zagreb	73
Jutro u tamnici	100
Hrvatski seljaci iz Zaprešića	141
Ja sam Jelica Jugova	168
Dieljenje hrane u podne	229
Badnja večer u tamnici	264
Oproštaj u zatvoru	301
Lovor vienac križevačkog gradjanstva	329

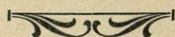
DJELA ISTOGA PISCA:

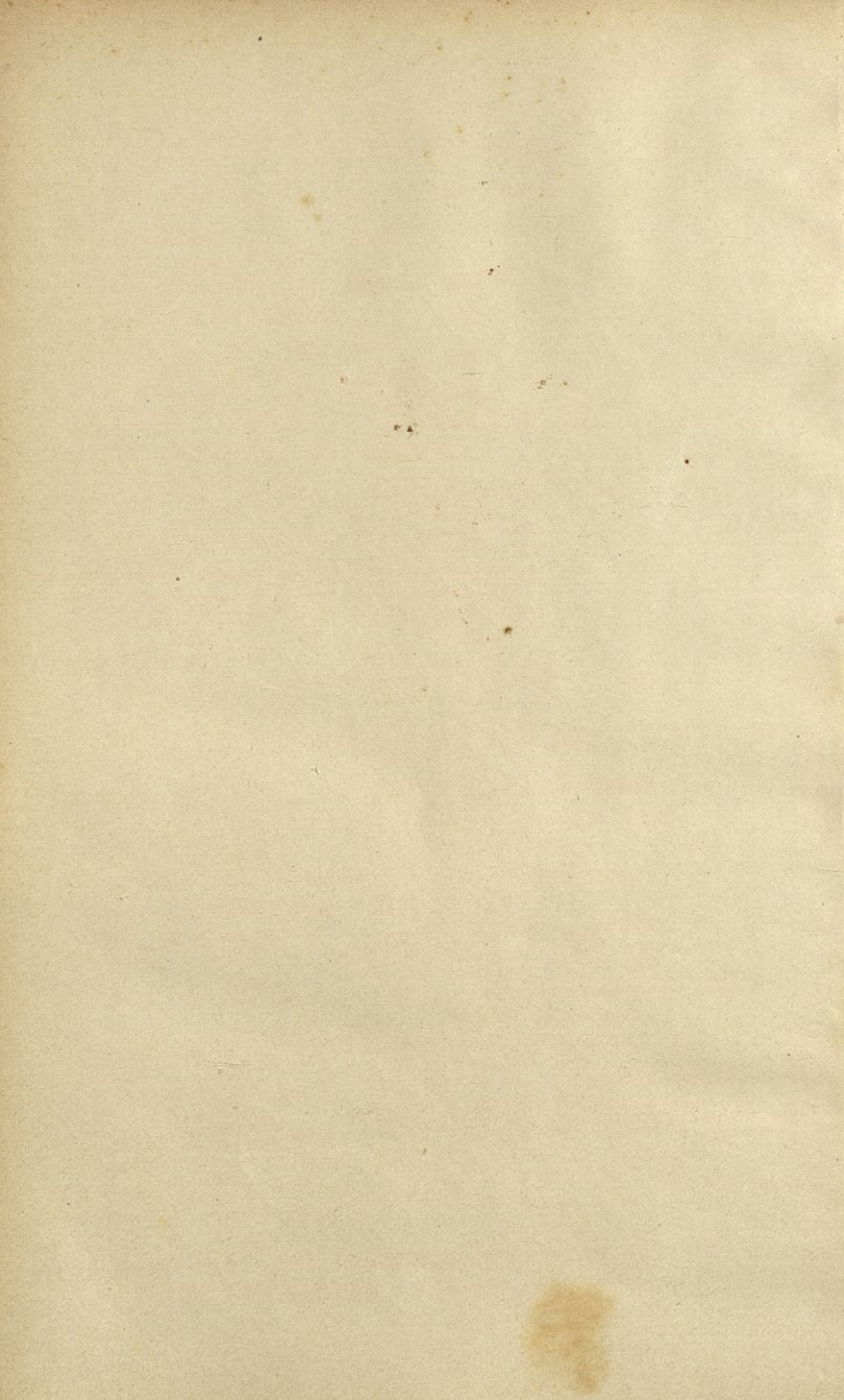
Temeljne istine objave božje i razum	K	—80
Majka u radu za Boga i Hrvatsku. Treće izdanje*)	»	1·40
Bog i Hrvatska ili ozbiljne misli za vjeru i domovinu	»	2·40
Tomek: Povjest kraljevine Česke	»	4—
Hrvatski narod (prvo izdanje zaplijenjeno). Drugo izdanje	»	4—
Iz života za život. Razpačano u Americi u pet hiljada primjeraka	»	1—
Kopnom i morem na Plitvička jezera. Putne uspomene u slici i rieči	»	5—
U oči saborskih izbora godine 1906.		
Svojim izbornicima	»	—50
Bez slobode. Moji uznički doživljaji i uspomene iz crnih dana godine 1903.	»	5—

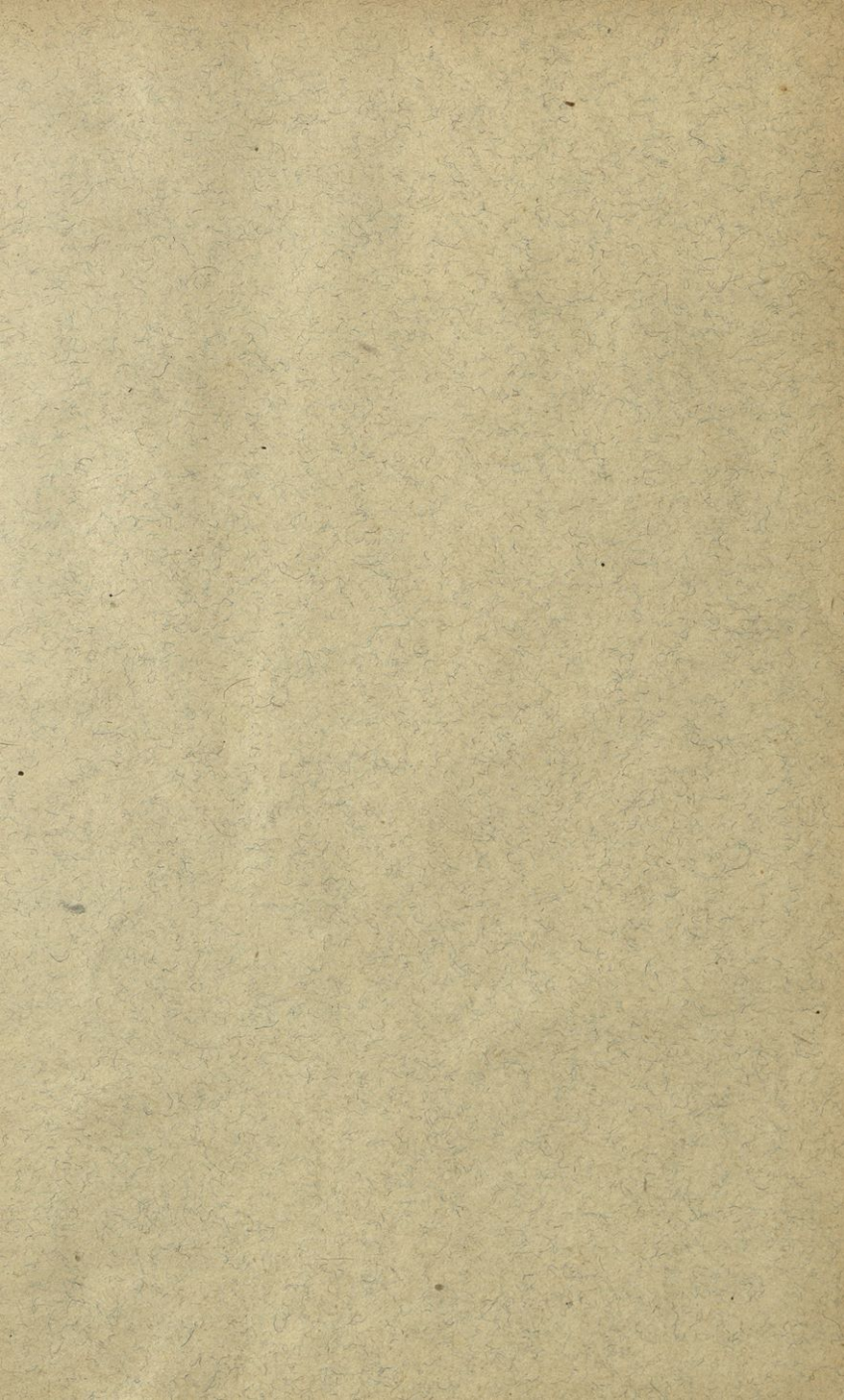
*) Ovo je djelo prevedeno u slovenski jezik pod naslovom :

Materino delo za Boga in domovino.

Priredil za Slovenke Simon Gregorčič K 1·40

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIILNICA

00000476255

